

ਪੁਲਕਾਰ.

‘੨੪੭੪’.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૪૬૯ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુલનગીર

વિષય ૬-૧૩

ગુલઝાર

યાને

પાક ગરીબી ભલી કે પાપી તવંગરી ?

(મેહોમ્મદન સંસારની એક વાર્તા)

લખનાર—ડોસાભાઈ કરામત લંગરાના

('રફીક')

પ્રગટ કરનાર

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,

આ પુસ્તક મુંબઈ નં. ૬૩, ચીચપોક્લી પરલરોડ, પર લેડી માર્થફાટ હિંદુ
આર્કાઈવેજ કે. એન. સેલર પ્રેસમાં ઘોંડીયા નારાયણ વનારસેએ
છાપ્યું છે. અને પારસી બજાર, કોટ, મુંબઈમાંથી જેહાંગીર
બી. કરાણીના છોકરાઓએ પ્રગટ કર્યું છે.

મુંબઈ.

૧૯૧૭.

મા. રફીક' ની બીજી વાર્તાઓ. *

બહુરા	(પુસ્તક રૂપે બાહાર પડી છે.)
ગમખીન ગુલાં.....	(")
એલમ ચૌર	(")
નિતા	(")
મોબતની મોહીની.....	(")
મોબતની મક્તબ	(")
હુઝનો પીર	(")
બાંડો સાપ.....	(સ્વતંત્રમાં આવી ગઈ.)
સરજતની સાંકળ	(પ્રખાતમાં ")
સરોવરની સુંદરી.....	(પુસ્તક રૂપે બાહાર પડી છે.)
એશિયા અને યુરોપની પતિવ્રતા બાનુઓ	(")
કાળું બ્લેલ્યું	(")
શુબસુરત મકાર !	(")
બન કે છગર ?	(")
બિલોરનો શુચ	(")
મોરનાં પીંજમાં કાગ	(ફિરદોસમાં આવી ગઈ.)
લખ્યા લેખ	(કચસરે હિંદમાં આવી ગઈ.)
પૈસાનો ધ્યાર !	(બમે જમરોદમાં આવી ગઈ.)
છવતું દોળખ ! ...	(પુસ્તકરૂપે તૈયાર થાય છે.)

* જે વાર્તાઓ પુસ્તકરૂપે બાહાર પડી છે તે બધી મેસર્સ જહાંગીર બી. કરાણીનાં છાપરાઓને ત્યાંથી મળી શકશે.

માણુક,

ગમે સમજો એ નામમાં અન્મોલ રતન,
જે નંગોમાં છે બેમિસાલ બેહરીષ;
યા સમજો મજ દુષ્તરતનું બહાણું બદન,
યા સગા કાઠ સ્નેહીનું ઇસ્મેશરીક.
ગમે લેઓ એ નામમાં કાઠ દોસ્તની નિશાન,
યા સમજો આ લખનારનું ખ્યાલી ગુમાન;
તો જે નામપર લખ્યો હું બનથી નિસાર,
કરું છ તેને અર્પણ આ અદના 'ગુલઝાર.'
'રફીક.'

બીજી આવૃત્તિનો દિબાચો.

મારી આ વાર્તાને ંહાલાં વાંચનારાંઓના હાથમાં ખુલ્લીવાર પુસ્તકરૂપે મુકતાં તેના દિબાચાની સેવટે મેં લખ્યું હતું કે—

“સેવટે મારી આ વારતા કેવી છે, કેવી નહીં, તે મેં શું મતલબથી લખી છે, તેની ખુબી ખાંમી શું છે, તે વિશે મારી તરફનો કશોખી ઇશારો કર્યા વગર, જેમ હું મારાં સઘળાં પુસ્તકના સંબંધમાં કરતો આવ્યો છું, તેમ, એને પણ જેવી એ છે તેવી મારાં વાંચનારાંઓને હસ્તક પુર વિશ્વાસથી સોંપું છું, પછી તેઓ તેને ગમે તે ફેળે પુગાડે!”

અને તેને જે ફેળે એ ંહાલાં વાંચનારાંઓએ પુગાડી છે તે ફેળ આજે તમો મેહેરખાનો સનમુખ હજારો ખુશી અને લાખો હેશાંનની લાગણીઓ સહીત રજુ કરું છું અને દુઆ ગુજારું છું કે એવોજ ફેળ મારી બીજી બધી વાર્તાઓનો મારાં કદરદાન વાંચનારાંઓને હાથે થતો રહે!

હવે ગુજરાતી વાર્તાનું પુસ્તક અકસર કરીને પારસી-ગુજરાતી વારતા-બીજી આવૃત્તિમાંથી પસાર થવાનો આ બનાવ કાંઈ ખેલોજ નથી, છતાં, માત્ર દશ વર્ષના ટુંક અરસામાં મારી આ વારતા મારા જવાન સાહસીક મિત્રો મેશર્સ જહાંગીર કરાણીના છોકરાઓ મારફતે બીજી આવૃત્તિ—બરાબર બોલું તો ત્રિજો અવતાર—જેય છે એ મારાં જીગરની ખુશાલી છે. આ બનાવ દેખાડે છે કે દશ વર્ષના એ ટુંક અરસામાં એ કીસમનાં વાંચણનો શોખ શોખીનોમાં હદ

બહાર વધી ગયો છે, એને તેની સાથેની જો કોઈને જોઈતી હોય તો તે એટલા ઉપરથીજ મળી શકશે કે એ અરસામાં પારસી ગુજરાતી ચોપાન્યાંઓ કેટલાં નવા બાહાર પડ્યાં છે અને ગુજરાતી વાંતાઓનાં પુસ્તકો કેટલાં ઉપરાસાપરી બાહાર પડે છે? આગળ એ મામલો ખાર મહીને અઢી કોશ જેવો હતો, આજે તે અઢી મહીને ખાર કોશ જેવો નજર આવે છે; એ બધા સારાં તંદરોસ્ત વાંચણુના વધ્યા જતા શોખના પ્રતાપ સમજવા.

સેવટે, તેમની મારી વારતાઓ પ્રત્યેની દિલસોજી અને કદરશનાસી માટે મારાં મેહુરબાન વાંચનારાંઓનો ઉપકાર માની રૂબસદ થાહું છું.

મુંબાઈ:

તા. ૧૫-૨-૧૭

‘રફીક.’

સાંકળિયું.

પાનું.

પ્રકરણ ૧ લું-પાક ગરબી	૧
,, ૨ ભું-ગુલઝાર... ..	૫
,, ૩ ભું-જરરીન પોશાક	૧૦
,, ૪ થું-ગરીબનાં હાડકાંની ધુર તે માતખરનું મીઠાન... ..	૧૭
,, ૫ મું-ધસ્મીદહા સીમપીનું ધનાઢય ખાતું	૨૦
,, ૬ ઠું-નવાબ સાહેબની બેગમ	૨૬
,, ૭ મું-અપજશ અને અપમાન	૨૮
,, ૮ મું-કુદરતી બશારત	૩૪
,, ૯ મું-એક દીલસોઝ દોસ્ત	૩૭
,, ૧૦ મું-હાદેશો અને હાડમારી	૪૩
,, ૧૧ મું-ઝેરા	૪૮
,, ૧૨ મું-સાબેરગંજમાં જલસો	૫૩
,, ૧૩ મું-ખીલોરી ખંગલી	૫૮
,, ૧૪ મું-સંબેગનો ભોગ	૬૩
,, ૧૫ મું-ખુન! ખુનનો ભોગ!!	૬૬
,, ૧૬ મું-જપતીનું વારંટ... ..	૭૦
,, ૧૭ મું-તખીબેનો રીપોર્ટ	૭૮
,, ૧૮ મું-ખાપ બેટાની મસલહત	૮૧
,, ૧૯ મું-સાઅદતખાન વકીલ	૮૪
,, ૨૦ મું-મૌતનું વારંટ	૮૮
,, ૨૧ મું-નવાબની તાકીદ	૯૫
,, ૨૨ મું-અનવરનો ચક્રાર	૧૦૨

પ્રકરણ ૨૩ મું-એક ઠરેણામય ઠહાણી	૧૦૭
,, ૨૪ મું-પરસ્પર વિશ્વાસ	૧૧૩
,, ૨૫ મું-એક અકસ્માત-એક મેલાપ	૧૨૧
,, ૨૬ મું-મનતરંગ	૧૨૬
,, ૨૭ મું-નીરાશ-નાઉમેદ !	૧૩૪
,, ૨૮ મું-મિલાપ... ..	૧૩૭
,, ૨૯ મું-ઉલટી સુલટી બાજી	૧૪૨
,, ૩૦ મું-એક ભયભીત ભરમ	૧૪૭
,, ૩૧ મું-ઠસરેવજનાં કરતુક	૧૫૧
,, ૩૨ મું-વસ્યત-સજા	૧૫૩
,, ૩૩ મું-એક મુલાકાત	૧૫૮
,, ૩૪ મું-મેલાપ અને દોસ્તી	૧૬૩
,, ૩૫ મું-# # #	૧૭૦
,, ૩૬ મું-‘પ્યારનું પહેલું’ પગથિયું !!	૧૭૨
,, ૩૭ મું-અદેખાઈની આગ-ભડક !! જાગ !!	૧૭૭
,, ૩૮ મું-ધરકબાઝી કે ચેડાં-બાઝી ?	૧૮૧
,, ૩૯ મું-“દોલત દેવો-દીકરી લેવો.”	૧૮૫
,, ૪૦ મું-નિરાશાની સીહાઈમાં આશાનું કીરણ	૧૮૬
,, ૪૧ મું-જેઢેરી સાંપ	૧૯૧
,, ૪૨ મું-મીઠી છુરી	૧૯૬
,, ૪૩ મું-“લાવ, હો મુઝે ધનામ !”	૨૦૬
,, ૪૪ મું-નાશ પામેલો જુગારી	૨૧૬
,, ૪૫ મું-સત્યાનાશીનું સાદું	૨૨૦
,, ૪૬ મું-પાપી બનેલો તવંગર અને તવંગર બનેલો પાપી	૨૨૬
,, ૪૭ મું-લોભનો લોગ-લોગનો લોભ	૨૩૧

પ્રકરણ ૪૮ મું-કાળી રાતનું કાળું કામ ...	...	...	૨૩૬
,, ૪૯ મું-ઢાસી ગુલનારનું ખુન ! ...	...	...	૨૪૦
,, ૫૦ મું-દુઃખનું એક દયામાણું ચિત્ર ...	...	...	૨૪૩
,, ૫૧ મું-દુઃખ અને દળિદ્રતા ...	...	...	૨૪૬
,, ૫૨ મું-સાચો આશક તે એ !-દુઃખપર ડાહ્યામ ! ...	...	...	૨૫૨
,, ૫૩ મું-ભૂનીંગ ફેકટરીનું જહાજમ ! ...	...	...	૨૫૭
,, ૫૪ મું-બેઝારી-બેકારી-બીમારી ...	...	...	૨૬૨
,, ૫૫ મું-કેચીનો એક સાહુકાર ...	...	...	૨૭૧
,, ૫૬ મું-રંગમાં લંગ ...	...	...	૨૭૬
,, ૫૭ મું-ઉશ્કેરાયદી જાણાસા-રહેમતની મુઝવણ ...	...	...	૨૭૯
,, ૫૮ મું-એક ભેદ ...	...	...	૨૮૪
,, ૫૯ મું-સત્યાનાશીની શરૂઆત ...	...	...	૨૮૯
,, ૬૦ મું-છુપો જસુસ-દુખ્તર ફરોશ ...	...	...	૨૯૩
,, ૬૧ મું-પાકીટ છુક ...	...	...	૨૯૯
,, ૬૨ મું-મા દીકરાની મસલહત ...	...	...	૩૦૪
,, ૬૩ મું-ભેદી ઈશારો ...	...	...	૩૧૦
,, ૬૪ મું-પુટેલો ભરમ-તુટેલો ભેદ ...	...	...	૩૧૩
,, ૬૫ મું-બેગમનો ખુની કોણ ? ...	...	...	૩૧૭
,, ૬૬ મું-વધુ લુચ્છાઈ-વધુ સેતાન્યત ...	...	...	૩૨૦
,, ૬૭ મું-થોડો વધુ ખુલાસો ...	...	...	૩૨૮
,, ૬૮ મું-નવાબ અને બેગમ ...	...	...	૩૩૪
,, ૬૯ મું-ઉપરાસાપરી બનેલા બનાવો ...	...	...	૩૪૪
,, ૭૦ મું-મૌતનું બીછાણું-વિલાપ ...	...	...	૩૫૦
,, ૭૧ મું-ગુલનો ચિરાગ ગુલ થયો ! ...	...	...	૩૫૪
,, ૭૨ મું-"બોના થા સો બો ચુકા-અબ અંજામ દેખના !" ...	...	...	૩૫૮
,, ૭૩ મું-સેવટ ...	...	...	૩૬૪

ગુલઝાર

યાને

પાક ગરીબી ભલી કે પાપી તવંગરી ?

પ્રકરણ ૧ બું.

પાક ગરીબી.

જન્મ આદમીકે હાલપે આતી હય મુફલસી,
કીસ કીસ તરેહસે કરકો સતાતી હય મુફલસી,
ખ્યાસા તમામ રોઝ ખીઠાતી હય મુફલસી,
ભૂખા તમામ રાત સોલાતી હય મુફલસી,
છે દુઃખ વ્હો જને છસ્પે કે આતી હય મુફલસી.
દુન્યામેં લેકે શાહસે અય ચારો તા ફકીર,
ખાલીક ન મુફલીસીમે કીસીકે કરે અસીર,
અશરાફકો બનાતી હય એક આનમે હકીર,
કયા કયા મય મુફલસીકી ખરાબી કહું 'નઝીર'
વ્હો જને છસકે દિલકો જલાતી હય મુફલસી.

તે એક ખરેખરજ દયાજનક દેખાવ હતો. દખલ્યુમાં આવેલાં
દર્યાબાદ શેફેરના ફાટકપુરા નામના ગરીબ ગરબઠ અને કામઠાર
મજુરોની ગીચ વસ્તીથી વસાયેલા એક મોઢોદલામાં આવેલાં એક
મકાનને ચોથે મજલેનાં નાનાં નીચાં કાતર્યાંમાં એક જવાન
મેઢોમેઢન છોડી, એક ખુરસી પર બેસી નીચી મુંડીએ પોતાનું કામ
કરતી જતી હતી. તે ચોરડી, જે તે કાતર્યાંને તેવું કાંઈ નામ
છળે તો, એક સાફ અને સુધડ હતી. અલબત્ત તેમાં ગરીબીનો

લાસ ડગલે અને પગલે નજરે પડતો હતો, મગર, જેમ ઘણીક વેળા
 અને છે તેમ, તે ઓરડીમાં કશી નજીસાત કે કશું ગંધીલું જેવું તત્વ
 કેઈ શોધતાં પણ નજર ન આવે તેમ હતું. તે ઠામે વળગેલી
 બાળા કોણ હતી અને હાલ તે શું કામ કરતી હતી, તેની નોંધ
 લઈએ તે આગમજ આપણે તે ઓરડીની એક ઉડતી તપાસ લઈશું
 તો આપણને માલુમ પડશે કે ખૂલે તો તે ઓરડીની છોંયની
 જમીનપર કોઈ થાકેલાં આંગને આરામ આપવા એક બીછાણું તૈયાર
 કીધેલું ત્યાં મૈનુદ હતું. તે બીછાણુંબી કેવું? ખૂલે તો જમીનપર
 એક ફાટીતુટી સાદડી બીછાવી હતી, જેપર જગેજગથી રૂનાં પુમડાં
 નીકળી આવેલી ચુંથાયલી પીખાયલી સુજની પાંથરી હતી, અને
 તેપર તેવોજ ફાટીને છીણુછીણુ થઈ ગયલો મગર ધોતો એક ચારસો
 હતા. માથાં ગમ એક નાનો તકયો મુકયો હતો અને પગ તરફ
 ઉજળી બરફ જેવી એક ચાદર ઘડી વાળી મુકી હતી. તે ઉપરાંત
 દેવદારનાં લાકડાંની એક નાની લંબચોરસ તેબલ, એક ખુરસી જેને
 નેતરની જગ્યે લાકડાંનાં પાટયાં જડી લેવામાં આવ્યાં હતાં, દેવદાર-
 નાંજ લાકડાંની એક નાની કબાટ, એક આરણીપર ગોઠવેલો કુંજો,
 તે ઉપર ઢાંકેલું માપતું, બતી સાથનું એક ફાનુસ, તડલ પડેલા
 કાચની ભીંતે ઓરવેલી એક આરસી, એ તે ઓરડીનું ફરનીચર હતું.
 ભીંતે ઠોકેલી એક ખુંટીપર એક સુતરાઉ સાડી, તેનેજ મળતાં
 કપડાંનો એક ચણ્યો અને લાલ રંગની ઘસાયલી એક નાની શાલ
 ઓરવી હતી.

હવે આપણે તે ખુરસીપર બેસીને નીચી મુંડીએ પોતાનું
 કામ કરતી જતી બાળા તરફ નજર ફેરવીશું તો આપણને જણાશે
 કે તે માત્ર અઢાર વર્ષની વયની, ફીક્કા શોકાતુર ચહેરાની, નાતવાન
 પાતની મગર સીધાં સરોવર જેવાં બદનની, ગોરા ઘટમઘાર મોંહની,

ઉંચાં સંગેમરમર જેવાં ચળકતાં સાફ કપાળની એક ઝહેરેનમુને નાજનીન હતી. તેણીનાં તન બદનની ચામડી તે પર ગોચા દુધનો ઘડો ઘોળાયો હોય તેવી ગોરી અને સાફ સફાઈદાર હતી એટલુંજ નહીં—તેણીની હાડ બેહાલ યુગસુરતી જ્ઞનારની આંખને આંજી નાંખી તેને તેનાં પાપણુ તળે સંતાઈ જવાની ફરજ પાડે તેવી હતી એટલુંજ નહીં—તેણીનો અંખોડો વાળેલા માથાના વાળ રેશમ જેવા સુંવાળા અને કાંઈક સોનેરી રંગપર ઢળતા હતા એટલુંજ નહીં, પણ જે ઢપે તે હવડાં બેઠી હતી તે ઢપજ માત્ર એવી હતી કે તેપર એક નજર માત્ર નાંખનાર તેણીની તરફ અખંડ માયા અને દીલસોજીથી ખેંચાયા વગર રહેજ નહીં. તે મીઠી મધુરીની આંખોમાં આસકની આંચનું ધીમું તેજ હતું, એટલુંજ નહીં, પણ તે આંખોનાં ઉંડાણમાં જોતાં જાગે બેહેશ્તમાં પ્રસરી રહેલો નુરી પ્રકાશ જાણે બધો તેમાંજ ભરી મૂક્યો હોય તેમ જણાતું હતું.

તેણીએ પેહેરેલો પોશાક તદ્દન સાદો હતો, પણ તે પેહેરવેશની સુઘડ સાદાઈમાં પોતાની નિખાલસ યુગસુરતીથી તે એવી દીપ્તિ રહી હતી કે, એક બારગી જાગે ધરમનાં પક્ષીનાં પીછની કલગીર તેણીના કપાળપર ઉડતી હતે યા ગોલકોંડાની ખાંણમાંનો સેતારાના ઝળકાટનો કેઈ હીરો તેણીના વાળમાં સંતાઈ ચમકચમક થતે તે છતાં તેણીની હાલની યુગસુરતીમાં એક વાળ જેટલા પણ અંશનો ઉમેરો ન થતો. તેણીએ સફેદ ભોંયપર કાંઈ કાળી કુલની તરાંહનું બદીયાન પેહર્યું હતું, જેના ગીરદાથી તેણીની હંસના જેવી ડોક આખી ઢંકાઈ હતી, એટલુંજ નહીં, પણ તે બદીયાનથી તેણીનાં આંગળા તે ભરાવદાર ભાગની સલામતી અને શોભા સચવાઈ રહી હતી. ઉંચાઈમાં તેણીનું કદ મધ્યમ હતું, મગર તે જ્યારે

પોતાના સંપૂર્ણ પોશાકમાં સજ થઇ ઉભી થતી, ત્યારે પોતાનાં કુદરતી કદ કરતાં વધુ ઉંચી દીસ્તી હતી.

તેણીને અમે અમારા ઉપદા કલમ ચિતારમાં હદ વિનાની ખુબસુરત જણાવી છે, તેથી વાંચનારે એમ ખ્યાલ ન કરવો કે તેણીની ખુબસુરતી એક બળતા આતશના ભલુકા જેવી હતી; નહીં, તેથીજ ઉલટું, તેણીની ખુબસુરતી એટલી ‘ઠંડી’ હતી કે તેને અડછતી જ્ઞનાર તેને કદાચ સાધારણ જેટલીખી સોહામણી ધારે નહીં, પણ તે ખુબસુરતીમાં એસકનો અંશ એવાં સારાં પ્રમાણમાં આમેજ હતો કે તેમાં વળી તેના ચ્હેરાપર પંથરાયલી ગમગીની અને કપાળપર જાણે ઘર માંડી એઠેલી નિરદોષતાની સામેલગીરીથી, તેણીનો ચ્હેરો એવો બની રહ્યો હતો કે તેણીને એક વખત અડછતી જ્ઞનાર તેણીને ઘડી ઘડી ટીક્યા કરવાની યા તો તેણીપર પોતાની નજર ચોંટેલી રાખવાની હીંમત કરેજ નહીં.

પણ ત્યારે, તેણીની આંખમાંજ એસક અને ચ્હેરામાં શરમાળપણું હતું, એટલુંજ માત્ર વાંચનારે માની લેવાની ભૂલ કરવી નહીં. આ એકદર જમાનાની ગીરદેશી અને આસ્માનની ફરતી ફ્યાહીણ ચક્રી તળે પીળાતી પીસાતી તે અબળા, આ કુછંદી દુનિયામાં કેવી રીતે કામ લેય તો સુખી થઈ શકે તેની તેણીને ઘણી નહીં તો જરા સરખી જાણ હતી, તે છતાં તેના આચારવિચારની પાકીજગીને પુરતી રવેશે જવાબ કરતી તેની રીતીનીતિ પણ પાક અને પવિત્ર હતી, અને જો કે તેની નાચાર નાવારેસ અને હોસ્ત આશના વગરની એકલી અટુલી હાલતને લીધે આટલી કુમળી વયમાં તે કોઈ કોઈવાર એવા નજીસ સંબંધમાં પોતાને આવી જતી જોતી કે જે સંબંધની જરા સરખી ગંધ તેને દુરથી આવતાં ત્યાંથી તે એક બીધેલી હરણી પેરે ચોંકીને નાહાસ્તી.

ત્યારે હવે સવાલ એ ઉઠશે કે જે બાળાની દીલસોજીનાં ઉંડાણમાં આ લખનાર પોતે ઉતરી પોતાનાં વાંચનારાંઓને ઉતારી લઇ ગયો છે તે બાળા છે કોણ? અને હાલ તે ઠરે છે શું? તે આપણે નીચલાં પ્રકરણમાં જોઈશું.

પ્રકરણ ૨ જી.

ગુલઝાર.

કરતા હએ કોઇ જોરો જફા પેટકે લીયે,
 સહતા હએ કોઇ રંજો બલા પેટકે લીયે;
 સીખા હએ કોઇ મકો દગા પેટકે લીયે,
 ફીરતા હએ કોઇ ખેસરોપા પેટકે લીયે;
 જો હએ સો હો રહા હય ફીદા પેટકે લીયે,
 અપની ચેહી દુઆ હય શમેરાજ અય 'નઝીર'
 હે શર્મો આખરેસે ખુદા પેટકે લીયે.

જે ઘડીએ તેને આપણી કલ્પનાની નજરે જોઈએ છીએ તે ઘડીએ તે પોતાની હંમેશની વેઠની ખુસરીમાં જોતરાયલીજ હતી. તે શીયાળાની મોસમ હતી અને બાહારની ગમે તેવી કકડતી ઠંડીમાં લગભગ મધ્યરાત થઈ ચુકી હોવા છતાં, એકપુરાં કન્દીલમાં બળતી બતીના અકરવકરે પડતા ઉજાસ, આગળ વાંકી વળી તે પોતાનું કામ આગળ ચલાવતી રહી હતી. તેહસીલીમાંની લોઢી પર એક—મધ્ય રાત્રીના એક—નો વખત ઠોકાયો! અને તે છતાં જરા આરામ લેવા પેલાં સુક્યાનાં બીછાણાંપર પોતાનાં થાકથી કળતાં હાડકાંને આસાયશ આપવા તે પોતાનું કામ હાથમાંથી છોડતીજ નથી. તેણીને થાક એવી ચઢી હતી કે એાય તે પોતાનીં બેઠકપરથી બેહોશ થઇ તુટી પડે. ઉંઘ તેણીને માથે એવી ચઢી હતી કે, તેણીની આંખનાં નેત્રોએ

તણાઈ ખેંચાઈ જઈ તેણીનાં કપાળને ગરમ આગ કરી મેલ્યું હતું. તેણીના ઘરડાના કાંઠામાં આંકડાં ભરાઈ આવ્યાં હતાં અને કમ્મરમાં કળતર ચાલી રહી હતી. આંગળાંનાં ટાંચાં અને આંગના સાંધા અકડી ગયા હતા. ઠંડી એવી પડતી હતી કે, તેણીનાં હાડકે હાડકાંમાંની ધુર બંધાઈ જતી હતી, મગર, તેણીને તે કામનું શુર એવું છુટ્યું હતું— તે કામનાં ઝનુનથી તેણીનું લોહી તેણીની રંગેરંગમાં એવું તપીને દોડતું હતું કે, તે ઠંડી તેણીની કશી ખીસાદમાંજ ન હતી, અને શરત જીતવાના આંધળા આવેશમાં આવેલો ઘોડાપર બેઠેલો જોકી જેમ પોતાના ઘોડાને ચાળક અને કાંટાદાર એકથી અધમુવો કરવાને ચુકતો નથી, તેમ તે ખીચારી પોતાનાં ગમે તેવાં થાકેલાં હાડકાંને અને આંગળાંને વધુ અને વધુ ઝડપથી રગડતીજ જતી હતી. એ સઘળી હેપજેપ અને વેજવેજથી એવું દીસ્તું હતું કે સુવા જવાનો વિચાર તે કરે તે અગાઉ તેણીને તે હાથમાં લીધેલું કામ પુરું કરવાની વિશેષ જરૂર હતી.

વારું સુવે નહીં તો નહીં પણ એક પાંચ મીનીટ તે કામ બાબુ મુકી દિલ્લના અકડી ગયેલા સાંધાને પાછા છુટા કરવા તે એરડામાંજ બે ત્રણ ફેરા લેય ચા ઉભી થઈ હાથ પગ લાંબા કરી જરા આળસ ઉળસ ખાય તો શું હતું? નહીં, નહીં, તેમખી નહીં, તેટલી પાંચ મીનીટનોખી લોગ આપવો તેણીને હાલ તુરત પરવડે તેમ ન હતું, કેમકે તે ખીહીતી હતી કે તેણીને ચઢી આવેલી ઉલટને જરાક રોકી, તેણી જો આસાયશ લેવા લલચાઈ તો વળી પાછું કામે વળગતાં તે હાડકાં એરડાઈ કરશે. એક વખત તે જો ઉઠી તો પાછું તેણીથી બેસાશેજ નહીં. તમે ગમે તેટલા ચાલ્યાજ કરો તો ચાલતાં ચલાય પણ થાક ચઢતાં કેઠે આરામ લેવા બેસો કે ત્યાંથી ઉઠવા નથી ગમવાનું અને જેમ તેમ ઉઠ્યા તો આગલી ઉલટ અને

આગલી ઝડપથી તો તમારીથી નથીજ ચલાવાતું. આગલી સહવારના પાંચ વાગેતું તે કામ હાથમાં લઈ બેઠી હતી તે છેક હમણાં મધ્યરાત્ર સુધી તેજ કામપર તે મંડેલી હતી, એટલે વીસ કલાક થયા વાંકી ઠગમરે અને નીચી મુંડીએ તે તે કામ કરતી હતી. તે અરસામાં માત્ર બેજ વખત પાંચ કલાક યા વિસ મીનીટ તેણી જમવા બેઠી હતી તેજ; પણ ત્યારે તેણીનાં હાથમાં હાલ એવું તે શું કામ હતું કે જે પુરું કરવા પાછળ તેણી આમ જીવતોડ રંજ ખેંચી રહી હતી?

તે એક લપકાલરેલો જરરીન પોષાક હતો, તે કોઈ મોટે ખાંચરેની બેગમ સાહેબનો મખમલનો ઝબ્બો હતો, અને તે ચોક્કસ વખતેજ પુરો થવો જોઈએ એવી બોલીથીજ તે બીચારીએ સીવવા લીધો હતો, અને તે આજ રાત્ર સુધીમાં તેણીએ પુરો કરવાનોજ હતો; પણ તે ઠીંમતી પોષાક તેના હાથમાં કેમ આવ્યો? એક ગરીબ નાની નાદાન વયની છોડી, જેની પાસે કુટી એક કોડી નહીં, જેની પાસે પોતાના મધુર મનમોહન મુખડાપર પંથરાયદી નિરદોષતા સીવાય કશી વધુ જમાનત નહીં, તેને હસ્તક આવો સુંદર મખમલનો જરરીન પોષાક સોંપવામાં આવ્યો હતો તેજોને વાંચનાર કુદરતીજ શંકાશીળ બની પૂછશે કે એમ કેમ?

આ સવાલનો અમો જવાબ આપ્યે, તે અગાઉ તે ઝબ્બો તેણીએ કેમ અને કેટલી મુશ્કેલી વચ્ચે પુરો કીધો તે આપણે તપાસ્યે.

એક ચાવી આપેલાં કમાનનાં પુતલાંની માફક સોય પકડેલો તેણીનો હાથ ઉપર નીચે, નીચે ઉપર થતોજ રહ્યો, એમ કરતાં, વળી પાછી તેડેસીલીની લોલીની લોખંડી જખાને બે વાગ્યાનો વખત બહાર કીધો અને તેણીના ચહેરાપર કાંઈક સંતોષનો પસરાટ છાંયી

રહેા, કેમકે તે કામ અડધા કલાકમાં હવે પુરૂં થશે એમ તેણીને લાગ્યું. તેમ લાગતાંજ તેણીની ઉલટ બેવડી વધી ગઇ, તેના હાથમાંનું ચાવી આપેલું ચંત્ર વધુ ભેરથી ફરવા લાગ્યું. હવે તેણીની આંખે જરાક આંખ મારવા લાગી, અને તેણીને ચક્કર આવી જતાં હોય તેમ લાગ્યું. તુરત તેણીએ એક હાથે આંખો ઢાંકી દીધી. થોડીક વારે તે હાથ તેણીએ કાઢી નાંખ્યો અને ચક્કર નંરમ પડી ગયલાં તેણીને લાગ્યાં. પાછી તે કામે મંડી ગઇ, પણ હવે તો તેણી જાણે ઉંઘમાં કામ કરતી હોય તેમ લાગતું હતું. તે જે ટાંકા ભરતી હતી તે કાંઠ તે જોતી ન હતી.

પણ, આહ! જાણે તે કાંઈ ભયાનક સ્વપ્નું જોઇ ઉઠી હોય તેમ તે ચોંકી, તે કામ પુરૂં થયું હતું-તેની મેહનતનો છેડો આવ્યો હતો. તે પોષાક તેના હાથમાંથી સરી પડ્યો અને ખુરસીની પછવાડેની પીઠપર માથું ચત્તું નાંખી તે પડી. તેનું તપેલું લોહી જરા જરા ઠંડુ થતું ચાલ્યું, તેની ઉલટની ભરતીમાં હવે ઓટ થવા લાગી. હવે તે ઉઠી અને તે પોષાક ઉંચકી એમનો એમ છુટો ખુરસીપર તેણીએ વખાતો મૂક્યો અને તે થાકથી અધમુઘ થયેલી ગુલઝાર-દરજણ ગુલઝાર-તે જમીનપર પાંચરેલાં ખીછાણાંપર અફસોસની એક હાથ સાથે પડી. તે જેવી ખીછાણે પડી કે થોડીજ મીનીટમાં ભર ઉંઘને તાબે થઇ ગઇ. તેણીને ઉંઘયાને એક કલાક થયો નહીં કે તેણીનાં મંદ હૈયાની આંખ સ્વપ્નાના એક દિલ્લપઝીર દેખાવપર પાછી સજાગરૂ થવા લાગી, અને તે સ્વપ્નામાં તેણીએ પોતાને એક સુંદર બગીચામાં ભટકતી દીઠી. તે સુંદર લીલોતરીથી ભરાવદાર બનેલા ક્યારામાં રંગબેરંગી પુલોની દિલ્લકશ વેલમાં ભટાર મારવા લાગી, જ્યાંની હવા હુંકાળી અને ખુશ હતી. પાસેજ બેઠાં નાળાંનો બચ્ચાં જેવો મીઠો પટપટારો અને ખીછાણાં

રહીયોની ચીંચીં તેણીના કાને પડી, અને થોડા વારમાં કુદરતની સઘળી મીઠી મધુરતા તેણીનાં રૂહમાં આમેજ થઈ ગઈ. પુલોની તેણી સોડમ લેવા લાગી, તેમનાં મોહમાં બરેલો મધ જેવો મીઠાસ પોતાનાઢાઠોથી ચુસવા લાગી. તેણીને લાગ્યું કે તે તેણીના પોતાનાજ ખાગમાં હતી. જાણે તે પરસ્તાનની પોતે પરીજ હતી પણ તુરતજ તેણીને પોતાની હેજગારીની યાદ થઈ આવી અને તે યાદ થતાંજ તેણી મલકાવા લાગી કે, કેવા ચમત્કારે તેને તેની પેલી કાતર્યાં-વાળી ઓરડીમાંથી છોડવી આ ફળકુલથી ઝુમી રહેલા માંડવા હેઠળ લાવી મુકી હતી !

પણ એકાએક તેને ઠંડીનું એક લખલખું ભરાઈ આવ્યું અને બરફમાંથી બનાવેલો તીર ગોચા તેનાં હૈયાનાં અંતરને વીંધી નાંખતો તેનાં દીલમાં પેવસ થયો; તેનું આખું હાડ ધુન્ધું અને ખાગના તે ઝલકતા દેખાવપર ધીમેધીમે શીહાઈ પંથરાતી ચાલી. તે શીહાઈ વધુ અને વધુ શીહા બની પોતાની કાળી પાંખમાં ગોચા તે ખાગનાં પુલફળ સને ચરંદાપરંદાને પીગળાવતી ચાલી; તે કુદરતનો કળાબકોર ગંભીર ચુપકીદીમાં ઉતરતો ગયો અને એમ રફતે રફતે તે દિલખુશ સ્વપ્નાના ક્ષણમંશુર દેખાવપર એક કાળો પડદો ઉતરી હવે તે સદાનો બંધ થયો.

તે પડદો પડતાંજ શુલબર ચોંકીને જાગી ઉઠી. તે સ્વપ્નાની અસર તેનાં મગજપર હજી તાજી હોવાથી પોતે ક્યાં હતી અને ક્યાં નહીં તેના વિચારમાં તે પડી, પણ થોડાજ-માત્ર થોડાજ-વખતમાં તે પોતાની ખરી હાલત જાણી લઈ પોતાને સ્વમાથી ઠગાયલી સમજી પાછી ખીછાણે પડી.

પ્રકરણ ૩ જી.

જરૂરીન પાપાક.

તેહિસીલીની લોઢીપર સાત થોઠાતાંજ ગરીબ ગુલઝાર પોતાનાં
 ખીછાણાંપર ઉઠીને બેઠી. બાહારની કકડતી ઠંડીને સખમે આખી
 રાત તેણીનાં છાપડાંપર ઠાર પડ્યો હતો, જે તે છાપડાંપર ઉભસને
 માટે મુઠેલાં ઠાચનાં ફાલકાંપર પાણીના રેલા માફક વહેતો હતો, અને
 જ્યાં ત્યાં છાપડાંમાં પડેલાં વહેમાંથી તે રેલાઓએ ઓરડીની
 દીવાલોપર ઉતરી તેને સરદ બનાવી મૂકી હતી, એટલે ગરીબ ગુલઝાર
 જાણે હીમાલય પર્વતનાં ઉંચાણમાંનાં એકાદ ખુણામાં વસ્તી હોય
 તેમ ખીચારી અકડી ગઈ હતી. તેણીની પાસે એટલા પુરતા પેસાજ
 ઠ્યાં હતા કે એક સલગાવેલી સગડીની સગવડથી તે પોતાની એ
 અગવડ ટાળી શકે. માથાંથી પગ સુધી ઠંડરતી ધુજતી જેમ તેમ તે
 ખીછાણાંપરથી ઉઠીને ઉભી થઈ. જે થોડીક ઉંઘ તે લેવા પામી
 હતી તેથી તેનું આંગ જરાખી તાજગી પામ્યું ન હતું અને
 ખીછાણાંમાં જરાખી હુંકનું નામ નહીં છતાં, તેને હજી જરા
 વધુ વખત સુવાનું મન થયું, કેમકે, લગભગ એઠવીસ બાવીસ
 કલાકની ચાલુ હેજગારી પછી માત્ર ચાર સાડાચાર કલાકની ઉંઘ
 તો તે જોઈતી આસાચશની મશ્કેરીજ માત્ર લેખી શકાય ! પણ
 નહીં, પાછો ઉંઘવાનો તો શું પણ તે ખીછાણાંપર એક મીનીટખી
 વધુ અલેટાઈને પડી રહેવાનો ખ્યાલ તેણીએ તુરત તુચ્છકારી કાઢ્યો,
 કેમકે સુતી વખતેજ તે પછો વિચાર કરીનેજ ખીછાણે પડી હતી
 કે સહવારે સાત વાગેજ ઉઠવું અને તેમજ તે ઉઠી. ઉઠવાને
 વાર અકડી ગયલા સાંધાને જરા છુટા કરવા આલસ ઉલસ ખાઈ
 હાથ મોઢું ધોવા પાણીનાં એક વાસણમાં તેણીએ નલરવસપણે હાથ

બોખ્યો, તો તે હાથ પાણીમાં પડવા સમેત તેણીને સાંપે ડાંખ માર્યો
 હોય તેમ તે ચોંકી. તેણીને ખબર નહીં રહી કે ધારા મુજબ
 સહવારે વાપરવા માટેનું તે પાણી તેણીએ સાંજનું ભરી રાખ્યું હતું,
 જેથી આખી રાતની ટંડીથી તે એટલું ઠંડુ થઇ ગયું હતું કે તેમાં
 તેણીનાં હાથનાં આંગળાં બોળતાં વારજ તેનાં બાજુ ટાંચેટાંચા નીકળી
 પડ્યાં અને તે સમેત તેણીનું આખું આંગ કળતરથી કળવા લાગ્યું;
 અને હ્યાં પ્રિય વાંચનાર, તે હીંમતવાન છોડી, જેણે આખી રાતની
 હેજગારી હીંમતથી ઉપાડી હતી તે એક અણદીઠ લાગણીને વશ
 થઇ જઇ ડુરકે ડુરકે રડી પડી. ઘણી વખત એમ બને છે: પહાડ
 જેવી મુશ્કેલીને હીંમતથી મારી હટાડ્યા પછી નજીવી જેવી અડચણથી
 આપણું દિલ તુટી જાય છે, હૈયું હીંમત હારી ખાય છે. પણ,
 તુરતજ તે મોતી જેવાં આંસુઓ તેણીએ લુછી નાંખ્યાં અને તે પાણી
 ધોળી નાંખી, તાણું પાણી કુવામાંથી ભરી લાવવા વાસણ લઇ તે
 છોડી નીચે ઉતરી. થોડાજ વખતમાં પાણી ભરી ઉપર આવી અને
 હાથ મોઢું ધોઇ પોતાનો પોષાક સરખો કીધો અને પેલી ખર્ચા
 ખરખર ઠળાટ ખોલી તેમાંથી એક નાની કીટલી ઠાઠી અને ત્યાંજ
 મુકેલાં એક પડીકાંમાંથી ચમટી આ લઇ તે કીટલીમાં નાંખી, તેને
 માટે જોઇતું ગરમ પાણી લેવા તે નીચે ઉતરી અને પેહલે મજલે
 રહેતી માનળી નામની એક ભાડુતણીની સંઘણીમાં તે ગઇ, જ્યાં
 તેણીને માનળીની ચાકરડી મેલે ઘેલે અવતારે ઉભેલી મળી. તેને
 તેણીએ પૂછ્યું, “ફાતમા, માનળી મા કેમ છે?” જેના જવાબમાં તેને
 ફાતમાએ જણાવ્યું કે તેણીએ રાત સારી પસાર કીધાથી જરા રતી
 તેણીની તબીયત ઠીક હતી.

“વારૂં, હમણા તું તેવણનો નાસ્તો લેઇ જશેની?” જેનો જવાબ
 તે ચાકરડીએ ‘હા’ કારમાં ડોકું હીલાવીને આખ્યાથી ગુલબર બોલી,

“ત્યારે તો માનખીને જરા જણાવવાની મેહેરખાની કરજે કે પેલો પોશાક તૈયાર છે અને એક દશ મીનીટમાં હું તે લેઈ તેવણુ આગળ આવસ.”

“એ તું શું બોલેચ, બેટી, તું શું એમ કહેવા માંગેચ કે તે જલ્લો તેં ગેઇ રાતે પુરો કીધો ?”

“હા, તે પુરો કરતાં મને અઢી વાગ્યા ને તે પુરો કરીનેજ હું સુતી.” જરાક સરખું હસીને શુભાએ જવાબ દીધો.

“ને તું સહવારે જવતી ઉઠી ? પણ કાંઈ તારીથી એમ હંમેશાં રગડાવાનું છે ? ને એમ રગડાશે તો કાંઈ ઝાઝા દીવસ તું કાઢવાની નહીં. મને તારી કેવી દયા લાગેછ ? તું આવી મજેહની શુભાખના છોડ જેવી ને એમ મેહેનત મસાઘતથી ઘસાઘ પીસાઘ ભયછ-પણ નહીં, તારાં કીસમતમાં કાંઈ જુદુંજ લખેલું છે ને થોડા વખતમાં તુંખી ઝોહોરાની માફક નર્ચીત ને નભરવસ થઈ જશે.”

“ઝોહોરા ?-અંહં પેલી મારીજ એરડીની નીચેના એરડામાં રહેછ તે, ઉંચી, ગોરી, ને એરકી જેવી છે તેજ કેની ? મને પરમ દાહાડેજ દાદરપર તે મળી હતી.”

“હા, તેજ, પણ શું તેને ને તને પીછાણુ નથી ?”

“નહીં, પીછાણુ-એટલે દોસ્તી જેવું કાંઈજ નહીં. તે દહાડે અમે દાદરપર એક થઈ ગયાં ને તેણેજ મને ડોકું નમાવી કેમ છે કેમ નહીં કરી પુછ્યું અને તેજ કીસમની વખતી પુછપરછ કરી મેં ચાલતી પકડી; પણ ફાતમા, હું થોડા વખતમાં ઝોહોરાની માફક નર્ચીત ને નભરવસ થઈ જવસ એમ જે તેં ઈસારો કીધો તેની મતલબ હું નહીં સમજી. એમ બોલવાની તારી મતલબ શું ?”

ફાતમા પણ ઉમરે અઢારેકની હોવા છતાં દુન્યાની પુરી અનુભવી હતી, એટલે ગુલઝારે આ સવાલ પૂછતાંજ તેના એક તરફ ટીકતીજ તે ઉભી, જેનાં પરીણામમાં તેની ખાતરી જરા વારમાં થઈ ગઈ કે તેનાં બોલવાની મતલબ નહીં પામી જવાનું જે નિરદોષપણું ગુલઝારે બતાવ્યું હતું તે તાણી તોડીને ધારણ કીધેલું નહીં પણ કુદરતીજ હતું, અને તેથી દયામણું મોંઢ કરી તે બોલી, “અને ખરેખર છોકરી, મારા બોલવાની મતલબ તું નહીંજ પામી ગઈ ?”

“ખચીતજ નહીં, ફાતમાં, નહીં તો તને ખુલાસો પૂછતેજ શું કામ ?”

“ત્યારે તો અલ્લાહ તને તારું એ અજ્ઞાનપણું સદાકાળ મુખારક કરે” એટલું બોલી તુરતજ તે ચુહુલા આગળ કાંઈ કામે વળગી ગઈ.

ગુલઝાર પોતાનાં અપભ્રેશું ગરમ પાણી કીટલીમાં નામી ઉપર ગઈ અને ગઈ સાંજનો સાચવીને ઢાંકી મુકેલો બાજરાનો રોટલો લેઈ તેબલપર આ નાસ્તો કરવા બેઠી.

દ્યાં કદાચ વાંચનાર અમને પૂછશે કે જ્યાં તે ઓરડીમાં ગુલઝાર પોતાનું ઘરજ માંડીને બેઠી હતી તો શું તેના પોતાનો ચુહુલો હતોજ નહીં કે ચાનાં પાણીને ખાતર તેને બીજી બાહુતણીને આશરે જવું પડ્યું ?

હા, ચુહુલો તો હતો મગર તેમાં સળગાવવાનાં લાકડાં ન હતાં. તેની હાલત કાંઈ એવી નહીં હતી કે આખા મહીનાનું સીધું સામાન તે ભરી મૂકે; તેણીને જોઈતું કરતું તેણીને રોજ લાવવું પડતું હતું, અને જે દીને તેવું લાવવા પૈસા ન હોય તો અલબત્ત તે દિન તેને ફેરડો પણ કાઢવો પડતો હતો. જે દીને તેણીને પૈસા મળ્યા હોય તે દીને અપભ્રેગી બાધ ઓરાકીનો સામાન લાવવા

સાથે લાકડાંની ઝુરી પણ તે લાવતી અને લાકડાંની ઝુરી લાવવાભેગ તેણી પાસે કોઈ વાર ફદીયું સવાફદીયું પણ નહોતું ફાજલ પડતું તો બહાર જંગલમાંથી કચરો કાંડીળી વીંછી લાવતી; પણ આજે તો તે બહે ચીંજેનાં સાધણ ખુટી ગયાં હતાં. લાકડાંની ઝુરી લાવવાના તેણી પાસે પૈસા ન હતા અને કામની રોકાણને લીધે ગઈ કાલે આખો દિવસ તે બહાર નીકળી શકી ન હતી, એટલે આટલાં ગરમ પાણીને માટે તેને પરાઈ રાંધણીનો આશરો લેવો પડ્યો અને તેવો આશરો બેલાશક બાજે વખત લેવાની તેને માનખી તરફથી છુટ મળેલી હતી, જે માનખી તરફથી તેને અવારનાર સીવવાનું કામ પણ મળ્યું હતું હતું અને હમણાં પુરો કીધેલો જરરીન જલ્લો પણ તેને તેણી તરફથી મળ્યો હતો.

આ પીતાં પીતાં વળી પાછું પેલી કાતમાનું ભરમ ભરેલું બોલવું તેણીને યાદ આવી ગયું, પણ, તેપર કે કશાંપરખી નચીંતે વિચાર કરવાની તેણીને કુરસદજ ક્યાં હતી? ઉતાવળે આ પી લમ બરાબર હાથ સાફ કરી પેલો જલ્લો હાથમાંજ વખાતો લમ તે નીચે ઉતરી. આ વખતે પાછલી ગમ ન જતાં તે આગળી ગમના ઓરડા આગળજ ઉભી અને તેનું બંધ કીધેલું બારણું આસ્તેથી ઠોક્યું. એક ધીમા અવાજે તેને અંદર દાખલ થવા કહ્યું અને તે બારણું જે અંગણું બંધ હતું તે ઉંઘાડી અંદર દાખલ થઈ.

“કાતમાથી જાણી હું ખુશી છું મા, કે તમારી તખ્ત જરા ઠીક છે.” અંદર દાખલ થતાંજ એક પલંગપર પડેલી નાતવાન ઓરડા તરફ જોઈ ગુલઝર બોલી.

“હા, મને ઉંઘ સારી આવી-અને બીમારોની રામબાણ દવા ઉંઘજ છે. આહ! તે તારી કબુલાત મુજબ આ જલ્લો તૈયાર કીધો તે ઠીક કીધું. તું ઘણી લલી છોકરી છે.”

“હાજી, તૈયાર તો કીધો પણ તે પસંદ પડે ત્યારની વાત.” એમ બોલી તે બીમાર અબલા બરાબર જોઈ શકે કરી ગુલઝારે તે જલ્લો પોતે એવી રીતે ધર્યો કે સામેની બારીથી આવતી સુર્યની રોશનીમાં તે ઝગમગી રહ્યા.

“જરા આગળ આવની જોઈ તારો ટાંકો જોઈ” અને તે પોશાક તેણીની આગળ ધરી ગુલઝાર તેણીનાં મતની રાહ જોતી ધડકતી છાતીએ ઉભી.

“હા, ઘણોજ સરસ છે-એટલો ઠીક છે, ચાલશે.” જે તારીફના શબ્દો તેણીથી કુદરતી બોલાઈ ગયા, તેમનું વળતું વારણ કરી તે બીમાર અબલા બોલી, “ચાલ, ત્યારે તું તારો આંકડો લઈ આવીછ?”

“નહીજી, હું,-હું-અરે એટલો જલ્દી કેમ આંકડો તમને કરી આપું કરી હું જરા મનમાં ચોસ્કાઈ, ને વળી આંકડામાં શું પૈસા નાંખવા તેથી મને ખબર નહીં એટલે-”

“વળી શું પૈસા નાંખે, કાંઈ પચીસ ત્રીસ નાંખવાની ઉતી? જા, સાડાત્રણ રૂપ્યાનો હમેશ મુજબનો આંકડો કરી લાવ. વહેલી થા, ને એમ જો, તારી ચોઢણી લઇનેજ નીચે આવજે, કેમકે, એ જલ્લો એક ઠેકાણે તારેજ પહોંચાડી આવવો પડશે. જા તો, મારો કંઠી દીકરી છે, ઉતાવળ કર.”

સાડાત્રણ રૂપ્યા ! એ શબ્દો ગરીબ ગુલઝારની નાજુક છાતીમાં તીરની માફક ઉડીને વાગ્યા-કેમકે તે બીચારીએ રૂપ્યા ૭ થી ૮ ની ગણતરી કરી રાખી હતી, પણ તેને રૂપ્યા ૭ થી એછા મળશે એવી તો આશા હતીજ નહીં. આ એક નીરાશીના નવા આંચકાથી વળી તેણીની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં અને રખે ત્યાંને ત્યાંજ તેણીથી રડી પડાય કરી તુરત તે ચોરડો છોડી તે ઉપર ચઢી ગઇ.

પોતાની ચોરડીમાં જઈ તે એક ‘ઇસ્તાન’ પર બેસી પડી અને ફરકે ફરકે રડી. ગરીબ બીચારી ! તેણીનાં હમણાનાં આંસુ કાંઈ

ગરીબીની હાથ અફસોસનાં ન હતાં-જે કે તે ખુદ ગરીબી કરતાં પણ વધુ ગરીબ હતી તે તો આપણને ખબર છે; પણ તેણીનાં તે કામની જે રીતની કીંમત અંકાઇ હતી તે માટેના ખળાયાનાં હતાં. જે કામ પૂરું કરવામાં તેનો આખો દીન અને આખી રાત ગઇ, જે કામ ખરેખરું તારીફ લાયક અને તેને તે સોંપનારને શોભા મળે તેવી દરેક કાળજીથી તેણીએ ઉભું કીધેલું; તેજ કામના સાકારણ રૂપ્યા ! એ વિચારજ તેણીના નાનુક જીવને વળ દઇ નીચવી નાંખવાને પુરતો હતો.

પણ, રખે અમુકું થાય અને માનબી ચીરડાય કરી તેણીએ પોતાના ગમના રોહને માર્યો, આંસુ લુછી નાખ્યાં, મોઢું ઘોઇ નાંખ્યું, જોઈતો આંકડો બનાવી કાઢ્યો અને ચોઢણી લઇ ઝડપથી નીચે ઉતરી પડી. માનબીના ચોરડામાં જઇ ધુજતે હાથે, પોતે બનાવેલો આંકડો તેણીએ રજુ કીધો, જે જોઈ માનબીએ તક્યા તળેથી એક નાની થેલી કાઢી તેમાંથી સાકારણ રૂપ્યા ગણી આપ્યા.

“ચાલ હવે,” તે રૂપ્યા ગુલઝારે લીધા કે માનબી બોલી, “આ જલ્લો પેલા દાખડામાં ઘડી કરીને મુક ને જેમ બને તેમ જલ્લી સમન્દર જાનને આપી આવ. તું જાણેછ કે તેનું મકાન કહાં આયું તે ? આય ફાટકપુરાને આ છેડેથી નીકળી સીધી બેરીઆલી-માંથી થઇ તેલી ગલીમાં વળજે ને ગલી આખી પુરી કરતાં નાકાપરનુંજ ઘર સમન્દરનું-જે ભૂલી જાય તો આય દાખડાપર ચીડી મારેલી છે તેપર સરનામું છે, સમજ કે ?”

“હાજી.” કરી ત્યાંથી તે નીકળી પડી. જો કે ખેખ્યા કે કાસદ તરીકેનું કામ બજાવવાનું તેણીને નહીં ગમ્યું, તો પણ, માનબી જેવી તેણીને ઘણીજ કામની ચોરતને ગુસ્સે કે દલગીર કરવાનું તેણીએ

દુસ્ત નહીં વિચાસુ. વિસ મિનીટના અરસામાં તો સમન્દર જનનાં મકાન આગળ તે આવીને ઉભી, અને સમન્દરજનને મળવા માંગતાંજ એક નોકર તુરત તેણીને અંદર એક ઓરડામાં લઈ ગયો. જ્યાં એક અધોર વયની અબલા એક મેજપર રચેલાં તરેહવાર મીઠાંનો ઉપર હાથ ચલાવતી બેઠી હતી. તે ઓરડાનું રાચરચીકુંખી લપકાદાર હતું અને જ્યાં ગુલઝારની નજર ઠરતી ત્યાં પૈસા ને પૈસા-નુંજ તત્વ તેણીને દેખાતું હતું.

પ્રકરણ ૪ થું.

ગરીબનાં હાડકાંની ધુર તે માતખરનું મિથાન !

“કેમ, છોકરી, તું માનખીને ત્યાંથી પેલો ઝલ્લો લઈ આવીછની ? નહીં, નહીં, દાખડામાંથી થું કામ કાઢેછ, મારી ખાત્રી છે કે તે સીવેલો સારોજ હોસે, અને નહીંખી હોય તો હવે તેને કાંઈ સુધારીને સમો કરવા જેટલો વખત હાથમાં નથી. માનખીએ આંકડો મોકલ્યોછ ? ”

“નહીં ખાનું,” ગુલઝાર ખીચારી જરા ડઘાધને બોલી, કેમકે સમન્દરજનનું બોલવું ઘણું મીઠસમાંજ હતું. “માનખી ખીમાર છે અને ઉકાતું બેસાતું નથી ”

“ખીમાર છે ? થું છે ? અં: હોસે, પણ જોની હું આજે સેકંદરાબાદ કામે જઈછ ને ત્યાંથી પાછું ફરતાં મને વખત લાગશે, વાસ્તે માનખીનું જે હોય તે ચુકતેજ કરી જઈ તો સાડું. હું ધાડુંછ આય ઝલ્લાની સીલાઈ સિવાય ખીજી કોઈ સિલાઈના પૈસા રહ્યા નથી, એટલે લાવ તુંજ મને આંકડો કરી આપ અને તુંનેજ તેના પૈસા ચુકવી આપું. લે આ દૌત કલમ અને કાગળ; જા, પેલી તેબલપર જઈને લખ.”

“હા, આંકડામાં પૈસા કેટલા લખવાના?” ગુલઝાર ખેલે હતી તે કરતાં વધુ ડરપોક બની બોલી, કેમકે સમન્દર જાનના મીઠાસની ચઢતી જતી સ્ટીમથી તે વધુ અને વધુ ગભરાતી જતી હતી.

“હું મેશ મુજબ, દશ રૂપ્યા આઠ આના.”

અને ગરીબ ગુલઝાર અફસોસની એક હાય સમેત તે ટેબલ આગળ ગઈ અને વાંકી વળી ઉભી ઉભીએજ એક આંકડો લખી કાઢ્યો. તે ઉભી ઉભી લખેછ એમ તે માલેતુબર ચોરતે જોયું તોપણ તે શુધપુટીને એવું નહીં સુઝયું કે તે બીચારીને જરા બેસવા કહે. આંકડો ઉતારી તેણીએ સમન્દર જાનના હાથમાં મૂક્યો કે તેબલપર પેલીએ અગ્યાર રૂપ્યા ફેંક્યા અને ગુલઝારે આઠ આના પાછા આપી તે આંકડાપર પોતાની સહી કીધી. સહી કરી તે રૂપ્યા તેબલપરથી ઉંચક્યા અને તેણીને નમન કરી તે જવા નીકળી, પણ તેણીને સમન્દરે અટકાવી કહ્યું “વારૂં છોકરી, મારૂં એક કામ કરશે?”

“હા, બાનું, મોટી ખુશીથી.” ગુલઝારે ફરીને જવાબ દીધો અને બોળી.

“જેની, એમ છે કે હું થોરા દાહારા બાહાર જવાની હોવાથી જે પોર્યો મારાં આવાં પારસલ ઘરાકોને ઘેર લાવ લેખળ કરતો’તો તેને મેં આજથી આવવા ના કહ્યું તેથી તે આજે આયોજ નથી, અને મને ધ્યાન નહીં કે આ ઝલ્લો આજેજ આવશે અને તે મને આજેજ મોકલવો પડશે. માટે આય બાકસ એમનો એમ સીમ્પી આલીમાં ઇસ્મીલ્લા સીમ્પીને આપી આવશે? તને જરા મેહેનત તો પડશે પણ તેના બદલામાં લે આય ચાર આના.” એમ બોલી એક પાવલી તેણીએ ગુલઝાર ગમ ફેંકી.

“બાનું, તમારું એ કામ હું સરોચશમથી બજા લાવીશ, પણ તેના બદલામાં મને પૈસાની લાલચની કાંઈ જરૂર નથી.” એમ

ખોલી ગુલઝારે લોંચપર પડેલી પાવલી ઉંચકી અને સમન્દર જાન આગળ મૂકી.

“ઠીક છે, જેમ તારી મરણ, ત્યારે તું એ ઝલેલો ત્યાં આપી આવશેની ?”

“હાજી, જાઉં ?”

“હા, જા, પણ જરા સખર, વરી એને ત્યાં સામાનની સાથેજ આંકડો મોકલવાનો કાયદો બર્યોછ, વાસ્તે જરા થોળ, હું આંકડોળી તનેજ આપું.” એમ ખોલી તે સમન્દર જાન એક નવાળ સાહેબની બેગમના તૌરથી ઉઠી અને જે તેબલપર ગુલઝારે ઉભાં ઉભાં માનખીનો આંકડો લખી કાઢ્યો હતો તે ટેબલ આગળ ગઈ, પણ ત્યાં ખુરસી નહીં હોવાને સળબે અચકીને ઉભી રહી.

“છોકરી, જરા પેલી ખુરસી અહીં મુકતો, એ નહીં, એ નહીં, પેલી નરમ ગાદીવાળી લાવ-નેતરની ખુરસી પર બેસતાં તંદરોસ્તી ખીગડેછ.” ગુલઝારે તુરતજ તેણીએ ખતાવેલી ખુરસી તેબલ આગળ મૂકી, જે ઉપર તે ખાઈ સાહેબે બેસી, સાહીના એક ડાઘાપર માખ આલી ગઈ હોય એવા હરફે એક આંકડો લખી કાઢ્યો અને તે ઘડી વાળી ગુલઝારને હવાલે કરતાં તે ખોલી, “જેની, વખતે ઈસ્મીલ્લા ખાનુ કામમાં કે ગડબડમાં હોસે તો તેવણની વડી દરજણુ આઈશાને આ આપજે.”

“વાઝુજી” કહી ગુલઝાર ત્યાંથી નીકળી.

સહવારના નવ વાગી ગયલા હોવાથી જે રસ્તે ગુલઝાર જતી હતી તે રસ્તો લોકની આવજાથી ચીકાર બની રહ્યો હતો, અને તેટલાં અવકાળ પાણીના ચાર છાંટા પડયાથી ત્યાં કીચડ થઈ રેહેવાને લીધે ગુલઝારને પોતાનો ઘાઘરો જરા ઉંચકીને ચાલવું પડતું હતું, જેમ કીધાથી તેણીના ગોરા ગોરા પગ કોઈ નહીં ને કોઈનીથી ટીકતી ચશમથી છુપ્યા નહીં રહેતા હતા. ઠંડી હવા અને ચાલવાથી મળતી

ઠસરતને જોરે ગુલઝારનો ચેહેરો કેવોઠ તાંદરોસ્ત હોય તેમ ગુલાબી રંગ પકડી રહ્યો હતો. તેમાં વળી બહાર નીકળતી વખતે મોઢાંપર કીધેલા ઠંડાગાર પાણીના છંટકાવથી તે રતાશમાં કાંધ. ઓરજ તાજગી આમેજ થઇ તેણીના ચેહેરાને તેના પુર બાહારમાં દીપક મારતો કરી મેલ્યો હતો. તે તેલી ગલીમાંથી બાહાર નીકળી પાછી બોરીઆલીમાં વળાણ લેય તેટલાં સામેથી એક ખુલ્લો તોંગા ધસી આવ્યો, અને તેમાં બેઠેલા એક ફાંકડા જવાનની નજર ગુલઝારપર પડી. તુરતજ તેજ રસ્તે તેણે પોતાની ગાડી વળાવી લેવાનો હુકમ આપ્યો. તે જવાનની નજર તો ગુલઝારના પગપર પડી હતી અને તે અબલા કોણુ છે, કેવી છે તે જાણવાની તેને જુજાસા થઇ આવી.

“અસ્તફર અલ્લાહ! એ કોણુ હશે? જાણે બેહેશતની હુરી!” એમ બોલી તે જવાને ગાડી થોભાવી અને તેમાંથી તે ઉતરી પડ્યો. તે આશરે એઠવીસેક વર્ષનો ફાંકડો દેખામણો જવાન હતો.

“તું આસ્તે આસ્તે પછવાડે હાંક્યો આવ.” એમ પોતાના સંઘસને હુકમ આપી તે જવાન આપણી ગરીબ ગુલઝારની પુઠે પુઠે ચાલ્યો. તેઓ બેઠ વચ્ચે ત્રીસેક વારનો તકાવત હતો.

મકરણ પ મું.

ઈસ્મીદડા સીમપીનું ધનાઢ્ય ખાતું.

પોતે એક ખુબસુરત અને ફાંકડા જવાનના સીનામાં અચંબાની કેવી આંચ સળગાવી છે તે વિષે સહંતર બેખબર ગરીબ ગુલઝાર જે મોહોલામાં સીમપીઆલી આવી હતી તે મોહોલામાં જઈ પુગી, કે તેણીને બાનું ઈસ્મીદડાનું મોટે ખાંચરેનું માવબર ખાતું શોધી કાઢતાં વાર લાગી નહીં. તે ઘર યા મકાન કાંઈ નાનું નહીં હતું કે

કોઇનેળી તે શોધી કાઢતાં વાર લાગે. તે એક મજલાની ચાલી હતી, જે લંબાઇમાં તે મોડોલાની લગભગ અર્ધે ભાગે પુગી હતી. ગુલઝાર તે મકાન આગળ થોડોક વખત થોળી અને ધીમે કદમે અને ધુજતે હુધયે અંદર દાખલ થઈ. તે દુકાનની મોટાઇ અને તેમાં ચાલી રહેલી ધમાલ અને ધમચકરીથી તે ણીચારી ઘડીભર ચમકીજ ગઈ. તેણીએ જોયું તો એક જની સઘળું ગોઠવ ગાઠવ કરવા પડી હતી, એક બીજી કાંઈ મખમલ ભરીને ફાડતી હતી, ત્રીજી તઇયાર થયલા પોષાકોને ઝશ મારી ઘડી વાળતી હતી અને ચોથી તે ઘડી ફીધેલા પોષાકોને અકેક દાખડામાં ગોઠવી તે દાખડા પેક કરતી હતી, જે સઘળું કામ ત્યાંની વડી દરજણુ આઈશાની અંગત દેખરેખ હેઠળ ચાલતું હતું. તેણીના પુકારો અને ધાંધલ ધરપચથી ગુલઝારે તો જોઈ લીધું કે તે કોઇ બડી મીઠસી કુતરી હતી. તે ણીચારી ત્યાં ઉભી હતી, તેટલાં આઈશાની નજર તેની પર પડી અને તુરતજ નેણ ચઢાવી નરકોડું ખેંચી તેને તેણીએ મીઠસમાંજ પૂછ્યું—“તું શું માંગેછ રે છોકરી?”

ગુલઝારે તે સવાલના જવાબમાં પોતાનું કામ જેમ અને તેમ થોડોક બોલોમાં જણાવ્યું, જે જાણતાંજ તેણીએ આગલાજ દમા-મથી તે બાકસ બોલવા તેણીને ફરમાવ્યું. એ હુકમ ગુલઝારે તુરત બજાવ્યો અને તેમાંના ઝલ્લો કાઢી આઈશા તરફ ધર્યો, જે તેણીએ ખૂબ બારીકીથી તપાસવા માંડ્યો, પણ ગમે તેવું સાડું કામબી વખાણવાનો યા જ્યાં ઘટે ત્યાં તારીફના બે બોલ બોલવાનો તો તે ઘાઘરા બેગમનો ધરમજ નહીં હતો, એટલે ધારા મુજબ કાંઈને કાંઈ તેમાં ખોડખાપણુ તેણીએ કાઢી.

“લાવ આંકડો લાવીછ કે?”

“હાજી, આ રહ્યો.” ઠરી સમન્દર જાને આપેલો આંકડો તેણીએ રજુ કીધો.

“પંદર રૂપ્યા ! અને વરી છ ગાના છ પદ ઉપર ?” આંકડો વાંચી આઇશા બખાળી, “મેં સમન્દરને કહ્યું હતુંની કે હવેથી એવું કામ તેર સાડાતેરમાં થાય તો સાડું, પણ તે તો હવે હું ને તે સમજી લેઇશું. તું અહીંજ ઉભી રહેજે !” એમ કહી આઇશા સીધીને સીધીજ ડોક રાખી તે ઓરડાને છેડે મૂકેલી એક તેજલ આગળ ગઇ અને ત્યાં એક બીજો આંકડો સુંદર કાગળપર લખી કાઢ્યો અને તેને તેવાંજ શોભીતાં પરણીડાંમાં મેલી તેપર સરનામું ઠરી શુલઝાર આગળ આવી.

“લે છોકરી, આય જલ્લો ને આય ચીકૂ નવાબ સાબેર-ઉદ-દઉલા સરકારાજનાં બેગમ સાહેબ બદુલબાહારને તેવણના ‘સાબેર ગંજ’ માં પહોંચાડી દે. મારા માણસો બધાં રોકાયલાં છે, કેમકે, આજે સાંજ સુધીમાં અમેને ઠમમાં ઠમ સો ઉપર એવા પોષાકો ઘરાકોને પુગાડી દેવાછ, જેમાંના કેટલા તૈયાર થયાછ ને કેટલા થવા આયાછ. આય ચીકૂમાં આંકડો છે, જેના પૈસા લેવા ઉભી રહેજે. બેગમ સાહેબપર ધરમીલડા બાનુના રૂપયા એકથી બે હજાર માંગતા છે ને તેથી તેવણ સાથે હવે એવો બંદોબસ્ત થયેલો છે કે લવિખ્યમાં જે તેવણને જોઇયે તેના પૈસા રોકડા ચુકવી આપવા, માટે જો તું થાગશે તો બેગમ સાહેબ જરૂર તુંને એ આંકડો ચુકવી આપશે, જે લઇ તુરત સીધી અહીંજ આવજે; ને ચાલ બહેલી થા, ‘સાબેર ગંજ’ પુગતાં પા કલાકથી વધારે લેતી ના, કેમકે, અમે તેવણને કપુલ થયાંછ કે સહવારના દશ વાગતામાં એ જલ્લો અમે તેવણને ખેરી જોવા મોકલશું કે કાંઈ તેમાં ફેરફાર કરવો હોય તો તે કરવાનો વખત હાથમાં રહે. આહ ! બીચારાં

સરકરાજવાલાંએ આવી રહ્યાં હોય તેમ લાગેછ. કોઈ દાહાડો ખીચારા કરરરભુસ થઈ જશે.” આ છેલ્લો વાક્ય સરકરાજવાલાંએ માટે આઈશા એક ખીજી દરજણ જે નક્કી કુલો ખરાખર ત્રીમ કરી ગોઠવતી હતી તેની તરફ જોઈને બોલી.

“ મેં ખી એમ સાંભળ્યુંછ, ખાનુ.” પેલી બોલી, “ પણ, એમ કેમ ? જ્યારે હોયછ ત્યારે બેગમ સાહેબનો પોષાક તેવણને ખેંચાવી જોવા તમે યા ખાનુ ઈસ્મીલકા પોતે નથી જતાં ? ” -

“ હા, કેમકે તેમને ત્યાં એક દાસી રહીછ તેજ એ કામ પોતાને માથે રાખેછ; તે બડી ચરતકુતી અને લુચ્છી દદા છે, પણ એ કોણ ? હું ધારૂંછ કે નવાબ સાહેબનો બેટોજ છાંથી ટીકતો ટીકતો હમણાં પસાર થઈ ગયો ! ”

“ ત્યારે નવાબજાદો રહેમત એ કે ? મેં તો અડછતોજ જોયો, પણ એ તો નવાબનો આગતી બેગમનો બેટો કેની ? અને બેગમ સાહેબા બદુલબાહાર તો તેની સાવકી મા કેની ? ”

આઈશાએ આ સવાલનો શું જવાબ આપ્યો તે ગુલઝારે સાંભળ્યો નહીં, કેમકે, એ સઘળી વાત દરમ્યાન તે તો પેલા જલ્લાની ઘડી વાળવામાં ગુંટાયલી હતી. ઘડી વાળી તેને બાકસમાં સંભાળથી મુકી તે બોલે ઉઠાવી ખીચારી ગુલઝાર ત્યાંથી બહાર પડી. આજે ખીચારીનાં નસીબમાં હમ્માલી સરજી હતી કે શું ?

તે દુકાનથી થોડે છેટે પેલો ઇસ્કી જવાન ગુલઝારની બાહાર આવવાની રાહ જોતો ઉભોજ હતો. બાહાર નીકળતાં તેણે તેને જોઈ, મગર, તેણીની નજર તેનીપર પડી નહીં. તેની હાજરીથી બેખબર તે ખીચારીએ ‘સાબેર ગંગ’ તરફ જવાનો રસ્તો લીધો. તેણીને ખેંચે જે દલગીર તો સદાનોજ હતો તે હમણા વધુ કુમળાયલો ફીરતો હતો. તેણીને મળતી સીલાઈની ફીમતના સંબંધમાં જે છેતર-

પીડી અત્યાર સુધી ચાલતી હતી તે આજે તેણીની નજર સામે ખુલ્લી થઇ જવાને લીધે તેણીનો જીવ હાલ જીમાઇ રહ્યો હતો. એ ધોળે દીવસની લુટ ઉપર તેણીએ રસ્તે ચાલતાં શું શું વિચારે ચલાવ્યા તેની નોંધ અત્રે લખાણથી લેવાને નહિ થોળતાં આપણે તેણીને 'સામેરગંજ' નામના, નવાળ સામેર-ઉદ્-દઉલા સરક-રાજનાં ધંધાર મહેલ આગળ લઇ જઇને ઉભી રાખ્યે. તે મહેલના મોટા બગીચાના રાક્ષસી દરવાજા આગળ તે સ્તબ્ધ થઇને ઉભી. તે શુચવણમાં પડી કે એકદમ અંદર જવું કે જવા પહેલાં કેાઇને હાંક મારી બોલાવવું, પણ તેટલાં એક નોકર જે કાંઈ કામે બાહાર ગયો હતો તે આવ્યો અને તેને ઘણીજ નમનતાપ્રથી પૂછતાં તે જાણે તેણી ઉપર કેવોક ઉપકાર કરતો હોય તેવી અદાથી તે તેણીને અંદર લઇ ગયો. જતાં જતાં દરવાજાપરનો પટાવાળો જે એક ઝાડનાં છાંયા તળે ખુશાલ ઉંઘતો હતો તેને એક લાત ઝાડી તેની ફરજપર તેને પાછો હુશ્યાર કરવાની તે પરગણું પરોપકારી નોકરે કરમ મહેરબાની કરમાવી. - પેલો નોકર તેણીને મહેલના આગલા હાલ સુધી લઇ ગયો, જ્યાં તેણીને તેણે વળી એક ડીંગણાં ગેટકાં જેવા નોકરના ચાર્જમાં સોંપી, જેણે તેણીના હાથમાંથી પેલો દાળડો અને પેલી ચીટ્ટો લીધી, અને તેણીને ત્યાંજ થોળવા કહી તે અંદર ગયો. એમ થોળતાં લગલગ એક કલાક વહી ગયો, જે અરસામાં ઘણાક આસામીઓ તેણીની માફક આવ્યાં અને નવાળ સાહેબ યા બેગમ સાહેબા પાસે જઇ પહોંચી, પોતપોતાનાં કામ ખલાસ કરી પાછાંબી ફર્યાં. હવે તે મનમાં મુંઝાવા લાગી કે તેણીની હાજરી બુલાઈબી ગઇ હશે ! તેણી મનસે વમાસવા લાગી કે તેણીએ ત્યાં થોળવુંજ નહીં હતું. પણ પેલી આઈશાબીએ તેણીને તેમ કરવાનો તો ખાસ હુકમ આપ્યો હતો. બીજા પા કલાક વીંટતાં પેલોજ નોકર ત્યાં પાછો આવ્યો.

અને તેણીને પોતાની સાથે આવવા ફરમાવ્યું. તે નોકર તેણીને એક સંગેમરમરનો મોટો હાલ ઓળંગી, તરેહવાર પીકચરો અને પુતળાં-ઓથી સીંગારેલી એક ફરતી ગેલેરી તરફ લઈ ગયો, જ્યાંથી એક ખાનગી દાદર મારફતે તેઓ બંને બેગમ સાહેબના ઓરડાઓવાળા ખંડમાં આવી લાગ્યાં. હ્યાં પેલો નોકર વળી એક સુંદર પોષાકમાં સજ થયેલી દાસીના હાથમાં ગુલઝારને સોંપી પાછો ફર્યો. તેઓ બંને એક આગલા ઓરડામાં દાખલ થયાં, જ્યાં પોતાના જેવીજ બીજી ત્રણ ચાર દાસીઓ હસ્તી, નખરાં કરતી કાંઈ ઘુસઘુસ કરવામાં રોકાયેલી હતી, ત્યાંથી તેઓ એક નાના મગર લપકાલરેલા ઓરડામાં આવી લાગ્યાં, જેનો સીંગાર ગુલઝારની બીનઅનુભવી કાચી આંખને આંજી નાંખવાને બસ હતો. તે ઓરડો સીંગારવા પાછળ હજારોનો ધુમાડો થયો હોવો જોઈએ એમ તેણીએ માન્યું. ત્યાંથી વળી એક બીજા ઓરડામાં વળ્યાં, જે તેનાં રાચરચીલાં અને શોભણશોભણમાં પહેલાને ટક્કર મારે તેવો હતો. તેની દેવાલે ગોઠવી મૂકેલા સોનેરી ગીલ્ટના મખમલની ગાદીવાળા સોફા ફેર્યો, દેવાલે જડેલા આરસીના તેવાજ મોટા તખ્તા, સીલીંગે ટાંગેલાં ગંજવર 'કેન્ડેલ પ્રા' જુમરો, સુંદર ફેમો જડેલાં તેવાંજ હુન્નરમંદીના નમુના રમુ કરનારનાં ચીત્રો, કાંસાનાં અને કોરીનાં પુતલાંઓ અને જમીનપર બીછાવેલા પગ ધુંટી સુધી ડુબી જાય તેવા નરમ ગાદીયા જોઈ ગરીબ ગુલઝારની તો આંખ ફાટીજ ગઈ અને અક્કલ સુન મારી ગઈ. પરીઓને લાયકનાં એ પરસ્તાનમાં એક બારણું ઉઘડ્યું જેમાં નજર કરતાં એક મોટો લપકાલરેલો સુવાનો ઓરડો જણાયો, જ્યાં એક મોટા આરસીના તખ્તા આગળ, જોતાંજ ચીત્રી આવી જાય તેવી ખુબસુરતી ધરાવનારી એક અબળા એક દાસીની મદદથી પેલોજ જરરીન જલ્લો 'ત્રાઇ' કરી જોતી ગુલઝારની નજરે પડી.

પ્રકરણ ૬ હું.

નવાળ સાહેબની બેગમ.

હાંદગી મિસલે શબ્દ હય જે હરા રહે કુચ ખરસ,
 ગીર પડેઆ કટકે આખિર કયું કે આરા હય નફસ;
 ય્હે સરે નાપાક કયા હય ચેક હરીકા કફસ,
 આ ફંસા હય ઇસમે દો દીનકે લીયે મુર્ગે હવસ,
 માતકા સૈયાદ જબ આયેગા શૈકે જબમે;
 ચીડીયાં ઉડ જાએગી પીંજરા ફેક દેગા કબમે:

‘હશ.’

બેગમ બર્ફુલગાહાર ખરેખર તે વખતની વખણાયલી અને સર્વેને મોંઠે ચઢી રહેલી એક ખુબસુરતીજ હતી. હાલ તેણી તે ઉમરે આવી પુગી હતી કે જે ઉમરે તેણીની નાદર ખુબસુરતીનાં બળથી તે પોતાની જવાનીનાં મસ્ત થયલાં બેબનના બાહારમાં તેની ઉંચામાં ઉંચી હુદ મુખી ખીલી રહી હતી. લગભગ સાડત્રીસ સ્થાળા તેણીનાં સરપરથી પસાર થઇ ગયા હતા તે છતાં તેણીના વાળના અળકતા કાળાશને કે તેણીની કાળી મોટી આંખના ઉંડાણમાં ચમકી રહેલાં નુરને સેહેજ પણ અળવળ આવી ન હતી. લગભગ સાડત્રીસ ઉંઢાલાનું તેજ તેણીનાં તન બદનપર ઉતરી રહ્યું હતું, તોપણ તેણીની લીસી ચામડીને કે તે ચામડીપર જગેજગ પ્રસરી રહેલા ગુલાબી રંગને સેહેજ પણ ઇલજામ પ્હોંચ્યો ન હતો. બલકે જેમ એક ફળ ઉંઢાળામાં મીઠાસ પકડી ગાડપર ઝુમાઇ પડે તેમ તેણીનાં બેબનના મીઠાસમાં શીરીન સાકર જેવા રસનો ભરાવ થઇ રહ્યો હતો. આદમ બાતની તમામ આલખોલાહમાં કાંઈ નહીં ને કાંઈખી ખામી બેઠ બળવાની આતુર આશામાં ફરતા નુઠતેચીનની પણ જે તેણીની ઉપર નજર પડે તો ગમે તેવાં ફાંફાં મારતાં પણ તેના ઘાટધટમ કે

તેના ચહેરાના કદ્દામાં એક વાલ બરાબરથી તેને ખામી નહીંજ મળે એવો સૌ વાતે સંપૂર્ણ તેણીનો ચહેરો હતો, જે ચહેરો તે ધરાવનારી ઉંચી પદ્મી અને આલા તોખમને માટેની તુમાખ અને તેંહેંકરાઈથી ઔર રોખવંત અને દમામદાર બની રહ્યો હતો. અમને તો લાગે છે કે, તે ઉંચું ચળકતું કપાળ અને તે ચમકતી આંખો પોતાનાંમાં ઉંચી મગજશક્તીનું ગૌહર અને સાલેસ સભ્યતા અને નમનતાઈની દીપક મારતી રોશની ધરાવવાને કુદરતી ઘડાયાં હોવાં જોઈએ, ગગર, મોટે ધરની મેમ સાહેબોના ખાખમાં સેંકડે નેવું લાગે બને છે તેમ, તેણીને બચપણથીજ અપાયલી તરબ્યતની ખામીને લીધે તે કપાળમાં જન્મ પામેલું નાદર ગૌહર તેવી ખંતીલી શોધની ગેરહાજરીમાં ત્યાંજ સળડી સુકાઈને સુન મારી ગયું હતું અને તે આંખોમાં ધીમી આંચ લેઈ ઉઠેલી તે ફલકનુમા રોશની તેને વધુ દીપક મારતી કરવાને જોઈતાં બળતણની ગેરહાજરીમાં ખુઝાઈને ત્યાંજ નાશ પામી હતી અને એ રીતે ખામી ભરેલાં શિક્ષણને આધીન થઈ બેગમ બદુલખદાર પોતાની આસપાસ વિંટલાયલી અભણ, અણુધડ, ઉછાછળી, છાળકી, ફીશ્યારીખોરી, કાંટાખાજ, તુમાખ અને મગફરીમાં મરેલી, હથેલીમાં ચાંદ દેખાડનારી, બેશરમ, બેહુચા, ઘાટકી, નીચ મનની, નાલેશીખોરી, બદ્દયાનતી, પાપી, પલીહ, ગુનાહગાર, કસકુનમ, કસરેવજ દદાઓના થોડા થોડા ગંધીલા છાંટા પોતાના આંગપર ઉડવા દેઈ, ઉધરવા પામી હતી. તેણીના એ કુદરતી ખવાસમાં જે જરા રતીખી સભ્યતાની મીઠાસનો લેળ હતો તે જો સદાખરો સદંતર નહીંજ હતો તો તેણીની તુમાખી અને હેંકરાઈ ટેંહેંકરાઈ એટલી બધી હદ સુધીની વધી ગઈ હતે કે તેણીનો બગડીને ધુલ થઈ ગયલો સ્વભાવ તેણીની અસંખ્ય દાસીઓ અને તેણીના નોકર નકરો માટે લઈ ચલાવવો ધણોજ મુશ્કેલ થઈ પડતો. એ સઘળું

તે બહુતી હતી અને તેમ નહીંજ બને તેટલા માટે તો તેણી કોઇક વાર તેઓ સાથે વાત કરતાં જરા મીઠાસથી હસ્તી યા પુછાયલા સવાલનો જરાસરખી સહ્યતાથી જવાબ આપવાની તક લેતી, તો જો કે તેમ કરવું તેણીના દરજ્જાથી તેણી ઘણુંજ હલકું વિચારતી. તેણીની આસપાસ ફરી વળેલાં ખુશામતનાં ખોર્યાંઓ તેણીની ખુબસુરતીની તારીફ કરતાં તે સાંભળી તે ઘણીજ ખુશી થતી; કોઇ તેણીના ઠાળી નાગનની માફક વળ ખાઇ પેચદાર બનેલા વાળની તારીફ કરતું, ત્યારે તેણીના લીનાં પરવાલાં જેવા હોઠનાં એક ખુણામાં છુપું હસ્તુ પ્રગટી નીકળતું. કોઇ તેણીના હાથીદાંતની ડાંગ જેવા ગોળ હાથની વખાણ કરતું તો રહેજ મલકાઇ તે બોલનારના બોલની તે પીછાણ કરતી; તો કોઇ વળી તેણીનાં મોઢાંના સીપ જેવા દાખડામાં, હારખંધ ગોઠવાઈ રહેલા મોતી જેવા દાંતની સીફારસ કરતું તો તે સીફારસની બાજુ ગવાહી પુરવા તે જરા મોંઢ ફાડી હસ્તી તો તેણીના ગુલાબી ગાલમાં ઘઠામની અરધી ફાડ રોકો ખાંડો પડતો; તેજ મીસાલ તેણીની સુરાહીદાર ગરદન કે ઢાળતાં ખભાં, યા વાંકદાર ભવાં કે ચલકતી આંખ અને અન્યાલાં નાખની તારીફ તેણી પેટ ભરતા સંતોષ વચ્ચે સાંભળી મધન મધન થઇ જતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

અપજશ અને અપમાન.

એવી એક ઉમરાવબાદીના તોરની બેગમ સાહેબ આગળ ગરીબ ગુલઝાર જઈને ઉભી, અને અમે ઉપર કહ્યું તેમ તે વખતે તે પેલો મખમલી પોષાક તેની દાસીની મદદથી ખેરી બેતી હતી. જહો તો બરાબર આંગમાં 'ફીટ' આંચો. ગમે તેવી ખારીક તપાસ કરતાં તેમાં બોલખાલ કરી નજર આવી નહીં. પેલી દાસીએ ગુલઝાર

સાંભળી ન શકે તેટલું આસ્તેથી તેની સીલાઈની તારીફમાં બેગમના કાનપર પડી કાંઈ કહ્યું અને તેવણુ તે મતને બાણે મળતાં થયા હોય તેમ જરા હસ્યાં.

તે જલ્લો પાછો આંગપરથી ઉતારી બેગમ સાહેબ એક નરમ સોફાપર અળેટાયાં અને કેવાંક થાકી ગયાં હોય તેમ આળસઉણસ કરી અવાચી ખાતાં બોલ્યાં—

“લાવ ગુલનાર, ઇસ્મીલ્લાનો આંકડો કહ્યાં છે?”

જવાબમાં દાસી ગુલનારે પેલું ફાંકડું પરખીડું પોતાની મલેકાના હાથમાં મુક્યું, જે ફેડીને તેમાં બીડેલો આંકડો તેણીએ નીચે મુજબ વાંચ્યો:—

નેક નામદાર બેગમ સાહેબ બર્દુલખાહાર સરકરાજની જનાબમાં કમતરીન ખાકસર ઇસ્મીલ્લા તરફથી—

તા. ૧૬ મી જનવરી ૧૮૦—				રૂ. આ. પૈ.
મખમલ વાર ૧૮ દર રૂપ્યા ૧૨-૦-૦ લેખે	...	...	...	૨૧૬-૦-૦
રેશમી અસ્તર વાર ૧૮ દર રૂપ્યા ૬-૦-૦ લેખે	...	...	...	૧૦૮-૦-૦
લેસ, જરરીન તાર અને જુક કસબ મળી	...	...	...	૧૦૨-૮-૬
કપડાંની વેતરામણી	...	...	...	૧૮-૦-૦
જલ્લાની સીલાઈ	...	...	...	૬૨-૦-૦
જલ્લો પહેંચાડવાની હેલ	...	...	...	૨-૦-૦

કુલે રૂપ્યા ૫૪૮-૮-૬

બીલના રૂપ્યા બરપદ ચુકાવી લેનાર—

બાનુ ઇસ્મીલ્લાની વતી.

આકાશા બીન ઇમામઉદ્દીન.

બેગમે જોયું કે, બીલપર તો જાણે પૈસા ચુકાવી આપ્યા હોય તેમ તે લેનારની સહી સાથે સૌ હતી, એટલે, તે પરથી ખુલ્લું જણાતું હતું કે, તે પૈસા રોકડ લેવાનીજ ઇચ્છા હતી. તેવી જાણ થતાંજ બેગમ સાહેબનો મહેરો જરા ચીરડાઉ બની ગયો, તેણીનાં લવાં ચઢી ગયાં અને કપાલપર કરચલી વળી, તોપણ રખે પેલી બહાર ઉભેલી ‘પોરી’ની તેવણુપર નજર પડે કરી પાછું જરા મોઢું હસતું કરી દીધું અને પછી આસ્તે રહી ગુલઝાર તરફ જઈ તેણીએ પુછ્યું “આય આંકડાની નીચે સહી છે તે તારી કે?”

“હું-હું-કહી નહીં શકતી, મા, -અરે ખાતું હું જાણતી નથી બેગમ સાહેબ” ગભરાતી અકળાતી ગુલઝાર બોલી.

“તું જાણતી નથી”! તે ધિક્કાર લેતી અજાયબી બતાવી બોલી “તુ લખી જાણતી હોય તો એ સહી તારી છે કે નહીં તેની ખબર તુંને હોવીજ જોઈએ; અને લખી નહીં પણ વાંચીજ જાણતી હોય તો આ સહી જોઈને તું કહી શકશે કે તારે બહલે કોઈએ તારું નામ લખ્યું છે કે કેમ.”

આટલું બોલી તે આંકડો તેણીએ દાસી ગુલનારને આપ્યો જેણે તે ગુલઝારના હાથમાં મુક્યો, જે ગુલઝારે આખે આંગે ધુજતાં (કોણ જાણે શા માટે) તે લીધો અને તેને ટીકતી તે ઉભી. તેણીની પેટેલી નજર તે જલ્લાની સીલાધના આંકડાપર પડી અને એ મુજબ તેણી જોઈ શકી કે જે સીલાધને માટે તે બીચારીને રોકડા સાડા ત્રણ રૂપ્યા મળ્યા હતા તેજ સીલાધને માટે ઇચ્છાએ બેગમ સાહેબને રૂપ્યા ૬૨ ચાર્જ કીધા હતા, આ વિચારમાં ગર્ક બની તે હાથમાંનાં કાગળને તે એવી ટીકતી ઉભી, કે તે કાગળ તેણીને શામાટે સોંપવામાં આવ્યું હતું તે વટીકતું તેણીને જ્ઞાન નહીં રહ્યું.

“કેમ, છોકરી, એ તારું નામ કે નહીં?”

“મા-માફ કરજેલ, તમે મને પેહેલે જે સવાલ કર્યો તે મારાં ધ્યાનમાં રહ્યો નહીં. નહીંજી-એ માફ નામ નથીજી-એ તો તે ખાતાંની વડી દરજણ હોય એમ હું ધારૂંછ.”

“હોય એમ તું ધારેછ” ! તે બીહીતી ધુજતી ઉભેલી બાળા તરફ ડોળા કઠડાવી બેગમ બોલી “તું તે ખાતાંમાંજ છે તો તે ખાતાંના માણસોના નામ તું બણતી તો હોવીજ જોઇએ; શુલનાર” અને હ્યાં તે પોતાની દાસી તરફ ફરીને બોલી “આમાં તને કાંઈ વિચીત્ર જેવું નથી લાગતું?”

“હા, બાનું, મને કાંઈ એ પોરીના ઢંગ સારા દીસ્તા નથી” તે ખુશામદની કુતરીએ જવાબ દીધો.

“ત્યારે તું એ છોકરીને આંકડાના પૈસા ચુકવી આપવાની સલાહ આપેછ ? અલબત્ત મને તો બધું સરખું છે, મગર,—”

“મગર, તમારા વિચાર પ્રમાણે એને નહીંજ આપ્યે તો બેહિતર.”

“મને પણ તારી સલાહ દુરસ્ત દીસેછ, શુલનાર” બેગમ બોલી; પછી શુલનાર તરફ ફરી તેણીએ તેને કહ્યું “તું પાછી ઇસ્મીલ્ડાને ત્યાં જા અને તેને કહે કે કાલે સહવાર સુધીમાં એ આંકડાના પૈસા તેને ત્યાં પરભારા હું મોકલી આપીશ. આય સહી કીધેલો આંકડો તું લઈ જા.”

“ત્યારે બેગમ સાહેબ, તમે શું એમ ધારોછ કે તમને ઠગવાની હું હીંમત કરીને આવીછ ?” અને હ્યાં તેણીની જખમાયલી મગફરી અને તેથી ઉપજેલો ગુસ્સો તેણીની અત્યાર સુધીની બીક ઉપર ફાવી નીકળ્યો. “મને શું આ હીંમતી પોષાક તમારે ત્યાં લાવવાને સોંપવામાં નથી આવ્યો ? અને મને આ બીલના પૈસા લઈ આવવાને સોંપવામાં આવ્યુંછ એથી બીજી વધારે સામેતી મારાં ખર્ચાપણાંને માટે શું હોય ? હું માત્ર ગલરાઈ ગઈ હતી, પણ, મને હવે બરાબર

યાદ આવેછ કે આંકડાની નીચે કીધેલી સહી ઇસ્મીલ્લાની વડી હરજીનીજ છે.”

“બસ, વધારે પટપટ નહીં જોઈએ હું એ પૈસા પરભારા મારા નોકર યા મારી દાસી પાસે મોકલસ.”

“તે તમારો વિચાર તમને મુખારક બખ્તે બુલંદ બેગમ સાહેબ, મગર, કાંઈ બીજી તમને અડચણ હતે તો એટલી મોટી રકમ સાથે લઈ જવાની મારે માથે આવી પડેલી જોખમદારીમાંથી એ રીતે મને મુક્ત કરવાને સામે હું તમારો ઉપકાર માનતે, પણ જ્યારે તમે નામવરે મારી હયાનતપર સોખનજ નાંખ્યોછ ત્યારે તો તે પૈસા હ્યાં ને હ્યાં ચુકતા લઈ ઇસ્મીલ્લાને મારે હસ્તકજ ખેંચતા કરવાનો મેં ઠરાવ કીધોછ.”

“અને તુંને એમ પુછું, છોકરી, કે નવાબ સાબેર-ઉદ-દઉલા સર્કારજની બેગમ બદુલબાહારની સાથે એમ બહોંસ કરતાં તને કેણે શીખવ્યું ?” જાણે એક ધનેતર સુલતાના પોતાનાં તખ્તપરથી કાંઈ ફરમાન બાહાર પાડતી હોય તેવી ઢપ અને તેવી અદાથી, ચહેરાની પુર ગંભીરાઈ અને ઠઠેરાના ઠાંબરા સાથે તે ઉભી થઈને બોલી.

“ત્યારે તો તેવાજ ધનસાક્ષી હું તમે નામવરને હું એટલું નહી પુછી શકું કે શુલજાર કરીમ જેવી એક ગરીબ પણ પ્રમાણિક છોકરીને અપમાન આપવાનો તમને શો હક છે ?”

આ ભયભરેલો સવાલજ સાંભળી તેણીને જાણે એક સાપે ડંખી હોય તેમ બેગમ બદુલબાહાર ચોકી-તેણીના ગાલપરનો સ્પર્શ હડી ગયો-તેણીનો ચહેરો પ્રીક્ષેશ્ય મારી ગયો અને એક દીવાનીની માફક આંખ ફાડી તે ગરીબ છોકરીને ટીકતી તે માતબર માલેતુ-બર ઉભી. તેણીનો આખો રૂખાવ, જાણે તેણીને કાને કાંઈ ભયંકર બખર પહોંચી તે સ્તબ્ધ થઈ ગઈ હોય યાને કદી નહીં અનુ-

ભવેલું, કદી નહીં અટકજેલું એવું અપમાન થયાથી ગુસ્સાની મારી ત્યાં જડ થઈ ગઈ હોય, તેવો હતો. તે એક દેખીતો ફટકો હતો જે તેણીથી નહીં ખમી શકાય તેવો જખુન અને ઘાતકી થઈ પડ્યો હતો. તેણીનું મગજ ધ્રુમવા લાગ્યું, અને આખે અંગે તેણીને ધુન્નરી થઈ આવી.

પણ જેટલો આ લાગણી વર્ણવતાં વખત લાગ્યો છે તેટલો વખત તે લાગણી કાંઈ ટકી રહી નહીં. પોતાનો જુસ્સો તેણીએ પાછો કાળુમાં લઈ લીધો અને જરાવારમાં તે પાછી જેવી ફરી તેવી થઈ ગઈ; તો જ કે ગાલપરનો ઉડી ગયલો રતાશ એટલો જલ્દી પાછો આવી શક્યો નહીં.

એક વાર તેણીનું અનુન સમી ગયું કે તે સામી ઉભેલી છોડી ગભરાય નહીં તેવી રીતે એક નરમ નજર તેણી તરફ નાંખતી તે બેઠી, જે હરમ્યાન તેણીએ ગુલઝારનો ચહેરો, તેનો ખાંધો, તેનું કદ એ સર્વે આસાનીથી જોઈ લીધું. ત્યાર બાદ વળી પાછી પોતાની નજર ફેરવી નાંખી કાંઈ ઉંડા વિચારમાં તે પડી, અને પછી દાસી ગુલનાર, -જે આટલો વખત આ સઘળો દેખાવ ચુપકીદીથી નિહાળતી ઉભી હતી તેની તરફ ફરી તે બોલી—

“ગુલનાર, નવાળ સાહેબના મુનશી પાસે તું જા અને તેવણને કહે કે મારી પાસે આજને માટે કાંઈજ નાણું મથી અને મને પૈસાની જરૂર છે, માટે હાલ તુરત એક સાતસો રૂપા મને જોઈએ; કેમકે આ હરજણનું બીલ મારે આજનું આજ ચુકવી આપવું જ જોઈએ. જા-જલ્દી આવ.”

ગુલનાર ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને ગુલઝાર બેગમ સાથે એકલી પડી.

પ્રકરણ ૮ મું.

કુદરતી ખશારત.

તવંગર ગરીબમાં રહે ફેરફાર જુવો !

ફલક ને જમીનનો રહે મેહમાર જુવો !

સેતારા ખતીનો રહે ચમકાર જુવો !

વળી સદયાં ચીલતી રહે ચકચાર જુવો !

રમે કાંઈ ઇતરાંનને આપ્યું છ જગરખી,

જગરને જગે કાંઈમાં મુક્યાં છ પથરખી.

“તું શું ઇસ્મીલ્લાને ત્યાં નોકરી છે?” બેગમે શુલઝારને પુછ્યું.

“નહીંજી, મેં તેવણી દુકાન તો આજ સહવાર સુધી બેઠજી નહીં હતી. આ પોષાક મેંજી સીવીને તૈયાર કીધો ને બાનું ઇસ્મીલ્લાના કહેવાથી હું તે અહીં આપવા આવી.”

“ત્યારે તો તું તારે ઘેરે કામ કરતી હશે?” બેગમ બોલી અને આ વખતે તેના બોલો ખરેખર દયા અને દીલસોજીની લાગણીથી લરજી રહ્યા હતા. ઉપલા સવાલનો જવાબ તેણીને ‘હા’નો મળ્યાથી તેણીએ જરાક અચકાતાં અચકાતાં પુછ્યું—

“ત્યારે, તું તારાં માદર પીદર સાથે રહેતી હશે?”

“અફસોસ ! નહીં, યા ખુદા, મારી દયા ખાવા અને મારી તરફ બહી લાગણી દેખાડવા આજે તેઓ હૈયાતજ હોતે તો બેઠતે શું?” અને એટલું બોલતાં તે બીચારીનો ડીબો ભરાઈ આવ્યો અને તેણીની આંખમાંથી બેઅખત્યાર આંસુઓ નીકળી પડ્યાં.

“ગરીમ બીચારી !” એટલું બોલી બેગમે નજર ફેરવી નાંખી;

કેમકે શુલઝારની હકીકત સાંભળી તેનીબી છાતીમાં બહો બુક પકડી આવે તેમ થયું અને તેણીની આંખમાંથી આંસુનો પસરાટ પુટી નીકળ્યો.

આ સવાલ જવાબ પછી લાંબો વખત ત્યાં ચુપકીટી પંથરાય.

“તારાં માદર પેદર ગુજરી જવાને ઘણો લાંબો વખત થયો ?”

પાછી બેગમેજ વાત છેડી.

“મારા પેદરને તો મેં જ્યોતાજ નહીં.” ડચકાં ખાતાં ખાતાં ગુલઝાર બોલી, “પણ મારી માદર તો મારી નજર સામે ગુમ ઘઈ ગઈ”

“શું તેથી ગુજરી ગઈ ?” બેગમે પુછ્યું અને તેણીને જ્ઞનાર ત વખતે કોઈ ઓરડામાં હાજર હોતે તો તે જોઈ શકતે કે તરેહવાર લાગણીના તુફાની જ્ઞશને લીધે તે બેગમની છાતી ઉંચકાયા કરતી હતી.

“હા, મેહેરબાન બાનુ, તે ત્રણ વર્ષની વાત પર મ-મ-ગુજરી ગઈ. તે એકાએક વક્ત પામી અને તેથી તે ફટકો મને વધારે કારી લાગ્યો. ધારા મુજબ મારી માને ગળે લાગી રાતે હું સુઈ ગઈ, અને સહવારે ઉઠીને જોઉં છ તો તે બહારી માદર-”

અને ખરેખર ગુલઝારથી આ વાક્ય પુરો થયોજ નહીં; હ્યાં તે તદ્દન લકડી ગઈ અને હુસકે હુસકે રડવા પડી. બેગમથી તેણીને આ ટવળાટ જોઈ શકાયો નહીં, જેથી તુરત તે ત્યાંથી ઉઠી પાસે કપડા બદલવાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ અને તે ઓરડાનું બારણું બંધ કરી. બેગમનાં એમ એકાએક અચાનક ચાલી જવાથી તે ગરીબ છોકરી રડતી એકદમ મુંગી રહી ગઈ અને ચીંતાતુર ચહેરે આસપાસ જોતી ઉભી રહી. એકબેગમથી પેલી દાસી ચાલી ગઈ હતી અને હવે બેગમ પોતે ઉઠી જવાથી પેલા આંકડાના પૈસા માટે તે શંકાશીળ બની રહી. જ્યારે હજી સુધી તે બેમાંનું કોઈજ નહીં હાજર થયું ત્યારે તે ચીંતાની જગ્યા હવે ણીકે લીધી. એમ તેને એકલી મુકી જવામાં કાંઈ દગો તો નહીં હોય ? કાંઈ તેણીથી એવું તો નહીં થઈ ગયું હોય કે જેને માટે તેને કાંઈ સજા ખમવી પડે ? ત્યાં રડીને

ગોધયાડું કરવા માટે તેણીને બેગમ સાહેબ ધક્કા મરાવી બાહાર કાઢી તો ન મોકલે ? એવા એવા વિચારો તેણીનાં મગજમાં એકમેક સાથે અઠડાયા કીધા; અને આંસુના પાસ પડેલું મોંદું પોતાની આંઘણીથી લુછી નાંખી તે ત્યાંથી નીકળી જવા કરતી હતી, તેટલાંજ, બીજા ઔરડાનું બારણું ઉઘડ્યું અને તેમાંથી બેગમ સાહેબ પોતે નીકળી આવી. તેને ત્યાંથી જવાને ઘણી તો ફક્ત પાંચજ મીનીટ થઈ હશે, પણ તે તે ઔરડામાં પોતાની ઉશ્કેરાઈ આવેલી લાગણીને સમાવવા તથા મનને પાછું સમાધાનીપરજ લાવવા ગઈ હતી અને અમો કહે છીએ કે તે તેમાં પુરતી ફતેહ પામી હતી. અલબત્ત બાહારનો તેણીનો દેખાવ જોતાં તે પોતાની તે કોશેશમાં ખરેખર ફાવી હતી.

“હું ફલગીર છું, છોકરી, કે તુંને ઘણો વખત થોભવું પડેછ, અને મેં કાંઈક ગુસ્સા સમેત બોલી તને નારાજ કીધી તેથી ઔર ફલગીર છું. પણ હમણા મારી દાસી આવતી હશે અને તે આવશે કે તુરતજ—”

પણ તેટલાં તો તે ઔરડાનું બારણું ઉઘડ્યું અને ગુલનારને અદર આવતી જોઈ બેગમ આગળ બોલતી અચકી પડી. તેણીએ મંગાવેલા પૈસા તે લાવી હતી જેમાંથી રૂપ્યા ૫૪૮-૮-૬ ગુલઝારને તેણીએ ગણી આપ્યા, જે લેતાં ધરમીલકા તરફથી તેણીનો ઉપકાર માની તેણીને નમન કરી ગુલઝાર ત્યાંથી ચાલતી થઈ, જે નમનનો માત્ર જરાસરખી ડોકી હીલવ્યા સીવાય બીજા કશો જવાબ બેગમે આપ્યો નહીં, અને તેથી ગુલઝાર જતાં જતાં વિચારવા લાગી કે થોડાક વખત અગાઉ બેગમ સાહેબે આટલી દયા અને દીલસોજી તેણી તરફ દેખાડી અને વળી હમણા એમ મીજાસી તોરમાં કેમ પાછી આવી ગઈ ?

પ્રકરણ ૯ મું.

એક દિલસોજ દારત.

‘ સામેરગંજના મોટા વિશાલ બાગના મોટા દરવાજામાંથી બાહાર આવી ગુલઝાર જરા થોળી અને તેમ કરતાં તેણીએ જોયું કે એક ઉંચો ખુબસુરત ઇસ્કી જવાન તેણીની તરફ ઘણાંજ ધ્યાનથી જોયા કરતો હતો. તેણી તરફની તેની નિઘાહમાં તેણીએ જોયું કે ગેરસ-લુકાઈ યા અસભ્ય જેવું કાંઈજ હતું નહીં, બલકે તેની આંખમાં કાંઈક અંદાજના આંકેશ લેગી માનની લાગણી પ્રગટી રહેલી તેણીએ જોઈ. તે દરવાજો છોડી તેણી રસ્તે પડી કે તેની અને તેણીની નજર એક થઈ ગઈ અને તુરતજ તેણીએ નીચું જોઈ દીધું-પણ વળી તેણીને એમણી લાગ્યું કે તે તેણીજ તરફ જોતો ઉભો હતો, એવો જે ખ્યાલ પડેલી હરોલમાં તેણીને આવી ગયો હતો તેમાં તેણી ભુલી હતી અને તે ભુલને મનમાં ખરી માની લઈ તેણીએ પાછું તેની તરફ જોયું તો વળી પાછી તેમની નજર એક થઈ ગઈ.

તુરતજ તેણીના રોખસારપર ગુલાબી રંગ છાંયી રહ્યો; કેમકે હવે તેણીની લગભગ ખાતરીજ થઈ કે તે ઇસ્કી જવાન તેણીનેજ ટીકતો ઉભો હતો. હવે તેણી જે રસ્તો લેતી હતી ત્યાંથી ફરી ગઈ અને ઉલ્ટેજ રસ્તે જરા કદમ ઉઠાવી ચાલતી થઈ, પણ તેમ કરતાં તો તે જવાન આંખના પલકારામાં તેણીની લગોલગ આવીને ઉભો રહ્યો.

“માફ કરજે, બાનું, હું હજારવાર તારી માફી ચાહું છું” તે બોલ્યો અને તેણી એવી ઠાકલુદીમરી અરજ ગુજારતો બોલ્યો કે તેથી તેણીને ઉપજેલી અન્યથાના એક આંચકા સમેત તેણીએ તેની તરફ જોયું તો તેણીને તે આંખોમાં એવું કશું અણધરતું કે અવિચારી ન દેખાયું કે જેથી તેણીને તેનીથી ખીહીવાનું કાંઈ કારણ

મળે. “માફ કરજે, બાતું, પણ તારી સાથે એક બે ઘડીની ગુફતેગુની તારી પાસે હું મેહેરબાની માંગુંછ. હું તને નારાજ કરવા આહતો નથી, તેમજ અપમાન કરવાની મારી જરાખી મઠસદ નથી; અને તોપણ તારી ખાલેસ ખુબસુરતી અને તારી ઓસકભરી અદાથી હું એવો અંબધ—”

“સાહેબ, તમે અને હું એકમેકથી બેગાનાં છીએ—અને તેથી હું અરજ કરુંછ—નહીં. ફરમાવુંછ કે તમે મને રોકશો નહીં.”

“અદલાહ શાહેદ છે, તને મેં પુરતાં માન સાથે રોકીછ. અય પરીઝાદ નાજનીન, તું જેટલી ખુબસુરત તેટલીજ ખુબસીરત હશે, અને તેથી ઘાટકી ન બનતાં જરા માફ સાંભળ.”

આટલુંજ સાંભળતાં ગુલઝારના ગાલપર ચઢી આવેલો રતાશ વધુ કીરમજી થયો અને તુરત ઉભી રહી જઈ કાંઈજ બોલ્યા વગર તેનીપર પોતાની નજર તેણીએ ફેંકી; જાણે પુર હમામથી તેને પુછતી હોય કે, “મેં એવું તે શું તમાફ ગગાડયુંછ કે એ રીતે માફ તમે અપમાન કરોછ ?” એવો દેખાવ કરી ઘડીભર તેની સામે ટીકી તે પાછી પોતાને અસલ રસ્તેજ ચાલતી થઈ.

તેણી દજનેક કદમ આગળ નહીં ગઈ હશે કે વળી પાછો પેલો જવાન તેણીની બાજુએ અડોઅડ આવી તેણીની સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યો. ચાલતાં ચાલતાં તેણે તેણીને સમજાવવા માંગ્યું કે તેણીને એવોજ કાંઈ ખ્યાલ હોય કે તે તેણીને અપમાનજ કરતો હતો તો તેવો ખ્યાલ તદ્દન દુર કરવો. ફક્ત તે તેની સાથે થોડીક મીનીટ વાત કરવાનીજ ખાહેશ ધરાવતો હતો. તેની આ સમજાવટ તેણીને એટલી તો આતુર, એટલી તો ઓજરખાહીભરી લાગી, કે ગુલઝાર ખીહીધી કે રખે તે બન્નેપર કોઈ જતાં આવતાંની કે આસેપાસે આવેલાં મકાનો-માંની બારીએ ડોક્યાં કરી કોઈ ઉભેલાંની નજર પડે. હવે કરવું કેમ,

તના વિચારમાં તે ગભરાતી અને ગુંચવાતી હતી તેટલાં તેઓ વચ્ચે એક ત્રીજાની આવકારદાયક આમદે તેણીને તે ગુચવાડામાંથી છોડવી અને તે જવાને સમ્મતતાથી કેમ વરતવું તે વિશેની તેની શુદ્ધ તેણે ઠેકાણે આણી.

“રેહેમત-રેહેમુ-તે” મને અજબ કીધો !” એક અઢાર વયનો આદમી જે તે વખતે આજે એક ગદ્દીમાંથી નીકળી તે રસ્તે જતો હતો તે પેલા જવાનને જોઈ ઉભો રૂહી બોલ્યો “આવે ધોરે દીવસે અને વળી ઇજતવાળાંઓનાં મકાન આગળજ-એક ખીચારી નળળી છોકરી જેનો ચહેરાજ તને કહી આપેછ કે તે આવાં અપમાન ખમવાને સરજેલીજ નથી, તેને તું છેડેછ !”

“આહ, ચચાબાન અનવર !” તે ગૃહસ્થને જોઈ તે જવાન ચોંકીને ઉભો. એક પલતારમાં તેની પેલી ઉત્સાહ અને આતુરતા હવામાં ઉડી ગઈ અને તેની જગ્યા શરમ અને પસ્તાવાની લાગણીએ લીધી, “મેહેરબાન, પુછો એ છોકરીને મેં તેણીને કાંઈળી અપમાનભર્યા શબ્દો કહ્યા હોય તો. હું એવું કામ કદી-કદીખી ન કરું !”

“અને તોળી, રેહેમત” હ્યાં જરા નરમ પડી જઈ જેને તે જવાને અનવરનાં નામથી બોલાવ્યો હતો તેણે તકરાર લીધી, “એ જવાન અબળાને તેણીની મરજી વિરુદ્ધ રોકવાનું કામ તારે વાજખી ગણવું જોઈએ તેનું એકખી કારણ નથી, જ્યારે તેણીને રોકવામાં તું ખરેખર ગેરવાજખી લેખાય તેને માટે એક હજાર કારણો છે-ચાલ, બાઈ, મારી પાંખડી પકડ અને હું તને આ ગીચ રસ્તામાંથી બાહાર મુકી બઉ.”

આ છેલ્લા શબ્દો તે ગૃહસ્થ શુલઝાર તરફ જોઈને બોલ્યો અને બોલતાંજ તેણે પોતાનો હાથ લાંબાવ્યો, જે તેણીએ લીધો અને પેલા જવાનની ઠશીખી ‘નોટીસ’ લીધા વગર તેણી બંધે કેવીક ખાનદાની છોકરી કે કોઈ નવાબની બેટી હોય તેવી રીતે તેણીની સાથે

માનભરી અદાથી તે ચાલતો થયો. એ બધો બનાવ એટલી ઝડપથી બની ગયો હતો કે ગુલઝાર, જે તે ગૃહસ્થનાં નામ સીવાય તેને વિશે કશું વધું જાણતી ન હતી તેની સાથે ચાલતી થઈ તે અગાઉ, કાંઈ કશોખી વિચાર કરવાની તેણીને જોગવાઈ થઈજ ન હતી, પણ ચાલતાં ચાલતાં બેચાર વખત એક ચલ્યાના જેવી ડરપોક નજરે તેણીએ અનવરના ચહેરા તરફ જોયું, ત્યારે તેણીની ખાત્રી થઈ કે તેણીને હમદસ્ત થઈ ચાલનાર કોઈ આબરૂદાર આગેવાન મંડળમાં ફરનારો લાયક ગૃહસ્થ હોવોજ જોઈએ અને ત્યારેજ તેણીને જોઈતી ધીરજ અને હીંમત આવી. તેણીને લાગ્યું કે તેનો ચહેરો હયાળું અને સખી તબેહનો હતો અને તેનો ચાલવાનો તોર અને દેખાવ એવો હતો કે જાણે તે છુપા વેશમાં કોઈ બખતે ખુલ્લું તાજવરજ હોય !

રફતે રફતે તેણીનાં મગજમાં એવા એક વિચારનું કીરણ પ્રકાશતું થયું કે તે ભલા ગૃહસ્થે આપેલો હાથ પકડી તે ચાલતી હતી ખરી, પણ, તેના જેવી એક ચીંઠેહાલ કમીની, તે જેવા એક ધનવંતર, મારતેમીયાં સાથે ચાલતી હતી તેથી તેને કાંઈ નબોળું તો લાગતું ન હોય ? તે પોતેખી તેમ કદાચ સમજતો હોય પણ એક વેળા મદદનો હાથ લાંબાવી તે પાછો ખેંચી લેતાં કદાચ તે ચોસ્કાતો હોય તો ? એકવાર એ વિચાર તેણીનાં મગજમાં જડ થાલતાં તેને હવે તેની એ ફરજમાંથી પોતેજ મુક્ત કરવાનો તેણીએ વિચાર કીધો; અને તેથી થોડુંક ચાલી તેણી તેની તરફ જઈ કાંઈ ઉપકારના શબ્દો લાગાતુંટા બોલી. તેને તેણીએ જણાવવા માંગ્યું કે, હવે તે એકલી આસાનીથી ચાલી જશે, પણ તેણીના એ બેલોને તેણે કાંઈ ખીજી તીજી વાત કરીને ઉડાવી નાંખ્યા અને નફામાં તેણે તેની પાંખડી ઉલટી ચપ્પત પકડી, પણ, જ્યારે તેણીએ એકનું

એક પીંજણ થોડે થોડે વારે ચાલુ રાખ્યું ત્યારે અનવર તેણી તરફ ફરી હસીને બોલ્યો, “જે મારી સાથે ચાલતાં તને શરમ ન લાગતી હોય તો તારી સાથે મને ચાલતાં જરાળી એસક નથી આવતી, પણ બેટી તું બચક ક્યાં ?”

“સીમ્પીઆલીમાં ધરમીલકા સીમ્પીને ત્યાં.”

“હા ! પેલી માલેતુજાર દરજણ !” અને પછી થોડવારે તેણે તેણીને પૂછ્યું કે, “પેલા જવાનને તે કોઈ દહાડે જોયો તો કે ? પેલો જે તને હમણાં રોકવા માંગતો હતો તેને ?”

“નહીંજી, મેં તેને આજેજ જોયો.”

“અને તે કોણ છે તેનીળી તને ખબર ન હશે ?”

“નહીં, સાહેબ, મને જરા ણી ખબર નથી.”

“પણ, વાડું ધાર કે હું હમણાં તમો બેઠ વચ્ચે આવી નહીં લાગ્યો હતો તો તું જરા તેની તરફ મેહરબાની લરી નજર કરતે ખરી કે ?” અને આ સવાલ પૂછી તેણે આપણી ગુલઝાર તરફ ટીક્યાજ કીધું. “બોલ જોઈ સાચુંજ બોલજે, અને તારા સાચા એકરારથી મારી નજરમાં તું વધતીજ ચઢશે.”

“એ સાહેબ, તમે જે આટલે સુધી મારી સાથે મમતાથી વસ્ત્યા ન હતો તો હું તમારે માટેળી એમજ ધારતે કે તમો પણ મને અપમાનજ કરવા સાથે ચાલોછ. અરે ! સાહેબ, એ શું એક સેતમ નથી કે એક ગરીબ છોકરી ગમે તેવી મનની પાક અને દીલની સાફ હોય તો તેણીને તેવી તો કોઈજ માને નહીં ?” અને હાં તે ગરીબ છોકરી રડી પડી.

“ના રડ, ના રડ, મારી બેટી, ના રડ.” અનવર ઝડપથી બોલી ઉઠ્યો, “છટ, છટ મેં કાંઈ તને રંજીદા કરવા એ સવાલ નહીં પૂછ્યો હતો-અને, અલ્લાહ ! આ જોની તને રડતી જોઈને મારીળી

આંખમાં પાણી ભરાઈ આયાં.” અને હાં તેણે પોતાનો ચહેરો એક રેશમી રૂમાલથી લુછ્યો, “વારૂં ચાલ, તું અમસ્થ તારા હોઠ ફફડાવી ના કહેતે તેનાં કરતાં તારૂં આવું લાગણી સાથનું ના કહેવું મને વધારે ગમ્યું. વારૂં, તારૂં નામ શું ?”

“ગુલઝાર, સાહેબ.”

“વાહ! કેવું મીઠું નામ, કેવું મોહક અને મધુર નામ!”

અનવર બોલ્યો, “અને મારા આ હરખના ઉભરાને માટે તું કાંઈ માફ ના લેતી હું કે, કેમકે હું તો તારા પેદર જેવો લાગું.” અને પછી જરા ગંભીર થઈ જઈ તે બોલ્યો, “જો છોકરી, જે સાચાં દિલનાં સાચાંજ ઇમાનની જોત હાલ તારાં જીગરમાં સળગીછ, તેજ જોતને સદા રેશન રાખી તેની રેશનીથી આ દુનીઆનો શીદા રસ્તો તું કાપતી રહેજે. તું જવાન છે, બેહદ ખુબસુરત છે અને ગુજરાનને માટે તારી મહેનત અને તારી રગડ પરજ તને આધાર રાખવો પડતો હશે, માટે ગમે તેવી મોટી લાલચોથી દૂર રહી, નેકીની રાહ ધરી બદીના કાંટાથી પરે રહેજે, કેમકે દર્યાબાદ શેઢેર મોટું છે, તે મોટાંઓથી વસાયલું છે, તેમાં ખુરી વાસનાના ઘણાક અને ભલ્લી આસનાના થોડાજ હશે. હું તારો પોતાનો પેદર હોવું તેમ આજે બોલુંછ, માટે મારી આ શીખામણપર ખુબ ખ્યાલ પોહોંચાડજે અને તું ગમે તેવી ગરીબીમાં ગોટાં ખાતી હશે તે છતાં તું સરચાઈની રાહ પર મક્કમ મુસ્તકીમ જો રહી તો તારી નેક ચાલચલણ અને પાક મતલબને માટે તને લોક વખાણશે અને તને માન આપશે. ચાલ, હવે સલામ અલેકુમ ગુલઝાર, તને હું બુલીશ નહીં અને તારીપરથી મારી નજર વટીક હું ખીસાડીશ નહીં.”

આટલું બોલી ગુલઝારનો હાથ છોડી તુરત તે બલો ગૃહસ્થ ચાલતો થયો. તે ઘણી ઝડપથી ધસ્યો ગયો અને તે આખો રસ્તો

પસાર કીધા સુધીમાં તેણે એકળી વખત પાછળ ફરીને જોયું નહીં. તે ગયો કે શુભઝાર આગળ ઠહમ ન ભરતાં તેની તરફ જોતીજ ઉભી અને જ્યારે તેનો જતો આઠાર એક ગલીની વલાણમાં ધુસી તદન ગુમ થઈ ગયો ત્યારે તેણીએ એક સરહ હાય ખેંચી, કેમકે તેણીને લાગ્યું કે તે બહા આદમીનાં જવા સાથે તેણીનો એક રેહેમદીલ દીલસોજ દોસ્ત જતો રહ્યો હતો, એક બલી મતીનો રાહબર ફરિસ્તોજ ગોચા ગયળ થઈ ગયો હતો.

ભારી દીલે, અને વિચારવંત મગજે તેણીએ આગળ ચાલવા માંડ્યું અને ઝીંખીઆલી આવતાં તે તેમાં દાખલ થઈ. ત્યાં વડી દરજણને મળી પેલા આંકડાના રૂપ્યા તેણીને ગણી આપ્યા, જે લઈ તે ઘાઘરા બેગમે તે ખીચારીને ઉપકારનો એક શબ્દ વટીક ઠહ્યો નહીં. ત્યાંથી નીકળી તેણીએ પાઘરો ફાટકપુરાનો રસ્તો લીધો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

હાદેશો અને હાડમારી.

ખુદા ન કરે કોઈનો અવતાર પુરો,
હયાતી પુરી જેનો અવતાર પુરો;
જેનું હોય કીસમત કુટેલું ને પુરું,
બલે થાય પેટથી નીકળતાં તે પુરું.

પોતાને મકાને પાછી ફરતાં પોતાની ઓરડીમાં શુભઝાર દાખલ થઈ અને પોતાની ઓઢણી એક ખીલાપર ઓળવી તપી આવેલાં મોઢાં અને મગજપર ઠંડાં પાણીનો છંટકાવ કરી તુરત તે માનળીના ઓરડામાં જવા નીચે ઉતરી, પણ માનળીની આગળ હકીમ આવી બેઠેલો હોવાથી, તેણી અંદર જઈ શકી નહીં અને પાછી ઉપર ન

જતાં તે નીચે રાંધણીમાં ઉતરી. રાંધણીમાં ફાતમા, માનખી માટે કાંજ કરવામાં રોકાઈ હતી જેને તે કામમાં નુરખી ઘરવાળી મદદ કરતી તેણીની પાસે ઉભી હતી.

“સાફ થયું નુરખી મા, તમેજી હ્યાં મળી ગયાં. આ લેવો તમારાં ભાડાંનો હકતો.” એમ કહી ગુલઝારે તેણીના હાથમાં આઠ આના મૂક્યા.

“લાવ મારી દીકરી” એમ બોલી નુરખીએ તે લીધા અને ચડપ દેતા તે ગજવામાં સેરવી દીધા. “ભાડું આપવાનો દીન તો કાલનો વીટી ગયો તેનું તો તુંને ધ્યાન હશે. વાડું ચાલ કાંઈ નહીં, અને બધુંજ સરખું, તોજી બેટી બજાર બજારને દીને બરાબર આપતી રહે તો મનેજી સગવડ થાય.”

“હાજી, ખુશીથી. મારી પાસે જેમ પૈસા આવતા જશે તેમ હું બજારની રાહ જોયા વગર તમને આપતી જવસ અને મને બીજું સીવવા સાંધવાનું કામ ક્યાંથી મળી શકશે તે કાંઈ કહેશે ?”

“નહીં બેટી, મને તે શું ખગર ? પણ ખરેખર તારી પાસે હવે કાંઈજ કામ નથી ?” આવતા હકતાનું ભાડું કેમ છુટશે તેના ગભરાટમાં નુરખીએ પૂછ્યું.

“હા, હાલ તુરત તો નથી.”

“માનખી કાંઈ તારે માટે નહીં કરી શકે ?” નુરખીએ પૂછ્યું.

“એવણુજ બીચારાં બીમાર છે અને વળી વાત એવી બનીછ કે મને તેવણુ તરફથીજ—”

“તે વળી શું વાત ?”

“વાત એ કે જેવણુ તરફથી માનખીને કામ મળતું હતું તેવણુ કામસર બહારગામ જાયછ.”

“આહ! ત્યારે તો વળી મામલો ખરાબજ કહેવાય તો!” નુરખી પોતાનાં ભાડાંની કાળજી કરી બોલી, “પણ તું માનખીને પાછી મળ તો ખરી. જો તેવણ શું કહેછ તે અને નહીં તો આપરી ઓહોરાને મળ, તે તો એટલું કામ મેળવી શકેછ કે તેનાથી એકલું પુરૂંખી નથી પડાતું. હું ધારૂંછ, તારે વાસ્તે તે બીચારી કાંઈ કરશે.”

“નુરખી મા” હ્યાં પેટ્ટી ક્ષતમા જે આટલો વખત તેમની વાતચીત ગુપચુપ સાંભળતી હતી તે ઝડપથી વચ્ચે બોલી ઉઠી, “નુરખી મા, ઓહોરા કરતાં કોઈ બીજીની આગળ તમે ગુલઝારની ભલામણ નહીં કરી શકો? ઓહોરાનાં ધણુક—”

“અય, ક્ષતમા, વચ્ચે તને કોણુ પટપટ કરવા કહેછ?” બીચારી ક્ષતમા પોતાનો વાક્ય પૂરો કરે તેટલાં તેને ધમકાવી આગળ બોલતાં નુરખીએ અટકાવીજ દીધી. પછી તે ગુલઝાર તરફ ફરી બોલી, “ઓહોરાની ઘણી ભટ્ટી છોકરી છે, જો કે જરા અવિચારી ને રંગીલી છે, તોખી તે પોતે કાજલ પાડી શકે તેવું કામ તેની પાસે માંગવાની અરજ કરવામાં નુકસાન શું છે?”

“વારૂંજી, હું જઈ જોવસજી.” કરી ગુલઝાર ત્યાંથી ચાલી ગઈ. તેણે માનખીના ચોરડા આગળ જઈ તેનું ખારણું આસ્તેથી ઠોક્યું અને અંદર આવવાનો હુકમ થતાંજ તે તે ખારણું ઉંઘાડી માનખી સનમુખ આવી ઉભી.

“હું સમન્દર જાનને ત્યાં ગઈતીજી, અને તેવણે કહેવડાવ્યુંછ કે તેવણ થોડોક વખત બહારગામ સીધરનાર છેજી” ગુલઝાર બોલી.

“તેવણ બહારગામ જાયછ!” અને આ બોલતાં માનખીને ઘેરો એવો કુમળાચો કે સમન્દર બહારગામ જતી હતી તે ખબર તેણીને ચોંકાવનારી થઈ પડી હોય એમ જણાયું, “પણ તેવણે કાંઈ મારે માટે ચીઠ્ઠી-કાંઈ કાગળ-કાંઈ—”

“ કાંઈજ નહીંજી, સિવાય કે આ પૈસા, તમારી તરફથી તેવણે એક આંકડો તૈયાર કરવા મને કહ્યું, જે મેં કરતાં તે પર મારી સહી લેધ તેવણે આ સાડાદશ રૂપ્યા મને ગણી આપ્યા. આય લેવોજી ” કહી તેણીએ તે પૈસા માનળીના પલંગ નજદીકની મેજ પર મેલ્યા.

તે પૈસા જોઈ તેણી ખુશી તો થઈ પણ તેણીના ધંધાનો ભરમ એ રીતે ઉંઘાડો થઈ ગયો તેથી મનમાં ઘણીજ કચવાઈ; પણ તેવો કશો કચવાટ શુલઝારની નજરે ન પડે તેથી જેમ તેમ મોંહ ઠાવકું રાખી તેણીએ પૂછ્યું--

“ વાઈ, તને આટલી વાર કેમ લાગી ? ”

અને આ સવાલના જવાબમાં શુલઝાર સમનદર જાતને ત્યાંથી નીકળી ક્યાં ક્યાં ગઈ હતી તે તેણીએ તેને જણાવ્યું. પણ, પેલા જવાન યા અનવરને લગતી કશી પણ વાત તેણીએ કાઠી નહીં, કેમકે તેણી સમજી કે માનળીને એ વાત સાથે શું મતલબ ? “ ઠીક, છોકરી. કામ મેળવવા જેટલી હજી હું સાજી થઈ નથી, અને કામ મારા માંગવા જવા વગર કાંઈ મારી આગળ આલ્યું આવવાનું નથી, વારતે થોડાક દહાડામાં—”

“ માનળી મા, તમે જ્યાં કહો અને ખતાવો ત્યાં હું તમારી તરફથી કામ માંગવા જઈ ? ” શુલઝારે પૂછ્યું.

“ શું ઉંઘાડું ? તું ખી વળી મીઠી મસકલી થઈને મારા ધંધાનો ભરમ શોધી ઠાઠવા માંગેછ કે ? તું ખી મારાજ ઉંખરપર ઉભી રહી માફજ ઘર ખણવા ચાલેછ કે ? તું માફજ સત્યાનાશ વાળવા—”

આ તાણાજની ભર્યા તરાતારી તે ખીચારીથી રહી પડાયું અને હચકાં ખાતાં તેણી બોલી—

“અરે ! મા, હું શું જાણું કે મારાં એમ જોલવાથી તમે ચીરડાશો. મુઠરે હું જોલતી, પણ મારાં મનમાં એવો પત્તીદ વિચાર હતોજ નહીં અને છેળી નહીં.”

“વારૂં, ચાલ રડ ના, મુંગી રહે, હું કાંઈ તારી સાથે ચીરડાતી નથી. મારી આ બીમારીને લીધે મારો મીજસ જરા ગમડી ગયોછ; ચાલ, કાંઈ નહીં, મને જરા ટટાર થવા દે અને પછી જોઈ લેઈશું. હાલ તુરત તો મારી પાસે તને આપવા લાયક કાંઈ નથી, અને તને કામ લેવા ક્યાં મોકલું તેણી હાલ કાંઈ કહી શકતી નથી. વળી કાંઈ કામ પડશે ત્યારે તને હું જોલાવવા મોકલસ.” એમ જોલી તેણીએ કોર વાળી અને ગુલઝારે ત્યાંથી ચાલતી પકડી. તે બીચારી ગમની મારી પોતાની ચોરડીમાં જવા દાદરપર ચઢી, પણ, તેટલાં નુરબી ઘરવાળીની સલાહ તેણીને યાદ આવી કે તુરત તે પર અમલ કરી ઝોહોરાનું બંધ બારણું તેણીએ ઠોક્યું અને જરા વારમાં તે બારણું ઉઘાડી ઝોહોરા પોતેજ ઉંબરપર આવી ઉભી.

“ઝોહો ! ગુલઝાર તમે છેવો કે ? ત્યારે આખરે તમે ઝોળ-ખાણ પાડવાનો વિચાર કીધો ખરો, કેમકે આજે મહીનો દોઢ મહીનો થયો તમે હ્યાં આવી રહ્યાંછ, પણ કેટેબી મળતાં તમે મને જોલાવવાના અખાડાજ કરતાં. પણ કાંઈ નહીં, અંદર આવો આપણે બે વાત કર્યે.”

“નહીં, ઝોહોરા બેહેન,” ઝોહોરાનાં ઇજનને માન આપી તેણીના ચોરડામાં દાખલ થતાં ગુલઝાર જોલી, “નહીં, ઝોહોરા બેહેન, તેવું કાંઈજ નહીં, પણ કોઈને અમથું મારા પટપટારાથી કંટાળો આપવા જતાં મને કુદરતી ઓસક લાગેછ. વરી બચપણથીજ હું એવી એકલી અટુલી પડીછ કે, ખરેખર કોઈ મારી દોસ્તી કબુલ રાખશે કે નહીં, તે વિશેબી મારાં મનમાં શંકા ઉભી થઈ મને—”

“લે ખાલ, એવા ગમગીન ખ્યાલો છોડી દે અને હ્યાં આ ખારી આગળ ખુરસી તાણીને બેસ, કે જે જરા અરધો કલાક વાતચીતમાં ગીથો તે ખરો.”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ઝોહોરા.

ગમે તેવા બાગ હોય કુલોથી ભરેલો,
સર્પ તેમાં પેહો તો સમજે મરેલો;
ગમે તેવી મહેરીલમાં હસ્તી હોય વરતી,
હોયું એક ખુરં તો ખરી તેની પસ્તી;
સમાલજે ય્હે મીઠી જખાંની લખ જેરી,
હડી થુંક તો લોહીમાં અસર કરશે જેરી.

શુલઝાર એક ખુરસી તાણી તે પર બેઠી અને તે ઓરડામાં ગોઠવેલો સરસામાન તરસી નજરથી જોવા લાગી. એક સુંદર લાકડાંનો પલંગ, તેપર ખીછાવેલો તેવોજ સરસ ચારસો, માથાં ગમ ગોઠવેલા બે દબરડીંગ જેવા જડા તકયા, પગ આગળ ઘડી વાળી મૂકેલો કાળો રંગ, અરધીક દજન કુરસી, કાચનાં બારણાં સાથની એક કબાટ, એક મારખલ તોપની ગોળ ટેબલ, તેની ઉપર ટાંગેલું લુલક સાથનાં તોપનું ફકડ લાંપ, વળી બાજુમાં ગ્યાસ ટમ્બલર અને ખ્યાલાં રક્ષાખી સાથની એક લંબચોરસ સાયગની ટેબલ એ તે ઓરડાનું મુખ્ય રાચરચીલું હતું. અલબત્ત વળી ખીજું જરૂરજેશું કાંઈ નાનું નાનું હતું તે જુદું. એ સમજું જોઈ પોતાની ઓરડીમાંનાં ફરનીચરની યાદ આવતાં શુલઝારની છાતીમાંથી હાયનો એક સોસારો નીકળ્યા વિના રહ્યા નહીં. હવે એક બે બોલ ઝોહોરાને પોતાને માટે લખી આપણે રીતસર આગળ વધીશું.

તે બાવીસ-ત્રેવીસ વર્ષની એક ઉંચી ખુબસુરત અને દેખામણી અબળા હતી. તેની મોટી કાળી આંખો આતશના અંગાર પેઠે ચમકી રહી હતી. તે આંખોપરનાં લવાંથી તેટલાંજ કાળાં અને ભરેલાં હતાં, જેથી તેનો ચહેરો રોબવંત અને દમામદાર દેખાતો હતો. તેનાં હાંત દાડમની નાજુક કળી જેવા નહીં પણ હાથીદાંત જેવા સફેદ મજબૂત અને હારેકટાર એકસરખા ગોઠવાયલા હતા. તેનો ઘટમ સુંદર અને સોહામણો હતો અને તેના ગાલપરનો રતાસ તેનાં તનની તંદરોસ્તીની મજબૂત ગવાહી આપતો હતો. વળી અજબ જેવું તો એ હતું કે તેના એકસરખા મજબૂત બાંધાપર જે જાતની તે જીંદગી ગુજારતી હતી તેનીથી હજી કાંઈ માઠી અસર થઈ ન હતી. તેનાં માથાંના વાળ કાળા ચળકતા અને મોટા જથામાં હતા, જે હાલ છુટાજ હોવાથી છેક તેની કમરવેર ઉતરી પડ્યા હતા.

તેણીએ પેહેરેલો પોશાક સાફ સફાઈદાર હતો અને પોતે જરા ધત્તર અને તથાક હોવાથી પોતાની ખુબસુરતીને વધુ દીપાવવા જ્યાર ત્યાર પોષાકની બાબતમાં તે ખાસ કરી શોભણુશાભણુની બનવાની ઘણીજ કાળજી કરતી હતી. તે ભલા ખવાસની અને મોટાં દીલની તો બેશક હતી, મગર જે નાળાંમાં તેની જીંદગીનો રોહ વહેતો હતો તેથી કરી તે હૃદયોની ઠઠણ અને દિલની સુહુની મારી ગઈ હતી. નેક આચારવિચાર અને નીતિના સબક શું તે તે જાણતી ન હતી, તે બંને સદ્ગુણોની કોતાહી પોતામાં હોવાને લીધે પોતાની જાતીમાંની કોઈનામાં પણ તે હોવાજ નહીં જોઈએ એમ તે ખાત્રીથી માનતી હતી, અને જેઓ પોતાની રીતભાત અને અદબ અદાથી એવું દેખાડવા માંગે કે તેઓ તેના વર્ગની નથી તો તેઓની તે વાત હસી કાઢી તેમને તે ધિકારતાં શીખતી, અને તેણીના કપાળપરથી ગબડી પડેલું પાકી-જગીનું ઉમદા ગૌહર જો કોઈ ધરાવતું તેને માલમ પડ્યું તો તેની

પુઠે તેણી જ મ થઈ લાગતી. એવી તે ઝોહોરા ગુલઝારની એક ઘેરમાં વસ્તી લાડુતણી હતી, અને એ રીતે તેણીને વાંચનાર સનમુખ ખરા આકારમાં રજુ કીધા પછી અમારી વારતાનો તોડેલો તાર પાછો પકડી અમે આગળ વધીશું.

“ગુલઝાર, આજનું તારૂં મારાં મકાનમાં આવવું હું ઘણું મુખારક ગણું છું. કેમકે ખરૂં માનજે કે મને દરેક વાતનું સુખ અને દરેક વાતની સગવડ છતાં, કોઈ સહી મીતી વગર મારો જીવ એકલો એકલો ઘણો મુંઝાતો હતો, અને તેથી તારી સાથે પીછાણ પાડવાને હું ઘણી આતુર હતી, પણ—”

“આહ ! એક ખચરખવાહ હોસ્ત કે એક લલી મતીની સહીની જરૂર હું ચાહું છું કે તને મારા જેટલી નહીં પડી હશે અને હજીબી નહીંજ નડે ! હું એકલીઅટલી ગરીબીમાં—”

“તું ગરીબ છે, ઘણી ગરીબ છે તેની તો મને ખબર છે, પણ હું તો તને મગરૂર ધારતી હતી, એટલે તારી સાથે પીછાણ પાડવાની મારી ગમે તેટલી આતુરતા છતાં ચાલી ચલાવીને તને બોલાવવા આવવાનું મારૂં મન થયું નહીં. તું કેટલી હેજગારીથી તારા દીન કાઢેછ તે મને માનખીની ક્ષતમાએ બધું કહ્યું હતું; અને તે હેજગારીના બદલામાં તને કેટલું કંગાળ મળેછ તે મને સમજાવવાની કોઈની જરૂરજ નથી, કેમકે, જે આજે તારીપર વીંટેછ તે મારીપર વીંટી ચુક્યુંછ, અને એ બાબદમાં મારો અનુભવ કોઈને મળેલા તેવા અનુભવ કરતાં ઘણોજ વધારે ઠડવો છે.”

“મારી હાલત કેમ સુધારૂં તે કોઈ મને શીખવે તો કેવું સારૂં ? હું થોડું ઘણું શીખેલી છું. સીવી ભરી જાણુંછ, રાંધી સીંધી જાણુંછ ને તેથી—”

“ને તેથી તું એમ કેહેવા માંગેછ કે કેઠે દાયા યા દાસી તરીકે તું રહે તો તારી હાલત સુધરે? નહીં, નહીં, એવો તો વિચાર કરતીજ ના. દાયા અને દાસીની નોકરી એક ગુલામની ગુલામગીરી કરતાં નબેહેતર છે. હજી, માફ માને તો તારા સુધ ઢાગાનેજ તું વળગી રહેજે, કેમકે,—”

“પણ તેવું કામ મેળવવું મારે માટે ઘણુંજ મુશ્કેલ પડેછ અને જો મળેછ તો તેની મજૂરી એટલી થોડી કે—”

“તેમાંથી તારૂં ભારૂં તોરૂં અને ખાધા પીધાનું માઢા મુશ્કેલીએ નીકળી શકેછ, એમ તું કેહેવા માંગેછ? બરાબર છે. હાલ જે ખાખદ તારાં મગજમાં રહીછ તેની મને ખબર છે, તુંબી માનખી મારફતે કામ કરેછની? હું બી એક વખત તેનેજ આશરે હતી અને તારીજ માફક હું બુખે મરતી'તી.”

“પણ આજે તો બેઠેન, તારી હાલત દેખાઈતી ઘણી સારી છે, અને મને નુરખીએ કહ્યું કે તું પોતે પુરૂં ન કરી શકે તેટલું કામ તને મળેછ, અને તેમ જો હોય તો મેહેરખાની કરી—”

“હા, તેમ તારી મરજી હોય તો તેમાં હું તને મદદ કરસ, કેમકે સીમ્પીઆલીમાં એક મોટાં ખાતાંની વડી દરજણુ સીધું મનેજ કામ સોંપેછ, પણ તે બધું છુપી રીતે, કેમકે, તે ખાતાંની વડીને તે વાત માલમ પડે તો તે બીચારીને નોકરીએથી કાઢીજ મુકે, કાંય જે આપરા જેવી ગરીબ છોકરીએને સીધું કામ આપવાને એવાં ખાતાંએનો ધારોજ નથી. આપણુ જેવીએને તેએને શોધવા જવાની પુરસદજ કયાંથી હોય? અને વળી તેઓ એવી મોટાંમાં અને મગરૂરીમાં મરો રહેલીઓ કે આપણી સાથે ફાડફાડ કરવાની તેઓ ઘડીભરખી દરકાર કરે નહીં. આ મારી એખખીતી મારફતે મને કામ મળેછ તેમાં હું તારો કાળો આસાનીથી પાડી શકસ.”

“તેમ જો કરશે તો તમારી મોટી મેહેરખાની થશે, અને તમારું હેસાન હું જીવસ જગસ ત્યાં સુધી વીસરનાર નથી.” અને આટલું બોલતાં ગુલઝારની આંખોમાં પાણી આવી ગયાં.

“નહીં, એમાં મેહેરખાની શાની ને હેસાન કેવું? મને કામને કંટાળો છે, મને હવે કામ જોઈતું નથી પણ પેલી મારી સહીને હું એવું દેખાડવા માંગતી નથી કે હાલ મારીથી તેની તેવી કશી મદદ વિના ચલાવી શકાય તેમ છે.”

“હા, પણ, તુંને તેવાં કશાં કામથી મહોતાજ નહીં રાખનારાં બીજાં સાધણો હશે; તારી કદરનાં ખાનારાં દીલસોજ હશે એટલે—”

“હા, તે ખરું. કોઈ કોઈ તો મારી ઉપર જીવ આપેછ.” ઝોહોરાએ હસીને જવાબ દીધો, અને તે જવાબના ટેકામાં પોતે ઉઠી અને પેલી આરસીવાળી કળાટ ખેલી નાંખી કે ગુલઝારની આંખો સામે તરેહવાર સુંદર શોભાયમાન કપડાંનો એક ફરીયાવ રજુ થયો; “જો મારી જ્યારે મરજી પડે ત્યારે આ શહેરની ફાંકડીમાં ફાંકડી ખાનુના જેવી હું ઇસ્કી બની શકું તેમ છે કેની? જો આ રેશમી જલ્લો. એ ગયા પીરને દાહાડેજ મને ભેટ મળ્યો. આ ચોઢણી જો, અ. બહુન રોકી પાવજમા જો, અને હજી એથી વધુ કપડાં તો આ પલંગ નીચેની ત્રીણી પેટીમાં છે. એ પેટીમાં સુંદર પંખા, રેશમી રૂમાલો, મોજાં, વારનીસનાં ખુટોના એક બે દાખડા અને એવું એવું બીજું ઘણું છે. કેમ હવે, મારા દોસ્તો કેવાક હશે તેનો તને ખ્યાલ આવ્યો? આ બધું તેઓએજ આપેલું, અને તું ચાહે તો તુંબી મારી માફક આપઅખત્યાર અને આસુદી રહી શકે.”

અત્યાર સુધી તો નહીં પણ હવે ગુલઝારના કાનમાં દુરથી વાગતા ઘાંટના નાજુક ઝણઝણાટની માફક કાંઈ વહેમ આવીને અડડ્યો, અને ત્યારેજ પેલી માનખીની હાસી ફાતમાના ભેદી ઇસારાની

તેણીને કાંઈક સમજ પડવા લાગી, પણ, તોળી તે ંહેમને અને તેને લગતી સમજણને શું આકારમાં લેવી, તે શું રૂપમાં ઠપ્પુલવી તેની પુરેપુરી સમજ તે જોલી અને પાક હૈયાંની નિરદોષ બાળાને હજી નહીં આવી, અને અજાયબીમાં પોતાની આંખો તે સામે ઉભેલી ઝોહોરા ગમ ટાંકી તેને જોતી બેસીજ રહી.

“આહ, કેવી નિરદોષ !” ઝોહોરાએ મનમાં વમાચું અને જરા ધિક્કારથી હસી, પણ પાછી પોતાના ભલા ખવાસને આધીન થઈ જઈ તે બોલી, “ખારી ગુલઝાર, ચાલ એ વાત હાલ તુરત પડતી નાંખ, પછી તને હું લંબાણથી એ વિશે સમજ પાડસ અને હમણા જ્યારે તારા હાથમાં ટાંકો ભરવાનું કાંઈજ નથી તો હું હવે પેલી મારી સહી આગળ જઈએ ને તારે માટે કાંઈ કામ લાવવાની હું તજવીજ કરું.”

તેણી તરફનો આવો સધ્યારો સાંભળી તેણીને ઉપકાર માની ગુલઝાર ત્યાંથી ઉઠી અને ભારી દીલે ઉપર ચઢી પોતાની ઓરડીમાં જઈને પડી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

સાબેરગંજમાં જલસો.

રાતે કલાક આંઠ અને નવની વચમાં એક ભપકાદાર મજ-લીસ સાબેરગંજમાં એકઠી થવા લાગી. એક પછી એક ફાંકડી ગાડીઓ તે મેહલના મોટા દરવાજા આગળ ધસી આવી, સુંદરતાની ટોંચે પુગેલા સોહામણા સાજમાં સજ થયેલા સજ્જનોને ઉતારી, તારા જેવી રોશનીનો ચળકાટ મારતાં ફાનુસો સાથે ત્યાંથી પાછી નીકળી આલી સામેનાં અંધારામાં બેમાલુમ થઈ જતી હતી નવાબ સાબેર-

ઉઠ-ઠઉલા સરકરાજના મેહલનો 'હાલ' રોશનીની રેલમાં તરતો થઈ રહ્યો હતો; અને ત્યાં રંગબેરંગી પોષાકમાં સજ થઈ આમ તેમ હોડતા અસંખ્ય નોકરો કોઈ ગરમ દેશનાં તેજસ્વી તડકામાં ઉડતાં રંગ-બેરંગી પતંગ્યાં અને પંખેરાં જેવા લાગતા હતા. મોટા ગંજવર થાંબલાને આધારે પોતાના માલેઠની ખુલ્લી પોકારતો ઉભેલો તે હાલ, તેમાં ગોઠવી મૂકેલાં પુતળાં, આરસીના તખ્તા, કુલોનાં શોભીતાં કુંડાં અને બીજી વસ્તુઓથી એક પરસ્તાનમાં ફેરવાઈ ગયો હતો, જેમાં તે મેહમાનો દાખલ થઈ એકમેક સાથે લેળાઈ જતા હતા. મખમલી જલ્લાઓમાં મધેલી બેગમો, અને સાટીન અને સીલકમાં સળયલી બેગમબદિઓ, ફાંકડા નવાઓ અને સોહામણા નવાબજાઓની ત્યાં રેલની રેલ જરા વારમાં ચાલુ થઈ રહી, જેઓ સઘળાઓ ત્યાંના મોટા સંગેમરમરના દાદર મારફતે ઉપર આરાસ્તે કીધેલા ઓરડામાં લેગા થતા, જ્યાં બળતાં બીલોરી ઝુમરોમાંથી સેંડડો મીનબત્તીની રોશની, દેવાલે ગોઠવેલા આરસાઓની મહદથી ઠરોડો ગણી તેજસ્વી બની રહી હતી.

પણ આટલો વખત સુધી તે મેહલની મલીકા, તે પરસ્તાનનાં પરીયાંઓની સરદાર પરી, તે ખીલતા ક્યારાની ખીલતી ગુન્યાહલન ઠળી, તે સાબેરગંજની સરકરાજ શેઠાણી બેગમ બફુલ બાહાર ક્યાં હતી ?

હતી, હતી, તે ત્યાંજ હતી, તે પોતે પોતાના શાહ ખાવીંદની સાથે નીચેના હાલમાં થઈને આવતા મેહમાનોને તે સંગેમરમરના દાદરને મુખડેજ ઉભી રહી હસ્તે ઝડેરે આવકાર દેતી હતી. તે પેલાજ મખમલી જરરીન પોષાકમાં સજ થઈ હતી, જે જલ્લા તેણીની અપાર ખુબસુરતીને અઢોળે ધનસાફ આપતો તેણીનાં બહનપર બંધ બેસતો વીંટલાયલો હતો; તેણીનાં કહની, તેણીનાં આંગની અને તેણીની ખુબસુરતીની આપણે આગળ પેટ ભરતી તપાસ લેઈ આવ્યાં

છીયે, એટલે તે વિષે વધુ ન બોલતાં તેણીની જોડેજોડ ઉભેલા તેણીના ખાવીંદ નવાળ સાહેબની કાંઈક ખબર લઈયે. નવાળ સાબેર-ઉલ-દઉલા સરકરાજ પોતાની બેગમ કરતાં લગલગ ત્રેવીસ વર્ષ મોટો હતો એટલે જે વખતની અમે આ વારતા લખ્યે છીયે તે વખતે તેની ઉંમર સાહાઈની ભરતીમાં ભરાઈ ચુકી હતી. આંગે તે ઠીંગણો, પતલો અને મજબુત ખાંધાનો હતો; તેનો મ્હેરો ફીકો હતો અને તેની તરફ અડછતી નજર નાંખનારને તે કદાચ કઠોર લાગે પણ તેને નિહાળીને જોનારની આંખથી તેપર છવાયલો ચીંતાનો છાપ, તે ન દેખાય તેમ તેને છુપાવવાની નવાળ સાહેબની ગમે તેટલી કોશિશ છતાં, પ્રગટ દેખાઈ આવે તેમ ખુલ્લો હતો. તેનાં ભરેલાં ભવાંપર તખ્તનશીન થયેલી શાંતી તેની આંખોમાં પંથરાયેલી બેચેની અને તાસવીસની ચમકને લીધે અકુદરતી લાગતી હતી. તે જોઈને માર્યો તાણીતોડીને હસે તો તે હસવાથી વટીક, ભવિષ્યમાં કોણ જાણે શું જનશે તે વિષેના તેનાં દીલમાં ખરપા થયેલો અવિશ્વાસ તે છુપાવી શકતો ન હતો.

હાલની બેગમ તેની બીજવરની પરણેતર હતી. તેની પહેલી બેગમને પેટનાં તેને ત્રણ બચ્ચાં હતાં. એક બેટો અને બે બેટી. નાનીને જન્મ આપતાંજ તેમની માદર હુક્ક થઈ હતી, જેની જગ્યા પુરવા માટે તેણીનાં વફાત બાદ ત્રણ વર્ષે તે બુદ્દલ બહાર નામની એક ઉંચ કુળની પણ ખીસે ખાલી ખાનદાનની બેટીને પરણી લાવ્યો હતો. આ બીજવરનાં લગનથી કોઈખી બચ્ચાંની નિવાજેશ તેને થઈ ન હતી, એટલે આગલી બેગમનાં તેનાં બચ્ચાંઓ ઉપર સાવકી માતાના સંતાપ જેવું કશું હતું નહીં.

હવે નવાળ સાહેબને અત્રે રૂબરૂ આપી તેનાં ત્રણે બચ્ચાંઓની એવીજ એક ટુંક તપાસ લઈ આપણે રીતસર આગળ ચાલીશું.

નવાબજાદો રહેમત તે કોઈજ નહીં પણ ગુલઝારની પુઠે લાગેલો પેલો જવાન હતો, જેના ઠબજામાંથી અનવર નામના એક દિલ-સોજ ગૃહસ્થે તેણીને છોડવી હતી. તેની ખુબસુરતી સેંકડો જવાન નાજનીનાને તેનો તરફ ખેંચવા જેટલી સંપૂર્ણ હતી, એટલુંજ નહીં, પણ તે મગજનાં બળમાં મોટે ઘેરના બીજા જવાન્યાઓ કરતાં ઘણો ચઢ્યાતો હતો. કુદરતીજ સારા સ્વભાવનો, મોટાં મનનો, ઉદાર દિલનો તે હતો, અને તે જ સંભાળ ભરી તરખ્યત અને તાલીમ હેઠળ ઉધર્યો હતો તો એક નમુનેદાર જવાન થઈ પડતો, પણ, તે ઉધર્યો ઉછર્યો હતોજ એવી હવામાં કે ઉમરે આવતાં તે એક બેહેકેલો બગડેલો, ભડકેલો અને ભમેલો જવાન થઈ પડ્યો. એક માતબર ખાનદાનનો તે વારસ હોવાથી નાનપણમાંજ તેની ખુશામદ થતી ચાલી અને કદમે કદમ તેનાં કુમળા મગજપર એવી તો એબલગામણી અને એખલ રીતભાતનો છાપ પડતો ગયો કે એકવીસ વર્ષની ઉમરે આજે તેને એક ઉડાઉ, શર્તનો શોખીન, જુગારી, કુછંદી અને કુચાલના જવાન તરીકે દરેક ખરાબીનાં ગંધીલાં ખાખ્યામાં ઉતાવળે અને ઉતાવળે આંખ મીંચીને ઉંધે મસ્તક ધસ્યો જતો આપણે કમનસીબે જોઈએ છીએ અને તે વીસ વર્ષ પુરાં કરી એકવીસમાં વર્ષની ઉમરના ઉંબરમાં આજે ઉભો છે, જે શુભ અવસરની મુનારકબાદીમાંજ આજની મીજલસ મળી હતી અને આવી મીજલસ 'સાબેરગંજ'માં કાંઈ નવાઈની પહેલીજ હતી એમથી ન હતું. એવી ખાણીપીણી અને નાચરંગથી તે મહેલ વર્ષમાં ત્રણથી ચાર વખત ગાજવાજી રહેતો હતો, અને જ્યારે પણ એવી ખાણીપીણી જલસાનું રૂપ લેતી ત્યારે એવા સંપૂર્ણ આકારમાં પાર ઉતરતી કે તે તેની પછીની આવતી મીજલસ સુધી એક કહેવત તરીકે ચાહગાર રહી જતી.

નવાબની વડી બેટી નુરજહાં ઓગણીસ વર્ષની અને નાની સલીમા સત્તર વર્ષની ઉમરની હતી. વડી ખુબસુરત, મીઠાજી અને

કુંઝરી હતી, જ્યારે નાની સોહામણી, સભ્યાસુ અને ચખરાક હતી. નુરજહાંમાં ખાનદાનની મોટાઇ, મગફરી અને પૈસા જેમ ગમે તેમ ઉડાવવાના અવગુણો વારસામાં ઉતર્યા હતા, જ્યારે સલીમા મોટે ઘેરની નાજનીનો જે તરેહની જીંદગી ગુબારે છે તે તરફ જોતાં તેઓમાં એક અપવાદ જેવી હતી. નુરજહાં પોતાનુંજ સુખ શોધનારી, પોતાની સગવડ સાચવનારી અને એવી અદેખી હતી કે પોતાની સગી બેહેનના બાળમાં સુખ દેનારૂં કે ખુશી કરનારૂં કાંઇ બને તેથી તે દેખી શકતી ન હતી. સલીમા જેને ચાહતી અને જેને પોતાના તરીકે માનતી તેનાં સુખ અને સગવડને માટે જે કાંઇ કરવું યા બનાવવું ઘટે તે પોતાનાં સુખ અને પોતાની સગવડના લોગે પણ કરવાને ચુકતી નહીં. તમે કદાચ માનશે નહીં, પણ નુરજહાં પોતાની સાવકી મા બર્ફુલ બાહારની પણ, અણહદ ખુબસુરતી ધરાવવા માટે અદેખાઇ કરતી હતી, જ્યારે સલીમા જે બહાલી માવતરને તેણીએ ખોહી હતી તેનાજ જેવી લગભગ બેગમને ગણીને ચાહતી અને માન આપતી હતી. તેઓનાં આટલાં ઢુંક વર્ણનથી વાંચનારને તે બંનેના એકમેકથી ઉલટા ખવાસ અને હાવભાવનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવ્યો હશે.

અને હાલ જ્યારે નવાબ અને બેગમ, આવતાં મેહેમાનોને આવકાર દેતાં હતાં ત્યારે તે બંને બેહેનો અને નવાબબહેન રેહેમત અત્યાર આગમજ આવી ચુકેલાંઓ વચ્ચે ફરહર ઠરી તેમના મન રીઝવતાં હતાં. ખેલાં તો નુરજહાંન ઘણીજ ખુશ મીઠાજમાં, હસ્તે રહેરે સર્વેને મળવા ભેટવા લાગી. આજે ખાસ ઠરીને હસ્તું મોંહ અને ખુશાલીથી ખીલતો રહેરો રાખી પોતાની ખુબસુરતીને વધુ દીપાવી ત્યાં જમા થયેલા જવાનોને આંજી નાંખવાનો પક્કો ઠરાવ કરીનેજ તે મીઠાસમાં સામેલ થઇ હતી, પણ અફસોસ ! આદમ જત

અને તેથી વળી તેના જેવી ઠમતાકાત આરત જાતનો કીધેલો કયો ઠરાવ સાબુત અને સંગીન હોય છે? તેમ નુરજહાંએ કીધેલો એ ઠરાવ પણ પાણીમાંના પરપોટા માફક સહેજમાં પુટી ગયો !

સઘળાં હસી બોલી એકમેકમાં લેખાઈ ખુશ ગુફતેગોમાં મશગુલ થયાં હતાં, તેટલાં, નવાખ સરદાર અલીખાન યારજંગ નામનો એક જરદાર ખુબસુરત જવાન તે લેગી મળેલી ઠઠ વચે આવીને ઉભો રહ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

બીલોરી બંગલી.

બહોળી માલમીલકત અને વીશાળ જાગીર ધરાવનાર, તે જંગી ઠઠ વચ્ચે આવી ઉભેલો સરદાર અલીખાન યારજંગ માહાતાબી ચેહેરાનો એક બખ્તે ખુલ્લું જવાન હતો, અને કુંવારો હોવાથી પરણવા લાયક બેટીઓ ધરાવનાર માદરો અને અસંખ્ય કુંવારી છોકરીઓ માખની પેરે તેની આસપાસ ભમતી ફરતી. તે અતી નીતરી નીતિમાન અને પાઠ જીંદગી ગુજારતો હતો. ઓળખીતાં પાળખીતાં અને દોસ્તઆસનામાં તેની વાહવાહ હતી, અને જ્યાં તે જતો, જ્યાં તે ફરતો હરતો ત્યાં તે ઘણું માન અને ઘણું મરતબો પામતો. તે શાંત સ્વભાવનો, દિલાસોજ દિલનો અને મોટાં મનનો જવાન હતો. તે મોટો હતો, પણ પોતાનાં મનમાં પોતાને નાનો સમજતો હતો. તે જરદાર હતો પણ તે પોતાની પાસે જમા થયેલા પૈસાને તુચ્છ સમજી ચાલતો હતો. તે કાંઈ જરના જોરપર મુસ્તાક ન હતો. તે ગરીબને આહનારો, આડીલીડીમાં આડે આવી ઉભો રહેનારો, સૈનાનાં સુખમાં પોતાનું સુખ સમજનારો અને બીજાનાં દુઃખે પોતે ઢાઝનારો એક નમુનેદાર નર હતો.

ત્યારે વાત કેથી એમ બની કે દાદર પર નવાબ અને બેગમને મળી 'હાલ'માં આવતાં એક લેગાં વળેલાં ગુચ્છડાં આગળ જરાવાર થોળી સામે બેઠેલી સલીમાબર તેની નજર પડવાથી તે ત્યાં ગયો અને તેણીની પાસેની એક ખુરસી પર તે બેઠો. તેની માત્ર આટલી હીલચાલ નુરજહાંને બાળી બાળી રાખ કરવાને પુરતી હતી. અટ સરખો તેણીના ચહેરા પરનો રતાશ ઉડી ગયો અને તે પર પંથરાયલી ખુશાલી હવામાં પીગળી ગઈ. ગમે તેટલું મન સમજાવવાની તેણીએ વેતરણ કીધી, પણ તેણીનાં એ ફાંફાં સઘળાં ફેકટ હતાં. અધુરાંમાં પુરં, ખખરી વખરી ગયલો એક ડોસો હસ્તે ચેહરે તેણીની આગળ આવી તેણીને વાતમાં રોકવા લાગ્યો. એટલે તો તેણીની આંખમાં અદ્દેખાઈના અંગારાના શરારા એવા ચમકવા લાગ્યા કે તેમનામાં જો કોઈ ચીજને બાળીને ભસ્મ કરવાની શક્તિ હોત તો તત્કાળ વિજળીના અટકા માફક તે સલીમાની આસપાસ ફરી વળી તેણીને બાળીને બાખ રાખ કરી મુકતે.

હવે દાદર પર ચઢી આવનારાંઓમાં આસ્તે આસ્તે એટ થતી ગઈ અને સેવટે નવાબ અને બેગમને જણાયું કે, હવે કોઈ વધુ આવનાર રહ્યું નથી, એટલે તેઓ બન્ને તે લેગી મજલીસમાં આમેજ થવા જતાં હતાં, તેટલાં તે શાંત પડેલા દાદર પર વળી કોઈનાં ધીમાં પણ ચોક્કસ પડતાં પગલાં સંભળાયાં, બન્નેએ ફરીને જોયું તો તેમની નજર અનવરખાં સૌદાગર ઉપર પડી. તેને જોતાંજ બન્નેના ચેહરા ખુશાલીથી ચમકી રહ્યા. તેને લેવા નવાબ પોતે અડધો દાદર ઉતરી પડ્યો અને તેને ત્યાંજ આવકાર હાથ તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તેને બેગમ આગળ ઉપર લઈ આવ્યો. બેગમ પણ તેને એવી તાજીમ તવાજોથી આવકાર દીધો કે, જેવી તાજીમતવાજો પર ફક્ત એક જુનો ચુસ્ત દોસ્તજ હક ધરાવી શકે. તેણે ઘણાજ સાદો પણ

સફેદાર પોષાક પહેર્યો હતો. તે પોતાના સઘળા દેખાવમાં એક કઢેલ પહેલ, દયાનતદાર, ઈમાનદાર ગૃહસ્થ દીસ્તો હતો, અને જો કે નહીં તે કોઈ નવાળ હતો કે નહીં તે બાપદાદેથી અમીર હતો તે પણ તેને ત્યાં આવેલો જોતાંને વાર ત્યાં લેગા મળેલા અસંખ્ય માલેતુબર માતબરોનું અને ધનવંતા ધનેતરોનું એક ટોળું તેને સલામી આપવા તેની આસપાસ ફરી વળ્યું, જે તેની અતિશય લોકપ્રિયતાનો એક અચુક પુરાવો હતો.

મીજલસ ભરચક થઈ રહી કે, સેતાર અને સારંગીનાં સુર માંડવાના અવાજે સર્વેને જાહેર કીધું કે, જલસાની શરૂઆત થઈ ચુકી હતી. સૌ પોતપોતાને ફાળ્યું તેમ પોતપોતાની મરજી મુજબ ગોઠવાઈ ગયું અને કંચનીઓનાં બુલબુલ જેવાં ગળાંમાંથી બેતા સરોદના ધોધે જલસો પુર બાહારમાં શરૂ થઈ ચુકવાની વધાઈ આપી.

ગાનતાન તેના સુર અલાપમાં તગલાની ધમક સાથે શુર થતાંજ નવાળ બેગમનો હાથ છોડી એક લેગાં વળી ઉલેલાં ટોળાં તરફ ગયો, જે તકનો લાભ લઈ બેગમ પોતાનાં થાકેલાં આંગને કંઈક રાહત આપવા એક કોચપર અઢેલીને બેઠી, અને આમ તેણીને એકલી પડેલી જોતાંજ અનવરખાં સૌદાગર તેણીની આગળ ગયો અને તેને પોતાની ગમ આવતો જોઈ બેગમ સાહેબ હસીને પોતાની બેઠક પરથી ખસી, જે ઈશારાને, બેસવાની અરજ તરીકે સ્વિકારી અનવરખાં તેણીની જોડમાં ગોઠવાયો. ઉપર ટપકેની થોડીક વાતચીત કીધા પછી તેની નજર થોડે દુર ઉલેલાં એક જોડાંપર પડી જેઓ તરફ જોઈ તે બોલ્યો—

“હમણાં-હમણાં નવાળ ચારજંગ તમારી સલીમા તરફ ઘણું ધ્યાન આપતો દેખાયછ, બેગમ.”

“અને અનવરખાં, તેપરથી તમે શું ખ્યાલ પોહોંચાડી શકો છો?” તેણીએ કાંધક નાજથી હસીને પૂછ્યું.

“હું તેપરથી શું સમજી શકતો હોઈશ તે કાંધ તમો યેગમ સાહેબને, હું નહીં ધારતો કે, અજાણું હોય.” અને એ સઘળું તે કાંધ મતલબથી બોલતો હોય તેવો તેનો અવાજ હતો, પણ પછી તેણીના કાનપર પડી ધીમેથી તે બોલ્યો. “જો એ જોડું બંધ બેસે તો તમારાં અને તમારા નવાબનાં ખરેખર બળતે ખુલ્લું સમજવાં.”

“ત્યારે તમેજી માનોછ કે નવાબનો મામલો એટલી હદ સુધી બીગડેલો છે કે તેને પાછા ટટાર થવા માટે આવી જરૂર સગૈની ઘણી અગત્ય છે?” યેગમે તેને તેટલાજ ધીમા અવાજથી દલગીર રહેરે પૂછ્યું.

“એવી જાણદ અર્ચાવવાનો આ જગ્યા અને આ વખત નથી.” અનવર ઉતાવળે બોલી ઉઠ્યો, “મારીજ બુલ થઇ કે જીવી વાત છેડી. તમારી આજની ખુશાલીમાં દલગીરીનો એક કતરો મેં આમેજ ફીધો.”

“આહ! મારા નેકખાહ દોસ્ત, મારી ખાતરી છે કે તેં અમારી તરફની તારી સદાની લલી લાગણી અને અમો પ્રત્યેની તારી દિલસોજીનેજ આધીન થઇ—”

“અમારી તરફની” અને ‘અમો પ્રત્યેની?’ અરે એમ બોલ બહાલી બદર કે તારીજ તરફની અને તું પ્રત્યેની; પણ ચાલ, આવ, આપણે બાગના એકાંતવાસમાં જઈએ.” એમ બોલી તે ઝટ ઉઠ્યો અને તે અને યેગમ ત્યાંથી નીકળી તે મેહેલની પાછળ આવેલા બાગમાં ગયાં.

તે વિશાળ બગીચો જે ભાગે મેહેલનાં નજીકનાં જોડાણમાં તેના તે ભાગમાં, નાજુક કુલફલોને આસાનીથી ઉગવા માટે બીલોરી

કાચન. નાલ અને બીલોરના છાપડાં સાથની એક નાની બંગલી બનાવવામાં આવી હતી. તેમાં નારંગી, સંતરા, મોસંબી, અંજીર વિગેરે ફળોથી ઝાડની ડાંખલીઓ ઝુમાઈ પડી હતી. તેની દીવાલો અને છાપડાપર ચઢેલા લીલા કંજર જેવા વેળાપર લટકેલી દરાખોના ઝુમખા લચી પડી જ્ઞનારનાં મોંહમાં પાણી છોડી મુકતા હતા, અને એ સઘળાં વચ્ચે છાપડાંપરથી તંગાધ નીચે લટકતાં રૂપેરી લાંબોમાંથી આવતી રોશનીએ તે બીલોરી બંગલીનો આખો દેખાવ કોઈ પરસ્તાનમાં ઉતરી પડેલી વસંતના બાહાર જેવો લાગતો હતો. તે બંગલીના મુખડાપર એક કાચનું બારણું હતું, જે ખોલતાંજ નજર આવતી એક સીડી મારફતે એક નાના બાગમાં ઉતરાતું; અને એ રીતે તે બીલોરી બંગલામાં મેહેલમાંથી આવજા કરવા માટે જે રસ્તે હાલ અનવર અને બહર આવ્યાં તે રસ્તાની કાંઈ જરૂર પડે તેવું ન હતું, કેમકે આજે વપરાતો હાલ કાંઈ હંમેશા ખુલ્લો રહેતો ન હતો, એટલે તે બીલોરી બંગલીમાં તે નાના બાગ અને તે બાગમાંની નાની સીડી મારફતે, આવવા જવાની ડીક સગવડ હતી. એ કાચનાં બારણાંની નજીક એક ટેબલ હતી, જે ઉપર બીલોરની રકાબીઓમાં તરેહવાર ફળો રચી મુકયાં હતાં, અને જલસાની વચવચે મળતા વિસામા દરમ્યાન ત્યાં ઉતરી પડતાં મેહેમાનોને તે ફળોમાંથી જે ગમે તેના સ્વાદ લેવાને બની આવે તેમને કાપવા સાફ ત્યાં થોડીક રૂપાંના દસ્તાની છરીઓ વટીક તૈયાર હતી.

આ વાર્તા દરમ્યાન આવતાં લાંબાંલચ વર્ણુનોથી કદાચ કંટાળો ખાઈ વાંચનાર અમોને તે માટે દોષીત ઠેરવવાની ઉતાવળ ન કરે, વાસ્તે, હમણાંજ અમને ખુલાસો કરી દેવાની અગત્ય છે કે અમો જે લખ્યે તે લખાણનાં એક એક વાક્યનો એકે એક ખોલ ધ્યાનથી વાંચવો, અને તેમાંના કોઈનેથી આ વાર્તા સાથે સંબંધ નહીં ધરાવતો સમજી રહ નહીં કરવાની અમારી ઉપર મેહેરબાની ફરમાવવી.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સંજોગનો ભોગ.

જે બીલોરી બંગલીનું વર્ણન આપવાને અમો આટલી જગ્યા રોકી છે તેમાં તેઓ બન્ને-બેગમ બર્ફુલબહાર અને સોદાગર અનવરખાં-દાખલ થયાં અને એવું બન્યું કે તે વખતે ત્યાં બીજું કોઈ હતું જ નહીં.

“હા, મારી પ્યારી બહર,” પેલીજ વાત આગળ ચલાવતાં અનવર બોલ્યો, “હુમેશાં તારેજ ખાતર જે ખાનદાન સાથે એક કમનસીબ સંજોગે તું નેકાથી જોડાઈ છે તે ખખરી વખરી ગયલાં ખાનદાનને સહંતર કરરર ભુસ થતું બચાવવાને મેં માફ બનતું કીધું છે,” અને આ વખતે અનવરનો અવાજ કાંઈક ઘાડો અને ધ્રુજતો હતો. “એમ તો ધારવાની તું કહી ભુલ કરતીજ ના કે મેં જે કાંઈ કીધું છે તે તારા શોહર તરફની દિલસોજ લાગણી યા તેની સાથની દોસ્તીને ખાતરજ—”

“અરે! ચુપ-ચુપ!” બેગમ તેને મુઠો રાખતી બોલી અને આસપાસ બીહીને જોવા લાગી, “યાર, અનવર, આપણી વાત કોઈને કાને પડશે! અને તું ભુલી જતો જણાય છે કે કાંઈક વર્ષો સુધી સખત પહરેજ અને પાકીજગી સાચવી આજ આપણે ઘણે લાંબે વખતે વળી પાછાં એકમેકને મળી એકમેકને કાને પડી પ્યારના સબક બોલવાની નબળાઈમાં ઉતરી પડ્યાં છ, અને તેવી વખતે આપણે નજીવાં છીટાં શોધી શા માટે ઉશ્કેરાઈ જઈયે? આહ! આપણે દોસ્ત હતાં અને તે દોસ્તી કાયમ રાખી—”

“ને ભુલી જઈયે બહાલી કે આપણે એક વખત એકમેકને જીવથી બનથી ચાહનારાં આશક માશુક હતાં?” અનવરે તેણીને બોલતી અટકાવી નરમ ઠપકા ભરેલો સવાલ પૂછ્યો.

“નહીં, કદી નહીં, તે તો હું કદી નથી ભુલવાની !” બેગમ ઉશકેરાઈ જઈ બોલી પડી, “પણ તે આપણી જવાનીની મોહબતને, જેમ એક કંજુસ પોતાના ખર્ચાને કુવાના ઉંડા ગારમાં દાટી સાચવી રાખે, તેમ તે આપણા બચગીના પ્યારને આપણા હૃયાનાં ઉંડાણમાં જાળવી રાખેલો લલો છે. તે ત્યાં છે એવી જાણ આપણા જીવને સંતોષી બનાવવાને બસ થશે. મારા જાન, ઔરત તરીકેની મારી ઇજ્જત, એક પરણેતર તરીકેની મારી ફરજ, અને ઉંચ ખાનદાનની એક બેગમ તરીકેની મારી મગરૂરી ને હશમત જેમની તેમ જરાબી ખરડાયા વગરની રાખવા માટે તારી તરફની એટલા લોગની ઘણીજ જરૂર છે.”

“અને હું એવું હરગીજ કરનારબી નહીં પ્યારી, કે જેથી તારી ખાનદાની મગરૂરી નામોશીમાં મળે, તારી પરણેતર તરીકેની ફરજથી તું દુર ફરે, અને તારાં કપાળપર ઝમકતું તોખ-મનું તાજ નીચે કીચલમાં ગબડી પડે !” અને આટલું બોલતાં અનવરનો ચહેરા કાંઈ ચૈરજ ઝલેહથી દીપી રહ્યો. “પણ” અને હ્યાં જરા તેણે નરમ પડી જઈ પોતાનું બોલવું ચાલું રાખ્યું “પણ, આપણે તે વાત સદાની પડતી મુક્યે, અને તે આગલી યાદને શખ્દો મારફતે પાછી જાગૃત નહીં કરવાનો તને હું પાક કોલ આપી બંધાઉં તે અગાઉ મને કેહેવા દે અને તને ઠીક સંભળાવી મને સંતોષ લેવા દે કે તને એક વાર આપેલા કોલને સદા વફાદાર રહેવાને માટેજ આજ સુધી બહાલી બદર, હું કુંવારી જીંદગી તેની તમામ સાફ સુફેદીમાં, તેની પાક પવિત્રાઈમાં લોગવતો રહ્યો છું; તેને માટે તુંને કાંઈ વધુ સામેતી જોઈતી હોય તો તું એ બાબદમાંથી દુંડી લે કે મારી એક વારની શેહેનશાહી ફોલતનો મોટો ભાગ તારાં આય પડીને ભાંગી બુકો થઈ જાય તેવાં થઈ રહેલાં સરફરાજનાં ખાનદાનને બધી તરફથી

ટેકા આપી ટેકવી રાખવામાં વપરાઈ ગયો છે; જો કે તે વાતને આજે કાંઈક વર્ષો થઈ ગયાં છે, તો પણ જો તું આજે આ છાતી ચીરીને જોવા આહરે તો તુંને જ ગુણે કે ત્યાં તે વખતના તારા પાક પ્યારના અન્મોલ હીરાઓ જેમના તેમ અનામત સચવાઈને સંકેત્યાઈ બેઠા છે; હા, તેઓ પર પડેલા નીરાશી અને નાસીપાસીના ગરમ બળતા રસથી તેઓ સીંઝાઈને ઝાંખા થઈ ગયા હશે પણ સહંતર બળીને કોયલો તો નથીજ થઈ ગયા ! બસ બહર, આટલા ખુદાસાથી કાંઈક મુદતની મારી ભારી થઈ રહેલી છાતીને આજે રીફાઈ મળી છે, અને હવે એ વાત પર સહાનું ઢાંકણું વાળવાને હું તૈયાર છું.”

“ઓ ! પણ ત્યારે તેં એ વાત છેડીજ શા માટે ?” એમ બોલતાંજ તેણીનાં ગળામાં એક ડચકું ગુંગળાયું અને અનવરનાં ખભાં પર માથું મુકી તે રડી પડી.

‘શાંત થા, બહર, ખુદા ખાતેર શાંત થા.’ તેનું ખભાં પરથી ગોઠવાયલું માથું પ્યારથી પસવારી તેણીને તે પટાવતો બોલ્યો.

“મારા ખુદા ! ઓળખીતાંઓની સમજાવત-પેહરના હોકમ અને માહરની કાકલુદીને હું તાબેજ શા માટે થઈ ? ઓ ! શા સાડ તે સમયે હું તારી આગળ દોડી નહીં આવી, અને શા સાડ નેકા કરવા હું ઘસ ડાઘ તણાઈ ગઈ ? ”

“કેમકે તે વખતે હું ગરીબ હતો, નહીં જણાયલો એક અદના આદમી હતો, અને તે દરમ્યાન તારાં ખાનદાનની તને ગરજ સાચવવી પડી ! ”

“આહ ! અનવર, મને ના ધમકાવ, તે વાતને માટે હમણું મને ના ગુંગળાવ.”

“તને ગુંગળાવું અને તને ધમકાવું ? નહીં, નહીં, કદી નહીં.” અનવર બોલી ઉઠ્યો અને હ્યાં તેને તેણીને માટે એટલું લાગી આવ્યું

કે તેણીના અડધા બેસુદ્ધ આકારને તેણે જરા પોતાની નજદીક ખેંચ્યો અને તેણીનું નીચે જુમાયલું માથું ઉંચકી તેણીના સાફ સફાઈદાર કપાળપર તે પોતાના હોઠ દાબી ઉભો રહ્યો.

અને એ મુજબ તે મેહુલમાં મચી રહેલી ખુશી ખુરમી અને રંગરાગનું ભાણુ ભુલ્લી એકમેકની આગલી મોહુબતની યાદમાં તેઓ એટલાં લીન બની ત્યાં ઉભાંજ રહ્યાં, કે ત્યાં કેઈ આવે જાય તો તેનો સંસારો વટીક તેમની તે બેખબરીમાંથી તેમને જાગૃત કરવાને પુરતો નહીં થઈ પડે !

અને પ્રિય વાંચનાર, આ વાંચતાં ઉતાવળને આધીન થઈ તું એવાં અનુમાનપર આવી ના જતો કે તેમના એ આજના મેળાપમાં કાંઈ પાપ હતું. નહીં; એવી નીચ મતલબ તેમના આજના મેળાપમાં હતીજ નહીં, જે હવે પછી બનતા બનાવો તને સ્પષ્ટ રીતે દેખાડી આપશે.

એકાએક, એાચીંત જાણે સાંપે તેને ડાંખી હોય તેમ બેગમ ચાંકીને હુસ્વાર થઈ અને તે અડધી જાગલગીરીમાંથી રેહાઈ પામી અનવર તરફ અંગાર માફક ચમકતી આંખોએ એકી ટગરે જોતી તે ઉભી. તેણીને આખે જોઈરે શરમ અને નામોશીનો રતાશ છાંયી રહ્યો હતો.

“તું શું કેહેવા માંગેછ તે હું સમજી ગયો, બદર,” અનવર દબાયેલે અવાજે બોલ્યો, અને એ બોલતી વખતે તેનું આખું અંગ હરઝી રહ્યું હતું “તું જે મને કેહેવા માંગેછ તે આય તારી આંખોમાં હું પ્રગટ વાંચી શકું છ.”

“ત્યારે હવે તેનો ઇલાજ શું કરવો તે તને કાંઈ પૂછવાની જરૂર છે, અનવર ?”

“તું શું મને એમ સમજાવવા માંગેછ બહાલી, કે આજે આપણે હ્યાં બતાવેલી ઘડીભરની નબાળાઈથી વર્ષો થયાં આપણી વચ્ચે આડો ઉભેલો અંદાજનો અંતર આજે તુટીકુટી ગયોછ ?”

“તું મારી મતલબ બરાબર પામી ગયોછ, અનવર; કાંઈક વર્ષો સુધી-હું તેની સાથે શાદીના ગાંઠથી જોડાઈ ત્યારથી તે આજ સુધી-મારી પરણેતર તરીકેની ફરજોને અને એક ચોરસ તરીકેની મારી ઇજતને વફાદાર રહેવાની હું કોશિશ કરતી આવીછ, અને જો કે આપણી જવાનીની મોહબતની યાદ બાગે ઇરમનાં પુલના પમરાટની માફક મારાં જીવનમાં તાજ ને તાજી રહી હતી તે છતાં તેની અસર તજે દબાઈ ચાંપાઈ જતી આજ સુધી માફ મહેનતે હું પોતાને બચાવી શકી હતી, પણ હવે, આજના બનાવથી તે ટકી રહેલું તલેસમ તુટી ગયું છે, અને તેને પાછું ટટાર કરી ટેકવી રાખવાની હીંમત હું હારી ખાઈ ઉભી છું, અને તે સખમે અનવર તું તારી સામે એક એવી ચોરસને ઉભેલી જોયછ, કે જે દશ મીનીટ આગળ પોતાનાં નામને રજો કાંઈ ઝાંખ લાગે એવા વિચારથી બીહીને ધ્રુજતી હતી અને રખે તેનીથી એવું કાંઈ થઈ જાય કે જેથી તેણીનાં માનને, તેણીની ઇજતને અને મંડલીમાં તેણીના જળવાયલા ટેકને નામોશીમાં ગીરફતાર થવું પડે તે વિચારથી કમકમતી હતી, તે તેજ ચોરસ આજે તારા વીનાનાં જીવતરને હરામ ગણી તારે માટેનો તેનો અસલ ખ્યાર સજાગરૂ કરવાને કાંઈબી ભોગ આપવાને જીવપર આવી તૈયાર ટટણખાર ઉભી છે.”

“યા ખુદા! એ તું શું બોલેછ? તું મને શું કરવા કહેછ બહર?” તેમની વાતચીતે લીધેલી આ વળાણનું શું સેવટ આવશે, તેના વિચારથી અનવરે ગભરાઈને પૂછ્યું.

“હું તને શું કરવા કહુંછ, તું એમ પુછેછ?” તે ધ્રુજતા સાદે બોલી “તો લે હું તને સાદી સમજ પડતી એખારતમાં ખુલ્લું કરીને કહુંછ કે, મને હ્યાંથી તું લેઈ જા-મને તારી સાથે નહાસવા હે-અને પછી મોત વિના તારીથી હું છુટી પડીશ નહીં.” અને એમ

બોલી તેણીએ પાછું તેનાં ખભાંપર માથું મૂકી દીધું અને પાછો તે તેણીને પટાવવા લાગ્યો.

“નહીં—નહીં! એમ જીનહાર અને નહીં!” અનવર એકાએક બોલી ઉઠ્યો અને તેણીનું માથું પોતાનાં ખભાંપરથી ખસાડી મૂક્યું.

બેગમ એક જીણી ચીસ પાડી તેનીથી દૂર જઈ ઉભી. “બહર, યાદ રાખ, કે એવું કાંઈ હું કરું તે પહેલાં આયજ છરીથી” અને હાં તે ફોગથી લયલચતી મેજપરથી એક છરી ઉઘડી તેણીને તે બતાવતો તે બોલ્યો. “આયજ છરીથી પહેલો તારો સીનો ચીરી તારાં લોહીથી ખરડાયલાં બદનપર એજ છરી વડે મારા આ જાનનો લોગ આપીશ. તું તારી નામોશીમાં જીવી, જમાનાની જખાનના કાતિલ તીરની નીશાન થઈ પડે તેના કરતાં તારાં આજનાં પતિવ્રતપર આપણુ બન્નેના પાપી જાન સદકે કરી ફેંકી દીધેલા ભલા ! નહીં, એ કામ કરી તારાં સુખનું સત્યાનાશ વાળી તારો નાશ કરવાને હું સાફ ના પાડું છ.”

“તું ના કેહેછ—તું ના કેહેછ ?” તે કંગાળ ઔરત તે પાપી તવંગરીનું સ્વરૂપ ગુંઠણમંડયે પડી તેની તરફ હાથ જોડી કાકલુદી કરતી બોલી “માર, અનવર, માર તારા હાથમાંની છરી આ નજીસ બદનમાં માર ! તારો તે ખ્યાર એક શરમભરી ઠગાઈ માત્ર હતી, તારી તે મોહુળત એક મશકેરી—નાહાન્યતની એક મળાઠજ હતી એ યાદ સાથે જીવવું તેના કરતાં તારે હાથે મરવું એ લાખ દરજ્જે ખેતર ગણું છ.”

“ઓ કમનસીબ ઔરત, તું મને દેવાનો બનાવેછ, ઓ અનુન સમી જા, ઓ આતશના ધગધગતા અંગાર ઠંડો થા, ઓ પાક અશ્મતની પનાહમાં ફરતા પ્રીરેશ્તાઓ ઉઠો, જાગૃત થાઓ, તમારી

કીલ્લેખંદીપર સેતાનેનો દરોરો ચાલી રહ્યોછ ! એ નેકની નેઘે-
ખાનીમાં ફરતાં અશો રૂઢ, સાવચેત રહે, સંભાળ—”

“એ હીચકારા ! પટપટારો છોડ, અને મેં ફરમાવેલું કામ
ખજાવ” બેગમ ખોલી, તેણીનું મગજ ચકલમ થતું હતું, તેણીને
ચક્કર આવવા લાગ્યા અને તેણી પોતાની શુદ્ધી ખોલી બેરતી હોય
તેમ તેણીને લાગ્યું.

“યા ખુદા !” અનવર બડબડ્યો અને તેજ વખતે તેને લાગ્યું કે,
દોષખના દરવાજા લાંબુ તેમાંથી સેતાનો તેની તરફ ધસી આવી
તેના બનનો કબજો લેવા તડપી રહ્યા હતા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ખુન ! ખુનનો ભોગ ! !

જલસાની ઝમક તેના પૂર બહારમાં ઝમકી રહી હતી. સાળું-
ન્દાએનો સરોદી સણસણાટ તમાશખીનેના કાનમાં સડસડાટ રેડાયો
જતો હતો, અને ત્યાં જમા થયલા જજમાનેમાં ફોધ ત્યાં ચાલતાં
ગાનાં તરફ ધ્યાન આપી બેઠાં હતાં, તે કોઈ પોતપોતા વચ્ચે ખુશ
વાતચીતમાં રોકાયાં હતાં, અને એ રીતે કશાંમાં ને કશાંમાંથી સર્વ
કોઈનું ચિત રોકાયેલું રહેવાથી અનવર અને બેગમની ગેરહાજરી
કોઈને કશી માલમ પડી નહીં. નવાબ પોતે પણ ત્યાં ન હતો, કેમકે
હમણાંજ એક નોકરે આવી તેના હાથમાં કાંઈ ચીઠ્ઠી મૂકી જે વાંચી
તે ઉપર ધ્યાન આપવાને ત્યાંથી તે ચાલી ગયો હતો. સલીમા નવાબ
ચારજંગ સાથે હસીહસીને ખુશ શુક્રતેગોમાં રોકાયેલી હતી અને
નુરજહાં તે ખીચારીપર કકડાવીને ડાળા કાઢતી અહીંથી તહીં અને
તહીંથી અહીં મન વેરવાના ફાંફાં મારતી ફરતી હતી. રહેમત કોઈ
બેલખીલીઓની એક નાની ટોળકીમાં લેખાઈ ખુશ તોલટખાથી

તેમને હસાવી હસાવી તેમનાં કલેજાં ઉઠાવી નાખતો હતો. એ રીતે સઘળાંઓ પોતપોતાને મનભાવતા ખ્યાલની રેલમાં તરતાં થઈ ગયાં હતાં તેટલાં એક લાંબી સુરીલી ચીચારી ત્યાં ચાલતાં ગાયલુનાં મીઠા સરોહ વચ્ચેથી પસાર થઈ સર્વેને કાને અથડી.

ગાનારીઓ મુંગી થઈ ગઈ, વાજાંત્રના સરોહ તુરત નરમ પડી ગયા, અને ઝટવારમાં તે ધંધાર હાલમાં મૌતના જેવી શાંત ચુપકીલી પથરાઈ ગઈ. એક એક ગાલપરનો રતાશ ઉડી ગયો, એકે એક હોઠ ફીકકો ફૂચ મારી ગયો, અને સઘળાંઓ સામટા ડોળા ફાડી એકમેક તરફ જોવા લાગ્યાં.

તુરતાતુરત તે મુંગી એકસંપીમાં સઘળાઓ બહારની બીલોરી બંગલી તરફ ધસ્યાં અને વિજલીની ઝડપે ત્યાં જઈ પુગતાં તેમની નજરે જે બયાનક દેખાવ પડ્યો, તેથી તે ઉલેલાંઓ હરણુકાર થઈ ચમકીને પાછળ હઠ્યાં. એવું તે તેઓએ ત્યાં શું જોયું ?

તેઓએ ત્યાં એ જોયું કે બેગમ બદ્રુલબહાર ગરમ લોહીનાં એક ખાખોઆમાં ચત્તીપાટ જમીનપર પડી હતી, અને લોહીથી લાલ બનેલી એક છરી અનવરના હાથમાં હતી; અનવર પેલાં કાંચનાં ખારણાં વાટે નહાસવાની તજવીજ કરતો હતો; પણ તેટલાંજ કેટલાકોએ તેને પકડ્યો, અને તેને પકડતાંવારજ કેટલાકોએ તેને બેગમના ખુની તરીકે ખાપોકાર બહિર કરી મોંહ લાવતાં વચનોથી વધાવી લીધો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

જપતીનું વારંદ.

ઉપલું પ્રકરણ બંધ કરતાં અમોએ જણાવ્યું હતું કે, બીલોરી બંગલીમાં બેગમ અને અનવર વાતમાં મશગુલ હતાં, તે વખતે નવાબના હાથમાં એક નોકરે એક ચીકી લાવીને મૂકી અને

તે ચીકીમાં ફરમાવેલાં તાકીદનાં કામપર ધ્યાન આપવાને માટે તે હાલ છોડી ચાલી ગયો હતો. હવે જરા વધુ સમજ પાડી અમને લખવાની જરૂર છે, કે, બેગમ અને અનવર તે હાલ છોડી બીલોરી બંગલીમાં પોતાની વાતની હજી શુરૂઆત કરે તેટલાંજ તે ચીકી નવાળ સાહેબને મળી હતી અને તે આપતાં તે નોકરે નવાળ સાહેબના કાનપર પડી કહ્યું હતું કે તે ઘણીજ કામની હતી, એટલે નવાળ સાહેબે તે ટોળીમાંથી જરા અલગ થઈ જઈ તે ચીકી ઉપેડી તેપર ઉતાવળી એક નજર નાંખી અને તેમાં લખેલી બીના પર તેમની નજર પડતાંજ તેમનાં આંગનાં હાડેહાડ ધ્રુજ રહ્યાં તથા તેમનો સદાનો ફિકકો ચહેરો એવો ઉજલો મારી ગયો કે, જાણે મલેક-ઉલ-મૌતે તે ઉપર પોતાનો ઠંડોગાર હાથ મૂક્યો હોય ! પણ એ માઠી અસર તો દબાઈ ન જતાં માત્ર બહારની હુશ્યારી રાખી તેજ નોકરની પુઠ તે હાલ છોડી બાહાર નીકળી ગયો.

હાહર આગળ પુગતાં તેણે તે નોકરને પૂછ્યું—

“જેણે તને આ ચીકી આપી તે ક્યાં છે ?”

“સાહેબ, તેઓને મેં તમારા કબ્જેખાસમાં બેસાડયાછ.”

“તેઓને બેસાડયાછ, એટલે ?” લગાર ગલરાધને નવાબે પાછું પૂછ્યું “કેટલાક જન આવેલાં છે ?”

“ત્રણ જન, નામવર હુબુર.”

નવાળ કાંઈજ બોલ્યો નહીં, પણ, તુરત પોતાના કબ્જેખાસ તરફ તે ગયો અને પેલો નોકર એ બનાવ ઉપરથી-તેને ઉપજેલા વિચારો જાહેર કરી તે ઉપર મુબહિમત કરવા બીજા નોકરોમાં બેળાઈ ગયો.

કબ્જેખાસમાં હાખલ થતાંજ નવાબે ત્રણ માણસોને જાણે તેઓ પોતાના બાપના બગીચામાં બેઠા હોય તેવી ઠપથી બેઠેલા જોયા, પણ

તેમની નજર નવાળ સાહેબ પર પડતાંજ તેઓ તેને જોઈ ઉભા થયા. તેમને જોતાંજ નવાળે કમકમાટ અને ક્યવાટ ઉપજ્યો હોય તેમ તેવજુનો ચહેરો કુમળાયો. તેઓમાંનો એક ફીરંગી હતો અને બે સારા દેખાવના સારો પોષાક પહેરેલા મુસલમાનો હતા.

“તમારું નામ બાપટીસ્ટા ની?” તેમને જોઈ તેને ગમે તેટલો ગુસ્સો ઉપજ્યો હતો પણ તે ગુસ્સાનો ખાર તેઓ પર નહીંજ કાઢવામાં તેણે ડાહ્યાપણુ જોયું, એટલે કાંઈક નરમાસથી તે ફીરંગી તરફ જોઈ તેણે પૂછ્યું.

“હા, નામવર, મારુંજ નામ બાપટીસ્ટા, અને હું તમોને આવે ટાંકણે અને આવી વખતે તજદી આપવાને માટે ઘણાજ દલગીર છું, પણ સામ્રાજ્યના સાહેબે એ કાગળ આજે રાતો રાતજ બળ લાવવાને મને ફરમાવ્યું એટલે હું શું કરું? હું લાચાર. તે છતાં તમો સાહેબ જોશો, કે મેં બનતી તદખીરથીજ કામ લીધું છે, અને અમારા આવ્યાની બખર તમને એક ચીઠ્ઠી મારફતે પહોંચાડવાની મેં કાળજી રાખી છે, કેમકે, તેમ હું ન કરતે તો કદાચ તમો અમને મળવાની સાફ ના પાડતે, અને અમને તો તમારો મેળાપ કરવાને બજા થાવું પડતે અને તેપરથી કદાચ વાત બણી શરમભરેલી હદ સુધી વધી જતે.”

“તમોએ બનતી તદખીરથી ભરેલાં એ પગલાં માટે હું તમારો હેશાનમંદ છું” તે બેલીફ-કેમકે તે ફીરંગી એક બેલીફજ હતો તેનું બોલવું સઘળું ધ્યાનથી સાંભળી લઈ નવાળ બોલ્યો, “પણ સામ્રાજ્યના તમને એટલી બધી હદ સુધી વધી જવાને હું નહીં ધારતો કે હુકમ આપ્યો હોય.”

“તેમજ છે, મહેરબાન સાહેબ, મને ખાસ તાકીદ છે, કે જ્યાં સુધી પૈએ પૈ કરજ ભરપાઈ ન થાય ત્યાં તેને પેટે કાંઈ

સદ્દર જામીનગીરી ન અપાય ત્યાં સુધી મારાં આ માણસોને હાંથી હરગીજ મારે ખસવા દેવાં નહીં, પણ જો જામીનગીરીની કાંઈ ગોઠવણ થાય તો તે જામીનગીરી કાંઈ મારેથી મારે જોખમે કબુલ તો રાખી શકાયજ નહીં, અને તે માટે તમે સાહેબ મને ઠપકો આપો તો નકામો છે.”

“નહીં, તમને કોઈ રીતે ઠપકો ઘટતો છેજ નહીં, પણ હવે આવડી મોડી રાત્રે સાઅદતખાનને મળવું મારે માટે નહીં અને તેવું છે, અને જો તમારાં માણસો આખી રાત હ્યાં રહે તો મારા નોકરચાકરોને જે આજ સુધી માત્ર બેઠમ હતો તે પકડો થાય અને તેઓ વચ્ચે નીચ નાલેશી જન્મ પાસે. એ લોકને અત્રે રાખ્યા સિવાય બીજો છુટક-કાંઈ બીજો ઇલાજજ નથી ?”

“કાંઈજ નહીં, મારા મેહેરખાન, એક વખત જખીનું વારંટ બજા લાવવામાં આવ્યું કે જ્યાં સુધી માંગતી રકમ પુરેપુરી બરપાઇ થાય નહીં ત્યાં સુધી તો એ માણસોથી એક ડગલું આગળ કે પાછળ હઠાયજ નહીં. તમે મુરબીએ એવાં કાંઈક સેંકડો વારંટો તમારી જાગીરપરનાં ગરીબ ગુરબાં બાડુતોપર લગાડ્યાં છે અને તમે એ બાબદમાં એમ કેમ કસમજ દેખાડો છો ? સાઅદતખાન સાહેબની માંગતી રકમ બે લાખ છ હજાર અને ચાલીસ રૂપયા થોડાક આના અને થોડીક પૈની છે તે તો તમે સાહેબે હસ્મતને રૌશન હશે ?”

“યા અહલાહ ! આ શું હાલત !” નવાબ ઉશ્કેરાઈ જઈ મનસે બડબડ્યો. “સરફરાજના સાબેરંગજ ઉપર જખતી ! એ કેટલી નામો-શીની વાત થઈ પડવાની !” પછી પોતાના એ મન વિચારમાં એકદમ અચકી જઈ તેણે તે બેલીફ તરફ ઠાલાવાલા કરતી ચશમે જોઈ

પૂછ્યું, “વારું મને કાલ સાંજ સુધીની મેહેતલ તમે આપો અને હું તે રકમ ભરી દેવાની દરેક બનતી તજવીજ કરીશ.”

“એમ બોલી તમે નામવર મને એમ સમજાવવા માંગતા હોવ કે મારે મારાં માણસો સાથે ચાલ્યા જવું તો તે તદ્દન નહીં અને તેવું છે.”

“હું તને પોતાને કાંઈ સુંદર લેટ આપું તો ?” નવાએ તેને બાબુએ લઈ જઈ કાનમાં કહ્યું.

“મારે માટેના તમારા લલા વિચાર માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું પણ તે છતાંબી મારીથી તમે કહો છો તેમ થઈ શકેજ નહીં.”

“મારી હાલતનો વિચાર કર, મારી શું ખાનાખરાબી થશે તેનો કાંઈ ખ્યાલ કર” તે તુંદ મગજનો, તુમાબી તોરનો મગરૂર મીઝણ નવાબ પોતાની સામે ઉભેલા એક તુચ્છ ફીરંગીને કાલાવાલા કરતો બોલ્યો, “મારાં મકાનપર જપ્તી છે એવી વાત બે એક વખત બાહાર આવી તો મારા સંખ્યાબંધ માંગનારાઓ મારી ઉપર—”

પણ હાં આગળ બોલતો તે અચકી પડ્યો, કેમકે તેને હમણાંજ જ્ઞાન આવી ગયું કે જે તકરાર તે પોતાના બચાવમાં લાવતો હતો તે સામી તે ફીરંગી બેટ્ટીકને ઉશ્કેરી આપશે અને તે પોતાની સાથે લેઈ આવેલો જપ્તીનો હુકમ વગર ઢીલે તુરતાતુરતજ બળ લાવશે.

“તમે સાહેબે પોતેજ જ્યારે તમારા બીજા માંગનારાઓને લગતો ઇશારો કીધોછ ત્યારે તો મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે બીજા બે ત્રણ માંગનારાની તરફનાં વારંટો કાલે નીકલનારજ છે અને તેથીજ તો સામ્રાટખાને તેઓની આગમજ જઈ ખેડોંચી આજે રાતેજ પોતાનું વારંટ બળ લાવવાને મને ફરમાવ્યું છે.”

“ત્યારે કોઈબી રીતે મને મદદ કરવાને તું અશક્ય છે?”

“હા, મારા મહેરબાન.”

“ત્યારે તો મારી બદરને એ વાતની મારે બખર કરવીજ જોઈશે.”

નવાબ મનસે બડબડયો “કેમકે કોઈ બીજી રીતે એ વાત તેને કાને જવામાં સમાતો જોખમ મારે ખેડવો ન જોઈયે. હું પોતે જઈ તેને એક બાજુએ લઈ જઈ એ નખોદના સમાચાર આસ્તે રહી તેણીને ઠહું. આહ! આ સઘળી રોશની રામસણીપર મને હવે કેવો ધિસ્સર છુટેછ? હિપર ચાલતો રંગરાગ અને ખાણીપીણી કાંઈજ નહીં પણ આ આફ-તની રૂબરૂ દાંત્યાં ઠચઠચાવી હરતી એક-મબક-એક મશકેરી માત્ર ગણાવી જોઈયે.”

એટલું મનસે બળડી વિચારમાં તે ચોરડામાં બે ત્રણ ફેરા ખાઈ બેઠાં ત્યાંથી નિકળી ચાલ્યો.

તે ગયો કે બાપટીસ્ટાળી પોતાના માણસોને કાંઈ ઘટતા હુકમો આપી ચાલી જવા કરતો હતો, તેટલાં તેને વિચાર આવ્યો કે હજી એકવાર ફરીથી નવાબને તે પૂછે કે માંગતાં નાણાં ભરી દેવાની કાંઈ ગોઠવણ થઈ શકશે કે નહીં, ત્યાર પછી તેને મળતા જવાબને સેવટનો સમજી તેણે ત્યાંથી વિદાય થવું. જરા વારમાં નવાબ ત્યાં પાછો આવ્યો અને પોતાની પાછળ તે ચોરડાનું બારણું જોરથી અફાળી બંધ કરી એક સોફા કોચપર બેસી પડ્યો; કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહીં.

આખરે નવાબ બાપટીસ્ટા તરફ ફરીને બોલ્યો, “મને જરા પીવાનું પાણી આપો.” અને બાપટીસ્ટાએ જોયું કે આ વખતે તેનો એકેરો અતિશય ફિઝેકા મારી ગયલો અને ચોર તરેહનો હેબતનાક હતો. ત્યાંજ એક ખુણામાંની મેજપર મુકેલા કુંજમાંથી ટમ્બલર ભરી પાણી તેણે તેને આપ્યું જે તે ગટગટાવી ગયો.

“મારું મગજ ફરેછ, મને કાંઈ દુઃખ થતું હોય તેમ લાગેછ.”
તે ટમ્બલર બાપટીસ્ટાને પાછું આપતાં બોલ્યો. “આજે રાતે કદાચ
હું મરી જઈશ એમ મને થાયછ.”

“હું ઉમેદ રાખુંછ સાહેબ, કે બેગમ સાહેબે આ આફતની
ખબર પૂર હિમત રાખી સાંભળી હશે.”

“બેગમ સાહેબે ?” બાણે તે સવાલ આપ્યો સમજ્યો નહીં હોય
તેમ તેણે શુન્યવાદને પૂછ્યું. “બેગમ સાહેબને મેં જોઈજ ક્યાં ?
હાલમાં તે હતીજ નહીં અને—”

પણ તેટલાંજ, તેજ ઘડીએ “નવાબ ક્યાં છે ?” એમ એકમેકને
પૂછતાં આસામીઓનું એક ટોળું તે ચોરડા તરફ ધસી આવ્યું.

“કેમ, કેમ શું છે ?” તે બંધ બારણાં એક જોર સમેત
ઉઘાડી નાંખી તે ટોળું અંદર આવ્યું. તે જીવું ઉશ્કેરાઈ ગયલું
અને શુરપર આવ્યું હતું કે તે બારણાં અળગાં બંધ હોવાને બદલે
જો અપ્પત બંધ હોતે તો તેમના ધસી આવવાના ધસારા સમેત
તેઓ એક તડાકે તુટી, ભાંગીને ઉઘડી જતે.

તે ટોળાંમાંનાં કેટલાકોના દેખાવ, તેમના ચહેરાપરનો
ચીંતાતુર છાપજ તે નવાબને ખીહીકથી અધમુવો કરવાને બસ
હતો. બાપટીસ્ટા અને તેનાં બે ‘લોંસ્યાં’ વટીક એ વળી નવી
આફત શું હતી તેની અજાણ્યથી ચોંકીને ઉભા થઈ ગયા, કેમકે,
અત્રે કેહેવાની કાંઈ જરૂર નથી કે ખીલોરી બંગલીમાં બનેલા તે
ભયંકર બનાવની તેમને ખબરજ નહીં હતી.

તોબાહ ઇલાહી ! તેઓએ જેમ બને તેમ ટુંકમાં આપેલી
ખબરથી નવાબ તો ફાટીજ ગયો અને જમીનપર તે ખીચારો ફસડાઈ

પડયો અને ત્યારે-ત્યારેજ તેણે કુરકે કુરકે રડીને, તેને ખબર આપવા આવેલાઓને તેના મેહેલપર જાતી આંખ્યાની ખબર આપી.

નવાખની કલાપીત અને કકળાટ ફેટલોક વખત સુધી સમી શક્યાં નહીં, પણ જ્યારે તેને ખાતરી આપવામાં આવી કે બેગમ મરી નથી ગઈ, તેણીને થયલો જખમ છેક ઠારી નથી, ત્યારે અને ત્યારેજ તે જરા શાંત થયો, અને બેગમ શુદ્ધીમાં હતી કે? તેણી બોલી શકતી હતી કે? તેણીએ કાંઈ ખુલાસો તો કીધો હશેની? અને કોઈ તખીબને બોલાવી મંગાવ્યોછ કે? એવા એવા સવાલો તે પૂછવા લાગ્યો, અને તે સવાલોના જવાબો તેટલાજ ટુંકા અને ટચ હતા કે બેગમ તદ્દન બેશુદ્ધ હાલતમાં હતી, અને જો કે તેણીની જાંઘનીની જોત તદ્દન ખુઝાઈ નહીં ગઈ હતી, તોપણ, તેણીને જેઓએ જોઈ હતી તેઓનાં દિલમાં તેણીને જીવવાની આશા થોડીજ હતી. તેણીની બેટીઓ, દાસીઓની મદદથી તેણીના ઓરડામાં લેઈ જવાની તૈયારી કરતી, હતી, તેટલાં, તેઓ તેને તે ખબર કરવા ત્યાં બનતી ઉતાવળે આંખ્યા હતા; અને વળી બેચાર નોકરોને નજીકમાં રહેતા બે ત્રણ તખીબોને બોલાવી લાવવાને માટે દોડાવવામાં આંખ્યા હતા.

જેવા તેને પોતાના સવાલોના જવાબો આ પ્રમાણે મળી રહ્યા કે તેણે બેગમના ઓરડામાં દોડી જવા માંગ્યું, પણ બધાંઓએ તેને તેમ કરતો માહા મુશ્કેલીએ અટકાવ્યો, કેમકે, તેઓ બીહીતાં હતાં કે રખેને બેગમની હાલત કદાચ સુધરે અને તે થોડી ઘણી શુદ્ધીમાં આવે તો નવાખની કળાપીત જોતાંને વાર તેની હાલત પાછી હોય તેના કરતાં વધુ માડી થાય અને તેવા અચાનક આંચકાથી કદાચ પરીણામબી ઘણું ખુફું આવે. તેઓ સરવેને સારી રવેશે ખબર હતી કે તે પોતાની બેગમને ઘણાજ મજબુત ખ્યારથી ચાહતો હતો અને તેવી એક ખુબસુરતીને પોતાની મોહોરદાર તરીકે ધરાવવા માટે તે ઘણો

મગર હતો, અને તેટલા માટે તેણીને તેવી હાલતમાં પડેલી જતાંને વારજ તે હદ બાહાર ઉશ્કેરાઈ જાય એ બનવા બેગ હતું.

આ રીકજીક ત્યાં ચાલતી હતી તેટલાં કોઈથી તેમને ખબર મળી કે બાહોશમાં બાહોશ તળીળી મદદ ત્યાં આવી ચુકી હતી અને તુરતજ નવાબજદા રહેમતે આવી તેઓ સર્વને, તળીળા ત્યાંથી જાય નહીં ત્યાં સુધી બેગમના ચોરડા આગળ વટીક જવાની મનાં કરાવી.

નવાબજદો પોતે પણ હેબત ખાઈ ગયો હતો, પણ તે છતાં પોતાના દુઃખી પેદરને દિલાસો આપી તેને ઠંડો પાડવાનું તેણે પોતાનું બનતું કીધું. તેના કેહેવાપરથીજ માલુમ પડ્યું કે તે, પોતાની બેહેનો અને એક બે દાસીઓની મદદથી બેગમને તેણીના ચોરડામાં લઈ ગયો હતો, જ્યાં તેઓ સરવે તેણીની સારવારમાં રોકાયાં હતાં, પણ એક વહાડકાપમાં પ્રવીણ થયેલો શસ્ત્રવૈદ એક બીજા બાહોશ તળીળ સાથે આવી લાગતાં, માત્ર વડી દાસીને ત્યાં રહેવા દઈ તેઓએ બાકી સઘળાંને તે ચોરડામાંથી બાહાર જવા કરમાવ્યું હતું. આ બનાવથી સલીમાની તખ્ત એકાયક બગડી આવી હતી, જેની સારવામાં તુરજહાંન રોકાઈ હતી એમ તળી તેણે ઉમેર્યું.

જલસો શુરૂ થયા પછીના બે કલાકમાં બીચારાં સરકરાજ ખાનદાનની આ કેવી દુર્દશા ?

પ્રકરણ ૧૭ મું.

તળીબોનો રીપોર્ટ.

પણ ત્યારે આટલો વખત અનવરણાં સૈદ્દાગર ક્યાં હતો ? તે દેખીતા પુરાવાથી સઘળાંઓએ તેને બાપોકાર જાહેર કીધેલો તે ખુની અનવર આટલો વખત શું કરતો હતો ?

જ્યારે તે ખુનનું તોહામત તેની ઉપર મૂકી તેને પકડવામાં આવ્યો, ત્યારે, નહીં તે કોઈની સામે થયો, કે નહીં તે તોહામતનો તેણે ધનકાર કીધો. ઠંડીથી થથરતી રાતે ખુલ્લાં મેદાનમાં ભટકતા મુસાફરનાં હાડકાં જેમ પડતા થારથી ચકડી જાય તેમ તે બનાવે તેની શુદ્ધખુદ્ધ લુટી તેને સુનો સાવજ અને પુતલાં જેવો સ્તબ્ધ બનાવી મુક્યો હતો. તે કાંઈજ બોલ્યો નહીં કે બોલવાની તેણે કાંઈ કોશેશ કીધી વટીક નહીં. પેહલાં તો તેની નજર સામે બનેલો બનાવ ખરેખર બન્યોજ હતો કે તે એક ખાલી ખાળ હતો તે વટીક તે સમજી શક્યો નહીં. પણ જ્યારે તેની આગ્રપાસ ફરી વળેલાંઓમાંનાં કેટલાં-કેટલાં તે બેગમનાં બેલાન પડેલાં શબને ત્યાંથી ઉંચકવાની તજવીજ કરવા માંડી, ત્યારે અને ત્યારેજ તેનું સાવજપણું ઉડી ગયું, અને પુતલાં જેવી સ્તબ્ધ હાલતમાંથી તે જાગૃત થયો. એક-બેકે-એક બોલ તે બોલ્યો નહીં, તોપણ, બેગમના શાંત ચહેરાપર ટગરટગર જોતો તે ત્યાં ઉભોજ રહ્યો.

બેગમને ત્યાંથી લઈ જવામાં આવી કે ત્યાં ઉભેલાં બાકીનાઓએ તેને નવાબના બે નોકરોને હસ્તક સોંપ્યો, જેઓ તેને તે સીડી ઉતરી પેલા નાના બાગ મારફતે ત્યાંથી લઈ ચાલ્યા અને ખાસ હુકમથી તેને એક ઝનુની ફાડી ખાનારાં જાનવર માફક એક મજબુત કોઠડીમાં પૂર્યો, જ્યાંથી તેને પોલીસનાં માણસો આવી લઈ ગયાં ત્યાં સુધી તે ત્યાંજ રહ્યો.

હવે આપણે નવાબના કમ્પ્લેક્સ જ્યાં નવાબજહાને પોતાના પેદરને પટાવતો મૂકી આવ્યા છીએ ત્યાં પાછા જઈએ. ત્યાં જઈ આપણે જોઈશું તો આપણને માલમ પડશે કે, નવાબજહો પોતાના આપને મનાવવામાં ઘણું દરજ્જે ફત્તેહ પામ્યો હતો અને જરાતરા

નવાળ શાંત થયો તેટલાં તો એક તખીબ તેની આગળ આવ્યો અને તેને ખબર કીધી કે બેગમને તેણીનાં જમણાં ખભાંની નીચે એક ઉંડો ઘા પડ્યો હતો, પણ તે છરીની અણી તેણીએ પેહેરેલાં સ્લીટ્ક અને સાટીન જેવાં લીસાં કપડાંને લીધે સરી જતાં તે જખમ પ્રાણુધાતિક થતો બચી ગયો હતો; તે જખમ ઉંડો હતો ખરો, મગર, જેવો પહેલે ધારવામાં આવ્યો તેવો તે જખમ મજબૂત કે જોખમભરેલો નહીં હતો, અને તે તપાસ પછી તે ખંને તખીબોનું મત મજબૂત હતું કે બેગમને સાજી થવાના સંભવ ઘણા હતા. તેણી શુદ્ધમાં તો આવી હતી, પણ હાલ તુરત તો એક બોલણી તેણીથી બોલાય તેમ નહોતો અને તેનીજ હાલતમાં તેણી કાંઈક દીવસો કાઢશે એમ તેઓ માનતા હતા.

એવો તે તખીબોનો રીપોર્ટ હતો, અને જો કે આંખ વીંચીને ઉંઘડે તેટલા વખતમાં બનેલો તે બનાવ ઘણું ભયંકર હતો, પણ, ધારવા જેટલો તે ખુરો નહીં નીપજ્યો હતો તેજ એક મોટો સંતોષ હતો, અને હવે નવાળ સરદાર અલીખાન ચારજંગે પોતાના હંમેશના ઉદાર સ્વભાવને અનુસરી સાચદતખાનનું દેવું પતાવવાનું માથે લીધું, જેની જામીનગીરી બાઈજત સ્વિકારી બાપટીરટા પોતાનાં માણસોને લઈ ત્યાંથી વિદાય થયો.

આ છેલ્લા તખીબને તે આખા બનાવનું સેવટનું પ્રકરણ માની લઈ એક પછી એક સઘળા પરાણાઓ ત્યાંથી સટી જઈ મૈયતની એક મહેફીલમાંથી નીકળ્યા હોય તેમ ગુપચુપ દલગીર ગહેરે દાંયબાંય થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

બાપ-બેટાની મસલહત.

જેવી 'સાબેરગંજ' ના દરવાજામાંથી છેલ્લી ગાડી નીકળી પસાર થઈ ગઈ કે નવાબે સઘળા નોકર નફરોને તાકીદ કીધી કે, તુરત બન્ને હાલમાંની બત્તીઓ ખુજવી પોતપોતાને વગેસગે થઈ તેઓએ સુઈ જવું. તેણે બાહારથી ધારણ કીધેલાં ગંભીર મક્કમપણાંની હેઠે છુપાયેલી બેચેની કોઈ ધ્યાનથી જ્ઞેનારથી છુપી રહી શકે તેમ ન હતી; અને આ સઘળા ઉપરાસાપરી બનાવો પછી તે બેચેન હોય એ તકન કુદરતીજ હતું; અને તેથીજ તે બેચેની વચ્ચે એકલા પડી નીરાંતે વિચાર કરવાની આંતુરતાને લીધે તેણે તે નોકરોને ઉપલો હુકમ ફરમાવ્યો હતો, અને જ્યારે તે રૈશનીની રેલમાં કુળી રહેલા ઓરડાઓ અંધારા ગારમાં ગરક થયા, ત્યારેજ, જરા નવાબને નીરાંત વળેલી જણાઈ, અને ત્યારેજ તેને લાગ્યું કે તેણે પોતાનાં મનમાં ધારી રાખેલી એક યોજના અમલમાં મેલવાનો તે હવે બરાબર વખત હતો.

તેની યોજના શું હતી? આપણે તે થોડુંકમાં જોઈશું. બત્તી ખુજવી સઘળા નોકરો સુવા ગયા એવી પોતાની ખાતરી કરી, પોતાના ખાસ નોકરનેળી રૂખસદ આપી તે પોતાના બેટા રહેમત સાથે પાછો કમ્પેખાસમાં આવ્યો.

તેઓ બન્ને ત્યાં એકલા પડતાં નવાબે ધ્રુજતે હાથે રહેમતને બાબુમાંથી પકડ્યો અને તેને પૂછ્યું, "બેટા, રહેમત, એક કુચ કરતાં લશ્કરની માફક એકેક પછી ચઢી આવેલી ઉપરાસાપરી આફતો તો તેં જોઈની? હવે મારો સડેલો મામલો જે અત્યાર સુધી તારીથી થોડે યા ઘણે દરજ્જે છુપ્યો હતો તે હવે તારી નજર સામે આઈના પેરે

પુલ્લો ઘઈ ગયોછ, અને અત્યારમાંજ જો તત્કાળીક ઇલાજો લેવામાં નહીં આવશે, તો હું સદંતર નાશ પામીશ એ નક્કીજ છે. ત્યારે હવે, બોલ, એ સઘળા બનાવોનો મગજપર ભાર લઇ તું સુધ જવા તૈયાર છે?”

“એ સવાલજ કેવો ંહાલા પેદર? તમારો મામલો તંગ છે તે હું બહુતો હતો, પણ તંગી તેનાં સઘળાં ઘાતકી જ્ઞેર સમેત તમારી આસપાસ ફરી વળી તમને આટલી હદ સુધી ઘેરી લેશે, એવી તો વક્કી મેં રાખી હતીજ નહીં-ત્યારે બોલો મારા ંહાલા પેદર, કે તમને હું કયી રીતે મદદ થઇ શકશ? અને જે બનાવે મારી માદરની જીંદગીને જોખમમાં લાવી મેલીછ તે બનાવ પછી હું પુછુંછ કે બીજાં ત્રીજાં કામમાં તમારું મન રોકવા જેવી હીંમત તમારામાં બાકી છે?”

“આહ! ખુશીથી, બેહદ ખુશીથી. મારી ંહાલી, જનથીબી આલા બેગમનાં બીછાણા આગળ ઉભો રહી ખડે પગે તેણીની હું સારવાર કરું, પણ તેમ કરું તે ખેલાં આપણાં સરકરાજ ખાનદાનને માંથે ચઢી આવેલું આ શીદા વાદળ કાંઇબી લોગે મારે વિખેરી નાંખવુંજ જોઇયે.”

“ત્યારે શું એ મામલો જીવ જવા જેવી બારીકીપર આવી ઉભોછ?”

“આહ! કમનસીબ છોકરા, જે વડું આપણાં બારણાંમાં-આપણા ઉંબરપર આવી ત્રાંપી રહ્યુંછ, તેને ત્યાંથીજ હાંકી કાઢયે તો તેમ અને નહીં તો તે જરા અંદર પેઠું તો શું પરીણામ આવશે તે હું કંહી શકતો નથી. એક દજન માંગનારાઓ કાલે પોતાના બેટીફાને અતરે મોકલશે અને તેમ જો થયું તો—”

“ઓ ! ત્યારે તો મને કહીજ દયોદે એ આકૃત-એ ભયંકર આકૃત કેમ ટાળવી ? અને ટાળવાને મારે તમને કંઈ રીતે મદદ કરવી ? બોલો, વ્હાલા પેદર, કેમકે ઉંઘની મને જરૂર નથી, આસાયશ મને હરામ છે અને—”

“ ત્યારે તો અમસ્થી વાતચીતમાં આપણે કીંમતી વખત આપણે રોકવો જોઈતો નથી. હમણું એક તો થઈ ગયોછ, એટલે મધ્ય રાતપર એક કલાક ઉપર થયોછ ! પણ કાંઈ નહીં, તું ઘાંથી કોઈ ન જોય તેમ સટી જ અને સાઅહતખાનને હ્યાં બોલાવી લાવ. ”

“ તેને શું ભર રાતે જગાડું ? ”

“હું તને કહી ચુક્યોની કે એક કલાક-અરે એક મીનીટ-હવે બોહોવાનો આ વખત નથી. જલ્દી જ, મારા વ્હાલા બેટા, ઠીલ ન કર, અને તે લુચ્છા, મતલબી, લોભી વકીલને તું જઈને જ કેહેશે કે હું મારું સઘળું કામકાજ તેનીજ પાસે કરાવવા માંગુછ, તો તેને તેનાં હુકાણાં ખીછાણાંમાંથી ઉઠાડવા માટે જરાખી તે ચીરડાવાનો નથી.”

“ઠીક છે, પેદર, હું હમણાંજ જાઉંછ” કહી રહેમત ત્યાંથી બહાર નીકળવા જતો હતો, તેટલાં તેને અટકાવી નવાબ બોલ્યો, “પણ જો દીકરા, તારે કોઈ જાણે નહીં તેમ બહાર નીકળી જવું, હંકે ! બહારનાં બારણાની ચાવી તું લેતો જજે, તું તેને લઈને આવે અને હ્યાં હું ન હોઉં તો જરાવારમાં આવીશ એમ તેને ખાતરી આપી બેસાડજે. ”

“ત્યારે શું તમેખી કેહે જાવોછ ?”

“ નહીં; એ સવાલ પૂછવાનું તારા મગજમાં કેમ આવ્યું ? તારા ગયા પછી હું મારા એરડામાં જઈ કાંઈ ખત પત્રો તૈયાર કરી રાખીશ, કે વખતે સાઅહતખાં તે જોવા માંગે તો તુરત હાજર કરવાને બની

આવે-પણ વળી પાછો સોના જેવો કીંમતી વખત ગુમાવતા આપણે ઉભા !” એમ ખોલી ચીરડાટમાં નવાળે જમીનપર પગ અફાળ્યો.

તુરતજ રહેમત ત્યાંથી નીકળી ચાલ્યો, અને થોડાજ વખતમાં આગલાં ખારણાની ચાવી લઈ છુપાછુપ તે બહાર સટી ગયો.

તેને આમ જવાને થોડો વખત ગયો નહીં કે નવાળ એક મોટો સાહ્યો ખોલી, આગલાં ખારણાની એક ખીજી ચાવી લઈ રહેમતની માફકજ ચોરી છુપીથી બહાર નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

સાઅદતખાન વકીલ.

એક ઠલાઠમાં નવાળ પાછો આવ્યો, અને ઘણીજ સંભાળ અને સાવચેતીથી તે અંદર દાખલ થયો કે ત્યાં ટાંગેલાં ફાનુસમાંની બતીના ઉજાસ તેના ચહેરાપર પડ્યો, જે ચહેરો તદ્દન ઉજળો પુણી જેવો હતો અને તેના હાથ એટલા ધ્રુજતા હતા કે તે ખારણું પાછું બંધ કરી તેનીથી તાળાંને કુંચી વટીક ઉતાવળે નહીં દેવાઈ. પેલો સાહ્યો તેણે આગલા હાલમાંજ કેઠે મુક્યો અને તુરત પોતાના કમ્રેખાસમાં ગયો, જ્યાં જતાંજ રહેમતને હજી આવી પુગેલો ન જોઈ તેના ચહેરાપર સંતોષ પ્રગટી નીકળ્યો. રહેમત આવ્યો હશે કે નહીં તે વિષે જે રીતે તે ચિંતાતુર થયો હતો તેપરથી ખુલ્લું દેખાતું હતું કે જે કામે તે ગયો હતો, ત્યાં, ધાર્યા કરતાં તેને વધુ વખત ખોટી થવું પડ્યું હોવું જોઈએ, અને તેથીજ જ્યારે પાછો આવતાં તેણે રહેમતને પાછો ફરેલો નહીં જોયો ત્યારે તે કાંઈક ખુશી દેખાયો.

ખોરડામાં દાખલ થઈ તેનું ખારણું અળણું બંધ કરી તેની છાતીમાં થતું તરેહવાર જુરસાઓનું તુફાન જેમ તેમ દાખલો તે

અહીંથી તહીં ફેરા ખાવા લાગ્યો. તેને પોતાને આંખોને અડધો ઠલાક થયો, પણ તેનો બેટો હજી આંખોજ નહીં, એટલે નવાળ વધુ અને વધુ બેચેન થવા લાગ્યો; ત્યારે એ ઉપરથી દેખીતું હતું કે પોતાને માથે ચઢી આવેલાં આકૃતનાં વાહણને વિખેરવા માટે સાચદતખાં વકીલ ઉપરજ મોટો આધાર ખાંધી તે બેઠો હતો.

આખરે કોઈનાં સંભાળ અને સાવચેતીથી પડતાં પગલાંને ધીમે અવાજ તેને કાને પડ્યો, કે તે તેની લટાર ખંધ કરી એકદમ ઉભો રહી ગયો અને તે અવાજ કાન દેધ સંભળવા લાગ્યો. થોડે વારે તે ખંધ ખારણું ઉઘડ્યું અને સાચદતખાં વકીલ રહેમત સાથે અંદર આવ્યો.

સાચદતખાનને તેણે બાધજત આવકાર દીધો અને પછી રહેમત તરફ ફરી તે બોલ્યો.

“અને હવે મારા બહાલા બેટા, તું તારા ચોરડામાં જા; કેમકે તુંને થાક ઘણી ચઢી હશે અને વકીલ સાહેબ સાથેનું મારું કામ પુરું થતાં ઘણોજ વખત લાગશે.”

પોતાના બાપનું આ બોલવું સાંભળી રહેમતનાં ચહેરાપર નિરાશી ફરી વળી. તે તો એમજ માનતો હતો કે તેને હવે તેનો બાપ પોતાના વિશ્વાસમાં લેશે અને જે કામ માટે સાચદતખાન વકીલને તે ‘સાબેર ગંજ’ માં લઇ આવ્યો હતો તે કામમાં તેનો પેદર તેની મદદ ખુશીથી લેશે. ત્યારે પોતાના બાપનું ફરમાન આવી તજ-વીજથી બળ લાગ્યા પછી તેનો બાપ તેની ઉપર એ રીતે અવિશ્વાસ બતાવે તે વિચારથી તે ઘણો દુઃખી થયો.—વળી તે એમખી સમજતો હતો કે જે કામકાજ સરકારજ ખાનદાનના તંજ થયલા મામલાને નિર્ણય કરવાનું, તે કામકાજમાં તેણે તેના એક પુરા વારસ તરીકે લાભ લેવોજ જોઈયે.

એ સઘળા વિચારોની ખેંચતાણુ અને તાસવીસ તેના ચહેરાપર પ્રગટી નીકળી, જે જોઈ તેનો ખાપ કાલાવાલા કરતો બોલ્યો:-

“મારા બહાલા બેટા, હમણું તો તું જા અને હયાં બનતી સઘળી ખીનાથી તુંને કાલે સહવારે હું વાકેફ ઠરીશ; હું તુંને અરજ ગુજારી કહું છ કે અમને બેઉ જણને હયાં જરા એકાંતમાં વાત કરવા દે.”

નવાબનાં આ બોલવા પછી તુરતજ રહેમત ત્યાંથી જતો રહ્યો અને જેવું તેની પછવાડે બારણું તેણે બંધ કીધું કે એક ખુરસી આપી વકીલને બેસવા તેણે અરજ કીધી અને ખીજી પોતે ખેંચી વકીલની સામે પોતે ગોઠવાયા.

સાઅદતખાન વકીલ લગભગ પચાસ વર્ષની ભરતીમાં ભરાયલો કઠોર અને ઘાટકી ચહેરાનો આદમી હતો. તેના ચહેરાપર અત્યારથી વળી ચુકેલી કેટલીક કરચલીમાં પૈસો એકઠો કરવાની હાયદાય અને ખેંચતાણુ પ્રગટ દીસતી હતી. તે ઠંડો, ગણત્રીબાજ અને સખત સ્વભાવનો હતો. તેના મનની કીલેબંદી એટલી મજબૂત હતી કે ગમે તેવી રીબતી ગરીબી યા કષ્ટગતી કાઢલુદી. તે ઉપર કવચીતજ અસર કરી શકતી. તે હુશ્યાર અને ચંચળ હતો તેમજ વકીલના ધંધામાં ગળ્બર થવા માટે જે દાવપેચ અને કળા કુનેહ જોઈએ તે સઘળાં તેની સાથે સાથેજ તેનામાં કુદરતી જનમ પામ્યાં હતાં, એટલે તેને ત્યાં ધરાકોની રેલ હતી, જે ધરાકીથી એક ઘણી મોટી દોલત તે જમા કરી શક્યો હતો. તેની પાસે દોલત જમા થઈ કે તે બાબતની તેની લાલચ જરા સમી અને તેનામાં ખીજા એક લોભની લાગણી ઉભરી નીકળી અને જે વખતે તેને અમે વાંચનાર સનમુખ તેના ખરા આકારમાં ઉલો કર્યે છીએ તે વખતે તે પોતાની હમણાં સુધીની કુંવારી હાલત છોડી પરણેલી હાલતમાં જવાનો વિચાર કરી ચુક્યો.

હતો. તેની જીંદગીમાં તેનો એ લોભ પહેલોજ હતો કે જેમાં પદસા જમા કરવાની હોંસનું જરાબી તત્વ સમાયું ન હતું. તેને સારી રવેશે માલમ હતું કે તેના જેવા એક વઠેલ અને કસરેવજ બહાર થયલા વકીલ સાથે ઉંચ કુળની જરદાર બાનુ સદાની જોડાઈ તેની ભાગ્યજી થવાને તો ઘડીભરબી તઈયાર નહીંજ થવાની, એટલે કરજે ખાઈ નાંખેલાં ખર્ચાં ખરખર થઈ ગયલાં એકુ ખાનદાનની બેટી તેણે શોધવા માંડી હતી.

તે ઠીંગણા પટલો અને કમરેથી કાંધક વણેલો હતો; તે છેકજ કદરૂપો કે બેડોળ તો હતોજ નહીં, તેમ તેનો ચહેરો એવોબી નહીં હતો કે તેને જોનાર તેની તરફ કાંઈ ભાવથી ખેંચાઈ આવે. રીતભાતમાં તે કઠોર અને હલકત હતો, અને તે છતાં પોતાની રીતભાત-અને ચાલ-ચલણને પોતાનાં કુલોને અને આવી લાગેલા વખતને અનુસરતી તે કરી શકતો હતો. વકીલ તરીકેની તેની ધીકતી હાલતે તેને તુંદ અને તુમાખી બનાવી મૂક્યો હતો અને પોતાની દોલતને લીધે તે મીબજી અને મગ-રૂર બન્યો હતો. તે પોતાના પેહુરવેશમાં બી ટચાક અને ઇતર હતો અને ઇસ્કી દેખાવા માટે પુરતી થઈ પડે તે કરતાં પણ વધુ જીજીસો પોતાનાં બદનપર તે લટકાવી નીકળતો.

એવો તે સાઅદતખાં વકીલ હતો, જેની અમે આટલી ખારીક તપાસ લીધી છે, કેમકે, આપણી વારતાના તખ્તાપર તે ઘણા ઉપયોગી ભાગો ભજવી બતાવનાર છે.

પણ ત્યારે એવા આદમીને એવડી રાત્રે ખોલાવવામાં નવાબની શી મકસદ હતી ?

તે આપણે નીચલાં પ્રકરણમાં જોઈશું.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

મૌતનું વારંદ.

એસતા વાર વકીલે નવાળ સાહેબની માફી માંગી કે જે વેળા રહેમત તેને તેડવા આવ્યો તે વખતે તે પોતે કોઈ મજલીસમાં ગયલો હોવાથી તેનાથી તુરંતાતુરત આવવાને બન્યું નહીં, અને તે પોતાના સઘળા લપકા ભરેલા ઠાઠમાંજ ત્યાં આવ્યો હતો, તેપરથી તેનું બોલવું નવાળ સાહેબને ખરૂંજ લાગ્યું.

“આજ રાતે અત્રે બનેલા એક લયાનક બનાવની રહેમતે તમને ખબર તો આપી હશે?” નવાબે તેને પૂછ્યું.

“હા, મહેરબાન સાહેબ અને તે બનાવ તરફ મારી ખરાં દિલની દિલાસોજ છે એમ નક્કી માનજો. આહ ! તે બીચારી, કેવી ખુબસુરત—કેવી સોહામણી ! એવી એકને તમે પરણેતર દાખલ ધરાવવામાં મગરૂર રહો તેમાં શું નવાઈ ? પણ એમ કોણ માને કે અનવર તેણીનું ખુન કરે ? અને તેણીનું ખુન કરવાની અનવરને મતલબજ શું હોય ? કદાચ એક ઘડીનાં ઘેલાપણાંમાં એમ તેણે કીધુંજી હોય, યા તો, તેની તરફથી બેગમ સાહેબને થયલું કાંઈ અપમાન તેણીએ તુચ્છકારી કાઢ્યું હોય, તો તેના આંધળા આવેશમાંથી તેણે એમ કીધું હોય ! પણ પેલા બાપટીસ્ટાની મુલાકાત માટે હું આશા રાખું છું કે તમે મને ઠપકો આપશો નહીં કેમકે મારે માટે મારી તરફેણમાં બાકી રહેલાં તે એકના એક પગલાંથી—”

“સાઅદતખાન, મહેરબાની કરી તે વિશે તમે મને ખેલો બોલવા દેશો ?”

“તમે જ્યાં સુધી પુરતું બોલી નહીં રહેશો ત્યાં સુધી એકબી બોલ હું બોલવાનો નથી” સોનાની એક દાખડી ઠાલી તેમાંથી તપખીરનો એક મોટો સમટો ભરી સુદુરાકો લેતાં તે વકીલ બોલ્યો.

“તમને માલમ હશે કે, આવતી કાલે મારા કેટલાક માંગનારાઓ મારી ઉપર ઉલટનાર છે; એ વાત તમને ખબર છે એમ મને તમારા જોડીકે કહ્યું. હવે કેટલાક મહીનાની વાતપર તમે મારી સાથે ચોક્કસ શરતો સાથનું લખાણ કરવાની અણીપર હતા કે જે લખાણની રૂએ હું મારી તે વખતની મુશ્કેલીમાંથી છુટું તેમ હતું; તે વખતે મેં તે લખતમાંની તે શરતોને તુચ્છકારી કાઢી—તુચ્છકારી કાઢવાની મેં મુરબાદ કીધી હતી, અને તે શર્ત તેમાં નાંખવા બાબે મેં તમારી તરફ મારો ધિક્કાર પટીક જાહેર કીધો હતો, જેને માટે આજે હું તમારી પાસે મારી માગું છું, તો જો કે તમારું કરજ વસુલ કરવા માટે થોડાક કલાકની વાતપર તમે બરેલાં પગલાંથી તમારું તે વેર તો વળી ગયલું હું સમજું છું.”

“એ વેર વાળવાની બાબદ હતીજ નહીં, મુરખી સાહેબ; હું જેની કામ કરું છું, તેમાં મને થતા લાભને લગતા વિચારો સીવાય બીજી ભલતી લાગણીને હું કદી શરણુ થતોજ નથી; વેર લેવા જેટલો હું નીચ છું કે વેર નહીં લેવા જેટલો હું ઉંચ છું, તે હું કદી શકતો નથી. એટલું કેહેવું બસ થશે કે, વેર તો હું કોઈપર લેતોજ નથી. હા, એટલું હું કબુલ કરું છું કે તમારી તરફ તમને ઘેરવાને ખેંચાઈ આવતી બીજી આફતોની મને જાણ થતાંજ તેઓમાં પહેલો મરતબો પામવાને મેં એ પગલું લીધું.”

“હું જાણીને ખુશી છું, ત્યારે, કે તમારી લાગણી મારી તરફ વેર લેવા જેવી નથી. ત્યારે થોડા મહીનાની વાતપર મારી પસંદગીને માટે તમે લખી મોકલેલી શર્તને માટે મેં તમને શું કહ્યું હતું તે તો તમને માલમ હશે?”

“તમે તે વાંચી ધણી અચરત થયા હતા, કે મેં એવી ખેંચાઈ અને એવી છુટ લેવાની હીંમતજ કેમ કીધી હતી.”

“નહીં, નહીં, તમે અંદરખાનેથી ધારો છ તેવી મતલબ મારી હતીજ નહીં, મેં તો તમને તે વખતે જણાવવા માંગ્યું હતું કે મારો બેટો—”

“તમે તે વખતે જે જણાવવા માંગ્યું તે મને બરાબર યાદ છે” વકીલે પોતાનાં ઘડીયાળના છેડા સાથે રમત કરતાં કહ્યું “તમે તે વખતે મને સમજાવવા માંગ્યું કે તમારો બેટો થોડાજ વખતમાં ઉંમરે આવતાં તમારાં ખાનદાનનાં નામ પર ચઢાવેલી સઘળી જમીન જાગીરને તે બાધમાંથી છોડવી તાબવામાં તમને મદદ કરશે અને તમારા માંગનારાઓને એવી જમીનગીરી આપશે કે તેઓ દરેક વાતે સંતોષ પામશે અને તેના જવાબમાં હું એ તકરાર લઈ આવ્યો હતો કે, જ્યારે તમે તમારા પેદર સાથે મળી એ જાગીરાનો મોટો ભાગ છોડવી નાંખેલો હોવાથી તમારા બેટા માટે હવે છોડાવાનો એટલો નાનો ભાગ બાકી રહ્યો છે કે તેમાંથી જવલેજ તમારા બધા માંગનારાઓને પુરેપુરું મળી શકે. અને હવે તમે પાછળથી લીધેલી તપાસનું પરીણામ કાંઈ જુદુંજ જાહેર થયું હોય તો તમે મને કહો.”

“તેથીજ ઉલટું, સાચાદતખાન, બારીકીથી તપાસ કરતાં તો તમારી તે વખતની તરફ ખરી પડી છે.”

“ત્યારે તો તમે જે તમારા પેદર સાથે મળીને કીધું તે હવે તમારો બેટો ઉંમરે આવવાથી તમારી સાથે મળીને કરવા બંધ તો સઘળી જાગીર, જમીન અને માલમીલકતની હરાજ કરવીજ પડે અને સરકારજ ખાનદાન નાશ પામે, ખરું કેની?”

“હા, એમજ છે” નવાબે ગુંગળાતે સાહે કહ્યું.

“ત્યારે તો એ આદતમાંથી ટળવાનો તમારે માટે એકજ રસ્તો છે, અને તે એ કે જેમ બને તેમ કાંઈથી રસ્તે અને કાંઈથી લોગે

એવી એક રકમ મેળાવવી કે જેમાંથી ઘણાજ અધીરા બનેલા માંગનારાઓનું પટાવી શકાય અને તેમાંથીજ તમારી જાગીર જમીનની હાલતનેથી સુધારવાનું તમને ફાવે, કે જેથી તે જમીન જાગીરની ઉપજ એટલી બોહોલી થઇ જાય કે તેમાંથી તમારું પોષણ થાય અને મારગેજ રાખનારાઓને વ્યાજ પણ આપી શકાય.” અને નવાગની થઇ પડેલી આ હાલતને તેના ખરા આકારમાં ખુલી કરતાં વકીલે તપકીરને એક બીજા સુહુરાકો જેવો.

“તમે જે સાર જેવો તે વાજબીજ છે.” નવાખ બોલ્યો, “જો બે વર્ષની મુદત માટે મને પાંચથી સાત લાખ રૂપ્યા મળે તો હું ખચું તેમ છે.”

“યા અલ્લાહ! એ રકમ તો બહુજ મોટી કહેવાય, પણ, તમે કયી રીતે ત્યારે મારી મદદ ઉપર આધાર રાખોછ?” વકીલે પૂછ્યું.

“ત્યારે, તમે થોડાક મહીનાની વાતપર મારી પસંદગી માટે રજુ કીધેલી શરતોનો કાંઇ પાછો જ્યાલ કીધોજ નથી?”

“નહીં; મારા મેહરબાન મને તેવો કાંઇ વિચાર પાછો આવ્યોજ નથી, પણ બે વર્ષને માટે નાણાં ઉછીકાં લેવા સાથે તે શર્તને તમે મેહરબાન કયી રીતની નીસબત ધરાવતી ધારી શકોછ? તે વખતની મારી તમે જોગી દરખાસ્ત સાદી અને સ્હેલી હતી મેં તમારા હાથમાં વગર પાવતીએ, વગર જામીનગીરીએ, વગર સહી શાખે પાંચ લાખ રૂપયા મુકવા માંગ્યા અને તેને બદલે મેં એવી એક શર્ત કરવા માંગી કે—”

“હા, હા, તે શર્ત મને યાદ છે.” જાણે વકીલ કાંઇ અણગમતું બોલવા જતો હોય તેમ તેને ઉતાવળે અટકાવી નવાખ બોલી પડ્યો, “મેં તે વખતે તમારી તે શર્તમાં એટલોજ સુધારો કરવા આજે

હતો કે તમારે મને જે વર્ષની મુદત માટે મારી પોતાની જમીન-
ગીરીપર તે રકમ આપવી, જે રકમ જે હું તે ખાંધી મુદતમાં ભરવા
નહીં પામું તોજ તમારે પેલી શર્ત જળ લાવવાની મને ફરજ
પાડવી અને—”

“જે વર્ષ—જે વર્ષ.” વકીલ બડબડ્યો, “મુદત બહુ લાંબી
કહેવાય, કેમકે, પચાસ વર્ષનો તો હું હાલ છું—અને—પાંચ લાખ
રૂપ્યાની રકમખી ઘણી મોટી છે, અને દિલમાં ઘણુંની શાંતિ રાખેલી
ઉમેદ બર લાવવાનાજ બદલામાં તે કાઢી આપવાની કોઈને લાલચ
થાય વાડું, નવાળ સાહેબ, મને જરા વિગતે સમજાવશો કે તે મુદત
પછી મારી આપેલી રકમ ભરી દેવાનો સંભવ કેટલોક છે કે જેથી
મારી પેલી શર્ત મારીથી બળવી નહીં શકાય ?”

“હા, તેમ હું ઠરીશ. મને જે પાંચ લાખ રૂપ્યાની રકમ
મળે તેમાંથી ત્રણ સાડા ત્રણ લાખ તો કેટલાક મારો નાશ કરવાને
બજીદ થઈ બેઠેલા માંગનારાઓને જશે. બાકી દોઢ બે લાખ રહેશે
તે મારી જમીન, જગીર અને મીલકતને સારા પાયાપર મુકવાને
કામ લાગશે અને અલગત મને ખબર છે કે તે મારી મીલકતો
જે મને આવક આપશે તે કાંઈ એટલી બોહોળી નહીં થશે કે જેમાંથી
હું મારો ગુજારો કરી મારા મારગેજીઓને વ્યાજ ભરી શકીશ;
મગર, મને જે ઉમેદ છે તે એ કે તેટલા અરસામાં મારી એક
બેટી કોઈ જરદાર જવાન સાથે પરણી જશે, જે જવાન મારી એટલી
અડીબડી સાચવી લેવાને ના નહીંજ કહેશે.”

“મને આટલી વિગતે સમજ પાડવા માટે હું તમારો ઉપકાર
માનું છ. ત્યારે બધું તો તમે તમારી મતલબ પાર પાડવા માટે અને એક
તુચ્છ હથ્થારજ—”

“નહીં, નહીં, નહીં.” નવાળ બોલી પડ્યો, કેમકે, તેનેથી જણાયું કે જરા વધુ ખુલાસાથી બોલતાં વકીલને ચટકો લાગે તેવું તેનીથી કહેવાઇ ગયું હતું. “હું એ બધું બોલી તમને સાબેતી આપવા માંગુ છું કે બેઠ રીતે-જોતાં તમારાં નાણાં અને મારી જમીનગીરી સલામત છે.”

“કબૂલ કીધું!” તે વકીલ બોલી ઉઠ્યો, “ત્યારે મેં અસલ રજુ કીધેલી દરખાસ્તમાં તમે તમારો મનમાનતો સુધારો કરવાનું ધાજળી વિચાર્યું છે, તો હવે તમે રજુ કીધેલા સુધારા સાથની શર્તમાં મને મારો ફેરફાર કરવાની રજા છે?”

એટલું બોલી, નવાળનો જવાબ મેળવ્યા વગર તે વકીલ એક તેજલ આગળ ગયો અને તે જે શર્ત કરવા માંગતો હતો તે એક કાગળના તાવપર ચીતરવા બેઠો.

તે એમ રોકાયેલો હતો તેટલાં નવાળ ઉશ્કેરાયેલા જીવે આરડામાં આમતેમ ફરવા લાગ્યો અને પા કલાકમાં તો તેણે હજન વખત ઘડી-યાલમાં જોયું. આખરે વીશેક મીનીટ એમ નીકળી જતાં વકીલે કલમ બાજુ મૂકી અને તે કાગળ નવાળના હાથમાં આપ્યું.

આખે આંગે ધ્રુજતાં તેણે તે કાગળ વાંચવા માંડ્યું અને જેમ તે આગળ વધતો ગયો તેમ તેનો ચેહેરો કુમળાઇને ફિક્કો મારતો ગયો અને તે એકદમ ઉજળો પુણી જેવો થઇ જતાં તેણે તે હાથમાંનું કાગળ ફેંકી દીધું અને બોલી ઉઠ્યો, “હું કદીથી એ શર્ત કબૂલ કરનાર નથી એ શર્તનું ખત કે મારા મૈતનું લખત!”

“એમજ છે, ત્યારે, તો હવે દ્વાંથી રૂખસદ લેકશ, સલામ અલેકુમ.” અને બાટલું બોલી વકીલ બારણા તરફ ગયો અને તે ઉંઘાડી બાહાર બીચ તેટલાં નવાળ તેની તરફ ધસી ગયો અને તેને તેમ કરતો અટકાવી બોલ્યો.

“ થોભ !—એટલું ઉતાવળે આપણે છુટા નથી પડવું, આપણે ધીરજે જરા વિચાર કર્યો.”

“ જેમ મરણ, સાહેબની.” વકીલ પાછો પોતાની ખુરસી પર બેસતાં બોલ્યો.

“ ત્યારે આ શર્ત તારી સેવટની કે ? ” નવાજે તે કાગળ બતાવી પુછ્યું.

“ જે નાણાં હુંજ આપીશ એમ હોય તો એ શર્ત મારી સેવટનીજ સમજવી.”

“ સાઅદતખાન, તું મારી નબલાઈનેનો ઘણો અણુઘટતો લાભ લેયછ. તું તો એ શર્તથી સહંતર મને તારા સહંજમાં સીકડી લેયછ. જાણે એ શર્તથી તો મારી બે ચહેરેનમુતા બેટીઓનાં કીસ્મતની કીસ્તીનો સુકાની તુંજ થઈ રહેછ. અરે સાઅદતખાન, જરા થોભ, જરા વિચાર કર, અને જે એકજ કલમ બાબે આપણને મતફેર પડ્યોછ તે કાઢી તે ફેરવી નાંખ, તે જરા નરમ કરી નાંખ ! ”

“ મેં પુરતો વિચાર કરીનેજ એ કલમ નાંખેલી છે, અને જ્યાં સુધી મારે તે ઉપર વિચાર કરવાનો છે ત્યાં સુધી મારે તેમાં કાંઈ ફેરફાર કરવાનો રહ્યો નથી.”

“ કરમખતી, પુરી કરમખતી ! ” અને છાં કપાલે હાથ અફાળી નવાબ પાછો ઓરકામાં ફરવા લાગ્યો; પછી એકદમ ઉભો રહી જઈ વકીલ તરફ એકી ટગરે ટીકતો બોલ્યો, “ અને હું જે એ શર્તો કબુલ કરું તો મને પૈસા ક્યારે મળશે ? ”

“ સવારના નવ વાગતામાં.” પોતાની છત થતી જોઈ મનમાં મલકાતો વકીલ બોલ્યો.

“ એવી બીજી કોઈજ શર્ત નથી કે જેના બદલામાં મને તારા તરફથી નાણું મળી શકે ? ”

“હું જાણું છું ત્યાં સુધી કેઈજ નહીં.” ઠંડેપણે વકીલે જવાબ દીધો.

“વારૂં મારી અને રહેમતની લેગી જમીનગીરીપર માત્ર લાખ બે લાખ તું ધીરી શકશે ?”

“એક પૈ નહીં, હુજુર સરકાર, એક પૈ નહીં.”

“ત્યારે તો હું તારી શર્ત મંજુર રાખું છું; ખરાબર નવ ઠલાકે, સાઅદતખાન, પૈસા લેઈને તારા આવ્યાની હું રાહ જોઈશ.”

“અને સાથે સહી કરવા લખતળી લઈ આવીશ, હમણાં જતાંને વાર સુવા બદલ હવે બાકી રહેતી રાત તે ઘડો કાઢવામાં રોકીશ. તેપર શાક્ષીની શાખ કરવા મારા એક મુનશીને લઈને આવું ?”

“હા, હા, આવજે.” જાણે બેથુદ્ધ થઈ જવાની અણીપર હોય તેમ નવાબ બોલ્યો, “ચાલ જા હવે”

“સલામ અલેકુમ, નામવર સરકાર !” એટલું બોલી વકીલે ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

નવાબની તાકીદ.

સહવારે સાડાઆઠ વાગે નવાબ પોતાના સુવાના ઓરડામાંથી બાહાર આવ્યો, અને બેગમના ઓરડા આગળ જઈ તેનું બંધ બારણું ધીમેથી ઠોક્યું, કે તુરતજ તે ઉંઘાડી દાસી ગુલનાર બાહાર આવીને ઉભી. તેણીએ નવાબને જોતાંજ પોતાના હોઠપર આંગળું મૂકી એવું જણાવવા માંડ્યું કે બેગમ સુતેલી હોવાથી કાંઈ ગડબડ કરી તેણીને જગાડવામાં જોખમ હતો, જે ઉપરથી નવાબ તેણીને ઈશ્વારતથી એક બીજા ઓરડામાં તેડી ગયો.

“ગુલનાર, હમણાં બેગમ સાહેબની તબ્યત કેવી છે?” તે ઘોરડામાં બંને એકલાં પડતાં નવાબે પૂછ્યું.

“બેગમ સાહેબે હંધ સારી કઢીછ, હુકુર” ગુલનાર બોલી, “અને તમે સાહેબને માલમ છે તેમ એક તબીબ તેણીની આગળ આખી રાત હતો; હમણાં પાછલી રાતે છેક ચાર વાગે તે ગયો, અને બેગમ સાહેબને આમ એકલી મૂકી જવાનું જ્યારે તેણે દુરસ્તજ વિચાર્યું છે તો આપણે અનુમાન કરી શક્યે કે તેણીની હાલત કાંઈ સુધરતી જતી હોવી જોઈએ.”

“અને તું તો તારી બાઈ સાહેબ આગળ હાજર હંમેશા રહેશેની?”

“હા, મેડેરબાન, બનતાં તુઝીક જરાબી ખસ્યા વગર તેવણી આગળની આગળ રહેવાની મારી તો ફરજજ છે.”

“ઠીક!” નવાબ બોલ્યો, “તું ઘણી ભલી છે અને તારી ઉપર મને વિશ્વાસ છે, તેથી મારી ઘણીજ મરજ છે કે તેવણી આગળ બનતાં સુધી તુંજ રહે, કેમકે, તારા જેવી અનુભવી અને સર્વ કામમાં ચતુર દાસીની બેગમને તેની આવી ખીમારીમાં ઘણીજ જરૂર છે; અને તારી તેવી નોકરીનો બહોલો તુંને પુરતો મળશે એ વિશે ખાતરી રાખજે. રાત અને દીસ, ગુલનાર, તેની આગળ તું ખડે પગે રહેજે અને ગમે તે થઈ જાય તો પણ તારી જગ્યા તું કોઈને ના આપતી એવો મારો હુકમ, મારી મરજ; મારી અરજ છે, તું સમજી?”

“હા હકુર, હું તમને ખાત્રી આપું છું કે મારી બાઈ તદ્દન ધાસ્તીમાંથી મોકળાં થાય નહીં ત્યાં સુધી હું તેણીને કોઈ ખીબાની સંભાળ કે ખીજની આશરે કદી છોડનાર નથી.”

“ખરાબર, એજ માફ કહેવું છે, અને મારી જે ખાસ તાકીદ છે તે એ કે જેવી તેવણની બોલવાની વાચા પાછી આવતી દેખાય કે મને તે વિશે ખાસ આપવા દોડી આવજે.”

“વારૂંજી. તમારી એ ખાસ તાકીદ હું ધ્યાનમાં રાખીશ.”

“જેની તું તેની સારવારમાં હંમેશા સાવચેત રહેજે એમજ માફ કહેવું નથી, પણ, તેવણને બોલવાની શક્તિ પાછી આવતાંજ તેવણ જે કાંઈ બબડે કે બોલે તેવોજ મને તેડાવી મંગાવજે.”

“તમાફ કરમાન, સાહેબ, હું બોલેબોલ બજા લાવીશ.” અને નવાબ તેણીને ઈનામથી નિવાજી નિહાલ કરવાનું ફરીથી વચન આપી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને ગુલનાર પોતાના અંગોઠાપર ચાલતી બેગમના ચોરડામાં પાછી દાખલ થઈ.

“આહ! તેણીના હોઠ જરાક ફડફડતાં જે પહેલા બોલો બહાર પડે તે પોતેજ જાણી લેવાને નવાબ સાહેબ આતુર રહે તેમાં કાંઈ અજબ થવા જેવું નથી.” બેગમના ફિક્કા પણ ખુબસુરત અહેરાને નિહાળતી ગુલનાર મનસે બગડી, આ બનાવ કોઈ ભેદનાં વળાંમાં વિટળાયેલો છે, અને પોતાની ખુબસુરત મોહોરદારને માટે તે બહેમી અને અદેખો બની રહ્યોછ, શું સૌદાગર અનવરખાંચે તેણીને નહસાડી લઈ જવા માંગી હશે? અરે! એ ખીચારી તો ખરેખરજ નિર્દોષ હોવી જોઈએ!—અને તેના ખુનીએ જીવપર આવી જઈ આ કરમ કીધું હોવું જોઈએ. હાલ એ બનાવનો ખરો સબબ એજ હોવો જોઈએ. બધાં કહેછ કે અનવરખાંચે નવાબ સાહેબને ખુબ પૈસા ધીરેલા છે,—ને ઘરમાં અનવર બધાં સાથે હજી મળીખી ઘણોજ ગયેલો હતો, પણ મેં તો કોઈ વખતખી તેની અને બેગમની વચ્ચે જરાખી આડો વ્યવહાર જોયોજ નથી; ઉલટું, જ્યારે મેં જોયુંછ ત્યારે તો અનવર બેગમ તરફ ઘણાંજ માનથી

વર્તતો હોય તેમ મને લાગતું હતું. વળી રેહેમત જે બેગમ સાહેબનો બેટો નહીં, તેની ઉપરથી અનવરનો કેટલો પ્યાર? અને આ બનાવ બન્યો ત્યાં સુધી તો તે આખાં ખાનદાનનો એક દિલસોજ હોસ્ત હતો, પણ બેગમ સાહેબનાં મોંહમાંથી પડતા પડેલા બોલ પોતેજ સમજવાને નવાબ સાહેબ આતુર છેની? નહીં, સાહેબે હશમત, એવું કાંઈ બનશે નહીં! તેવણુ જે પડેલો સોખન કાઢશે તે તો નેકનામ ખાતું શુલનાર નામની એક ઔરત સાંભળશે, અને તે હું પોતે! જે એ બધા બનાવમાં કાંઈથી ભેદ જેવું હશે તો તે હું કાંઈથી રીતે બાણી શકીશ.”

*

*

*

શુલનારને છોડી નવાબ નીચેના હાલમાં ઉતરી ગયો, જ્યાં, તેને રેહેમત મળ્યો. સલીમાની તખ્તે જરા સુધરી હતી પણ તે પોતાનો ઔરડો છોડી શકી નહીં હતી, અને નુરજહાં પોતાની બેઠેનની આગળ હોવાથી નવાબ અને રેહેમત બન્ને એકલાજ હતા; અને બેઠે જન એકમેકને જોઈ ઔરકાચા કીધા, કેમકે જેમ રેહેમત ગઈ રાતનું તેના પેદરથી પોતાને થયલું અપમાન બુદ્ધ્યે ન હતો, તેમ તેના બાપે તેને સહવારે બધી વાતથી વાકેફ કરવાનું તેને આપેલું વચન નવાબને યાદ હતું, કે જેવી રીતે તેને વાકેફ કરવાની તેની મરજ હતીજ નહીં.

“મેહેરબાની કરી મને જણાવશો,” રેહેમતજ તેઓ વચ્ચેની ચુપકીટી તોડી બોલ્યો, ‘કે ગઈ રાતની વકીલ સાઅદતખાન સાથની તમારી ખાનગી વાતચીતનું પરીણામ સંતોષકારક આવ્યું કે? હું ધાકું કે સરફરાજ ખાનદાનની કાંઈથી બાબદમાં મારો થોડો થણો લાભ સમાયલો હોવાથી એ સવાલ પુછવાનો મારો હક્ક તમે પેદર ના પાડી શકશો નહીં.”

“ મને એ સવાલ પુછતાં એવી ટકોરની ઢપ વાપરવાનું કાંઈ કારણ, રહેમત ? તને ‘ થોડો ઘણો લાલ ’ કાંય ? અલબત્ત તારો લાલ તેમાં મોટો ભાગે—”

“ અને તેથી હું સમજી નથી શકતો, સાહેબ, કે તે સુજગુજમાંથી મને શા માટે બાકાત રાખવામાં આવ્યો ? ”

“ રહેમત, તારી સાદી સમજ તને કહેશે કે એક બેટાના દેખતાં એક બાપને પોતાના ઉડાઉપણાંની, પોતાની મુર્ખાઈની, પોતે કીધેલી ગંભીર ભુલોની વાતો કરતાં કેટલું હીણું અને કેટલું નબળું લાગવું જોઈએ. એ નામોસીમાંથી મને બચાવવા તું તારી મેળે બાહાર ન ગયો. એટલે તને તેમ કરવાની ફરજ પાડવાનું મેં ઘટતું જોયું.”

નવાબના આ મજબુત બચાવથી રહેમતપર જોઈતી અસર થઈ ખરી, અને રહેમતને એ સઘળું નવાંજ રૂપમાં દીસવા લાગ્યું. હવે તેને લાગ્યું કે એ બાબદમાં તેના બાપના વાંક કરતાં તેની ભુલ વધારે હતી અને એમ તેની ખાતરી થતાંજ તે લજવાઈ ગયો.

“ માફ કરજો, બહાલા પેદર, મારી એ ચાલ માટે હું ઘણો દલગીર છું.” રહેમત નવાબનો હાથ લઈ તેનું ચુંબન કરતો બોલ્યો.

“ હવે એ વાત લાંબાવવામાં સાર નથી, બેટા, અને તને કહેવાને હું ખુશી છું કે વકીલ સાથની મારી મુલાકાત મારી ધારણા મુજબ સંતોષકારક નીવડીછ. હાલને કાજ તો માંથે ચઢી આવેલું વાદળ વિખરાઈ ગયુંછ.

“ એ ઘણી ખુશીની વાત છે ! ” રહેમત બોલ્યો અને એ વખતે તેનો ચહેરો કાંઈક ખુશાલીથી ખીલી નીકળ્યો, “ અને મારી બહાલી માફરની તખ્તગીરી જરાક સુધરતી જાયછ એમ તમોને ખબર આપતાં મને ઘણી ખુશાલી ઉપજેછ; મગર, બહાલા પેદર, એક હીચકારા ખુની માફક વર્તવાને સોદાગર અનવરને શું કારણ મળ્યું હશે ? ”

“એણે તે કાંઈ ઘેલાપણીની એકું ઘડીમાંજ કીધું હોવું જોઈએ; તને ખબર નથી કે ઘણીક વખત એજ અનવર તરેહવાર જીસાઓને તાણે થઈ જતો દેખાતો હતો? અફસોસ! મારા ખ્યારા રહેમત તે ખીચારો ઠપકા કરતાં દયાને પાત્ર વધારે છે, અને હુંજ જ્યારે તેને એવા ગુનાહમાંથી મુક્ત કરવાને તૈયાર છું ત્યારે તારે અને તારી બહેનોએથી તેના એ ગુનાહને તેવીજ નજરે જોવો જોઈએ છે.”

“બહાલા પેદર એ કામ જે બેશક એક નીચ અને પાપી કામ ગણાવું જોઈએ તેને એટલા નરમ આકારમાં લેવાને આપણી પાસે સુસ્તકીમ સળંગો છે, તેથી તો હું ઉદ્દોઃ ઘણોજ ખુશી છું. હું તો અનવરખાંને મારા એક ઘણાંજ માયાળુ અને દિલસોજ રફીક દાખલ ચાહતો આયોછ, અને તે મને ઘણીજ ઉમદા ભેટો કરતો રહ્યો હતો તે વાતથી તમે પણ અજાણ નથી; પણ, જાણે તેની તરફની એ મહેરબાની મારી તરફના તેના ચાહની ગવાહી તરીકે પુરતી ન હોય, તમ તેણે વળી મને ખાતરી આપી હતી કે તેનાં વફાત બાદ તેની મોટી દોલતનો મને તે વારસ કરી જશે. તેની તરફની આવી ઉદાર વરતણુંક મારાં મગજપર તેને માટેનો ઉમદા ખ્યાલ બેસાડયા વિના રહે? અને તેથીજ તેને એક ખુની તરીકે હીણવા હડસેલવાને બદલે જ્યારે તેનું એ કામ તમારી દિલાસોજી અને દયાનેજ પાત્ર તમે ગણોછ ત્યારે મને ઘણોજ સંતોષ અને ઘણીજ ખુશી પેદા થાયછ.”

“અને તેઓ તે છેજ, રહેમત,” નવાબ બોલ્યો, “અને નુરજહાં અને સલીમાને પણ તેનું એ કામ આપણીજ નજરથી જોવાને તું શીખવજે, અને તેડેસીલમાં જઈ એ કીસમનો ખુલાસો કરવાને હું સાઅદતખાંન વકીલને સોંપનાર છું, જે ખુલાસો ટેકો આપવાને મારી તરફથી તું તારી અંગત હાજરી આપજે.”

“તે ફરજ હું ઘણી સાથે બળ લાવીશ, વાહલા પેદર.”

તેજ વખતે એક નોકરે આવી ખબર આપી કે સાઅદતખાન વકીલ પોતાના વડા મુનશી સાથે આવ્યો હતો અને નવાબ સાહેબના કબ્જે ખાસમાં તેવણની રાહ જતો બેઠો હતો.

“તું અમારી આ મુલાકાત દરમ્યાન હાજર રહેવા માંગેછ, રહે-મત?” નવાબે પોતાના બેટાને પુછ્યું.

“અલબત નહીં, બહાલા બાપ.” રહેમત બેલી ઉઠ્યો.

આ જવાબ નવાબને ગમ્યો હોય તેમ તરફ જરા હસી ત્યાંથી તે ચાલતો થયો.

નવાબ પોતાના કબ્જે ખાસમાં દાખલ થઇ બેઠક લેતાંજ સાઅદતખાનના કલાર્કે એક લખત હાથમાં લીધું, અને તેની નકલ નવાબને આપી. તે અસલમાંથી અડેકી કલમ તે વાંચતો ગયો, અને નવાબ તે નકલમાંની કલમને તે વાંચતી કલમ સાથે સરખાવતો ગયો. અંતે પેલી વાંધાવાળી કલમ આગળ આવી પુગતાં નવાબને ઠલેજે જાણે તીર લાગ્યો હોય, તેમ, તે ચોંક્યો અને તેનો ચહેરો જર્દ મારી ગયો, પણ તે કાંઈ બોલ્યો નહીં. તેનામાં થયેલો આ ફેરફાર જોઈ વળી સાઅદતખાને તપકીરનો એક સુહુરોકો ખેંચ્યો.

લખતનું વાંચન પૂરું થયું કે નવાબ તેપર પોતાની સહી કરવા ઉઠ્યો. તે વખતે તેના હાથ ધ્રુજ્યા, તેના હોઠ કંકડકયા પણ જેમ તેમ જુસ્સો દાળી રાખી તેણે તેપર સહી તો કીધી. તેની સહીની નીચે વકીલે પોતાની સહી મુકી અને પેલાં કલાર્કે એક બાબુએ પોતાની શાખ પુરી. એ કામ થયું કે સાઅદતખાને પાંચ લાખ રૂપ્યાની રકમ ગણી આપી.

“હવે સાઅદતખાન, મેહરબાનો કરી જે માંગનારાઓ મારી ઉપર ત્રાંપી રહ્યાછ તેમનું દેવું ફેરવાને જરા તારા કારકુનની મદદ મને આપશે? આ મેં તે લોકનાં નામ નિશાચ લખી રાખ્યાંછ.”

સાઅદતખાને તેમ કરવાની હા કદાચી નવાળે તે કાગળ અને તે સઘળાં કરજ માટે જોઈતા રૂપ્યાની રકમ તે કલાર્કને સોંપી, જે તે કામ બજાવવા ત્યાંથી ઉઠી ચાલતો થયો. તે ગયો કે નવાળે અનવર ખાંના સંબંધમાં શું કરવું તે વિશે સાઅદતખાનને સમજાવ્યું, અને તે મુજબ કરવાની કબુલાત આપી તે વકીલે ત્યાંથી રૂબસદ લીધી.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

અનવરનો ચકકાર.

તે દિવસે બપોરના અઢી વાગે સાદાગર અનવરખાનને નવાળ સાબર-ઉદ-ઉલ્લા સરકારજની બેગમ બદુલબહારનું પુત્ર કરવાની કોશેશ કરવાના આરોપસર જીલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ સનમુખ ઉભો કરવામાં આવ્યો. આરોપી અનવર જો કે ફિક્કોફચ મારી ગયો હતો, તોપણ, તેના ચહેરાપરથી શાંતી ઉડી ગઈ ન હતી. નહીં તે જમણી તરફ જોતો કે નહીં ડાબી ગમ, પણ માત્ર જીલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ પરજ તેણે પોતાની આંખો ટીકી રાખી હતી; કોઈ કોઈ વાર તેના હોઠ ફડફડતા, પણ તુરતજ તે ઉભરી આવેલી લાગણીને તે જેમ તેમ દાબી રાખતો હતો.

એ બનાવે બધે હેઠા કરી મુક્યાથી કોર્ટ તમાશગીરાથી ચીકાર બરાઈ ગઈ હતી. અનવરખાં તરફથી કોઈળી ધારાનો હીમાયતી હાજર થયો ન હતો, જ્યારે નવાળ તરફથી સાઅદતખાન વકીલ ત્યાં હતો. તપાસ શરૂ થવાની જરા આગમચ નવાળજાદો રહેમતખાં ત્યાં આવ્યો જેને માજિસ્ટ્રેટે પોતાની પાસે ખુરસી આપી બેસાડ્યો, જ્યાં પોતાની બેઠક લેતાં રહેમતે તે કમનસીબ બંદીવાન તરફ એવી દિલસોજીથી જોયું કે, તેની નજર રહેમતપર પડતાં તેને કાંઈ ઉલટ

આવે, મગર, અનવરે તેની સામુ જોયુંજ નહીં, અને જોયું હોય તો તેવું દેખાડવાની તેણે દરકાર કીધીજ નહીં.

મુકદ્દમો પુરો થયો અને રાખેતા મુજબ સોદાગર અનવરખાં ઉપરનું તહોમત ઘડી કાઢવામાં આવ્યું. કેટલાક ખડેખાંઓ, જેઓ 'સાબેરગંજ'ના જલસામાં હાજર હતા તેઓ, કચેરીમાં આવ્યા અને તેઓએ તે ખીલોરી ખગલીમાં જે બન્યું હતું તે બોલેબોલ જણાવ્યું. તેઓએ આપેલી જુબાની એવી હતી, કે 'તેઓ ગાનતાનમાં શુલતાન બની રહ્યા હતા, તેટલાં એક ચીચ્યારી તેમને કાને પડતાંજ તેઓ ચોંક્યા અને ખીલોરી ખગલી જ્યાંથી તે ચીચ્યારી આવતી સંભળાઈ હતી તે તરફ ધસી જતાં તેઓએ બેગમને લોહીનાં એક ખાખેચ્યામાં ચત્તીપાટ પડેલી દીડી, અને કેદી અનવરનાં હાથમાં એક છુરી હતી, અને તે ત્યાંના એક ખારણાં વાટે નાહાસવાની તજવીજ કરી રહ્યો હતો. તે છુરીને લોહી લાગેલું હતું અને તે જોઈ ત્યાં આવેલા તખીબોનું મજબુત મત પડ્યું હતું, કે તેજ છુરીથી તે ખુન કરવાની કોશેશ કરવામાં આવી હતી.'

બેગમની સારવારમાં રોકાયેલા તખીબોએ ઉપલી જબાનીને મળતીજ જબાની આપ્યા બાદ તેમને બેગમની હાલની હાલતને માટે સવાલો પુછવામાં આવ્યા જે ઉપરથી તેઓએ જાહેર કીધું કે 'બેગમને થયેલો જખમ ઘણો કારી ન હતો, અને તેણીનાં સાજ થવાની પણ દરેકને આશા હતી, મગર, તે સાજ થઈ, તેણીની પાસે માંગવામાં આવતો ખુલાસો કરી શકે તેવી હાલતમાં આવતાં ઘણાં લાંબો વખત નીકળી જવો જોઈયે,' એમ તેઓએ ઉમેર્યું.

"ત્યારે એમ જો હોય તો બેગમ સાહેબ તદ્દન સાજ થાય ત્યાં સુધી વખતો વખત મુકદ્દમો મુલતવી રાખ્યા કરવો પડશે," મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ બોલ્યા.

સઘળી નજર હવે અનવરખાં તરફ ફરી. 'સવેએ માન્યું' કે, અનવરખાં કાંઈ ખુલાસો કરશે ખરો અને તેમની તે તર્ક ખરી પડી.

ધીમાં, ધ્રુજ્યા વગરના; એકસરખા અવાજે તે બોલ્યો—

“મારા ગુનાહના પુરાવામાં કાંઈ વધુ જખાનીની જરૂરજ હોય તો તે જરૂર મારા ચક્રારથી ટળી જવી જોઈએ છે. હું કબુલ કરું છું, કે હું તકસીરવાર છું!”

હુઃખનો એક ઓર્ચીતો આંચકો ત્યાં લેગાં મળેલાં સર્વેને લાગ્યો—અને તેના મોંઢાંમાંથી નીકળેલા ઉપલા શબ્દોએ સર્વ કોઈના તનના તંબોરાના તારેતાર ધ્રુજાવ્યા; તેવેજ શાંત ચહેરે કેદીએ પોતાનું બોલવું ચાલુ રાખ્યું—

“હું તકસીરવાર છું, અને બેગમ સાહેબને મારાથી થયલાં હુઃખનો બહલો જોવાળી શકવા જેટલી શક્તિ મારામાં હોય તો તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી તે બાનુને હ્યાં સુધી આવી જાહેરમાં જખાની આપવાની તકલીફમાંથી મુક્ત કરવાનું હું ઘટતું જોઉં છું. તે વળી જ્યારે સાજી થાય, ત્યારે, એક સાહેદીના પીજરામાં ઉભી રહેવાની નામોશીનો આંચકો ખાઈ તે પાછી બીમાર થાય તે વિચારજ મને પાપી દીસે છે, અને તેવી કરી જરૂર ન પડે તેટલા માટે હું કબુલ કરવાની મારી ફરજ વિચારું છું કે, ખુન કરવાની મેં કોશેશ કીધી હતી, અને તે ઉંચ કુળની ખાનદાંની બાનુને ધનસાફને ખાતર મને જાહેર કરવા દો, કે વર્ષો થયાં તેણીને હું ઘણાજ પ્યારથી ચાહતો હતો, કહોકે દેવાના પ્યારથી ચાહતો હતો, પણ તે કમનસીબ રાતસુધી કોઈની દીવસે મેં તેણીના કાનમાં મારા પાપી વિચારોના ભણકારા જગાડ્યા ન હતા. તે સાંભળતાંજ પોતાના પતીપર સતી થયલી એક ઔરત જેમ વર્તે તેમ તે નામવરનું વર્તવું થયું. તેણીએ મારીપર ફીટકાર નાંખ્યો, તેણીએ મને ધુત-

ઠાર્યો, અને તુરતાતુરત ત્યાંથી, તેણીની આગળથી મને ચાલી જવા ફરમાવ્યું, અને હું ચાલી ન જાઉં તો જાહેરમાં ઉંઘાડો પાડવાની તેણીએ મને ધમકી આપી એક તો હું નીરાશ થયલો એટલો મારી થઇ પડેલી તે હાલતથી હું ઉશ્કેરાઇ ગયો અને ઘેલાપણાંની તે ધડીમાં તેમજ પરથી મેં એક છુરી ઉંચકી અને-અને-પછી શું બન્યું તે તમો સર્વેને રોશન છે," આટલું બોલી તે ઠમનસીએ પોતાનું માથું પોતાની છાતીપર નાંખી દીધું.

અનવરનો આ ચક્રાર સાંભળી લોક ત્રાહે ત્રાહે કરવા લાગ્યું, જેઓ તેને નહીં પીછાણતાં હતાં તેઓ તંની તરફ દિલસોજ નજરથી જોવા લાગ્યાં, અને જેઓ તેને ઓળખતાં હતાં તેઓ નક્કીજ માનવા લાગ્યાં કે, તે દામ તેણે ખરચીત દેવાનાપણાંની અસર તળેજ કીધું હોવું જોઇએ.

“નામદાર મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ,” હ્યાં સાચદતખાન ઉડીને બોલ્યો, “હું નવાબ સાહેબ સામેર-ઉદ-દઉલા સરકારજ તરફથી હાજર થયો છું અને તે નામવર તરફથી કચેરીને જણાવવાની મને સત્તા મળી છે, કે તે નામવર મજબુતીથી માને છે કે, તેવણનાં બેગમ સાહેબનું ખુન કરવાની કેદીની આગમજથી ધારી રાખેલી મતલબ હતીજ નહીં, મગર, તે તેણે ઘેલાંપણાંની કાંઇક અસર તળે કીધેલું હોવુંજ જોઇયે; અને તેવણનાં આ મતને તહોમતદારે હમણાંજ કીધેલો ચક્રાર ટેકો આપે છે અને વળી તેવણ મને પોતાના એક ખાસ અનુલવને આધારે અત્રે જાહેર કરવા જણાવ્યું છે કે, તહોમતદારને એ પ્રમાણે ઘણી વખત ઘેલાંપણાંની અસર તળે આવી ગયલો તેવણે જોયો છે અને તે વેળા તે જે કાંઇ કરે તેને માટે તે જવાબદાર નહીં રહી શકે તેવી તેની હાલત થઇ પડેલી તેવણને યાદ છે. આ ખુલાસો અત્રે રજુ કરવાનું હું વાજબી વીચારું છું-”

“અને તે ખુલાસાને ટેકો આપવાને મારા પેદરનાં ખાસ ફર-
માનથી અત્રે હું હાજર થયો છું. પોતાની શાંત હાલતમાં મારા
મુરખી પેદર આવું કરપીણ કામ નહીં કરે તે જોટલું હું માનું તેટલુંજ
મજબુતીથી મને માનવાને કારણ છે કે તેવીજ શાંત હાલતમાં
સૌહાર્દગર અનવરખાં પણ તેવું નહીંજ કરે.” આ બોલતી વખતેજ
અનવરની પહેલવહેલી નજર રહેમતપર પડી, પણ બીજીજ પળે
તે નજર તેણે ફેરવી નાંખી. તે વખતે તેની ઉંચકાતી છાતીએ
દેખાડી આપ્યું કે, તેમાં કાંઈક છુપાં ડચકાં ગુંગળાઇ ત્યાંજ જન્મી
ત્યાંજ દબાઈ મરતાં હતાં.

“જ્યારે તોહમતદારે પોતેજ પોતાને દોષિત જાહેર કીધો છે
ત્યારે તેવો તેને સામેત કરવા વધુ પુરાવાની હું કાંઈ જરૂર જોતો
નથી, અને વધુ પુરાવા મેળવવા મુકદ્દમો મુલતવી રાખવાની કાંઈ
અગત્ય ન હોવાથી હું તેની ઉપર પ્રથમદર્શક મુકદ્દમો ઘડી કાઢું
છું અને તેને તપાસને માટે અદાલતે આસમપર તેનો એ
મુકદ્દમો મોકલી આપવાનો હુકમ કરું છું.”

મેજસ્ટ્રેટનો આ ચુકાદો પડતાંજ તહોમતદારને તુરત ત્યાંથી
લઇ જવામાં આવ્યો અને તેની તપાસને માટે ભેગું મળેલું લોક
હુખી ચહેરે અને ભારી હૈયે વેરવીજેર થઇ ગયું.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

એક કંદણામય કહાણી.

હજાર કાને સુની યે કિસ્સો,

હજાર આંખે રડે અગરજો,

હજાર દિલથી કદી તું રહાય,

હજાર હાથે તું રહાય થાય,

ન થાય દુઃખ કમ તસુ કે તલબી,

એવી છે મોતની એ માહેતમબી.

પણ આટલો બધો વખત આપણી ગરીબ ગરવી ગુલઝારને આપણે ગોયા બુલ્લીજ ગયા છીએ, એટલે હવે જરા તેની તરફ આપણે નજર કરી જોઈએ કે તે ક્યાં છે અને શું કરે છે? છે, ગુલઝાર ખીચારી જ્યાં તેને છેલ્લી આપણે જોઈ આવ્યાં હતાં ત્યાંજ રહે છે, અને જે રીતે પોતાનો તે ગુલઝારો તે વખતે કરતી હતી તેમ હજીજી કરે છે.

છેલ્લાં પ્રકરણમાં વર્ણવેલા બનાવને લગલગ એક હફતો થઈ ગયો હતો;—અને આપણે, આજે બપોરે ત્રણ વાગ્યા છે તે વખતે, ઝોહરાના ઓરડામાં ડોકયું ઠરી જોઈશું તો જણાશે, કે તે અને ગુલઝાર બંને આ પીવા બેઠાં છે. ઝોહરાએ તે સાંજ પોતાની સાથે પસાર કરવાનું ગુલઝારને આમંત્રણ દીધું અને તેણીનીજ મહેરબાનીથી તે ખીચારીને મળેલાં સીવવાનાં કામપર તેણીએ બે ત્રણ દિવસ ચાલુ મહેનત કીધેલી હોવાને લીધે એ રીતે બે ચાર કલાક જરા મન વેરવાનું તેણીએ ઠણુલ કીધું.

આ પીતાં પીતાં ગુલઝારની નજર તે ઓરડામાં બધે ચોતરફ ફરતાં આવી સરસ સામગ્રી સાથેના એક ઓરડો ધરાવવા માટે ઝોહરાની તેને અદેખાઈ લાગી હોય એ બનવા જોગ છે. હ્યાં અદેખાઈને

તેની ખરાબ મતલબમાં નહીં લેવાની પ્રિય વાંચનારે મહેરબાની કરવી. તેણીએ તેમ કરી માત્ર મનમાં એટલુંજ ચાહ્યું, કે ઝોહરાની માફક તેણીની એવાંજ સુખસગવડ લોગવતી થઈ હતે તો કેવું સાફ ! વળી ઝોહરાની એ હાલત શાથી હતી તેને લાગતા તેણીના કાનમાં થયલા લણકારા કાંઈ હજી ત્યાં મૈથુન હતો એમ પણ નહીં સમજવું, કેમકે, તે પોતે એટલી લક્ષી, એટલી સાફ હૈયાની અને એટલા વિશ્વાસુ સ્વભાવની હતી, કે જે અબળા તેણીની તરફ ઘણીજ માયળુ, તેને માટે કશુંની ખુર માની લેવાનો ખ્યાલ વટીક તેણી કરે એ માનવા જોગ નહતું. ઝોહરાનેળી ગુલઝાર ઘણીજ ગમતી હતી. ગુલઝારમાં તેણીએ કાંઈની ધીકકારવાજોગ જો જોયું હોય તો તે તેણીની ગરીબી ન હતી, પણ, તેણીની નિરદોષ નેકી હતી, અને હમણાં જ્યારે તે તેણીનો ખચ્ચાં જેવો નિરદોષ ચહેરો જોતી બેઠી હતી ત્યારે તેનાં મનમાં મજબુતીથી રમી રહ્યું હતું, કે તેણીએ આટલો બધો વખત સાચવી રાખેલી નેકીની કીલ્લેબંદીને આખરે તેણીની વધતી જતી ગરીબી તોડશે તેને કાંઈ ઘણું લાંબો વખત નથી લાગવાનો.

“ચાલ, આજે તું જ્યારે બે ઘડી નચીતે બેઠીછ, મારી બહાલી ગુલઝાર, ત્યારે તું મને તારે લગતી જેટલી ગમે તેટલી પાછલી હકીકતથી વાકેફ કર, અને તે વખતે ધ્યાન રાખજે કે મારેથી જેટલું બનશે તેટલું તારી મદદે—”

“ઝોહરા, તે બહાલી તારી તરફની મને કશી ખાતરીની જરૂર છેજ નહીં જો મારી મદદે તું વખતસર આવી પુગી નહીંજ હતે તો હું ધારી નહીં શકતી કે માફ શું થતે ? પણ તું મારી આગળી હકીકત જાણવા માંગેછ તો જે રીતે તે મારી તરફ દોસ્તી અને દિલસોણનો હસ્ત લાંબાવ્યોછ તે તરફ જોતાં મારા સંપૂર્ણ

વિશ્વાસને તું લાયકની ઠરી ચુકીછ. જો સંભાળ,-તે કદાચ તને હુખખી સુંકી તો લાગશે, મગર, તને જરાખી ઠંટાળો તો નથીજ આવવાનો, એગ બોલી તેણીએ પોતાની જાંઘની આગળી કથા નીચે મુજબ શુરૂ કીધી:-

“હું છેક નાની હતી, કહો કે એક બાળક હતી તે વેળાજ મારા પેદર ગુજર પામેલા હોવાને લીધે તેઓ વિશેનો અંગત અનુભવ મને કશોજ નથી. તેવણુ કોણુ હતા, શું ધંધો કરતા હતા તે વિશે મારી માદરથી પણ મેં કશું સાંભળ્યુંજ નથી, અને કોઈ કદાચ તેવણુ વિશે વાકેફ થવા તેવણુને લગતી કાંઈ વાત હું છેકતી તો મારી માદર મને તેમાં ઉડાવી અમારી બન્નેની ગુફતેગુને કાંઈ ખીજીજ બાળકમાં ફેરવી નાંખતી, અને હું તે વાત ઘડી ઘડી છેડતીજ નહીં, કેમકે, મારી માદર મારી તરફ એટલી ભલી એટલી માયાળુ અને એટલી ઉદાર હતી, કે તેને મનસે એ અણુગમતી બાળક ચુંઠ્યા કરી તેને દુઃખી કે દલગીર કરવાનું મને પરાંદ નહતું. હું તેનું એકજ પુરું બાળક હતી, અને તે મને ઘણાજ ત્યારથી ચાહતી હતી. આજે તેને ગુજર્યાને ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાંછ; તે વખતે મારી ઉમર પંદર વર્ષની હતી, તે કાંઈ પૈસાદાર હતી નહીં તેમ હાલ હું છું તેટલી ગરીબ પણ હતી નહીં અને જે રીતે તેણે મને તરખ્યત અને તાલીમ આપીછ તે પરથી હું કહી શકું, કે તેની હાલત સારી હતી. અમો ઇસ્લામપુરામાં રહેતાં હતાં અને અમારા ચોરડામાંનો સામાન મારી માદરની પોતાની ગીરોનો ખરીદેલો હતો. જ્યારથી મને જરા જરા સમજ આવતી શુરૂ થઈ ત્યારથી મને યાદ છે, કે મારી માદરને મળવા ચોક્કસ અંતરે એક ગૃહસ્થ આવતો હતો અને તેનો આવવાનો ઐયામ એટલો ચોક્કસ હતો, કે તે વખતે તેને મળવાની કાળજી કરી મારી માદર કેંઠે બહાર ન જતાં ઘરમાંજ રહેતી અને વળી તે તેને એકલીજ મળવાની એટલી કાળજી રાખતી, કે જેવો તેનો

ખારણું થોકવાનો અમારાં કાન પર પડી રહેલો અવાજ આવતો, કે હું તુરત બીજા ઓરડામાં જતી રહેતી. તે ગૃહસ્થ માત્ર બેથી ત્રણ મીનીટ રહેતો, અને જો કે મારી માઢરે મને કશું કશું નથી તે છતાં હું એટલું ધારી શકું છું, કે તે ગૃહસ્થ કોઈના ધંધાદારી આડત્યા જેવો હશે, તે દર હકતે મારી માઢરને ચોક્કસ લવાજમ આપી જતો હોવો જોઈએ, કેમકે, તે જતો કે તુરતજ બજારમાં કોઈ કોઈનું જે થોડું માંગતું રહેતું તે, તે તુરત પગાર કરી આવતી, પણ આ સઘળી તો મારી અટકળ માત્ર છે; પણ તે કોણ હતો, તેનું નામ શું હતું અને તે અમારે ત્યાં શા માટે આવતો હતો તે હું આજ સુધી જાણી શકી નથી, તેની સઘળી મુલાકાતના અરસામાં મેં તેને બે કે ત્રણજ વખત જોયો હશે. કાંઈ એમ નહિ કે તેને વિશે વધુ જાણવાની મારાંમાં અણુઘટતી જુગાસા ઉશ્કેરાઈ હતી, અને એમ પણ નહીં કે મારી લલી માઢરની હીલચાલ પર હું જાણીપણું રાખતી હતી. એક વખત હું હજી તો બીજા ઓરડામાં જઈ તેટલાં તે અંદર આવી ગયાથી મારી નજર તેની ઉપર પડી ગઈ હતી; બીજી વખત હું બારીએ ઉભેલી હતી અને તેવણ રસ્તા પરથી ચાલી જતા હતા તે વખતે, અને ત્રીજી વખત હું બજારમાંથી પાછી આવતાં તેવણ અમારાં ઘરની સીડી પરથી ઉતરતા હતા. તે દરેક વખત અમે બંનેની નજર એક થતાં તેવણ જરાક હસી મને સલામ કરતા જેનો જવાબ હું ડોક નમાવી આપતી.”

“પણ વાઈ તું તેવણને આજે કેઠે મળે તો ઓળખી શકે કે ?” ઓહરાએ પુછ્યું.

“બેશક, દુન્યાના કોઈબી દુરના ભાગોમાં હજારોમાંથી હું તેવણને પીછાણી કાઢું; પણ તે મને ક્યાંદો શું કરે ? કેમકે મારી માઢર ગુજર પામતાં તેની મુલાકાત બંધ થઈ ગઈ. તે બહાલી માઢરને ગુજર્યાને આજે ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં છે અને તે આફતને આંચકો મને વધારે

જખુન એમ લાગ્યો કે , મોત નહીં ધારેલું, નહીં વધી રાખેલું
 એકાએક ઓચીંતું આવી ગયું હતું. અમો ધારા મુજબ જમ્યાં અને
 અરધો કલાક વાતચીતમાં ગુબરતાં બેઠાં હતાં, તે વખતે તે જેવી ખુશ
 સ્વભાવની મને લાગી તેવોજ ખુશ સ્વભાવ તેણીએ ઠવચીતજ બતાવ્યો
 હશે. રાત્રે નવ વાગે અમો સુવા ઉઠ્યાં અને એકમેકને ધારા મુજબ
 મળીલેડીને સુમ્મ ગયાં. આહ ! તે વખતે કેણે જાણ્યું હતું કે, તે
 ચંદની રાતની શાંત ચુપકીટીમાં મલેક-ઉલ-મોત અમો બન્નેમાંથી
 એકના જાનને ચોરી લઈ જઈ, બીજાને સદાની ગમખારીમાં ગબડતી
 કરી મેળવા નહાસતો છુપાતો અમારાં તે સુખવાસી ઘર તરફ આવતો
 હતો ! અને ખરેખર તો તેમજ હતું, સુવા જવા અગાઉ મને જેમ
 શીખવવામાં આવ્યું હતું અને હું હંમેશ કરતી રહી હતી તેમ ગુંઠણ
 મંડયે પડી, મેં નીમાઝ કીધી અને હાથ જોડી આંખ ઉંચે કરી
 તે બહોળા આસ્માની ગુબદપર મેં નજર કીધી તો જાણે મેં
 જોયું કે, તે દૂર દૂરના ગ્રહોમાંથી સેંકડો કિરેશતાઓ ડોકયું
 કરી જોતા હતા અને જેઓ અલ્લાહ-પસંદ તેમની તરફ પોતાના
 હસ્ત લાંબાવી આશિષ હેતા હતા, તે દેખાવજ એવો હતો, કે
 હંમેશ કરતાં જરા વધુવાર બંદગીમાં મશગુલ રહેવાની મને લાલચ
 થઈ. ઝોહરા, મને મારા પ્રમાનનું કે મજહબનું આંધળું ગનુન
 નથી, તોપણ હું માનુંછ, હું ખાતરી સાથે માનુંછ, કે એકદિલે
 ખરી લાગણીના અવેશમાં કીધેલી બંદગીથી ગમે તેવુંબી દુઃખી
 દિલ ખલાસી પામી તે એવું ખાલેસ બનેછ, કે તેને તેની નેકીમાં
 આગળ અને આગળ વધવાનું ઉત્તેજન તેનામાં બરપા થાયછ. જેમ
 મેં તે રાત્રે શાંત ઉંઘ કાઢી તેમ મારા સ્વપ્ના પણ ખુશ બનાવોથી
 બરપુર હતા. જ્યારે સહવારે હું જાગી ત્યારે આફતાબ તલુ થઈ
 ચુક્યો હતો, અને તેનાં ગરમ કીરણ મારા ચોરડામાં પેવસ થઈ

સઘળી ચીજને નવાં તાજાં લોહીથી ગોયા જાનહાર અને હુંકાળા
 બનાવતાં હતાં. મેં જોયું કે હું ધારા કરતાં અસુરે ઉડી હતી, એટલે
 જેમ અને તેમ ઝડપથી હાથ મોઢું ઘોઘ વાળ સરખા કરી હું
 મારી માદરને મળવા તેવણના ઓરડામાં નીકળી. ત્યાં જઈ પુગતાં
 મને જણાયું કે, મારી બહારી માદર તો હજી પોઢેટ્ટીજ હતી,
 જે તેણીના બાબમાં કદી ન બને તેવું હતું. મેં બારણું થોકયું-
 કાંઈજ જવાબ ન મળ્યો, એટલે તે જરા મેં જોરથી અફાળ્યું,
 જ્યારે તેનોળી જવાબ નહીંજ ફરી વળ્યો ત્યારે હવે મારાં મન-
 પર કાંઈ અણુદીઠ ચીંતાએ ઘેરો ઘાલ્યો. મારી ચીંતાનો ચેપ
 અમારી ચાકરડી જે તેટલે ત્યાં આવી લાગી તેનેળી તુરત લાગુ
 પડ્યો. હવે તે બારણું અંદરથી બંધ હતું એટલે અમે તે ઉંઘાડી
 શક્યાં નહીં અને તેથી અમે બંને જણે તે ઘણાં જોરથી થોકયું-
 મને કાંઈજી જવાબ આપવા મેં બહાર ઉભી ઉભીએ મારી માદરને
 કાલાવાલા કીધા, પણ નહીં સવાલ કે નહીં જવાબ. આખરે અમે
 બંને જણે બારણું લંબવવાનોજ વિચાર કીધો. તે કામને માટે એક
 સુધારને બોલાવી મંગાવ્યો, જે આવી પોતાનાં લાંબકેડનાં કામમાં
 શકાયો જે અરસામાં હું દાદરનાં ફાંડયાંપર બેસી ઝારઝાર રડી.
 બારણું આખરે ઉઘાડવામાં આવ્યું અને હું તેમાં દાખલ થવા
 ગઈ, કે મને લાગ્યું કે જાણે એક ઘોરસ્થાનમાંજ હું જવા
 કરતી હતી. તે સુધાર અને અમારી ચાકરડી તેમની નજરે જે
 દેખાવ પડ્યો તે જોઈનેજ લયલીત બની પાછાં હટ્યાં. હું જેમ
 તેમ હીંમત એકઠી કરી અંદર ગઈ અને ત્યાં પલંગપર એક-માત્ર
 એકજ-નજર ફેંકતાં મેં જાણી લીધું કે મલેક-ઉલ-મૈતે મારી
 માદરના જાનનો કબજો પોતાને હવાલે લઈ લીધો હતો. મારીથી
 એક જોસબંધ ચીચારી પડી ગઈ અને ક્યારની થતી ગડબડને લીધે

જેઓ ત્યાં આવ્યાં હતાં તેઓ ત્યાં શું બન્યું હતું તે ચેતી ગયાં. મને તે દેખાવ જતાંજ ચક્કર આવી ગયાં અને વખતસર મને મારી ચાકરડીએ પકડી લીધી ન હોતો તો બેભાન થઈ હું જમીન પર તુટી પડતો. તુરતજ હું મારી માવતરની છાતી પર પડી ડુસ્કે ડુસ્કે રડી. એ સઘળું જોઈ લઈ પેલો સુથાર બીચારો ફાઈ હફીમને બોલાવવા દોડી ગયો, પણ તે મદદ ઘણી અસુરે આવી પુગેલી હોવાથી નકામી થઈ પડી. તે તો બીચારી ક્યારની ગુજર પામેલી હોવી જોઈએ, કેમકે તેણીનું આંગ બરફ જેવું ઠંડું હતું અને વહેરો સંગેમરમર જેવો સુફેદ અને ફીક્કો મારી ગયો હતો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

પરસ્પર વિશ્વાસ.

હવે એ વાંચ્યું આયબી વાંચો,
જુલો એ નેક બદ વચ્ચેનો ખાંચો;
ગમે તો સરપે પડેળી પથ્થર,
ગમે કુટેબી મોંહ આંખ સજ્જડ,
ગમે હિણાય યા ખાય છકડ,
નફ્ટને શું છે ? મરોબી ચપ્પડ;
નફ્ટને હોય શું ફિકર ને ચિંતા ?
ગમે સૌ જાણે ને આવો હોંણતા,
નફ્ટને હોય નહીં જરાબી, પરવાહ,
પડે દોળખમે યા ખાય અજઢાહ !

હાં જરા ગુલઝાર થોબી; કેમકે તેણીની છાતીમાં ડચકાં પછી ડચકાં ખુટી બેઠાને લીધે તેણીનો અવાજ ઘણો દબાઈ ગયો હતો અને જેવી તેણી થોબી કે તેણીની આંખમાંથી દડદડ આંસુ નીકળી પડ્યાં. તેણીને આવી રીતે રડતી જોઈ ઝોહરાનું બેચું ભરાઈ આવ્યું

અને તે તેણીને માયાથી ઘણોજ દીલાસો દેવા લાગી. રડતાં ગુલઝારની છાતી ખુલ્લી થતાંજ તે જરા શાંત થઈ.

“પણ, ગુલઝાર, તારી માદરનાં મરણનું કારણ જણાયું હશે ની?” ઝોહરાએ પુછ્યું.

“નહીં, કાંઈજ નહીં, હકીમે તે કુદરતીજ નીપજેલું જણાવ્યું. નહીં, નહીં, ઓ એમ તું ના ધારતી, કે મારી માદર જેવી ભક્તી અને ગરીબ માવતર પોતાને હાથે પોતાનો જન કષ્ટજ કરવાનો વિચાર કરે! તેણીને દફનાવવામાં આવી અને તેણીની ઉપર માટીનો છેદ્યો ખોલો પડતાંજ જાણે મારાં તનેતનની જીવદાર લોહીથી ભરેલી નેસો તરાતર તુટી ગઈ. કેટલા મહીના હું ઘણી ગંભીર બીમારી ભોગવતી બીછાણે પડી, પણ તેમાંથી આખરે જરાતરા સાજી થઈ ઉઠતાં મારી ચાકરડીએ મને સૂચના કીધી, કે મારે મારી હાલતની ખરાબર તપાસ લેવી અને તે ઉપર અમલ કરી મારી માદરનાં પેટીખાનાં મેં ખોલી તપાસ્યાં તો તેમાંથી એવું કાંઈજ લખેલું નહીં નીકળ્યું કે જેથી મારી હાલત હવે કેવી હતી તેનો મને કાંઈક ખ્યાલ આવે તેણી પોતાની આવકને માટે શું સાધનો ધરાવતી હતી, પેલો તેણીને મળવા આવનાર અહસ્થ કેાણ હતો અને તે ક્યાં રહેતો હતો તે સઘળું તેણીની સાથે ભેદમાં દટાયલું મેં હીંટું. વળી તેટલાં મને મારી ચાકરડીએ ખબર આપી, કે એક દીવસ તે અહસ્થ જેમ આવે તેમ આવી ગયો હતો, પણ તે વખતે હું બેભાન જેવી બીમાર પડેલી હોવાથી તે ચાલી ગયો હતો. તે મારી માદરનાં માતની ખબર સાંભળી ઘણોજ અજબ થયો અને મારે વિશે કાંઈ થોડીક પુછપરછ કરી એક બોલબી બોલ્યા વગર ચાલી ગયો. ન તે કાંઈ પૈસા આપી ગયો, કે નહીં તેણે ભવિષમાં પાછું આવી જવાનું જણાવ્યું. તેણે બતાવેલી આ વર્તણૂક મારા બાબમાં ઘણુંજ ખુરું ભવિષ વર્તનાર થઈ પડી. આથી તો એવું ઠર્યું કે તે કેાંઈ દોસ્ત

યા કોઈના આડત્યા તરીકેજ મારી માદરને પૈસા આપી જતો હતો. તેમ
 જો હોય તો તે પૈસા મને મળવાની આશા તદ્દન નહીંજ હતી. આતુ-
 રતાથી ઘણીજ આશાવંત બની તે જે બીજે હક્કે આવે એ જોઈએ તે
 હક્કતાની રાહ જોતી હતું એકી. તે હક્કે આગળ-ને ગયો પણ પેલા
 અહરથે દેખાવ દીધોજ નહીં. હવે મારી એકી અટુલી હાલતની
 જાણ તેના ઘણા સખ્ત આકારમાં મને થઈ:-અને મેં મને પોતાને
 ઘણીજ મુશ્કેલીમાં મુકાયલી જોઈ. મારી માદરની પેટીમાંથી જે થોડા
 ઘણા પૈસા મને મળ્યા તે તો મેં તેણીની દક્ષનકીયામાં વાપર્યા હતા
 અને મારી ખાધખોરાકીને માટે મને કરજ કરવું પડ્યું. જે કરજ
 વખત આવે ફેરવાને માટે મારી માદરનું રાચરચીલું વેચવા કાઢવા
 સિવાય બીજો છલાજ રહ્યોજ નહીં, અને જ્યારે તે વેચી મેં પૈસા પૈનું
 કરજ ભર્યું ત્યારે તેમાંથી ઉપજેલી આવકમાંથી થોડાક રૂપ્યા બચ્યા;
 મેં મારા વપરાસ માટે તું મારી ઓરડીમાં જોયછ તે 'ફરનીચર'-જે
 તેને ફરનીચરનું નામ છાજતું હોય તો તે-મેં રાખ્યું. મેં તે ઘર
 ખાલી કીધું, આઠરડી જે બીચારી મને ઘણીજ મદદની થઈ પડી
 હતી તેને રજા આપી અને આ ઘરનાં કાતર્યાંની એક નાની
 ઓરડી લાડે લઈ હતું છાં આવી રહી, અને સીવવાનું કાંઈ કામ
 મેળવવાની મેં વેતરણ કરવા માંડી, પણ દીનપર દીન હતું તે કોશેશમાં
 નિષ્ફળ થતીજ રહી, અને ઘણીજ ઠરકસરથી, પેટને બાળીને, બુખે
 મરવા જેવી હાલતે હતું મારો ગુજરો કરવા લાગી. પેલા મારા બચેલા
 રૂપ્યાના આના થઈ રહેવા આગળ હતા, અને ઓ ! ઝોહરા, જ્યારે
 એક દાહાડે કામની શોધમાં એક આખો દહાડો બુખી પ્યાસી રખડી
 સાંજે ખાલી હાથે હતું ઘર પાછી આવી, ત્યારે, મારી આંખોમાંથી મેં
 ગરમ આંસુ રેડ્યાં. જો મારી ગરીબ માદર હૈયાત હતો તો હતું એ
 બોલો તેના વધુ સખ્ત આકારમાં ખમતો અને ખુશીથી ઉપાડી

લેતે, કેમકે, તે વખતે દુઃખથી અમો બંને આંસુ પાડતે જે બંનેનાં આંસુ સાથે મળ્યાથી તેની માહેતમ ધણે દરજ્જે ઠમી રહેતે અને મારી એ સઘળી મુશ્કેલીમાં મારી માવતરના આશિષ તો મારાં સરપર હોતે! પણ માબાપ વગરની હું નિરાધાર, લાચાર આ વાયે જહાંન દુન્યામાં એકલી પડી હતી અને ઘણીકવાર મારી બંદગીમાં તે કુલ જહાંનના પેદા કરનાર પાસે હાથ જોડી મેં મૌત માંગ્યું હતું. મૌત જેથી સર્વ બીડે તે મારે માટે આવકારદાયક મેં લેખ્યું; કેમકે જ્યાં મારી મદદે પુગવાંને કોઈનો હાથ નહીં, જ્યાં મારી સહાય આવવાને કોઈ સાથ નહીં, અને જ્યાં મારા કાનમાં દિલસોજીના સોળન રેડનાર કોઈ હોવાત નહીં ત્યાં મારું જીવવું શા બપતું હતું? એ દુઃખ દરમ્યાન હું મારાં મનને ઘણી વાર પુછતી, કે આ હાલને પુગવાને લાયક ઠડવા મેં શું ગુનાહ કીધો હશે? અરે, હું જે એક કીડીપર પગ નહીં મુકું તેને આ ફેજે પુગાડવાને આ સીતમગાર ફલકને શું મુસ્તકીમ સળખ હશે? ઓ! મારી માવતરનાં મરણ બાદ એક વર્ષ સુધી જે મેં ખમ્યું, જે મેં ભોગવ્યું તેની થાદ આજે કરતાં હું ખરેજ અજબ થાઉં, કે તે હાય સોસારા ને હાદેસા વચ્ચે આજે હું હોવાતજ કેમ રહેવા પામીશ?”

“ગરીબ ગુલઝર!” તેનો હાથ હેતથી પોતાના હાથમાં લઈ ઝોહરા બોલી “ખરેખર, તેં ઘણુંજ વેઠેલું, ઘણુંજ ખમેલું લાગેછ.” એટલું બોલી તે ડુરકે ડુરકે રડતી બાળાનું માથું લઈ તેણે પેટમાં દાખ્યું. “પણ તું એટલી નિરાશ નાસીપાસ ના થા જેવી તને દુન્યા દેખાય તેવીજ તેને તું સમજ, જેમ લાગ ફાવે તેમ તારી જાંઘડીને વળણ આપી તેમાં ફેરફાર કરતી રહે અને આયંદેહ તું સુખી થયા વિના રહેશે નહીં. તારા મહેરાપર તવંગરીનો છાપ છે, તારા નસીબમાં

સુખ સજેલું છે. પણ તું એમ સમજેછ કે, એ સઘળું તું તારી સોય ધાગાથી મેળવશે? અરે! નહીં-નહીં-ઠઠી નહીં!”

“ત્યારે, હવે મારે શું કરવું તે તું મને સમજાવ, ઝોહરા”

“જે તેં જ્યારે તારી ખરી હકીકતથી મને વાકેફ કરી મારી ઉપરનો તારો વિશ્વાસ પુરવાર કરી આપ્યોછ, તો લે આજે હું પણ તારી સનમુખ ખુલ્લા આઠારમાં રજી થઈ તારી ઉપરનો મારો વિશ્વાસ તને દેખાડી આપુંછ. હવે તું તારી ઉપરની ઓરડીમાં આવી રહ્યા પછીની તારી હકીકત મને જણાવવાની તને કાંઈ અગત નથી, કેમકે અહીં તહીંના થોડા ઘણા વધારા ઘટાડા સાથે તે હકીકત લગભગ મારી છે, પણ સીમ્પીના એ ધંધામાં તારાં કરતાં એક પગલું હું આગળ વધી ગઈછ.”

“અને તે પગલું?” આના જવાબમાં ઝોહરાને મોંઠે તે શું ખુલાસો સમજશે તેનો કાંઈક અંખો ખ્યાલ તેણીને આવતાં શુભચિન્તાનાં આંખમાં ધુજરી છુટી આવી.

“ત્યારે સાદી સમજ પડતી ભાષામાં તેનો અર્થ એમ કે મેં મારી પાત્રતામાન વેચીછ, જ્યારે તેં તેને એક કીંમતી ગોહર સમજી સંભાળથી સાચવી રાખીછ.”

તુરત શુભચિન્તાની આંખ આગળનો પડદો સરી પડ્યો; તે પડદો જે ખુલ્લી સચ્ચાઈની ગેરહાજરીમાં વેહેમના માત્ર ભણકારા વચ્ચે અજાણો લટકી રહ્યો હતો તે હવે નીચે પડી ગયો. તે પડદો પડી જવા સમતેજ શુભચિન્તાની પેહેલી હરોલની લાગણી તે ખુરસીપરથી ઉછલી તે શર્માસાર અખલાની હાજરી આગળથી દુર-દુર નહાસી જવાની હતી, પણ કોણ જાણે ઠયી બીજી લાગણીએ તેને તેની બેઠકપર વળગાવી રાખી તે તે સમજી શકી નહીં; અને ઝોહરાએ

અત્યારમાંજ તેણીપર કીધેલા આભારની યાદ તેણીને સાંભરી આવી, તેમજ તે ખીચારી કઢાય કોઇ નીચ કાવતરાંનો ભોગ થઈ પડી હશે એવો ખ્યાલ તેણીનાં મગજમાં તુરત આવી ગયો.

“ નહીં, મારી તરફ જોઈ તું સુગા શરમા ના-મેં તને જે સાચી વાત કહી તે સાંભળી મારે માટે ખુરંખી લાવતી ના. મેં પણ તારીજ માફક હાડમારી વેઠીછ તે મેં તને ખુલેથીજ જણાવી દીધું’છ, પણ ખરું માનજે કે તારી માફક વર્ણવીને જો મારી હાલત તને કેહેવા એસું તો તે સાંભળી તારી હાલતને મારી હાલત કરતાં દશ હજાર ગણી વધારે સારી તું તારે મોઢેજ કબુલે; જો, મારી ખરાબી કેમ થઈ તે હું તને ટુંકમાં કહી સંભળાવું. એક ઠંડી શ્યાળાની રાતે, ત્રણ દીવસની ખરેખુટ મેહિનત પછી, હું તમામ અકડી જઈને ભુખી સુતી અને સહવારના પોહોરમાં ઉઠી જે દુકાન પરથી મને તે કામ મળ્યું હતું તે દુકાનપર તે પુરું થયલું કામ લઈને હું ગઈ. ત્યાં જઈને જોઉં છ તો દુકાન ખંધ, તેનાં ખારણાપર ગુલાબી ફીટ સાથનું સરકારી સીલ અને બાહાર એક બેલીફ! મેં તુરતજ બાણ્યું કે, તે દુકાને દીવાળું કુક્યું હતું અને તે ઉપર સરકારની જખ્તી બેઠી હતી. મારે માટે મારો દાવો રજુ કરી ખીજ દાવાદાર ભોગાં થોળવા સીવાય ખીજે ઈલાજ ન રહ્યો. મારા હાથમાંનું કામ પેલા બેલીફે લઈ લીધું અને મને કચેરીમાં મારા દાવાની અરજી નોંધવા જણાવ્યું; હવે મારી હાલત શું થઈ પડી હશે તેનો જરા તું ખ્યાલ કર. ત્રણ દીવસ જેણે ભુખા પસાર કીધેલા તેનાં નસીબમાં તેવાજ ભુખમરાનો એક દીન વધ્યો. હું જીવપર આવી ગઈ અને હાથ લાંબો કરી, જતાં આવતાં પાસે બીખ માંગવા લાગી. કોઈ સખીદાતાની સખાવતને માટે લાંબા કીધેલા તે હાથમાં એકાચક કોઈએ પાંચ રૂપ્યા મૂક્યા; હું ભૂખે મરતી હતી, માફ ભાઈ આપવાની મારી પાસે જોગવાઈ

હતી નહીં, અને લાડાંના પૈસા લીધા વગર તે ઘરમાં પાછું જઈ ઘાટફી ઘરવાલીને મોંહ બતાવવું મારે માટે મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું; હવે, બોલ, ગમે તેવાં મજબુત મનનીબી કોઈ આ લાલચને ધુતકારી કાઢે કે ? મેં તો તેને નહીંજ હરકાતી કાઢી !”

“આહ ! મારી બહાલી ખચરખવાહ,” ગુલઝાર બગડી “હું તો તને હમણાંજ ઠપકાના સોખન સંભળાવવા તૈયાર થઈ રહી હતી; પણ હવે તો મને ખરેખ તારી દયા આવેછ. ખરેખર ઘણીજ, ઘણીજ દયા આવેછ !”

“હવે મારી દયા ખાવાને ઘણું અસુરું થઈ ગયું, કેમકે, હું તો હવે પડી તે કદી ઉઠનાર નથી અને પડી ત્યારથી ખરેખર હું સુખી છું હવે તો લાજને હસી કાઢી ઇજતની ઠેકડી કરતાં હું શીખીછ. હવે કાંઈ નેકીને ખાતર મને મરવાખરવા કાંઈ ગમતું નથી. કોઈએ કેંઠે લખ્યુંછ તે શું મારીજ હાલત જોઈને લખ્યું હશે કે :—

“નિચને છે માન ઉંચને શૌકત નથી.”

“ત્યારે શું ખીચારી નેક ખસલત પાકદામાન દરજણને માટે તો કાંઈ આશા નહીંજ કે !” ગુલઝારે અડધી હેબતી જઈ પુછ્યું, “ત્યારે શું ગરીબીમાં કચડાઈ મરતો વર્ગ જે પોતાની નેકી અને નીતીપર મુસ્તાક હોય તેને માટે હું પુછુંછ કે પ્રમાણીક ગુજરાનની કાંઈ આશાજ નથી ?”

“પાકદામાન દરજણને માટે ગુજરાની આશા ?” ઝોહરા કાંઈક કડવાસથી હસીને બોલી “નહીં, નહીં, ગુલઝાર, નહીં, દશ હજારવાર નહીં. આહ ! આપણે ખુશ ગુફતેગુમાં વખત કાઢવ’ દાં એકલાં મળ્યાં અને આપણે કેવા ગમગીન ખ્યાલમાં ઉતરી પડ્યાં. હવે હું તારીથી સાચી વાત શા માટે છુપાવું ! ‘હાથ કંગન તો આરસી દરકાર હય’ તેમ, ગુલઝાર, એક ખુબરૂ જવાન મને ઘડી

ઘડી મુલાકાત આપેછ. હું તેને માત્ર મુશરરફનાં નામથી ઓળખુંછ, તો પણ તે કોઈ સારો ઉંચ ખાનદાનનો નવાળજદો હોવો જોઈએ એમ હું માનુંછ, તો પણ તે મારી ઉપર એટલી માયા રાખેછ કે તેનું 'ખરૂં' નામ નિશાણ પુછવાની હું દરકાર વટીક કરતી નથી, કેમકે, આખર કરે ને મને તો તેને માટે જોઈમજ છે કેની ? વખતે તે જે દેખાયછ તેજ હોય ! તે કાંઈ ઘણો પૈસાદાર હોય એમ દીસ્તું નથી, તોપણ તું હાલ જોયછ તેવી સગવડથી હું રહી શકું તેટલું પુરતું તે મને આપેછ. કોઈવાર મને સોહોવાવા હું કાંઈ કામ લાવુંછ અને તે આસ્તે આસ્તે ઠરૂંછ. આજે એક આખો હફતો થયો મારો મુશરરફ આયો નથી, તોપણ મારી ઉપરની તેની અથાગ મોહબતની ખાત્રી આપનારો એક રૂકકો તેણે મારીપર લખી મોકળ્યોછ. વળી મને અદેખીળી પડવાનું કાંઈ કારણ નથી, કેમકે હું ખુબસુરત છેઉં, દેખામણી છેઉં, ઘણી સોહામણી છેઉં, તે હું જાણુંછ, એટલે તે મને એક ખારગી છોડીળી દેય તો કોઈ ખીન્ન હોસ્ત શોધી કાઢતાં મને વાર કેટલી ? એ મારી ખરી હકીકત છે.”

અને જ્યારે રાતે શુલ્કઝાર પોતાની ઓરડીમાં ગઈ ત્યારે દુન્યાનો કાંધક વધુજ અનુભવ મેળવી કોઈ દહાડે નહીં જાણેલી, નહીં અનુભવેલી દુઃખની લાગણીનો પોતાના પાક સીનામાં સમાવેશ કરીને તે રાત્રે તે સુતી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

એક અકસ્માત એક મેળાપ.

જહાંનો રસ્તો નથી સુલુકનો, ખડો છે મુશ્કેલ અરે મુસાફર !
 ખચાવી દામન જવાનું અંહીતહીં નથી હસી ખેલ અરે મુસાફર !
 જરા હોય એમખી, જરા હોય તેમખી, જરા હોય મીઠું જરાખી કડવું,
 જરા હોય હસવું, જરાખી રડવું જરા હોય મતફેર અરે મુસાફર !
 ગમે હોય નેકી ખગલમાં બેઠી બદીને અડવું જરા તો પડશે,
 કરી ભલાઈ ખમી ભુરાર્થ જવુંખી પડશે અરે મુસાફર !
 જગતમાં આયો તું મુજ ભાઈ, કરી અખારા 'રફીક' તું માની,
 જરાખી એવું જરાખી તેવું ચલાવવું પડશે અરે મુસાફર !

ખીજે દીને બપોરે ત્રણ વાગે શુલઝાર એક તૈયાર થયલો.
 પોષાક તેને ઠેકાણે પુગાડી આવવા પોતાનાં મકાનમાંથી બાહાર નીકળી;
 જ્યાં તે પોષાક પુગાડવાનો હતો, તે ઘર 'રીચી રોડ' માં આવેલું હતું.
 શુલઝાર, ફાટકપુરો આખો પસાર કરી બાહાર બહિર રસ્તાપર
 નીકળી. હવે એવું બન્યું કે તે દીને હાથદ્રાબાહના ચીક રેસીડંટ
 સાહેબે પોતાના દૌરાપર નીકળતાં એક દીવસને માટે હરીયાબાહમાં
 પોતાનો મુકામ કીધો હતો, અને જવળેજ મળતી એવી તકનો
 લાભ લઈ, તે નામવર સરકારને સલામી આપવા ત્યાંના સઘળા
 શ્રીમંત સાહુકારો, આલીશાન નવાબો, અસહાબે હરમત અને ખીજા
 મોતેબર માતબરો પોતાની બપકાહાર ચાર્ટમાં બેસી મોટી કચેરીમાં
 જતા હોવાથી જતી આવતી ગાડીઓની ધુમચકરીથી તે રસ્તો ધમધમી
 રહ્યો હતો, અને તે બીડ અને ભચડાકચડીમાંથી શુલઝાર જેમ તેમ
 પોતાનો રસ્તો કાપતી આગળ વધી. તે પોષાક પુગાડવાનું કામ કાંઈ
 તેનું ન હતું. તે તો ઝોહરાએ પુગાડવો જાણતો હતો, કેમકે, તે કામ
 ઝોહરા મારફતે છુપું તેને મળ્યું હતું. જે ખાતાનું તે કામ હતું, ત્યાંની
 વડી હરજણ ઝોહરાને તે સોંપતાં એમજ સમજતી કે તે કામ ઝોહરાજ

કરતી હતી અને ઝોહરાથી તે વાતની ના પાડી શકાય તેમ ન હોવાથી ઝોહરા ખાનગીમાં શુલઝાર પાસે કામ કરાવી લઈ પોતેજ તે કીધું હોય તેમ પોતેજ પુગાડી આવતી હતી, પણ આજે તે જવાન અખલાને મુશરરફ તરફની એક ચીઠીથી માલમ પડ્યું હતું કે તે ખુબસુરત જવાન તેણીને મળવા આવનાર હતો અને તેથીજ તેણીએ તે કામ આજે શુલઝારને સોંપ્યું હતું.

તે બીચારી ગઈ કાલે સાંભળેલી ઝોહરાની હકીકતપર વિચાર કરતી નીચી નજરે પોતાનો રસ્તો લેતી હતી અને તેથીજ તે જાણ ન શકી કે 'સાબેર ગંજ' માંથી નીકળતાં આજે આઠેક દીવસની વાતપર જે જવાને તેણીને રોકી હતી, તેજ જવાન આજેથી તેણીની પુઠે લાગ્યો હતો. તે જવાન કોઈજ નહીં, પણ, વાંચનારે ધાર્યું હશે તેમ નવાબખાનો રહેમત હતો. તે પોતાના પીતાનાં કાંઈ કામસર એક મારવાડી શરાફની પેઢીપર આવ્યો હતો, જ્યાંથી પોતાનું કામ પૂરું કરી બહાર નીકળતાં તેની નજર આંખણી શુલઝાર પર પડી હતી. તેણીને જાણ તેના રહેરાપર ખુશાલી પ્રગટ નીકળી અને જો કે તેને બીજે ઠેકાણે જવાનું હતું તોપણ, તે તેની પુઠેજ ચાલ્યો.

પોતાના વિચારમાં ને વિચારમાં તે ડાબી તરફના એક રસ્તાપર ફરી, તેટલાંજ, કાંઈ પુકારો થતા તેણીને કાને પડ્યા અને તે સાથેજ ઘોડાનાં પગલાંનો અવાજ તેણીને સંભળાયો, કે ચોંકીને તે હજી તો બાબુએ થવા જતી હતી, તેટલાં, એક ઘોડાનાં મુઠાંને તેણીને આંચકો લાગ્યો. તેણીથી એક ચીસ પડાઈ ગઈ, તેણીના હાથમાં પકડેલો દાખડો કેઠે ગળડી ગયો, અને તે, તે આંચકા સમૈત જમીન પર પડી, તે ઘોડાના પગ તળે કચકાઈ જવાની અણી પર હતી, તેટલાંજ નવાબખાનો રહેમત એક કમાનમાંથી છુટેલા તીરની ઝડપે તેની ગમ દોડ્યો અને તે જીવલેણ અકસ્માત બને તેટલાં તો તેને પોતાના

હાથમાં લઇ બાબુ કરી લીધી. તેણે જેવો તે બેભાન આકારને હાથમાં લીધો કે બાબુપરની એક દુકાનપર તે દોડ્યો. એક સીપાઈએ તે ગળડી ગયલા હાબડાને પોતાને સ્વાધીન લીધો અને આ બનાવ જોઇ ધસી આવેલું લોકનું ટોળું તે ખીચારીને ઠાંધ જીવ જેવી ઇજા થઈ નહતી તેની ખાતરી પોતાની નજરે જોઈ કરી વિખરાઇ ગયું.

સારે નસીબે, જે દુકાનમાં તે બેભાન થયલી ગુલઝારને હાથમાં લઇ રહેમત દોડી ગયો હતો તે એક પરચુટણ સામાન વેચનારની દુકાન હતી, જ્યાંથી તેણે એક કોલાંવાટરની ખાટલી લઇ, તેમાંથી થોડું તેણીનાં ઠપાલપર લગાડ્યું અને થોડું પોતાના રૂમાલપર છાંટી તેણીને સુધાર્યું. આ ઉપાયથી તે જરાવારમાં હુશ્યાર થઇ, પણ હુશ્યાર થઇ આંખ ઉઘાડતાંજ જેવી તેણીની નજર રહેમતપર પડી કે અજાણી લેગી ધાસ્તીથી તે ચોંકી, જે જતાં તેણે તેણીને ધીમે અવાજે કાને લાગી ધીરજ આપતાં કહ્યું—

“મારીથી ખીડાઇ કાંય ? મારી જીંદગી જોખમમાં નાંખી મેં તમને બચાવ્યાં નથી ? તેમ કરવાની કોશિશમાં હું જનથી માર્યો જી જતો તો મરતાં મરતાંખી તમારે માટેની મોહબતનાં વચન મારી જમાં—”

હાં ગુલઝારે પોતાનો ચહેરો એવો કુમળાવ્યો કે પોતાનું બોલવું રહેમતે ત્યાંજ અધુરું નાંખી તે બોલી ઉઠ્યો, “આહ ! તમે વળી મારી સાથે ગુસ્સે થયાં !”

“નહીં, નહીં, હું ગુસ્સે નથી થઇ, મને માફ કરો.” આટલું બોલતાં તે હવે બાહાર જવા ઉઠી, પણ તેટલાં પેલો સીપાઈ તેણીને બાકસ લઇને આવ્યો, જે રહેમતે લીધો અને તેના હાથમાં એક રૂપ્યો મુક્યો. પછી પેલા દુકાનદાર તરફ ફરી તેણે તેની તરફ એક ખીન્ને રૂપ્યો નાંખ્યો, જે, કોલાંવાટરના પૈસા લેઇ બાકીનું છુટું

આપવા જતો હતો, જે રેહેમતે ન લેતાં તેને પડેલી તકલીફના બદલામાં તેનેજ રાખવા કરમાવ્યું.

એ સઘળી તેની ઉદારતા ગુલબારે જોઈ અને મનમાં ઘણી કચવાઈ, પણ કશું બોલી નહીં.

હવે તેઓ બંને તે દુકાનમાંથી ઉતર્યાં કે તેણીએ જ્યું કે તેણીને બાકસ પેલા જવાને પકડેલો હતો, જેથી તે બોલી ઉઠી—

“નહીં, નહીં! મારા હાથમાંનો બોલો તમે ઉંચકીને ચાલો તે મને ઘણી લાજ લાગે.” એમ કહી તે બાકસ તેણીએ તેના હાથમાંથી લઈ લીધો અને રેહેમતેણી તેની સાથે નકામી જીદ કરવાનું વાજબી નહીં વિચારી તે તેણીને લેવા દીધો.

“વારૂ, મને તારી સાથે ચાલવાની રજા છે કે તેણી નહીં? રસ્તો ઘણો ગીરદીનો છે એટલે તારી સાથે હું હોવું તો તને કાંઈ અડચણ છે?”

“પણ એમને એમ, મારી ઉપર તમે કેટલાક ઉપકાર કર્યા જશે, સાહેબ” તે સભ્યતાથી બોલી અને પોતાની સાથે ચાલવાની તેની અરજ ના પાડતાં રખે તેના ઉપકારનો બદલો અપકારમાં વાળેલો સમજી તે અપમાન લેય તે વિચારની બીહીકથી તેણીએ તેને તેમ કરવાની રજા આપી.

“આ અકસ્માતથી તમને કેંઠે લાગ્યું, કેંઠે તમને દુઃખેછ?” તેણે ઘણી માયાથી પુછ્યું.

“નહીંજી, કાંઈજ નહીં, જરા ખભાંમાં ઠળતર થાયછ.” એક પીંજરામાં ઘેરાયેલી ચલીનાં હૈયાની માફક ફડકતે હૈંચે તેણીએ જવાબ દીધો. એક ખ્યાલ, તેનીથી તેણીએ કેમ છુટું થવું તેના તેણીને હતો, અને વળી બીજોજ ખ્યાલ, રખે તેવી કાંઈક કેશેશ કરતાં તેને અપમાન થાય તેનો હતો. એ બંને ખ્યાલોની વમલમાં તે બીચારી ગોટાં ખાતી તેની સાથે આગળ વધી.

“હા, કેમકે તે ઘોડાનું મુકું ખભાંપરજ લાગ્યું ખરૂંની? પણ શુકે અદલાહ, કે કાંઈ વધુ ગંભીર ઇબ્ન તને ન થઇ.”

“અને તમારી મોટાં દીલની મદદ જો વેળાસર મને નહીં મળી હોતે તો તેમ થતેજ, જે માટે તમારો હું ઉપકાર માનુંછ. તમારી તે મહેરબાનીનો બદલો મારાથી વાળી શકવાનો નથી, પણ, મારી તરફથી તમને જે કાંઈક અર્થ થયો તે તો મારે પાછો—”

“યા ખુદા! તમે એમ ધારી શકોછ?” તે તેણીને અટકાવી બોલ્યો, “તે દહાડે તો તમને ગુસ્સે થવાનું મેં કારણ આપ્યું હતું, પણ, ખુદાને શાહેદ જાણી કહુંછ કે તમારી તરફની મારી તે વર્તણુકમાં તમને અપમાન કરવાની મારી નેમ હતીજ નહીં. તમારી ખુબસુરતીથી હું એવો અંજાઈ ગયો હતો કે—”

“ઓ! સાહેબ તમે જાણુંતા નહીં હશે કે એ કીસમની વાત મારી લાગણીને કેટલી દુઃખી કરેછ! તમે મારી તરફ ઘણીજ માયાથી, ઘણાજ મોટાં મનથી, ઘણાંજ ઉદાર દિલથી વરત્યાછ તો એ સઘળી લલી લાગણીને, મારે સાંભળવાં નહીં જોઇએ એવાં વચનથી શામાટે કાઢ લગાડી ખરાબ કરોછ?”

“પણ, હું કાંઈ પાક સ્વચ્છ પ્યારને આધીન થઇ બોલતો હોવું તો?”

“નહીંજ, આપણુ ખન્નેની હાલત એટલી જુદી છે કે તેવો વિચાર મારાં મગજમાં લાવવાની મારાથી હીંમત થાયજ નહીં, અને મારી ચાલચલણ કે રીતી નીતીને માટે તમે હજી કાંઈ મત ખાંધ્યું નહીં હોય તો મહેરબાની કરી સમજો કે એવી વાત મને ઘણીજ અણગમો પેદા કરનારી છે.”

“પણ મીઠી મધુરી, મેં તારી ચાલચલણ અને રીતી નીતીનો એક પલમાં અભ્યાસ કરી લીધોછ તેથીજ હું એવી વાત કરવાની હામ લીકુંછ.”

“સાહે મારે આ તરફ રીચી રોડપર જવુંછ, માટે, એક-વાર ફરીથી મારી તરફની તમારી મેહેરબાની માટે ઉપકાર માની હું રૂબસાદ આહુંછ.”

હ્યાં તેઓ બન્ને ઉભાં અને તે જવાન નવાબખદાને લાગ્યું કે તેણીની સાથે બોહોંસ કરી ચાલ્યાજ કરવામાં રાહાપણ નહીં પણ મુખોંધ હતી.

“ફક્ત એક બોલ-એકજ વધુ બોલ બોલવાની મને રજા આપ.” તે તેણીનો હાથ નરમાશથી પકડી બોલ્યો, “મારો સ્વભાવ, મારી પ્રમાણીક નિષ્ઠા, મારી અંતઃકરણપુર્વક મતલબ એ સઘળું તારી આગળ વિસ્તારીને રજુ કરવાની મને એક તક આપ. હું કાંઈ તારી મુલાકાતે આવવાની રજા માંગતોજ નથી, મગર,—”

મુલાકાત બોલ સાંભળીનેજ શુંહઝાર ચોંકી શરમથી લાલ થઇ ગઈ અને તુરતજ પોતાનો હાથ તેના હાથમાંથી તેનીએ સેરવી લીધો.

“આહ ! હું કેવો કમ બખત !” તે બોલ્યો, “મેં તને પાછી ગુસ્સે ફીધી, પણ હું ખુદાના કસમ ખાઈ કર્દુછ કે તારી તરફના મારા આચાર વિચારમાં પાપનો એક કતરોળી નથી. મધુર છોકરી, ઠઠી મેં નહીં અનુભવેલી, નહીં જાણેલી જે લાગણીથી હું તારી તરફ ખેંચાયોછ તેની તને કેમ ખાતરી આપું ? હું તારો સારો વિચાર કેમ મેળવું ? તારી દોસ્તી હું કેમ સાંધું ?”

“મને મારે રસ્તે જવા દીધાથી તમે તમારી એ સઘળી મતલબ પાર પાડશો.” એટલું બોલી તે ત્યાંથી ચાલી જવા ઠરતી હતી, પણ નહીં, તેણીનું હૈયું તેમ કરતાં દુઃખાયું. તેણીને લાગ્યું કે જે જવાને તેણીની ઉપર દેખીતો ઉપકાર કીધેલો તેવા એકને અપમાન કરવાની તે હદ બોળંગી જતી હતી. આ વિચારે તેણીનાં મનમાં આવતાંજ તે ચાલી જતી થોળી અને તેની તરફ જોઈ બોલી—

“મને નગુણી સમજવાની તમે મેહેરખાન, બુદ્ધ કર્યો ના— એમ તો વિચારતાજ ના કે તમોએ જે મારે માટે કીધું છે તે મારાં મનમાંથી જતું રહ્યું છે. નહીં, તમે મારી તરફ બલી લાગણી દેખાડવાની જ્યારે મેહેરખાની કીધી છે ત્યારે મને એક નિરાધાર નાવારેસ છોડી લેજે દરગુજર કરી તે તમારી મેહેરખાનીમાં ઉમેરો કરજો.”

“મીઠી મોહન, જો તને ચઢાવી એ એક પાપ હોય તો તારી સનમુખ હું પાપી બનીનેજ ઉલોછ અને સાચા સ્વચ્છ ખ્યારની માંગણીથી તને અપમાન થતું તું સમજતી હોય તો તારી ખફગી મારે સર જેથી લેવાના જોખમમાં હું ખુશીથી ઝીપલાઉં છ. મારા બોલને તુચ્છકારી ના કાઢ, મારા સોખનો હલકા ગણી—”

“હું તમારું કાંઈજ વધુ સાંભળવા માંગતી નથી.” એટલું બોલી શુલઝારે ચાલતી પકડી.

પણ તુરતજ તે જવાન તેણીની જોડમાં આવી ચાલવા લાગ્યો.

“નહીં, આપણે એમ છુટાં નહીં પડ્યે !” તે મક્કમપણે બોલ્યો “કદી કદીથી તારી પુઠે પુઠે હું આવવાનો નથી. કદી, કદીથી તું ક્યાં રહેછ તે શોધી કાઢવાની હું તજવીજ કરવાનો નથી, પણ, મારે તને પાછું મળવું છે. મારાં સુખનો સર્વ આધાર તે મેળાપપરજ છે તો મને નિરાશીના ગારમાં નહીં ડુબાડી મારવાની મેહેરખાની ન ફરમાવે ?”

શુલઝાર કુદરતીજ લોળી અને લક્ષી હતી. તેણીનામાં ખુરી આગાહી જાણી લેવાની કે ખુરાંની અગમચેતી કરવાની કાયનાતજ ન હતી, અને જો અરૂં કહે તો શુલઝારને મનાવવામાં તે જવાન નવાબ-જાદાની કોઠળી રીતે ખુરી મતલબ હતીજ નહીં. તેની આબુજીમાં એવું પ્રમાણીકપણું હતું, તેની આરબુમાં એવી સચાઈ હતી, તેનો એક એક

સોખન એવો લાગણીથી ભરપુર હતો કે તે સંઘળું ગુલઝાર જેવી એક અબલાપર ભેળતી અસર કરવામાં નિષ્ફળ નિવડે તો અમો તેણીને ઔરતના દરબજાથી કાં તો છેક કમીની, કાં તો એકદમ આલા ગણ્યે. આખરે કરેને તે એક ઔરતજ કેની, એટલે રહેમતનું આ બોલવું સાંભળી તે થોખી ગઈ અને ચીંતા અને ગુચવણોનો તે એક લેગો લેગ થઈને ઉભી.

“આલો, લેવો, તમે મને શું કહેવા માંગો છો?” તેણીએ પુછ્યું અને તે વખતે તેણીના મ્હેરાપર રતાશ ચઢી આવ્યો હતો.

“હું ખસ એટલુંજ માગું છું કે જેમ એક હુમશીર બહેન પોતાના બેરાદરપર જેટલો વિશ્વાસ મુકે તેટલો વિશ્વાસ તેમ તું મારી પર મુક અને કાલે ચા કોઈળી દહાડે તારી સાથે બે વાત કરવાની મને તક આપ.”

“વારું કહાં?”

“તારે ગમે તો આ રસ્તાપરજ આવેલા ‘રીચીઆગ’માં.”

“ઠીક છે, ત્યારે જાવો, આયજ વખતે પરમ દહાડે આયજ રસ્તાપરથી હું પસાર થવસ.”

આટલું બોલી તે ઝડપથી ચાલીજ ગઈ; કેમકે તે બોલ તેણીનાં મોંઢમાંથી નીકળતાંજ તેણીએ જાણે કાંઈ અજીમ શુનાઈ દીધો હોય તેમ તેણીનું હીલ ડંખવા લાગ્યું.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

મનતરંગ.

ખાંખી સોડમાં વસી તો શું મુઝકો છે ?
તુંને ફસાવશે એવો તેનો શું ફાંગ છે ?
અરે ! જો નહીં બદી રહી તો નેકીની કદર,
બુજે તું કેમ બદીનીખી-બદી જોયા વગર ?
વિચારી જોઈ મુઝને પગ હોંમતથી ખરાબર,
પછી શું તેને મળશે જખરહસ્ત એક પથ્થર !

શુલઝાર જે કામે પોતાનાં ઘરમાંથી બહાર નીકળી હતી તે બજાવી પાછી પોતાને ઘરે ગઈ. ઘરે આવતાંજ સીધી પોતાના માળપર ન જતાં ઝોહોરાના ઓરડા આગળ થોપી, કેમકે જે હમણાં બન્યું હતું તેથી તેણીને વાકેફ કરી તેણીની સલાહ લેવાનો તે લોખી ખાજાનો વીચાર હતો.

ઝોહોરાનું ખારણું થોડતાંજ તે ઉંઘાડી તે પોતેજ શુલઝાર સનમુખ આવી ઉભી રહી. આજે તે કાંઈ ઓરજ કઠેરામાં હતી અને શુલઝારની પહેલી મુલાકાત વખતે જે લપકાબરેલો પોશાક તેણીએ તેને ખતાવ્યો હતો તેજ પોશાકમાં હાલ તે બનીઠણોને ઉભી હતી. તે પોતાના હોઠપર હાથનું એક આંગળું મુઝી નખરાંથી જરા હસીને ખોલી—

“શુલઝાર ખ્યારી, આજે મારીથી તને અંદર તેડાય તેમ નથી, કેમકે, હમણાં હું કોઈના આવવાની કાગને ડોળે રાહ જોઉં છું.”

“ઓ ! ત્યારે ઝોહરા તને આટલીખી રોકવાને માટે હું માફ માગું છું. હું જાણું કે તું એકલી હોસે ને—”

“ને તેથી તું સમજી કે જરા સાથે બેસી અડધોક કલાક લાલેલું કર્યું હા, તેમ હું કરતે પણ જોની, આજે સહવારેજ

મુશરફખાનની મને એક ચીઠી મળી જેમાં તે લખેછ કે તે સાંજ સુધીમાં મને જરૂર બા જરૂર મળવા આવશે ને હજી તે કેમ નથી આવી પોંહાંચ્યો તેથી હું અજબ થાઉં છ.”

“ઠીક છે, ત્યારે, હું બીજી વખત આવસ.” એટલું કહી ગુલઝાર પોતાના માળપર ચઢી ગઈ.

તુરત કપડાં કાઢી રાતનું કાંઈ પકાવી લેવાની તેણીએ તૈયારી કીધી. તુરત કાંઈ કાંડી કચરાની મહદથી તેણીએ ચુકુલો પેતવ્યો અને તેપર એક ઠીકડું મુકી મજેહની એક બાડી બાજરીની રોટી ચેરવી નાંખી, જે ચરી રહેતાં ઠીકડું ઉતારી તેણીએ ચાહે કીધી જે તૈયાર થતાં એક કટોરો ભરી તે ચાહ અને પેટ્ટી રોટી લઈ એ બન્નેને કેવી એક ન્યામત સમજી સંતોષી ચેહરા સાથે તે ખાવા બેઠી. ખાતાં ખાતાં તેણીને મળેલા તે જવાનનો અને તે જવાનને રીચી બાગમાં મળવાને તેણીએ આપેલાં વચનનો તે વિચાર કરવા લાગી. તેણીના વિચારોની દારમાણાની પેહેલી હરોલે તેણીએ તે જવાનને આપેલાં વચન માટે પોતાનાં દીલમાં તે પસ્તાવા લાગી, કેમકે, ગમે તે પણ તેને મનસે તો તે એક ત્રાહીતજ જવાન હતો; અને જો કે વળી સાથે સાથે તેણીએ પોતાનું મન એમણી મનાવવાની તજવીજ કીધી કે એક લયલીત અકરમાત—કહોની કે નજીક આવેલાં લયાનીક મૌત—માંથી તેણે તેણીને બચાવી હતી ખરી. વળી તેણી તરફથી તેણે પોતાના પૈસાનો છુટથી ઉચ્ચોગણી કીધો હતો ખરો, એટલે, તેણીના કાંઈક વિશ્વાસપર તેણીની તરફની આભારની લાગણીપર તેનો કાંઈક હક્ક હતો ખરો, ત્યારે તે હક્કની રૂહે તેણે એકવાર ફરીથી તેણીની સાથે જે મેલાપ કરવાની માંગણી કીધી હતી, તે માંગણી તેના તે હક્કની બાહાર હતી કે નહીં?

હાલ તેણીનાં મગજમાં ઉભો થયેલો એ સવાલ મુખ્ય હતો. અટ તેણીએ વળી એમણી ખાતરીથી માન્યું કે તે મેલાપ ચાહવામાં

તેની મતલબ તમામ પાક હતી, એમાં તો કાંઈ શક નહોતો અને તે તેમ પુરવાર કરવાનેજ તે તે મેલાપ ચાહતો હતો. તેણીના મગજમાં આથી ઉપજેલા ઉપરાસાપરી વિચારો અને તે વિચારોપરની તકરારો નીચે મુજબની હતી.

“હું જો મારા માદર, પેદર યા વાલીઓનાં શીરછત્ર હેઠળ ઉધરતી, સારાં સુંદર મકાનમાં રહેતી એક બાનુ હતે તો અલબત્ત જેમ હું મેશ બનતું આવ્યું છું તેમ સભ્યતાને ખાતર તે ઘર સુધી મને મુકવા આવતે, યાતો ખારવને ઘરે મળવા આવવાની રજા માંગતે અને તે રજા—સભ્યતાનો કાનુન સાચવી મારાં વાલીઓ તેને આપને અને એ રીતે તે મારા અને હું તેના સ્વભાવથી વાકેફ થતે; અને તેમ અરસપરસ ખાતરી થતાં તેના જે સોખનોમાં માન, તેવા સોખનો સાંભળવાની શું હું ના પાડતે? નહીંજ, અને તેનું પરિણામ શું આવતે? જો તેને હું સાચો અને સાખુત દિલનો જાતે અને મને તે બધી વાતે પસંદ પડતો થઈ પડતો તો હું એક લલા અને માયાળુ જવાનની મોહોરદાર થતે. પણ કમગસીએ ઉપર મુજબનું સઘળું જે નથી બનવા પામ્યું તે મારી આજની ઠમીની કંગાલ હાલતને આભારી છે. તેને ખબર છે કે, હું માત્ર એક ગંરીળડી દરજણ છેઉં, અને મારી ઇજતને દાઢ લગાડયા વગર તેને મારી મુલાકાતે બોલાવું એવું કાંઈ માફ મકાન નથી એમથી તે તે જાણતો હોવો જોઈએ અને તેજ મીસાલે હું પણ તેને મકાને તેને મુલાકાત આપું એળી બનવાનેગ બીલકુલ નથી, ત્યારે જે રીતે તેને મળવાનું મેં વચન આપ્યું છું તે કીસમની મુલાકાત ચાહવામાં તેણે એક ઘણીજ સારી સમજ શક્તીનો ઉપયોગ કીધેલો કહી શકાય. જો તેની ધારણ ખરેખરીજ તે મને મનાવવા માંગેછ તેટલી પ્રમાણીક અને પાકજ હોય તો તેની મને ખાતરી આપવાનો તે સિવાય બીજો રસ્તોજ કયો તે લઈ શકે ?

તેની ઉમર ૭૦? તેના અનભવ ડેટલો? વળી તે એટલો માયાળુ અને ઉદાર દિલનો છે કે તે જવાન એક હડહડતો ઠગારો હોય એમ મરા માનવામાં આવતું નથી, અને વાડું, કદાચ તેને વિશેનાં મારા મનમાં હું ઠગાઇ અને હું મર્યાદાની હદમાં રહી નહીં સાંભળી શકું તેવો એકબી મોખન તે બોલ્યો નો તે બાજુ કાંઈ દુષ્ટ રોગનું રૂપ હોય તેમ તેનાથી હું નાહાસીશ. પણ ત્યારે-બીજા હાથપર બેતાં હું તો તેનું નામ વટીક બાણુતી નથી. તે એક તદ્દન ત્રાહિત જવાન-આહ! પેલા કમનસીબ માયાળુ અનવરખાં સાહેબે તેને રેહમત-રેહમનાં નામથી બોલાવ્યો હતો. રેહમત! એટલે તો હયા અને હયાનો દીગર લક્ષ્મ રેહમત! કેવો સંભોગ? પણ વળી મને યાદ આવેછ કે અનવરખાંએ તેને ધમકાવી સબક આપ્યો હતો કે ‘તેની સાથે જળરજસ્તીથી તારી ઓળખ પાડવીજ જોઇએ તેના ટેકામાં જ્યારે એકબી મજબુત કારણ નથી, ત્યારે તારે તેમ નહીંજ કરવું ઘટે તેના ટેકામાં હજારો કારણો છે.’ નહીં, ત્યારે તેને વચન આપ્યા છતાં તે ન પાળું તો હું કાંઈ તેમાં ખોટું કરતી હોવું તેમ કાંઈજ નથી.”

આ સેવટપર આવતાંજ એક નરમ હાથ જોતી તેજલપરથી ચાહેનો ખાલી કટોરો ઉંચકી લઈ તે સાફ ઠરી પોતાનું સીવવાનું લઈ તે બીચારી કામે વળગી. ગમે તેટલો રેહમતનો વિચાર તેણીએ મનમાંથી કાઢી નાંખવાની તજવીજ કીધી, પણ, તેની તે કોશિશ બધી ફાકટ ગઇ, અને વળી પાછી ‘જવું કે ન જવું’ તે સવાલને બધી દરફથી પાછો તપાસતી તે બેઠી.

“અનવરખાંએ તેને એ તાકીદ કીધી તે વખતે તેવણનાં મનમાં કદાચ એમ હોય કે મારી સોડ સાંધવામાં તેની મતલબ પ્રમાણીક-પણાંથી વેગળી હશે, પણ રેહમત”-અને હાં તે છોકરીના બાલપર

રેહમતનું નામ બોલતાં રતાશ ચઢી આવ્યો, “પણ રેહમત જેવી રીતે તે વખતે મારી તરફ વરત્યો હતો તે તરફ જોતાં અનવરણાં સાહેબે તેને મારે જે મત બાંધ્યું હતું તેમાં તેવણ ગેરવાજબી ન હતા. પણ કાંય નહીં. તેવણે તેમ કરવામાં તે જવાનને ગેરધન્સાફ કીધો હોય? હા, તેમણી હોય, કેમકે તે દીવસની પોતાની વર્તણુકને મારે ખુલાસો કરવાને તે બીચારો આજે કેટલો બધો આતુર હતો? અને આજ સાંજની તેની મારી તરફની ચાલ ચલણ અને રીતભાત એવું બતાવીજ આપતી હતી કે મને કશું બીજું અપમાન કરવાની તેની મતલબ હતીજ નહીં. તે બીચારો મારી એક બસ એકજવારની મુલાકાત મારે કેવી આરબુથી ઠાલાવાલા કરતો હતો? આહા! જો તે મને એક આસ્તવાર પ્યારથી ચાહતોજ હશે અને મારી તરફની કાંઈ કુર કઠોરતા તેને—”

પણ હ્યાં ગુલઝાર પોતાના એક ગંભીર ગોરમાંથી ચોંકી જામત થઈ, અને સડસડાટ વેઢ્યા જતા પોતાના વીચારોના તે રાહને તેણીએ એકદમ અટકાવી નાંખ્યો અને તેણીએ જ્યુ કે આતશ જેવા રતાશથી તેણીના બન્ને રૂબસાર તપી રહ્યા હતા, અને તેણીના હૈયાના તાર કાંઈ નવીજ કીસમની લાગણીથી લરજી રહ્યા હતા. કારણ કે, અરે! જે વિચારનાં વમલમાં તે સફુમારી સુંદરીનું મન-કમળ તરતું થયું હતું તે વમલનાં વળામાં તેણીની આટલી જીંદગીનાં ખેડીજવાર પ્યાર બોલ આવી ગયો હતો. અને જો કે તેણીના જાનનાં છેક ઉંડાણમાંથી નીકળેલા એ નવા અવાજથી તે ઘડીભર ચોંકી ખરી, પણ તરતજ બીજી ઘડીએ તે દિલપજીર અવાજથી તેણીનાં હૈયામાં એક નહીં સમજાય તેવી ખુશાલીનો રેલો ચાલુ થયો. કેમકે તે બોલની રંગેરંગમાં અને તેના વિચારની નસોનસમાં બાહુ છે, જેની અસર પાકમાં પાક અને નિરમલમાં નિરમલ મન ઉપર થયા વિના રહેતી નથી. તેને કાંઈ

ચાહેછ, અને કોઇને તે ચાહેછ એવો એક અબલાનાં નાનુક હૈયામાં ધશારો થતાંજ સારી જહાંન અને તેણીની આસપાસના બીજા સંજ્ઞોગો તેણીની સનમુખ નવાંજ રંગરૂપમાં રજુ થાય છે. ત્યારે અને ત્યારેજ, પોતાનું જે જીવનું તે એક ઘડી આગમજ હુરામ સમજતી હતી, તેજ જીવતરથી જીવવાનું તે હલાલ સમજે છે! હાં વળી તે જોલની એજમત તેની અસરમાં ન્યારીજ હતી.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

નીરાશ-નાઉમેદ!

હાં તેણીની સોયની ઝડપ કાંઈ ધીમી પડતી ગઈ અને ધીંગી થતાં થતાં તે સદંતર અટકી પડી; તે કામજ તેણીના હાથમાંથી સરી પડ્યું, અને ભર જાગૃત હાલતમાં તેણીનું મન કોઈ અજબ લાગણીથી મંદ થઈ જઈ સ્વપ્નાની ભુમીપર સફર કરવા લાગ્યું.

પણ, અરેરે! તેટલાં કોઈ કઠોર અને ઘાટકી હાથે તેણીની ઓરડીનું ખારણું થોકાવાથી તે સજાગ થઈ ગઈ અને ચોંટીને ઉભી થઈ. તુરતજ તેણીનું સોનેરી સ્વપ્ન કોઈ અણુદીઠ રોશનીમાં પીગલી ગયું અને આંખના એક પલકારામાં વળી પાછી સોહોરાઈ સુકાઈને તાવદાન થઈ ગયલી કંગાલચતની સામે તેણીએ પોતાને ઉભેલી દીઠી.

તે અવાજ પાછો થયો અને પોતાનાં મનને સ્થિર કરવા આંખે હાથ દબાવે તે એક પલ વધુ ઉભી અને પછી તે ખારણું ઉંઘાડવા ઠોકી.

“હું તો જાણું કે તું ઉંઘાઈ ગઈ, ગુલઝાર,” ઝોહરા ઓરડીમાં દાખલ થતી જોલી, “અને તોખી મને તારી ઓરડીમાં બતીના ઉજાસ દેખાયો તેથી મેં ખારણું થોક્યું; પણ, હું ધાડું કે તું ઉંઘમાંથીજ ઉઠી હશે.”

“કેટલા વાગા ઝોહરા?” નરમ પડી ગયત્રી બતીને ઉશ્કેરતાં ગુલઝારે પુછ્યું.

“લગભગ નવ વાગવા આયા ને!” ઝોહરા બોલી અને તેણીની ઢપપરથી ગુલઝારને લાગ્યું કે તે કાંઈક ખભરેલી હતી.

“ઝોહરા, આજે તું કાંઈ ચીરડાયલી છે?”

“ખરું કહું તો આજે મારાં મગજનું ઠેકાણુંજ નથી. તું જાણેછ કેની કે મુશરફની હું કેટલી આતુરતાથી રાહ જોતી’તી તે? અને વળી મેં’બી કાંઈ તેને થોડાજ બોલાવ્યો’તો! તેણે પોતેજ આવવા મને લખી મોકલ્યું’તું ને તે આયોજ નહીં ને રહી રહીને મને એક કાગળના ચીઠ્ઠાંપર બે બોલ લખી મોકલ્યા કે તેનીથી અવાશે નહીં. નથી તેણે તેમાં પોતાની ગેરહાજરીનું કારણ જણાવ્યું, કે નથી જણાવ્યું કે તે ક્યારે આવશે. હવે એ વાત શું મારીથી સંખાય? હું ચીરડાઉં નહીં?”

ઝોહરાનો આ ખુલાસો સાંભળી ગુલઝારને તેણીની ઉપર કાંઈ અજબ ધિક્કાર છુટી આવ્યો, પણ, આટલું સુધી તો ઝોહરાને તેવી નજરથી ગુલઝાર ઠઠી જોતી હતીજ નહીં. ઝોહરાએ પોતાની નામોશીનો છેલ્લો ચક્રાર કીવા પછીબી ગુલઝાર તેણીને માટે જરાબી મુગ કે શરમ ન ધરાવતાં તેણીની સોડ સાંધતી જતી હતી અને હમણા એકાએક એમ કેમ? શું ત્યારે ગુલઝારનાં નાબુક જીગરમાં ખરપા થયલા પેલા બદુઈ બોલની અસર એટલી બધી જોરાવર હતી, કે, તે અસર તો પોતાની સનમુખ ઠઠેરા કરી નીકળેલી પોતાની તે દિલસોજ સહીને વટીક તે આજે નવાંજ રૂપમાં જોતી હતી? હા, પ્રિય વાંચનાર તેમજ હતું.

“હું પુછુંછ ગુલઝાર કે એ કારણ મારાં મનનાં સમતોલપણાંને ખોરવી નાંખવાને પુરતું નથી?” ગુલઝારને પોતાની સામે મુગી મંતર ઉભેલી જોઈ ઝોહરાએ તેણીને પાછો તે સવાલ કીધો.

“તને ચીરડાવાનું એવું કાંઈળી કારણ મળવા માટે ઝોહરા હું ખરેખર દલગીર છેઉં.”

“પણ આજે તુંગી એમ કેમ? તુંળી આજે ઘણીજ ઠંડી ને બેઠરકાર લાગેછ? વળી કાંઈ તું દુઃખી છે કે?”

શું જવાબ આપવો તેને માટે શુભઝાર થોડીક પણ શુંચવાઈ. તે દીને સાંજે જે બન્યું હતું તે સઘળું ઝોહરાને કહી દઈ તેને પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાનો તેણીએ ઠરાવ કીધો હતો, પણ તેણીનીજ તરફના હુમલા બરપા થયલા અણગમ્યાએ તે બાબતમાં તેણીની જબાનને ઉપડવા દીધીજ નહીં. અરે, તે અણગમો એટલી હદ સુધી જવા પામ્યો કે, શુભઝારનો પાઠ જન ઝોહરાના નજીસ બદન સાથે અઠડતાં વટીક સુગાયો અને કમકમ્યો.

“એમ તો બોલતીજ ના ઝોહરા કે તારી તરફ હું બેઠરકાર છેઉં. હું શું તારા આભારમાં નથી કે—”

“તારા મનમાં મારે માટે કાંઈ નથી જાણી હું ખુશી છેઉં શુભઝાર; હું પોતેજ મારાં મનની આજે માલેક નથી એટલે મેં તુંને એમ ધારી હશે—પણ મુશરરફ ક્યાં રહેછ તે હું જાણે જાણતી હોતે તો કેવું સાડું! હું તેની આગળ દોડી જઈને કેવો ખુલાસો માંગતે! આહ! શુભઝાર, આજ સાંજ સુધી હું ઠઠીળી તેને માટે અદેખી પડી ન હતી, અને હવે મને માલમ પડેછ કે તે ખુબજ જવાનને હું ઘણાજ પ્યારથી ચાહુંછ, એટલે મારાં મનમાં તેને વાસ્તે તરેહવાર બંદોબસ્ત આવેછ. એણે મારી સાથે કોઈ દહાડે એવી ચાલ ચલાવી નથી.” અને ઘાં ઝોહરા ધસાંધસ રડવા પડી.

ઝોહરાને રડતી દેખી શુભઝારથી થોભાયું નહી, એટલે તેને ઘણાજ માયાળુ બોલોથી પરવારી પતાવી તેણીએ ધીરજ આપી.

“હા, તું કેહેછ તેળી ખરાખર છે. ” ઝોહરા આંસુથી તર થયત્રી આંખ લુછતાં બોલી, “મારે એ વાત મનમાં લાવવી જોઈતીજ નથી. જોઈ તો ખરી આગલ શું થાયછ તે; અને જો મુશરફ કાલે મારી આગલ આવી તેની ચાલ માટે ઘટતો ખુલાસો કરી મારી માફી નહીં ચાહશે તો પછી શું કરવું અને કેમ કામ લેવું તેળી મને ખબર છે. ચાલ, જરા છવ વેરવા હું તો બાહાર ફરવા જઈછ, તું આવેછ ? ”

“ નહીં, નહીં, નહીં, ઝોહરા એવડી રાતે બાહાર નીકળવાનું મને પસંદ નથી. ”

“ ઠીક, ત્યારે, હું એકલીજ જઈછ. ” એમ બોલી તે ત્યાંથી નીકળી ગઇ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

મિલાપ.

મેહરબાન વાંચનાર, એટલું યાદ રાખવાની મેહરબાની કરજે કે ગુલઝાર ઘણીજ નાદાન વયની હતી અને દુન્યાનાં લુચ્છપણ, ઠગપણ અને ઢગાબાજીતો તેણીને કશોજ અનુભવ ન હતો,—એક નિરદોષ બાળક આ દુન્યાની રેશની જોતાંજ તેનામાં તેની સાથેજ જે લોખા વિશ્વાસનું બી જન્મ પામે છે, તે બીમાંથીએક કુંભળો છોડવો ગુલઝાર મોટી થવા સાથે તેણીનામાં ઉગતો રહ્યો હતો, અને તે છોડવાને કચડી નાંખવા યા મરડીને ભચડી નાંખવા જેવું આ દુન્યામાં તેણીએ કશું જોયું કે અનુભવ્યું નહતું,—વળી રેહમતે તેણીને ખુદ્દું જણાવ્યું હતું, કે જેમ એક હમશીર બહેન પોતાના ભાઈપર વિશ્વાસ મુકે તેવો વિશ્વાસ તેણીએ તેની ઉપર મુકી તેને એક મુલાકાતનું માન આપવું—એ સઘળું યાદ રાખવાની મેહરબાની કરજે ખ્યારા વાંચનાર અને તેણીનાં

અંતઃકરણનાં ઉંડાણમાં જન્મ પામેલા પેલા નરમ જીણા અવાજની પણ તને યાદ હશે તો અમે જ્યારે આજે તને જણાવવા માંગ્યેછ કે નીમેલે દાહડે અને નીમેલે ડલાકે તેણીએ રીચી ખાગ તરફ હેયું લીધું ત્યારે તું અજબ થશે નહીં.

જન્યુઆરી મહીનાની શુરૂઆત હોવાથી ગુલાબી ઠંડી પડતી હતી અને આકાશ ખુલું અને સાફ હતું. ખાગના ચકરી રોકા નાના દરવાજામાં દાખલ થઇ તે હજી તો અંદર વધે તેટલાંજ આમ તેમ જોતાં તેણીએ રહેમતનો ખુશાલીથી ખીલી રહેલો ચહેરો જોયો અને ખીજી પળે તે તેણીની નજીક આવીને ઉભો. તેણે તુરતજ તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને કાંઇક ખુશાલીનાં વચન કહ્યાં, જે સાંભળવાની તેણીની શક્તિ જેમ સુન મારી ગઇ હતી, તેમ, તેણે હાથમાં લીધેલો તેણીનો હાથ પાછો ખેંચી લેવાની તેણીની સમજ શક્તિ પણ ગોચા ગુમ થઇ ગઇ હતી. તે ચાલ્યો અને તેની સાથે એક ચાવી આપેલાં પુતલાં ગીસાલ તે ચાલતી થઇ.

“આજે તે મારીપર એવું સુખ એનાયાત કીધુંછ કે જેવાંની આશા રાખવાની પણ મને હિંમત નહીં હતી, અને હું તને પાક વચન આપુંછ કે જે વિશ્વાસ તે મારીપર મુક્યોછ તેની પીછાણ કરવામાં હું પછાત પડીશ નહીં.”

“ત્યારે મેં જે આ પગલું ભર્યુંછ તેને માટે તમે ખુરંતો નથીજ માનતાની?” ગુલઝારે ધીમા અચકાતા સાદે પુછ્યું.

“ખુરં માનું? રહેમત બોલ્યો “હરગીજ નહીં. મારી લાગણીનો પુરેપુરો ખુલાસો આપવા માટે આ જેવી ખીજી તકજ મને કેમ મળતે?”

“અને તે છતાં ખાતરીથી માનજો સાહેબ, કે મેં લીધેલાં આ પગલાંમાં ગેરરીતી કે અમર્યાદા જેવું કાંઇજ નથી એમ માહા મુશ્કેલીએ મારાં મનને હું સમજાવી શકીછ. મેં એ સવાલને સંણીજ

ખારીકીથી તપાસ્યો અને ઘડીમાં હું વિચાર કરતી કે મારે નહીંજ આવવું તો ઘડીમાં હું એવાં સેવટપર આવતી કે મારે આવવું. અને છેક છેલ્લી ઘડી સુધી હું તે બાળે તદ્દન અચોક્કસ હતી.”

“અને આખરે તું મારાં સુખની તરફેણનો ઠેરાવ કરી આવી !” નવાબખાનો રેહેમત ખુશી થઈ બોલ્યો, “જો તું નહીંજ આવતે તો મારી નિરાશી એવી જખુન થઈ પડતે કે તે કદાચ મારા જીનને પણ અલવલ પોંડોંચાડતે, કેમકે તે મારી ઉપર એવી ઉંડી અસર કીધીછ કે હું જમાનાઓ સુધી જીવું તોપણ તે ભુત્તી શકાવાની નથી. હવે જે હું ખુલાસો કરું તે ઘણાંજ ધ્યાનથી સમજજે કે જેથી તું મારે માટે પકડું મન બાંધી શકે. જો, જે મંડળીમાં હું ફરંછ હરંછ તેમાં એકેકથી સરસ નાજનીનો છે, અને હું કહુંછ તો કદાપી તું માનશે નહીં કે તેઓ સઘળીમાં તારા જેવી ખુબસુરતીની એક પણ હુરી હજી સુધી મારી નજરે પડી નથી, પણ જ્યારે હું એમ કહુંછ કે તેઓ સઘળીમાં તારા જેવી અદ્ભુત અંદાજવાળી મહાબલરેલી પુરનુર આરત મારા જોવામાં આવી નથી, જ્યારે, તો તું ખરૂંજ માનજે. મેં એવી કાંઈક ખુબસુરતીઓ જોઈછ કે જેમનીપર માત્ર આપણી નજર પડતાંજ આપણી આંખ ઝલકાટ અને ઝગઝગાટથી ઝલકી રહે. વળી એવીજી ખુબસુરતીઓપર મારી નજર પડીછ કે જેઓને જોતાંજ તેમની નજરમાં ભરેલાં જાડુની અસર તળે ગોચા જઠડાઈ સીકડાઈને આપણે સ્તબ્ધ થઈ ઉભાજ રહ્યે; મગર, એ બંનેની અસર ક્યાં સુધીની ? જ્યાં સુધી તેમની આગળ આપણે હોઈયે ત્યાંજ સુધીની ! પણ તારા બાળમાં તેથી ઉલટુંજ છે, એટલે—”

“નહીંજ, તમારે એ વાત લાંબાવવી જોઈતી નથી.” શુદ્ધઝાર શરમથી કે કોણ જાણે કાંઈ બીજા સખળને લીધે લાલ થઈ જઈ

બોલી, “ મને લાગેછ કે તમારી એવી વાત મારે સાંભળવી જોઈતીજ નથી. તે ઉપરાંત તમે મને આજાખતા નથી અને મારાથી એમ તો મનાયજ નહી ક—”

“ કે તારે લગતી ખારીક તપાસ કીધા વિના તું ને આહી શકાયજ નહીં?” જાણે તેણીનો એ વિચાર તે હસી કાઢતા હોય તેવા ઢપથી તે બોલ્યો, “આહ! જે તારી આલચલણ અને રીતભાતનો છાપ તારા ચહેરાપર હોતજ નહીં તો તું એટલી બધી તારીફલાયક ખુબસુરત લેખાતેજ શાની? આહ! મને ખગર છે કે તારી હાલત ઘણી કંગાળ છે; અને તારી એ કંગાળયતમાંથી ઉંચકી જ્યારે હું તને સુખીસુખ્યારી અને આપ અખત્યારી હાલતે પુગાડી, જે મંડળના એક શોભીતા સેતારા તરફકેજ ધારો કુદરતે તારાં તનનાં બોખામાં પાક જનની નિવાજેશ કીધીછ તે મંડલમાં જ્યારે તને હરતીફરતી હું કરીશ ત્યારે તે ઘડીને મારી સાથી સુખીમાં સુખી ઘડી હું માનીશ. પણ, તારી સાથે આટલી વાત કીધા છતાં તારું નામ વટીક હું જાણતો નથી, એટલે તને શું નામે બોલાવવી તેનીબી મને ખગર નથી.”

“મારું નામ ગુલઝાર છેજ.” તે અબલા આશા અને બીહીકની લેગી લાગણીથી આખે આંગે ધુજતી બોલી. આશા-એવી આશા કે જે એવી વખતે કોઈની સકુમારી સુંદરીની છાતીમાં ઉત્પન્ન થયા વગર રહેજ નહીં, અને બીહીક તે તે કીસમની બીહીક કે જે તે આશાની સાથે સાથેજ જન્મી તે આશા કુળદ્રુપ થતાંજ મરણ પામે છે યા તો તે આશા નિરાશામાં ફેરવાઈ જતાંજ વધુ જોશ સાથે ઉગી ઉછળી નીકળે છે.

“ત્યારે ખ્યાંરી ગુલઝાર, મીઠી મધુરી ગુલઝાર, મને તું કહે કે તું મને આહી શકશે?”

“મારી તરફની તમારી વર્તણૂકે મને તમારા મોટા આભાર હેઠળ મુકી છે એ ખરું; અને વળી એથી મારીથી ના પાડી શકાય નહીં કે તમારાં આ બધાં બોલવનાએ મારી ઉપર કંઈજ અસર કીધી નથી, તેમ જો હું કહું તો હું જીતી અને ઢોંગી કહેવાઉં.”

“ત્યારે તો તું ધારે છે કે તું મને ચાહી શકશે, ગુલઝાર ?”
ઓ ! તે સુખ ! તે સુખ તેણીએ નહીં ધારેલું; નહીં વધી રાખેલું તેણીને એચાંતું આવી મળ્યાથી તેના સુવાસનો તેણીને લાસ થતાંજ, તે સદા ટકશે કે નહીં તેની ઘાટકી વમાસણમાં બીચારી તે પડી પણ તેણીની એ વમાસણ ખોટી ઠરશે કે ખરી તે આપણે આગળ જોઈશું. રહેમતે તેણીને પુકેલા સ્ત્રીધા અને સાદા સવાલનો તેણીએ કશે જવાબ આપ્યો નહીં, પણ માત્ર પોતાની ડોક ઉંચકી તેની નજર સામે પોતાનો ચહેરો તેણીએ ધર્યો અને તે આંખોમાં-તે મધુર અશ્રમમાં-તેણે પોતાનો જવાબ વાંચી લીધો.

કાલે તો તેણીનું કોઈ દીલસોજ, તેણીને કોઈ ચાહનારું, હતુંજ નહીં; આજે તેણીની બાજુએ ઉભેલો જવાન તેણીના દોસ્ત કરતાં આલે હતો, તે ચાલી ચલાવીને તેણીને ચાહવા આજે હતો અને ચાહીને તેણીને તેની પોતાની પરજીવન બનાવવાને તે તત્પર હતો.

‘મારી ખ્યારી, હું તને ખાતરી આપી ચુક્યો છું કે જેવી તારી આસકારી ખુબસુરતીએ મારી ઉપર અસર કીધી છે તેવી કોઈએ કવચીતજ કીધી હશે, અને તેથીજ મને લાગે છે કે તારા વગર સુખથી જીવવું મારે માટે મુશ્કેલ છે, અને તેથી અને તેથીજ તને તારી આ હાલતમાંથી ઉંચકી આખાદ અને સુખી હાલતમાં જ્યારે તને હું મુકીશ ત્યારે તે કામને મારી મોટામાં મોટી ફત્તેહ હું લેખીશ; એજ સખખસર તને હું મારી મોહોરદાર બનાવવા

માંગુંછ. હા, એટલું ખરું કે હું જેઓ વચ્ચે ફરુંછ હરુંછ તેઓ મારા આ નેકાળી ચોકી અજબ થશે ખરાં, પણ જ્યારે મારી જવાન ખુશ્મસુરત પરણેતરને તેઓ વચ્ચે લઈ જઈ હું તેઓમાં લેખાતી ઠરીશ ત્યારે તેઓની ખાતરી થશે કે તે ગરીબડી દરજ્જા તે સઘળાંઓ વચ્ચે એક મોતેખર મરતખો લોગવવાને તદ્દન લાયક છે. કહે, ત્યારે મારી દીલદાર દિલરૂખા, કે એ સવાલનો ફરિયાદ કરવાને તારે કેઈ દોસ્ત કે ખેશીની સલાહ લેવીછ ? કેહે મને, કે તારી સાથે નેકાના અકદથી ખંધાઈ તને મારી મોહોરદાર બનાવું તેટલાં તારાં સુખ સગવડ માટે મારે શું ઉપાય લેવાની જરૂર છે ? ટુંકામાં મને તારે લગતી સઘળી હકીકત જણાવ અને—”

પણ હ્યાં તે બન્ને આશક માથુકને કાને અજબળી લેગી ગુસ્સાની લાગણીનો કઠોર અવાજ પડ્યો અને બન્નેએ પોતાની નજર ઉંચકી જોયું તો તેમની સામે ઝોહોરાને ઉભેલી તેઓએ ઢીઠી.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

ઉલટી સુલટી બાળ.

“મુશરરફ! એ તું છે કે? અને આહ! મીઠી મસકલી ગુલઝાર!” ઝોહોરા ઘણાંજ જનુનથી ચીચવાઇ, અને ગુસ્સાથી લાલ થઇ આવી.

“મુશરરફ!” ગરીબ ગુલઝારનાં મગજમાં વીજળીના ચમકારા પેઠે બેમનાં લણુકારો થયો અને ગભરાયેલી ચશમે તે પોતાના આશક તરફ જોઇ, “નહીં, નહીં આ! નહીં, એમ હોયજ નહીં.”

પણ આ સવાલનો જવાબ તે પોતાના આશકથી મેળવે તે અગાઉ તો ઝોહોરા જે શબ્દોમાં તે બીચારાની આંટકણી ઉતારતી

રહી તે શબ્દોમાંનો એકે એક ખોલ તાવેલાં સીસાં માફક ગુલઝારનાં મગજ પર પડતો રહ્યો.

“ઓ! ખુદા મને માફ કરે.” એટલું ખોલી રહેમતે પકડેલો તેણીનો હાથ તેણીએ જોરથી ખેંચી લીધો અને જો વખતસર પાસેજ એક ઝાડનાં થડને તેણીએ પકડી ન લીધું હોતે તો તે બેલાન થઈ જમીન પર તુટી પડતે.

“ગુલઝાર મને ગેરધનસાફ ના કરતી. માફ સાંભળ, ખુદા ખાતર મારો ખુલાસો સાંભળ.”

“નહીં-નહીં, હવે આપણુ બન્નેને કાંઈ સંબંધજ નથી.” દુઃખી અવાજે તે ખોલી અને પછી પોતાની સઘળી હીંમત એકઠી કરી તે ત્યાંથી નહાઠી.

તે જવાન નવાબજદો તેની પુઠે દોડવા જતો હતો, પણ ઝોહોરાએ તેને મજબુત પકડી રાખી રોક્યો અને તેના હાથને એવી મજબુતીથી તે વાળી રહી કે જ્યારે રહેમતે તેને એક જોશબંધ આંચકો માર્યો ત્યારેજ તે તેનાથી દુર જઈ ઉભી.

“દુર થા, ઝોહોરા, મને અટકાવ ના, મને તેની પુઠે જવા દે અને હું તને નિવાળુને નેહાલ કરસ.” પણ આ આશુજીના જવાબમાં તો તેણીએ પાછો તેનો હાથ પકડ્યો, અને ખોલી “દગલબાજ, લુચ્છા, તે મીઠી મસકલી આગળ જવાની તને હવે હરગીજ તક હું આપનાર નથી.”

“ઝોહોરા હું તને ફરમાવુંછ, તને કરગરીને ઠહુંછ કે—” પણ નહીં, ઝોહોરાએ તેને છોડ્યોજ નહીં અને તે બાગમાં રખે કાંઈ બેઅફળ દેખાવ થાય કરી તેણે તે છેડાયલી અળખા સાથે કશી ખેંચતાણુ કીધી નહીં.

“મને તારી ધમકીનીબી પરવાહ નથી. અને આબુજીનીબી ફરકાર નથી.” તે બોલી, “હવે શુદ્ધગાર તો સદાની શુભ થઈ સમજ અને તારી શુદ્ધી ઠેકાણે રાખ.”

“હા. પણ મને તેની સાથે એક બે વાત કરવા દે અને પછી તું જે કહેશે તે હું ઘણીજ ધીરજથી સાંભળીશ.”

“પણ તે બનવું મુશ્કેલ છે, કેમકે, તે દગલખાજ ઠગારી તો ક્યાંની ક્યાં નીકળી ગઈ હશે અને મારી આગળથી મારા કામનામાંથી નહાસવા તું બેચેનતાણુ કરશે તો લોક તારૂંજ નામ ધરશે.”

“હા, તેથી ખરું પણ ઝોઢોરા આપણી વચ્ચેનો તમામ સંબંધ આજે પુરો થયેલો સમજજે.”

“એ સજ્જને કાબીલ હું કેમ થઈ તે તું મને સમજાવ.” ઝોઢોરા રહેમતનો આ ઠરાવ સાંભળી આંખમાં આંસુ લાવી બોલી, “એક ઠગારી દુકતી, જેને મેં મારે પડ્યો લીધેલી, જેને હું નેકીનું એક બીજું સ્વરૂપજ સમજતી હતી, જેને મેં પાક અને પોતાનાં ઇમાન-પર એવી સાચી ધારી કે કોઈ પરાયા મર્દ સાથે એક નજર થવા તે નીચેથી ઉંચે ન જોવ તેની સોહાબતમાં મેં તુંને પકડી કાઢ્યો તેથી તું મને આ સજ્જ કહેશ?”

“પણ તે, તું રહેછ તેની આસપાસજ કેડે રહેતી હશે, માટે મને તેનાં ઘરનું ઠેકાણું આપ.”

“તે ક્યાં રહી મરેછ તે હું જાણતી નથી અને જાણતીબી હોઈ તો તે તુંને ખતાવું નેવી હું સુરખ નથી: ચાલ, મુશરરફ મને ખાતરી આપ કે જે બન્યુંછ તે માટે તું દલગીર છે અને હવે

પછી પેલીને તું મળશેજ નહીં, તો હું અધું ભુલી જઇ તુંને માફ કરવાને તૈયાર છેઉં.”

તે જવાન તેણીની આ કાકલુદીને તુચ્છકારી કાઢવા જતો હતો, પણ, તેટલાં તેને એક વિચાર આવ્યો કે ગુલઝારનું રહેવાનું ઠેકાણું કોઇથી દીવસ મળવાની કાંઇથી આશા હોય તો તે ઝોહોરાનીજ મારફતે પાર પાડી શકાશે. એટલે હાલ તેને છેડી તેને દુશ્મન બનાવવાનું તેણે વાજબી જોયું નહીં, અને તેથી તેણે ઉઠી તેણીને પટાવી લીધી અને ઝોહોરા ખુશી થઇ કે તેણીએ તેની ઉપર એક મોટી ફત્તેહ મેળવી. પણ, વાંચનારને જણાવવાની કાંઇ જરૂર નથી કે ઝોહોરાની તે ફત્તેહ માત્ર તેનાં પોતાનાજ મનતરંગની પેદા કીધેલી હતી, બાકી ખરૂંતો એમ હતું કે એકવાર ગુલઝારની પાક મોહોબતને રહેમતને બાસ થતાં તેણીને માટેની તેની છાતીમાંની નજીસાત સદાબરી નાશ પામી હતી, અને તોળી જેમ તેમ મન મારી ઝોહોરા સાથે થોડાક વખત તે બાગમાં લટાર મારી તેનીથી તે છુટો પડ્યો. ફફડેલો ચટકેલો નિરાશ અને નાઉમેદ થયેલો રહેમત ‘સાબેરગંજ’માં પાછો ફર્યો અને ઝોહોરા, ગુલઝારનો ખુબ તરેહથી આર્યો કાઢવાના વિચારથી પોતાનાં મકાનમાં દાખલ થઇ.

જે રહેમત સાબેરગંજમાં ફફડેલો ચટકેલો દાખલ થયો હતો તો ઝોહોરાને તેણીનાં મકાનમાં જતાંજ તેથી વધુ ફફડવાનું કારણ મળ્યું હતું. કેમકે, ઘરમાં પેસતાંજ તેણીને બળર મળી કે ગુલઝાર તેણીની કેટલાક ઠલાક આગમજની ત્યાં આવી ચુકી હતી અને આવતાંની સાથેજ તે પોતાનો સાથે એક જરીપુરાનાવાલાને લેતીજ આવી હતી, જેને તેણીએ પોતાનો થોડાક સામાન જેમ જાય તેમ આપી દીધો હતો અને થોડાક જે લઇ જવા લાયક હતો તેને એક પેટીમાં

બંધ કરી તે પેટી એક મજૂરને માથે ચડાવી પંચે પૈ સુધીનું પોતાનું બાકું ચુકવી તયાંથી ચાલી ગઇ હતી.

“મારી રૂબસદ ચાહતાં,” માનખીની ચાઠરડી કાતમા બોલી,
 “મારી રૂબસદ ચાહતાં ખીચારી ઘણી રડી, અને મેં તેને ઘણુંખી પટાવીને પુછ્યું કે એટલું બધું તે શું હતું કે તે જરજર રહેછ, તો તેના જવાબમાં તે વધારે ને વધારે રડવા લાગી અને મારો હાથ પોતાની છાતીસે દાખી ખીચારી ચાલી ગઇ-અરેરે! કેવી ખીચારી ગરીબ! કોણ જાણે વરી શું ખીચારીપર આકૃત હોસે?”

“પણ મેં તેને સીવવાનું આપ્યું”તું તે તે આપી ગઇ કેની”

“હાજી, તે મને આપી ગઇછ અને મેં તે તમારા ચોરડામાં મુક્યુંછજી.”

આ સાંભળી ઝેહોરા તુરત પોતાના ચોરડામાં ચઢી ગઇ, જ્યાં તેણીએ ગુલાબારને આપેલું સઘળું કામ તેણીએ તયાં અનામત જ્યું, અને તે સઘળું બરાબર છે કે નહીં તે જોવાને માટે તેણીએ ઉખેડ્યું તો તે તેનાં પડમાંથી ઝેહોરાનું સરનામું કીધેલું એક ચીઠી તેણીને મળી, જે તેણીએ ઝટ ઉખેડી નીચે મુજબ વાંચી:-

“તમારી તરફ હું કદીખી નગુણી થયત્તી ન કહેવાઉં તેમજ મારી ચાલચલણ અને રીતીનીતીપર કોઇગી જાતનો તમે સોખન નહીં લઇ જાવો તેથી હું તમને અરજ કરુંછ કે આજે તમારી નજરે પડેલા દેખાવનો ખુલાસો મહેરબાની કરી તમારા મુશરરફખાન પાસેથી જરૂરજ મેળવજો. કદાચ હું આ લખુંછ તે આગમજ તેવો કાંઇ ખુલાસો કરી દેવા જેટલો માયાલુ તે થયોખી હોય એ બનવાજોગ છે, તો, બનતી તકે પહેલેતે મેળવજો અને તે જ તમને ખરેખરજ અકારમાં મળશે તો મને ખાતરી છે કે તમે મને તમારા કપકામાંથી

મુક્ત કરશેજી. તમને સામે થવાની કે તમારી સાથે નજરે નજરે મળવાની ખીહીકથી હું કાંઈ આ મકાન અને આ મોહલો છોડી જતીજ નથી, પણ તેમ કરવાનું કારણ તદ્દન જીહું અને ઘણુંજ મજબુત છે.

“લી૦ દુઃખી પણ તમારા આભાર
હેઠલ કચડાયલી,
“ગુલઝાર કરીમ.”

“હા, ઠઠાચ તે એટલા બધા ઠપકાને પાત્ર હોયળી નહીં” તે ચીઠી વાંચી ફાડી નાંખતાં ઝેહોરા મનસે બગડી, અને સુવાની તૈયારી કરવા પડી.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

એક ભયલીત ભરમ.

ઉપલા બનાવની ખીજી સહવારે છ વાગ્યાનો અમલ હતો; હાસી ગુલનાર બેગમ બદુલગાહરનાં ખીછાણાં પાસે ઉભી હતી. એકેએક ખારીના પડદા નાંખેલા હતા, અને તેથી આરડામાં ઘણું અંધારું પડવાને સળબે ઉજાસને માટે મીનગત્તી સળગાવી મુકી હતી.

ગુલનાર પોતાના રાખેતાના સુંદર પોષાકમાં હતી, એટલે, તે ઘણી સકાળેથી ઉઠેલી હોવી જોઈએ. તે નખરાંબાજ નાર ખુસુરત તો હતીજ, પણ તે ખુસુરતીને આર દીપાવવાને હંમેશાં તે સુંદર પોષાક પેહેરી નીકળવાની ઘણીજ કાળજી કરતી હતી અને જો કે હમણા તે આરડામાં તેને જોનારું અને જોઈને તેની તરફ વખાણથી હસનારું કોઈ ન હતું, તોપણ હાલ તે બનીઠણીને નખરાંબાજ અદાથી ઉભી હતી.

જે બનાવે બેગમને ખીમારીને ખીછાણે હજી સુધી બાંધી રાખી હતી તે બનાવને બાજે દશ દીન થઈ ગયા હતા, જે અરસામાં જો

કે તે ધાસ્તીભર્યા તબક્કામાંથી સુધરતી જતી હાલતમાં આવી હતી, પણ તે પોતાની પુર શુદ્ધીમાં આવ્યા છતાં સમજ પડે તેવા શબ્દોને હજી ઉપયોગ કરી શકતી ન હતી.

તેની તે શક્તીની નવાબ એટલી આતુરતાથી રાહ જોતો હતો કે દીન ઉગે વધતી જતી તેની એ ખાખેની ચીંતાથી શુલનારની જાણાસા વધતી અને વધતી ઉશ્કેરાતી હતી. નવાબ પોતે કોઇ કોઇ વાર તો કલાકોના કલાકો સુધી પોતાની બેગમનાં બીજાણાં પાસે તેણીના ફીક્કા ચેહેરાને દીકતો બેસી રહેતો અને તે વખતે તે બન્ને ધણીધણી-યાણીના ચેહેરા પર થતા તરેહવાર ફેરફારો દાસી શુલનાર કાંઇ અજબ અડસથી છુપાઇને જોતી હતી. અમે ધાર્યે છ કે એક ગમ દાસી શુલનારનું વર્ણન આપતાં અમે ખુદલું જણાવ્યું છે, યા તો વાંચનાર બાણી લેય તેમ લખ્યું છે, કે તે એક બડી ખંધી અને દુન્યા ખાધેલ ઓરત હતી, એટલે નવાબ અને બેગમના ચેહેરા પર થતા વારંવારના ફેરફારો તેણીની સામે એક ઉંઘાડી ચોપડીના જેવા ખુલ્લા હતા.

બેગમને શુદ્ધી આવ્યા પછી જે પહેલ પહેલી મુલાકાત નવાબે તેણીના ઓરડાની લીધી હતી, તે વખતે શુલનાર ત્યાં હાજર હતી નહીં, પણ, ખંધ કીધેલાં બારણાં આગળ કાન દઇ તે લુચ્છી બીલાડી ઉભી હતી; અને નવાબનાં બોલવાનો જે થોડો ઘણો અવાજ તેને કાને પડ્યો હતો, તેમજ, બેગમનાં ડચકાં ખાવાનો અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો હતો તે પરથી તેને ચેતી જતાં વાર ન લાગી કે તે બન્ને ધણી ધણીઆણી વચ્ચે કાંઇ ઘણોજ ઉંડો અને ઘણોજ લયાનક ભરમ છુપ્યો હતો.

આ પ્રકરણમાં જે બનાવ બનવાની અમે ધારણા રાખી છે તેના દીખાયા તરીકે આટલું બોલી અમે હવે રીતસર આગળ

વધીશું અને તેટલા માટે બેગમનાં બીછાણાં આગળ ઉભેલી હાસી ગુલનાર તરફ વાંચનારનું ધ્યાન પાછું રોકવાની અમોને જરૂર છે.

બેગમ હજી સુતેલી હતી, અને હાસી ગુલનાર, જેણે એ રાતનો મોટો ભાગ સબગરૂ હાલતમાં પસાર કરીધો હતો તેને એટલું જલદી ઉઠી તૈયાર તત્કાળ તથા રહેવાને કશું કારણ નહીં હતું, પણ તે તેમ ઉઠી હતી, કારણકે, બેગમ ઉંઘમાં કાંઈ બગડી હતી, અને તે શું બગડી હતી તે જો કે ગુલનાર બરાબર સમજી શકી નહીં હતી, તોપણ, તે ઉપરથી તે જાણી શકી હતી કે બેગમની બોલવાની શક્તિ પાછી આવવાનાં કાંઈક ચાન્ડો દેખાતાં હતાં. એટલે, તે જે બોલે તેના પેડેલો બોલ પોતેજ ખેડે પકડી લેવાની આતુરતાથી વગર ગડ-ગડ કરવે ધીરેથી ઉઠી હતી, પણ બેગમને પછી શાંતીમાં સુતેલી જોઈ, પોતે પાછી ન લેટતાં ડેસ કરવા પડી અને જેવી તે બનીઠણી તૈયાર થઈ કે બેગમે કેર વાળી અને કાંઈ ગડગડતી સંભળાઈ કે તુરંતજ ગુલનાર તેનાં બીછાણા આગળ આવી અને બેગમનાં મોંઢમાંથી જે કાંઈ બોલ નીકળે તે સાંભળી લેવાને હમ ઉંચેનો ઉંચે રાખી ઉભી થોડીક પલમાં બેગમનાં મોંઢમાંથી સૌદાગર અનવરખાનું નામ બાહાર પડ્યું, અને તે પડતાંજ ગુલનારે જોયું કે તેણીના અત્યાર સુધીના પ્રીકકા ચહેરાએ કાંઈક રતાશ પકડ્યો.

પણ, આહ! ચુપ, તે કાંઈ વધુ બોલવા જાય છે, અને ધીમે પડતા થોડાક બોલો ગુલનાર ધણી અધીરાઈથી સાંભળે છે, પણ તે વેરવિખેર બોલોની એક સામગ્રી સાંકળ બનાવી તેને સમજ પડે તેમ તેણી જોડે તેટલાં તો બેગમ પાછી ચુપ થઈ ગઈ, પણ તે માત્ર થોડીજ પલ, અને બેગમના હોઠ વળી પાછા ફડફડતા સંભળાયા; આ વખતનું તેણીનું બોલવું આગલાં બોલવા સાથે સરખાવતાં

ઘણુંજ સાફ અને સમજ પડતું હતું. થોડાવાર તે બોલતું ચાલુ રાખી તે વળી ચુપ થઇ ગઇ; પણ, યા ખુદા ! તે થોડા છેલ્લા બોલોએ શુલનારને એક કેવા લેદથી વાકેફ કીધી હતી ? કેમકે તે સાંભળતાંની સાથેજ તે દારી ચોંકી, ચમકી અને તેણીના ચહેરાપર ગભરાટની અચુક નીશાન પ્રગટી નીકળી. તે શબ્દો તેણીને કાને અડકતાંજ તે હરણુકાળ થઇ ગઇ અને તેણીને ચક્રર આવી ગયાં કે શું તે આંખે હાથ દઇ પાસેજ એક ખુરશી પર બેસી પડી. તેણીનાં મગજમાં કાંઇ ટકોરા વાગવા માંડ્યા, તેણીના કાનમાં કાંઇક ઘુંઘવાટો શુરૂ થયો, તેણીની નસમાં એક સરપ દોડે તેવો સણુ-સણુત લાગુ પડ્યો અને તેણીના સાંધેસાંધામાં ઝઝણી ભરાઇ આવી. તે બીલોરી જાંગલીમાં બનેલો છેલ્લો બનાવ તેણીને હવે કાંઇ નવાંજ રૂપમાં દીસવા લાગ્યો અને તેની આસપાસ વિંટાળાયેલો ભરમનો પડદો ફાટી ગયો અને તે પડદો ફાટતાંજ જે તેની નજરે પડ્યું તેથી તે બીહીને સ્તબ્ધ થઇ ગઇ.

પણ, સખર. વળી પાછી બેગમ બોલતી સાંભળાઇ અને વળી પાછી શુલનારે કાન દઇ બધું સાંભળ્યું અને જો કે તે બોલો ભાગાતુટા અકસ્વકરના અને થોડા હતા, તોપણ, તેઓ એક પાછલી તવારીબને આખી રજુ કરવાને માટે હાલ તો પુરતા હતા, અને પહેલે બોલાયલા બોલોથી તેણીને કાંઇ માત્ર વહેમજ ઉપજ્યો હોય તો આ છેલ્લા બોલો તે વહેમને એક સાબુત બીના તરીકે પુરવાર કરવાને બસ હતા.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

કસરેવજના કરતુક.

ગુલનારે સાંભળેલા તે બોલો શું હતા, તે વાંચનારને હાલ જાણાવી દેવાને અમે તૈયાર નથી, એટલે, હાલ આ પ્રકરણમાંના બનાવની સાંકળ, વગર કારણે ન તોડતાં તેમાં એકેક ઠડીનો ઉમેરો કરતા જઈ તેને સંપૂર્ણ બનાવીશું. હવે દાસી ગુલનારે જે બાણુવું હતું તે પહેલે બાણી લઈ નવાબને તેડી લાવવાનું તેણે ઘટ્ટું વિચાર્યું, અને તેથી તુરતજ પોતાના શેકની શોધમાં તે દોડી ગઈ. નવાબ સાહેબ ઉઠીને પોતાના ઓરડામાંથી નીકળવાની તૈયારીમાં હતા, તેટલાં, દાસી ગુલનાર તેવણ આગળ જઈ પોહોંચી અને બેગમને બોલવાની વાચા આંખ્યાની તેણીએ તેવણને ખમર કીધી. તે ખમર મળતાંજ તેવણનો ચહેરો ચીંતાતુર બની ગયો. એમ ચીંતાતુર બનાવાનો સમય ગુલનારને માલમ હતો. તેથી નવાબની સામે શાંત ચહેરો કરી ઉભું રહેવાનું તેણીને કાંઈ મુશ્કેલ લાગ્યું નહીં. ઉશ્કેરાયત્રી હાલતે નવાબે ગુલનારને તરેહવાર સવાલોથી ગભરાવી નાંખી! બેગમને પહેલે બોલ્યાને કેટલી મીનીટ થઈ હતી? તેના બોલવાપરથી કાંઈ કશું સમજ પડે તેમ હતું કે? તે જગૃત હાલતમાં હતી કે ઉંઘમાંજ બોલતી હતી? અને તેણીને કાને શબ્દનો કાંઈ સનસારો પડતાંજ તે તેવણને બોલાવવા આવી હતી કે?

અલગત વાંચનાર ધારતાં હશે તેમ એ સમજાજ જવાબો ગુલનારે ઘણાજ ઠાવકા અને નવાબની મરજીને પેશ પડતા આખ્યા હતા અને તેણી તે જવાબો આપતી હતી તે વખતે નવાબ તેણીના ચહેરા સામે એવી મતલબથી ટીકતો હતો કે તેણીના જવાબમાં કાંઈ બોટાઈ પકડાઈ આવેછ કે કેમ; પણ જેનું નામ ગુલનાર, તેણીએ

પોતાને ઘડેરા એવો તો ઠાવકો રાખ્યો હતો કે તેણીની ખબર તકન ખરીજ હતી એમ નવાખની ખાત્રી થઈ અને તુરતજ તેણીના હાથમાં તેવણે પચાસ રૂપ્યા ગણીને મુક્યા અને જણાવ્યું કે તે તો બેગમની ખરી તકેદારીથી માવજત કરવાનું ધનામ માત્ર હતું; અને તેણીને તેણીના ઓરડામાં જઈ સુઈ જવા તાકીદ કરી, પોતે બેગમના ઓરડામાં ધસ્યો ગયો. ગુલનાર તેની પુઠે ગઈ નહીં અને તેમ જવાનું તેણીને કાંઈ કારણ પણ હતું નહીં, કેમકે તેણીને ખાતરી હતી કે બેગમ હવે જેમી કાંઈ બોલશે તે તેણીએ અત્યાર આગમજનાં જણી ક્ષીધેલાંમાં કશોખી ઉમેરો કરનાર નથી, એટલે રાતનો ઉબગરો લાંજવા તેણી પોતાના ઓરડામાં જઈ સુઈ ગઈ.

બેગમના ઓરડામાં જતાંજ નવાખને તે જાગૃત થયલી જણાઈ અને નવાખે પોતાની ખરી ખુશાલી વચ્ચે જોયું કે તેની બોલવાની શક્તી ખરેખર પાછી આવી હતી. તેઓ વચ્ચે શું બન્યું તે જણવાનો આપણે માટે હાલ વખત નથી, એટલું કેહેવું બસ છે કે તેમની વાતચીત ઘણીજ લાંબી હતી, જે હરમ્યાન બન્નેની આંખોમાંથી ગરમા ગરમ આંસુનો રોહ ઘડીઘડી ચાલુ થતો હતો, પણ જ્યારે તેમનો વચ્ચેની તે વાત પુરી થઈ, ત્યારે તેઓ બન્નેના ચેહરાપર શાંતી પ્રગટ માલમ પડતી હતી.

તે દીવસથી બેગમની તબ્યતમાં ચાલુ સુધારો થતોજ રહ્યો. જખમ જલ્દી રૂઝવા લાગ્યો, તનની શક્તી વધુ અને વધુ આવતીજ ગઈ અને તેણીની ખીમારી રખે પાછી ભયની વળાણ લેય તેવી હમણા સુધી રખાયત્રી ચીંતા સહતર દુર થઈ કે નવાખ પોતે આગળ કરતાં વધુ વખત તેણીની આગળ રહેનો અને હાસી ગુલનાર બેઠ શકી કે તે આગળ કરતાં ઘણો શાંત દેખાતો હતો. બેગમનો ચેહરો

જે કે જરા જરા રતાશ પકડતો ગયો, તો પણ, તે જે કજરાયલો અને શાંત હતો તેમાં કાંઈ ફેરફાર થતો જણાયો નહીં; અને જ્યારે તેણીને તમામ સાજી થયેલી તબીબોએ જાહેર, કીધી, ત્યારેથી તેણીએ પાછી મેજમજામાં ન લેખાતાં તે દુરની દુરજ રહેતી અને રફતે રફતે એવો એકાંતવાસ લોગવતી થઈ કે જાણે તેના જેવી ખાનદાની અમલદારને ઘટે તે ઠરતાંથી વધારે પ્રમાણમાં દુન્યાદારી તર્ક કરવાનો તેણીએ નફી વિચાર કીધોજ હોય.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

વસ્થા—સજા.

સાબેરગંજની ખીલોરી ખંગલીમાં બનેલા તે કૃષ્ણારસીક બનાવને આજે લગભગ બે મહીના અને થોડાક દહાડા ઉપર થયા હતા, અને એપ્રિલ મહીનામાં આશા રાખવામાં આવતો દખખણના વડા ઠમીશનર સાહેબનો દારો નજીક ને નજીક આવતો જતો હતો. દખખણનાં જે શહેરોને પોતપોતાની અદાલતેઆઝમનું માન હજી મળ્યું નહતું. એટલે તેની અદાલતમાં લાવવા લાયક મુકદ્દમાઓ વડા ઠમીશનર સાહેબ પોતાની વાર્ષિક કે છમાસી ફેરીમાં ત્યાં મુકામ કરે તે વખતે તેવણ સાહેબ સનમુખ રજી કરવામાં આવતા હતા; પણ જે કાંઈક મુસ્તફીમ સખમસર પોતાની ફેરી દરમ્યાન તે શહેરમાં મુકામ કરવાનું તે સાહેબે હસ્મતને નહીંજ ફાવે તો તે મુકદ્દમો કોઈ ખીજી તકને માટે લટકતો ન રાખતાં ઠમીશનર સાહેબ, પોતાના આસીસ્ટન્ટ ઠમીશનરને તેની તપાસ કરવાનું ફરમાવતા. એટલે હવે ઠમીશનર સાહેબના દારાનો વખત નજીક આવી લાગતાં ખુની અનબરમાં સાદાગરની તપાસ પણ નજીક આવતી જતી હતી. એ

ખાખદની તેને જાણ થતાંજ તેણે પોતાના વકીલને પોતાની પાસે તેડાવી મંગાવ્યો અને તેને નીચે મુજબ તેણે કહ્યું:—

“હું ધારૂં છ કે મારી ઉપર મુકવામાં આવેલાં તોહિામતને માટે મને પોતાને દોષિત જાહેર કરવાનો દીવસ આવી લાગે ત્યાં સુધીમાં મારી માલ મિલકત અને દાંલતની મારી મરજી મુજબ ઠેંચણી કરવાની મને છુટ હોવીજ જોઈયે. તેમજ જો હોય તો મારે મારી સઘળી અસ્કયામતની એકલી હકદાર વારસ તરીકે બેગમ જફુલ ખાહાર સરકરાજને ઠેરવવી છે, જેમ કીધાથીજ તે નામવર ખાનુ તરફ મેં જે ધિક્કાર ભરી ચાલ ચલાવી તેણીની આખરૂં ઇજતને તેણીથી નહીં ખમાય તેવો જે દાઘ લગાડ્યો છે, તેમજ તેણીપર જે ઘાટકી જુલમ મેં ગુજાર્યો છે, તેનો ખદલો થોડે ઘણે દરજ્જે મેં વાળેલો લેખાશે; પણ, મારી મરજી એવી છે કે તે સઘળું તેણીનાં નામપર એવી સખત કલમોથી કરો કે જેથી મેં આપેલી અસ્કયામતપર તેણીના ખાવીંદના માંગનારાઓનો કશો હક્ક રહેજ નહીં કે પાંચે દાહાડે તે ઉપર તડાપ પડે. તે ઉપરાંત નવાખ સાગેર-ઉદ-દઉલા સરકરાજ જાગીરો ઉપરનાં મોટી રકમનાં મારગેજ ખત જે મારી પાસે હાલ છે, તે સઘળાં તેણીનાં નામપર ચઢાવી આપો, પણ એ સઘળી વ્યવસ્થામાં જે એક આંકેશ હું મુકવા માંગું છ તે એ કે મારી માલમીલકતનાં ભાડા, મારી જાગીર જમીનોનો ઉપજ, અને મેં મારગેજ રાખેલી અસ્કયામતનું વ્યાજજ માત્ર તેણી લોગવી શકે અને કોઇની વખતે કે કોઇની રીતે કશીખી મુફલને તેણીથી હાથ લગાડી શકાય નહીં કે કશોખી અવેજ મારગેજ મુકી શકાય નહીં, અને તેણીનાં મરજી ખાદ એ સઘળું નવાખજાદા રહેમતને અને તેની પછી તેના વારસોને વંશપરંપરા એજ શરતે પુગતું રહે. તમે સમજ્યા? જે જે હું સઘળું ચાહું છ તે સગવડથી અને ફાયદાપૂર્વક ખની શકશે?”

“હાજી, તેમ બની શકશે” વકીલે જવાબ આપ્યો.

તુરતજ તેને લગતું લખત તૈયાર કરવામાં આવ્યું અને તપાસની થોડા દીવસ આગમજ તે ઉપર સૌદાગર અનવરખાંએ પોતાની સહી કીધી અને તે રેજીસ્ટર્ડ પણ થઈ ચુક્યું.

વક્તી મુજબ ઠમીશનર સાહેબ આવી પુગ્યા અને તેવણે બીજું સરકારી કામકાજ આટોખ્યા બાદ અનવરખાંને તેની સેવટની તપાસ માટે ઉભો કરવામાં આવ્યો. એ તપાસને લગતી બારીકે બારીક વિગત આપી વાંચનારનો વખત લેવાની અમારી ભરજી નથી, કેમકે, આ વારતામાં હજી બીજું ઉપયોગી અને તેની સાથે નીકટ સંબંધ ધરાવનારું ઘણું ઠહેવાનું અને ઘણું લખવાનું છે; કચેરીમાં લોકની મોટી ઠઠ મળી હતી, જેઓમાં ખાલી તમાશગીરો ઉપરાંત વગવાળા અમીર ઉમરાવો મોટી સંખ્યામાં હાજર હતા. નવાબ સાહેબ ઉદ્દલલા તરફથી વકીલ સામ્યદતખાંન અને સરકાર તરફથી મુકદ્દમો ચલાવવાને સરકારી વકીલ હાજર થયા હતા. બંધવા તરફથી કોઈજ હાજર થયું ન હતું. જો કે એ મુકદ્દમો ખુન કરવાની કોશેશને લગતો હતો, તોપણ આજની કોર્ટ કાંઈ એક નીચ કે બદમાશ ખુનીની તપાસ કરવા બેઠી ન હતી. સૌદાગર અનવરખાં એક માન પામેલા ચેહેરી તરીકે ચોતરફ જાણીતો હોવાથી તેની તરફ જેમ લોકોની તેમજ સરકારી અમલદારોની પુરતી દીલસોજી દેખાતી હતી એટલે મુકદ્દમો ચલાવવામાં સરકારી વકીલે પણ પોતાની સદાની ઘાટકી ઝેણ બાજુ મુકી હતી અને પોતાનું બાષણ જેમ બને તેમ ટુંકમાં આટોપી નાંખ્યું હતું. તે પુરૂં થતાંજ બંધવા પાસે ખુલાસો માંગવામાં આવ્યો અને તેણે તો પોતાને બાપુકાર દોષિત જાહેર કીધો, જે સાંભળતાંજ ઠમીશનર સાહેબે પણ પોતાનો ચેહેરો કુમળાવ્યો. હાં સામ્યદતખાંન વકીલે થોડુંક બોલવાની રજા માંગી અને જો કે આ

મુકદ્દમા તો દેખીને સરકાર અને બંધવા વચ્ચેનો હતો. તોપણ, એક અપવાદ તરીકે કમીશનર સાહેબે તેને તેમ કરવાની રજા આપી. સાઅદતખાનનાં ભાષણની મતલબથી વાંચનાર તો વાકેફ છે, મગર તેનાં આજનાં ભાષણમાં તેણે આટલું ઉમેરવાની જરૂર જોઈ કે—

“સૌદાગર અનવરખાંએ સરકારને વધુ તજ્જી ન આપતાં ખેલે. થીજ પોતાના ગુનાહનો એકરાર કરી દીધો હતો, જે ગુનાહ કરવાને તે કેમ અને કેવી રીતે ઉશ્કેરાયો હતો તે પણ તેણે બની શકતા ખુલાસાથી ખુલ્લું કરી જણાવ્યું હતું, વળી તે થયેલો ગુનાહનો અવેજ પોતાથી બની શકે તેવી રીતે વાળવાને તે કેટલો તત્પર હતો તે એટલાં-પરથી દેખાશે કે હમચાજ તેણે પોતાની સઘળી અસ્કયામત માલ-મીલકત, જમીન જાગીર અને દૈલત બેગમ સાહેબનાં નામ પર કરી દીધી હતી અને વળી એવી ગેઠવણ સાથે કે તેણીની બાદ તેણીના દીકરાને અને તેના વારસોને વંશપરંપરા તે ઉતરતી રહે.”

પોતાનું લાંબું અને અમરકારક ભાષણ પૂરું કરી વકીલે લોકની ‘વાહવાહ’ વચ્ચે જગ્યા લીધી અને કમીશનરે પોતાનો ચુકાદો આપવાનું શરૂ કર્યું:

પોતાનાં મનની થોડાવારની નાજાળી સ્થિતિને આધીન થઈ કરેલાં એક કરપીણ કામને માટે સૌદાગર અનવરખાં જેવા એક મોભાદાર ગ્રહસ્થને કેદીનાં પીંજરામાં ઉમેલો જોઈ તેવણને જે દલગીરી ઉપજી હતી તે ભરકચેરીમાં જાહેર કરી તેવણે આગળ ચલાવ્યું કે, “તે ગુનાહ થયા પછી તેની સખ્તાઈ ઓછી કરવાને બંધવાએ લીધેલા ઉપાયોથી અત્તખત તે ગુનાહ લોક-નજરમાં ધણોજ કમતી થયો હતો, તોપણ તે કાયદાની નજરમાં તો જેવો ને તેવો સખ્તજ હતો. બંધવાના એકરાને અને પોતે કીધેલા ગુનાહના તેણે વાળેલા

ખદલાને લોક જે રૂપ આપી શકે તે રૂપ કાયદાથી તો આપી શકાયજ નહીં, તોપણ કાયદો એટલું કરવાનો હક ધરાવે છે કે તે સઘળું ધ્યાનમાં લઈ તે ગુનાહને માટે ફરમવેલી ઘણીજ ઓછામાં ઓછી સજા, જે તેની નજરમાં આવે અને તેની ખાતરીજ થાય કે તેમ કીધાથી કાયદાની ગરજ પુરેપુરી સચવાતાં બીજાં લોકોમાં તેથી ખરાબ દાખલો બેસવાનો ભય નથી તોજ, ફરમાવી શકે, અને તે હકનો આજે ઉપયોગ કરતાં આ કોર્ટને વધું સંતોષ એટલા માટે ઉપજે છે કે તેથી અત્રે જાહેર થયેલી લોક લાગણીને પણ માન આપેલું લેખાશે અને તેટલાં માટે હું હુકમ કરું છું અને ઠરાવું છું કે બંધવા સૌદાગર અનવરખાંને સરકારની મરજી પડે ત્યાં સુધી આસાન કેદ રાખવો અને તેમ કરતાં આ કોર્ટ આશા રાખે છે કે તે આસાન કેદની મુદત જેમ બને તેમ ટુંકી કરી સરકાર થોડા વખતમાં એ કમનસીબ આદમીને તેના હોસ્ત આશનાને પાછો સ્વાધીન કરશે.”

સાઅદતખાન વકીલ અનવરની તરફેણમાં આણેલી તકરાર કમીશનર સાહેબ કેવા આકારમાં લેય છે, તે જાણવાને અધીરાં બનેલાં લોકે કમીશનરનો આ ચુકાદો હરખના ઉછાળા વચ્ચે સાંભળ્યો અને કેટલાકોથી તો ખુશાલીની તાલી વટોક પડાઈ ગઈ. પોતાના એ ચુકાદાથી ઉશ્કેરાયેલી એ લોક લાગણીથી કમીશનરના ચહેરાપર પણ ખુશાલી ઉપજેલી પ્રગટ દેખાઈ આવી.

કમીશનર સાહેબે જેવું પોતાનું બોલવું પુરું કર્યું કે અનવરખાંએ તેવણને નમન કીધું અને ખુશાલીમાં આવી ગયલાં લોક તરફ આભારની લાગણીથી ભરપુર થયેલા પોતાની ચશમ ફેરવી તે કેદીના પીંજરામાંથી બાહાર આવ્યો. તુરતજ તેને પાછો ચાવડીપર લઈ ગયા અને એ રીતે તે બીલોરી બંગલીમાં બનેલા કચ્છામય

ખનાવપર સહાનો પડદો પડ્યો. અત્રે જણાવવાની જરૂર છે કે અનવરખાંને તેની તેહસીલદાર સનમુખની તપાસ પછીથી આવડીમાં બીજા કેદીઓથી બુદ્ધોજ એક એલાહેદી ઓરડીમાં રાખવામાં આવતો હતો, જ્યાં તેને બનતી સગવડ આપવાનું તે આવડીના ચાર્જમાં રહેતા જમાદારની સારી સમજ ઉપર મુકવામાં આવ્યું હતું, અને તે પોતાથી બને તેટલી સગવડ તે કમનસીબને આપવાની ઘણીજ કાળજી રાખતો હતો. હમણાં કમીશનર સાહેબના ચુકાદા પછી તેને તેજ ઓરડામાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

એક મુલાકાત.

તે તપાસની બીજે દાહાડે એક બપોરે એક પોહોરાગીરે આવી અનવરને ખબર આપી કે કોઈ ઔરત તેને મળવા આવી હતી. અનવરખાંએ તેણીને તુરતજ પોતાના ઓરડામાં દાખલ કરવા જણાવ્યું, અને જેવી તે દાખલ થઈ કે તેણે તેણીને શુલઝાર તરીકે તુરતજ પીછાણી લીધી.

બીહીતી ધ્રુજતી અને આંસુ ભરી આંખો સાથે શુલઝાર તે ઓરડામાં દાખલ થઈ અને અનવરપર તેણીની નજર પડતાંજ તે બીચારાનો હાલ અવતાર પડી ગયલો જોઈ, જાણે તે તેણીનો કોઈ સગો હોય તેમ તેણી દુઃખી થયલી દેખાઈ.

“શુલઝાર, એ તું છે કે?” એટલુંજ બોલી તે ઉઠ્યો અને તેણીનો હાથ લઈ તેણે પોતાની આંખોમાં દાખ્યો. તેમાં તે શું ભટ્ટી મતલબથી આવી હતી તે તે પામી જવાથી તે માટે તેણીનો ઉપકાર માનવા તેણે જ્યાં બોલી, પણ તેણીની તે મુલાકાતે તેની

ઉપર એટલી ઉંડી અસર કીધી કે તેણે બોલવા માંગેલા શબ્દો બાહાર ન નીકળતાં તેનાં ગળાંમાંજ ખુટી બેઠા.

“અનવરણાં સાહેબ, મેં લીધેલી આ છુટને માટે મને માફ કરજો, પણ તમારી આગળ આવવાને અને તમારી સાથે દો-ચાર થઈ તમને મળવાને હું ઘણીજ આતુર હતી, કેમકે કાંઈ છુપી લાગણીએ મને—”

“લટ્ટી છોકરી!” તેના હાથને પોતાના હાથમાં માયાથી દાળી તે બોલ્યો અને તરતજ તેની પોતાની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં અને ગળાંમાં એક ડચકું ગુંગળાઈ ત્યાંજ ચોટી બેઠું.

“અરે! સાહેબ, તમારી આંખોમાં આંસુ! ત્યારે તો તમોળી મારા જેવાજ કમનસીબ હશે! પણ હું એમ મળવા આવી તે માટે તમો કાંઈ ખુરં તો—”

“ખુરં માનું? મારી બહાલી બેગી, તારે માટે હું ખુરં માનું? ખરાં દીલની લાગણીને તારે થઈ તું હ્યાં આવી તેને માટે તારે સાઈં હું ખુરં વિચાઈં? નહીં, ગુલઝાર નહીં, તું હ્યાં આવી તેથી તો હું ચાર જયાંજ ખુશી છું અને વધારે એટલા માટે કે જે દુન્યાને હું હમણાં હમણાં ધિક્કારતાં શીખ્યો છું તે દુન્યામાં તારા જેવીબી એક વસેછ, એમ આજે જાણતાં તે દુન્યા માટેના મારા અણગમમાં ઘણો ઘટાડો થઈ શક્યો છે.”

“તેપરથી હું જાણીને ખુશી છેઉં કે તમો મારાં આ પગલાંથી મારી સાથે ગુસ્સે થયા નથી. મને એમ લાગ્યું કે આવી જગ્યાએ મારે એ મુજબ એકલું આવવું નહીં જોઈતું હતું, મગર મેં તમને શુરૂઆતમાં જણાવ્યું, તેમ, એ પગલું લેવાને કાંઈ અણુદીઠ લાગણીથી હું ઉશ્કેરાઈ અને છેક પેહેલે ધડથી તમને હું તદ્દન બેચુનાહ માનતી હતી તે માઈં મત તમને જણાવવાને—”

“શું-શું, તું શું બોલી? તું શું ઠેઠેના માંગેછ, ગુલઝાર?”
 ગુલઝારનું આ છેલ્લું બોલવું તેને કાને પડતાંજ તેણે ચાંકીને તેણીને
 પુછ્યું.

“આહ ! સાહેબ, તમને મેં કાંઈ અપમાન—”

“અરે, નહીં, નહીં, તું મને નિર્દોષ સમજે તેમાં અપમાન
 હોય? અને તારાં દિલમાં વસેલો મારે માટેનો તે વિશ્વાસ એમ કરતાં
 તુટે તે મારીથી કેમ દેખી શકાય? કેમકે, બાણે કોઈ ગેબી ફીરેસ્તોજ
 તારી આંખ લઈ મને જોતો હોય અને તારા અવાજે મને માફ એ
 નિર્દોષપણું બહાર કરતો હોય તેમ મને લાગેછ!”

“મેહરબાની કરી તમારી જે સચ્ચાઈ, તમાફ જે નિર્દોષપણું
 અને તમારી જે માયા મારાં દિલમાં જડ ઘાલી બેઠીછ તેને તમારાં
 કાંઈ બોલાવાથી ઇલઝામ ન પડેચાડો. બસ તમે નિર્દોષ છેઓ અને
 છેઓજ એ મારાં મનમાં મજબુત જડ ઘાલીને બેઠેલો વિચાર તમારી
 ગમે તેટલી સમજાવટથી નાબુદ થનાર નથી. મારી બસ ખાતરીજ
 છે કે તમે કાંઈ ભયભરેલી ગુંચવણના લોગ થઈ પડ્યાછ.
 અને જો કે તે ગુંચવણનો લેહ હું પામી શકતી નથી તે છતાં
 હું ખાતરીથી માનુંછ કે તમે તમારાં વપાસ કરનાર તેહસીલદાર કે
 કમીશનર સાહેબ જેટલાજ નિર્દોષ અને બેગુનાહ છો, અને તેવું
 માફ ઘણુંજ મજબુત અત હોવાથી તમારા કાનમાં તે નિર્દોષપણુંનો
 હલક રેડવાજ હું અને આવીછ.”

“ગુલઝાર, ખુદા ખાતર એ વાત હવે માંડી વાળ અને મને
 કહે કે તું સુખી છે કે?”

“હા, હા, ઘણીજ સુખી છેઉં, પણ મારે લગતી કાંઈખી વાતથી
 તમને કંટાળો આપવા હમણા હું આવી નથી, પણ તમે જે એક

વાર મારી તરફ માયાથી વરતી મને આભારી કીધી હતી તેને માટે ઉપકાર માનવા—”

“અરે, પણ, તેમાં ઉપકાર શાનો? તને એક જવાનનાં ઉછાછળેપણે થતાં અપમાનમાંથી મેં બચાવી તેમાં શું મોટો વાધ માર્યો!”

“તે કામને તમે ગમે તેવું નજીવું રૂપ આપો, પણ તમારી તરફની તે માયાએ મારી ઉપર તો ઘણીજ ઉંડી અસર કીધીછ, અને તેથી જ તમે મને રજા આપો તો તમારું નિર્દોષપણું સાબિત કરવાને હું આખી ધરતી ઉલટ—”

“મારી બહાલી બેટી, તારી આજની મુલાકાતથી તું મને ખુશીજ કરવા આવી હોય તો હું તારી પાસે માંગી લેઉંછ કે હવે એ વાત છોડી તું કાંઈ બીજી વાત કર!” અને આ અરજી ગુજારતાં અનવરખાંના ચેહેરાપર એવી કાકલુદી પ્રગટી નીકળી કે તેમને જે વાત ન ગમે તે ફરજયાત પડતી મુશ્કવાનું ગુલઝારેખી ઘટતું વિચાર્યું.

“વારું આલો, ત્યારે જેમ તમારી મરજી, હવે હું જાઉં?”

“નહીં, નહીં, ગુલઝાર, એટલી જલદી ક્યાં જાયછ? મને તારી હકીકત જણાવ અને તે જણાવ્યા પછી મને તારી હાલની હાલતમાં ફેરફાર કરવાની રજા આપ. હું તો મુવો, મારાં તો કરમમાં જે લખ્યું હશે તે થવાનું, પણ તું જેવી મીઠી મધુર બેટીનું મારીથી કાંઈ લલું થયલું જાણી મને મારી એ કમનસીબીમાં ઘણાજ સંતોષ પેદા થશે. જો કે હું આજે એક કેદી છું તોપણ આ ઓરડીની બાહાર મારા ઘણાક દોસ્તો છે. મારી પાસે પુષ્કળ પૈસા છે, જે બન્નેને હું તારાં લલાં માટે કામે લગાડી શકું તેવું હોવાથી મને તું તારી હકીકત જણાવ અને મને કહે કે કયી રીતે—”

“નહીં, હરગીજ નહીં” ગુલઝાર ઉતાવળે બોલી ઉઠી, “તમે શું એમ સમજોછ કે એવા કાંઈક સ્વલોકના ખ્યાલથી મારું અરે

આવવું થયું? ઓ સાહેબ, જો તમારા મનમાં તેમજ હોય તો પછી મારા જેવી કંગાળ કેાણુ?”

“નહીં, ગુલઝાર, નહીં, તું જરા ધીરી પડ, તને કાંઈ દુઃખ લગાડવાની મારી મતલબ છેજ નહીં, તને મેં પહેલે જોઈ તેજ વખતે મેં તને નહીં ઠણું હતું કે લવિષ્યમાં હું તારીપર નજર રાખીશ—અને તને ભુલીશ નહીં? તો મારો વિચાર તે વખતે એવોજ હતો કે તારું ઠરઠેકાણું મેળવી, તારી હાલતની તલાશ કરી—”

“બસ, સાહેબ, હવે હું રજા ચાહુંછ.” એમ કહી પોતાની બેઠકપરથી ગુલઝાર ઉઠી ઉભી થઈ.

“ગુલઝાર, તું છેડા ના, તપી ના જા; તને મેં પહેલે જોઈ ને જોઈ કે મારાંમાં તારે માટેની કાંઈ અજબ લાગણીએ ઉછાળો માર્યો, અને વખત જતાં તે લાગણી હાલ એટલી મજબુત થઈછ કે તને ગુસ્સે ઠરવાનો જોખમ ખેંચીને વટીક તારી ગરીબી અને કંગાળચત-માંથી તને મોકળી કરવાની હું જીદ લેઈ બેઠોછ.”

“ચાલો, હું રજા ચાહુંછ, સલામ અલેકુમ, સાહેબ, ખુદા હાફેઝ.” અને ગુલઝાર ખારણાં આગળ ગઈ.

“નહીં, નહીં, એમ ના જા.” અનવરખાંએ તુરતજ જઈને તેણીને અટકાવી, “તું મને તારો પેદરજ સમજ અને—” પણ તેટલાંમાં તો તે ખારણું ઉઘડ્યું અને એક પોહોરાગીર તેનું ખાણું લઈ અંદર આવ્યો, જે તકનો લાભ લઈ ગુલઝાર ત્યાંથી સટકી ગઈ.—

“અરે, સખર જરા તો સાંભળ.” એટલું બોલી અનવરખાં તેણીને અટકાવવા ગયો, પણ, તે તેમ કરે તેટલાં ગુલઝાર ત્યાંથી નીકળીજ ગઈ અને અનવરને તો ચોરડીની બાહાર નીકળવાનો હોઠ-મજબૂત હતો. આવડીથી તે જરાક દૂર ગઈ કે તેણીને કાને તેણીનું નામ પોકરવાનો કોઈનો અવાજ પડ્યો, અને બીજીજ પલે તો રેહેમતે આવી તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

મેળાપ અને દાસ્તી.

આ ઓચિંતા મેળાપથી ગુલઝાર એટલી અચરત થઇ ગઇ કે થોડીક પણ સુધી તો તે સુનીસાવજ જેવી બનીને ઉભીજ રહી, અને હવે શું કરવું તે જાણે તેણીને સુઝતું ન હોય તેમ તેની સામે તેણીએ ટીકયાજ કીધું; જેમ કરતાં તેનીથી નજર પોતાની ઉપર ઠડેલી જોઇ તેણી તુરતજ શરમથી લાલ બની ગઇ અને તેજ પળે પોતાનો હાથ તેના કબજામાંથી છટકાવી નાંખી તે બોલી “સાહેબ ! આપણે હવે એકમેકથી અંજાણ છીએ,” અને આટલુંજ બોલી તે ચાલી જવા કરતી હતી, પણ તેણીને તેમ કરતાં અટકાવી થોડાજ પણ અસરકારક શબ્દોમાં તે જે કહે તે સાંભળવાને તેણે તેને અરજ કીધી:

“રહેમતખાંન સાહેબ, એક એકલવાઇ નિરાધાર છોકરીની તમને ઓજરખવાહી ભરી અરજ છે કે તેણીને તમારે હવે વધુ ડેરાન નહીં કરવી.”

“અરે ! ગુલઝાર મારાં મન પુરતો તને ખુલાસો આપવાની મને મળેલી આ તક તું મારી કનેથી છીણવી ના લે; તું જાણેછ કે હું તને ચાહુંછ, તે છતાં એમ હઠીલી ના બન, અને જે અરજ તેં મને હમણાં કીધી તે ઓર મને તારી સોડ સાંધવાને જ્યાંદે ઉશ્કેરેછ, કેમકે, તેથી મને જાણવાને બની આવેછ કે તું નિરાધાર અને એકલવાઇ પડીછ. ગુલઝાર, મારો ખ્યાર તું કબુલ નહિં રાખતી-મારો હાથ-”

“મને જવા દેવો હું કરગરીને માંગી લેઉંછ સાહેબ, કે મને છોડા” તે છોકરી બોલી અને હાલ તે ઠાંધક નરમ પડેલી લાગતી હતી.

“નહીં, ઠદી નહીં, હું ઠસમ ખાધને કહુંછ કે હું એમને એમ તો તુંને નથીજ જવા દેવાનો, કાંઈક અઠવાડયાં થયાં તારું ઠેકાણું શોધી કહાડવાનાં હું અવત્યાં મારુંછ, જે દરમ્યાન તારી સોહામણી સુરત મારાં મગજના આધનામાંથી બુસરાઈ નથી; અને જ્યારે આજે અકસ્માત તું મને મળીજ ગઈછ તો મારે સુખી થવું કે દુઃખી તે તારે પોતાને મોઢેથી જાણ્યા સિવાય હું તને જવા દેનાર નથી. તું મને તારી સાથે જાણજત ચાલવા દે, નહીં તો લોકનું ધ્યાન આપણી તરફ ખેંચી નાહક તું બદનામ થશે.”

આ તકરારે શુભઝારપર જોઈતી અસર કીધી, કેમકે તે જોલી “આલો, ત્યારે, મને તેમાં કાંઈ અડચણ નથી.”

“વારું ! આ ચાવડી જ્યાં અનવરખાં કેદ પડેલો છે ત્યાંથી તું કેમ નીકળી ? ”

“હું તે ગૃહસ્થને મળવાજ ગઈ હતી, કેમકે, તે બીચારાએ મને એકવાર એક હડહડતાં અપમાનમાંથી બચાવી હતી; અને વળી બીજે સળબ એ કે તેવણને હું તદ્દન નિરદોષ માનુંછ.”

“નિરદોષ ! ” તેણીના વિચારની આ વિચિત્ર વળાણથી અજબ થઈ તે જોલ્યો, “હા અલબત્ત, તે બીચારાનાં મનની સ્થિતિ ધ્યાનમાં લેઈએ તો ખરેખર તે નિરદોષજ લેખાય, જાકી એમાં તો કાંઈજ શક નથી કે—”

“સાહેબ, એ વાત લાંબાવવા હું માંગતીજ નથી” શુભઝારે તેને આગળ જોલતો અટકાવી કહ્યું, “તમારે જાણવું જોઈએ કે મારો વખત ઘણો કીમતી છે, અને તમે એક ખરા ગૃહસ્થજ હોવ તો મને મારે રસ્તે જવા દો.”

“નહીં, મેં ઠસમ લીધાછ એટલે હું તને એમને એમ મારું જરાબી સાંભળ્યા વગર તો જવા દેનાર નથી. હું જે કહું તે તારે

સાંભળવું પડશે. ગુલઝાર, ખુદા ખાતેર મને કહે કે તું મને હજી ધીક્કારતાં શીખી નથી-મને કહે ગુલઝાર, શું તું મને ધીક્કારેછ ? જે ઘડીએ તેં મારા પ્યારને ઉત્તેજન આપ્યું તે ઘડીને માટે શું તું આજે પસ્તાયછ ? ”

“અરે ! રહેમત, રહેમત, તે સાંજનો ખનાવ તું ભુલી તો નહીંજ ગયો હશે ? ”

“ગુલઝાર, ઝોહરા અને મારા વચ્ચેનો થોડાક વખતનો સંબંધ ના પાડવાની હું ફેકટ કોશેશ કરીશ નહીં, પણ ગુલઝાર, તું ગમે તેવી નીરદોષ અને પાક છે, છતાં, તું એટલું તો જાણતી હોવીજ જોઈએ કે મારા જેવા જવાનો, જ્યાં સુધી ખરા પ્યાર અને સાચાં જીવનથી ચાહવા લાયક કોઈ સોહામણી સુરત તેમને રસ્તે આવતી નથી, ત્યાં સુધી તેઓ જરાતરા વિખરેલા તો હોયજ છે. તેવો હાલ મારો હતો. તું મારી નજરે પડી તે અગાઉ ખરા પ્યારને તેના પાક આકારમાં મેં કદી અનુભવ્યો ન હતો. જેટલો એક તનનાં નજીસ ખોખાંમાં અને તેમાં ઘર કરી રહેલા પાક જનમાં ફરક હોય, તેટલો ફરક તારા અને ઝોહરાના પ્યારમાં તું સમજ. હવે એક એવી ખીનાપર હું આવુંછ કે જે સાંભળ્યા પછી મને તારી મીઠી માફી બખશ્યા શિવાય તારી પાસે કશો ઇલાજ રહેવાનો નથી. હું એટલુંજ માંગી લેઉંછ કે જે હું તને હમણાં કહું તે સાચું, ખુદાના ખારવેરનું સાચુંજ સમજજે. જાણ ત્યારે કે જે દિવસની બપોરે મેં તને થોડા તળે કચડાઈ જતી બચાવી તે દિવસની સહવારે મેં ઝોહરાને એક ચીઠી લખી બપોરે તેણીને મળવા જવા મેં જણાવ્યું હતું; પણ તેજ બપોરે મારા સઘળા વિચારો, મારી સઘળી મનશક્તિ અને મારી સઘળી લાગણી તારી સાથના તે મેળાપમાં રોકાઈ ગઈ અને જ્યારે તેં પાછું ‘રીચીબાગ’ માં મને મળવાનું

વચન આપ્યું ત્યારે ઝોહરાને મેં લખવા મુજબ જઈ મળતાં મારો જીવ ઠમકચો. હું તને ચાહવા શીખ્યો હતો અને તેં આપેલાં વચન મુજબ આપણે જ્યારે મળ્યો ત્યારે તક જોઈને તારો મુખારક હાથ નેકામાં માંગવાનો મેં વિચાર કરી રાખ્યો હતો. હવે જ્યારે મેં માડું દિલ તનેજ અર્પણ કરી તારી સાથે લવિષ્યમાં જોડાઈ સુખી થવાનો વિચાર કીધો તો પછી-ત્યાર પછી ઝોહરાને હું જઈ મળી તેની સોહાબતમાં મારો વખત કાઢું તો તારી પવિત્ર યાદને હું એવકા થયલો કહેવાઉં એમ મેં માન્યું; એટલે માડું તેણીને આપેલું વચન નહીં પાળતાં હું સીધો મારે મકાનેજ ગયો, જ્યાં તારી સોહામણી સુરતના હું સ્વપ્ના જોવા લાગ્યો. ત્યાર પછી ઘણેવારે ઝોહરાની મને યાદ થતાં અસુરેથી મેં તેણીને ટુંકું અને ટચ લખી મોકલ્યું કે તેણીએ મારી રાહ જોવી નહીં. ટુંકમાં, તેણી સાથનો મારો સંબંધ છોડી નાંખવાનો મેં વિચારજ કીધો હતો; હવે હું તને પુછવા માંગુ'છ કે આ ખોલાસા પછી મારી હાલત શું મોટાં મનથી દરગુજર કરવા લાયક નથી ? ”

“હા-હા-તેમ મનેથી લાગેછ” ખુશાલીથી ઉછળતાં હું સાથ ગુલઝાર બોલી.

“આહ ! ત્યારે તારી એટલી તો ખાતરી છેની કે તને હું જે કહુંછ તે સાચુંજ કહુંછ ? શુકે ખુદા ! ત્યારે તો મારે માટે હજીબી આશા છે ખરી-અને તું મને ધિક્કારતી તો નથીની ગુલઝાર-ખ્યારી ગુલઝાર ? ”

“તમુને ધિક્કારું-અરે ! નહીં, નહીં ! ” તે બોલી, અને તેણીની હપપરથી ખુલ્લું માલમ પડતું હતું, કે તે જવાન તરફ તેણીનું દિલ એકવાર ફરીથી ઉછાળા મારતું થયું હતું.

“જ્યારે તું મને ધિક્કારતી નથી ત્યારે તો ઠઠાચ તું મને ચાહીખી શકે? ગુલઝાર, હવે આપણે પાછાં મલ્યાંછ ત્યારે તો તે સાંજે આપણે વીખુટાં પડી ગયાં હતાં તે માટે હું ઔર જ્યાદે ખુશી છું, કેમકે, ઝોહરા સાથનો મારો સંબંધ તારી સનમુખ જાહેર થઇ જતાં તું જે રીતે મારી આગળથી નાહાઠી તેપરથી તો તારી રીતીનીતિની એક વધુ પંરીક્ષા લેવાનું મને ખની આવ્યું અને વળી ખાતરીથી માન કે તું નહાસી ગયા પછી ઝોહરાએ પોતાના ધિક્કારમાં તારે માટે એવા સોખન એચર્યા કે તારે માટેનાં મારા મનમાં એવડો ત્રેવડો વધારો થઇ ગયો.”

“આહ! ત્યારે મને તેણીએ કશો ગેરધનસાક્ષ તો નહીંજ કીધો?”

“નહીં. તેણે તને પોતાથી ખને તેટલો ધનસાક્ષ આપ્યોછ, અને તેથીજ હું મને પોતાને ઘણો મગરૂર માનુંછ, તેથીજ હવે મારી વધુ અને વધુ ખાતરી થતી જાયછ કે તું મને એક સાચા ખ્યારથી ખરેજ ચાહી શકશે.”

ગુલઝારે માત્ર આંખ ડાંચકી તેની તરફ જોયું પણ કાંઇજ ખોલી નહીં અને રહેમતે તે આંખમાં ગોચા એક કેતાખનાં પાનેપાનાં ભરીને લખેલો ખ્યાર વાંચી લીધો.

“હવે મારી ખ્યારી ગુલઝાર, મારી ખાતરી છે કે તે મને માફ કીધુંછ, મારી ખાતરી છે કે મારાંમાં હજી તને વિશ્વાસ છે-મારી ખાતરી છે કે તું મને ધિક્કારતી નથી તો હવે ખોલ, મને કહે કે તું મારી થઇ શકશે? મને કહે કે તું મારી સાથે નેકામાં ક્યારે જોડાશે? તું મને ક્યારે તારો પોતાનો હક્કદાર ખાવીંદ ખનાવશે કે જે હક્કની રૂહે તારો હું સદાનો વાળી ખનું?”

હવે ગુલઝાર ખરેખરી ગુચ્ચવણમાં પડી. શું જવાબ દેવો તે તેણીને સુઝયું નહીં. એક હાથપર તેણીને લાગ્યું કે તેણીએ પોતાનાં સ્વપ્નાં લવિષ્યને તે જવાનની સારી સમજદારીપર છોડવું, જ્યારે વળી બીજા હાથપર તેણીને ખ્યાલ થયો કે જે જવાનને તેણી નહીં ખરાબર ઓળખે, નહીં પીછાણે, નહીં બાણે કે તે ખરેખરે કાણ છે, તેની ઉપર એટલો વિશ્વાસ રાખી ઝીપલાવવું નામુનાસેખ હતું. એટલે તે થોડી અને સેવટનું મત આપતાં અચકી, અને તેણીનું હૈયું, પીંજરામાં બંધ થયલાં એક ચલ્યાં પેરે ફડકવા લાગ્યું.

“તું મને જવાબ નથી દેતી, ગુલઝાર? આહ! હું સમજ્યો, મારી મીઠી માહબુબ, તારાં મનના વિચારો હું વાંચી શકું છું તું મને નથી ઓળખતી અથવા તો એટલી થોડીજ ઓળખી ચુકી છ કે—”

“તેમ તમે કાંઈ મને તેથી વધુ ઓળખી ચુક્યા નથી.” રેહેમતનાં બોલવાપરથી પોતાના વિચારની સાંકળનો છેડો ઉપાડી લેતાં તે બોલી, “અને તેટલાંમાં તમે મારો હાથ નેકામાં માંગવા જેટલી મહેરબાની કરો છ. તમે જે મારે માટે હાલ તુરત બાણો છ તે એટલુંજ છે કે હું એક નિરાધાર નાવારેસ, ગરીબ છોડી છેડું, જેની રોજની રોટીનો આધાર તેનાં હાડકાંની રગડપર છે, અને જેની પાસે તેનાં સાબુત ઇમાન, સાચાં અંતઃકરણ અને લલાં નામ સિવાય બીજી કશી દાઅવત નથી, તો તેવી એકને તમારી પરણેતર બનાવવામાં તમે સંતોષ માનતા હોવ તો પણ મને ચોંટા છે કે તમારાં લાગતાં વળગતાંઓ મને તમારી મોહોરદાર દાઅલ કોહું આપનાર નથી.” ગુલઝાર બોલી અને બોલતાંજ તે દલગીર થઈ ગઈ કે બાણે એ વિચાર તેણીનાં દીલમાં ઉગેલા આશાના કુંભળા છોડને તેની શુદ્ધઆતમાં કચડી નાંખવાને પુરતો થઈ પડ્યો હોય!

“જે વિચારો સાથે હાલ આપણને કામ નથી તેવા વિચારો તારે હમણાંથીજ મનમાં લાવવા જોઈતા નથી. મારા વિચાર મુજબ તું જેવી છે, તેવીજ ઘણીજ સુંદર અને લાયકીવાલી છે, એટલે મને મારાં લાગતાંવળગતાંની દરકાર નથી. જગ શું બોલશે તેની મને પરવાહ નથી ! ચાલ, ત્યારે હવે કહે પ્યારી ગુલઝાર કે—”

“ઓ ! મને હમણાંનો હમણાંજ જવાબ આપવાની જાદ ના કરો ! મને મારા વિચારો એકઠા કરી તેમને સઘળી તરફથી તપાસી જોઈ મારાં મનનાં જોખમાં તેમને તોલવાનું બની આવે માટે મને થોડીક મેહેતલ આપો.”

“બાપુશી, દિલોજનથી, કહે મને વચન આપ કે તું મને કાલે મળશેજ.”

ગુલઝાર કાંઈ બળડી અને તે પરથી રેહેમતે પોતાના સવાલનો જવાબ, હા કારમાં મગેલો સમજી લીધો અને પછી રીચી બાગમાંજ પાછું મળવાનું ઠેકવી તેઓ છુટાં પડ્યાં. રેહેમતને તો તેટલા ચોવીસ કલાક થી છુટું રહેવા ગમ્યું નહીં, પણ જ્યારે ગુલઝારે તેને ખાતરી આપી કે તે તેને જરૂરજ ઠેરવેલે વખતે મળશે અને તેને નાસીપાસ નહીંજ કરશે ત્યારે તેણે તેનીથી છુટું થવા પોતાનાં મનને જેમ તેમ મનાવ્યું, અને તે બંને પ્યારાં જીગરો છુટાં પડ્યાં.

પણ આજે થી ‘રીચીબાગ’જ તેઓના બવિષના મેળાપ માટે નક્કી કરવાનું ગુલઝારને શું કારણ હતું? કારણ એટલુંજ કે આગળ જણાવ્યા મુજબ ફાટકપુરામાંથી અંચીતી નીકળી તેણી ‘ગુલાબખાંની ફેલ’ ને નામે ઓળખાતા મહલ્લામાં રહેવા ગઈ હતી જ્યાંથી રીચી બાગ કાંઈક નજીક પડે તેમ હતું.

જ્યાં તેણી રેહેમતથી છુટી પડી હતી ત્યાંથી તેણીનું ઘર ઘણું દુર હતું, તો પણ, જે વિચારમાં આજે તેણી ચાલતી હતી તે વિચાર

પોતાની પાંખપર તેણીને ઉરાડી લાવ્યો હોય તેમ ત્યાં આવી પોહોંચતાં તેણીને વખત લાગ્યો નહીં, અને રહેમત સાથના આ ફરીથીના મેલા-પથી તેણીની છાતીમાં સજીવન થયલી કોઇ લાગણીએ તેણીની નજર સામે સુખનું એક સ્વપ્નું દોર્યું, જે ભેતી-ભેતી તે પોતાનાં ઘર તરફ ખેંચાઇ ગઇ.

પહેલા પ્યારની શુદ્ધઆતમાં કોઇથી જવાન જીગરની હાલત એવીજ હોય છે, એમ આ જમાનાનાં ચગોર વાંચનારાંએને થાકી થાકીને સમજાવानी કાંઇ જરૂર હોયજ નહીં.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

* * * * *

તે દિવસ ખુલ્લો અને ખુશનુમા હતો; સઘળી હવા હુંફાળી બની નરમાસથી હસી રહી હતી. જેમ એક ખુબસુરત વિધવા રફતે રફતે પોતાનો ગમીનો પોષાક ઉતારતી રહી સોહોવાસનનો સુંદર સાજ સજતી જાય, તેમ કુદરતે શીયાળાનો પેહેરવેશ બાબુ કરી વસંતનો પોષાક ધીમે ધીમે પેહેરવા માંડ્યો હતો. ઝાડો લીલાં ઠંજર બની રહ્યાં હતાં; અને તુરતનાં ઉગેલાં પુલો તરેહવાર રંગોળી એક રંગીલી હારમાળા રજુ કરતાં થયાં હતાં. મેદાનના લીલાસમાં ચલકાટ ઉમે-રાઇ ચુક્યો હતો; અને નદી નાળાંનાં પાણી વધુ સાફ અને વધુ સ્વચ્છ હોતાં થઇ ચુક્યાં હતાં. ઝાડોની ડાળે ડાળ પીછાળાં ગવૈયા-એથી લયવા લાગી અને રાતે પહેલા દવનાં ટીપાંથી આખી જગત ગોયા મોતીના જડાવથી જકડે ગયલી લાગતી, અને એ સઘળા અમલકારીક અને આવકારદાયક ફેરફારને લીધે કુદરતની આંખોમાંથી હર્ષનાં જે આંસુ પડતાં હતાં, તેમાં સુર્યનાં કીરણોનો તેજસ્વી

પ્રકાશ તેના સાત રંગોમાં ઝકઝકી રહ્યો હતો. ચોતરફ ફેલાયલી શાંત હવામાં જ્યાં જુવો ત્યાં તાજગી અને કાવતનું તત્વ મળી રહ્યું હતું, જે તત્વ ખીમારને તેની ખીમારીમાંથી બચાવી, ઘરડાને જવાન અને જવાનને વધુ અને વધુ તંદરોસ્ત બનાવી તેને ગોચા અમર કાયાની જમાનત આપતું હતું.

એવી તે સગનવંતી સહુવારે ગુલઝાર પોતાને મકાનેથી નીકળી 'રીચીબાગમાં'માં દાખલ થઈ. આશા અને પ્યાર એ બે મધુર મોહોબત-મય લાગણીએ તેણીના રૂબસારને એક ખીલતા ગુલાબ જેવો બાહાર બખશ્યો હતો. તેણીની આંખો કાંઈ ઝારજ તેજથી ચમકતી બની હતી, તો જાકે તેઓમાંની કુદરતી નરમાશ અને ઓસક કાંઈ તેથી આંખી પડી નહીં ગઈ હતી. તેણીના રાતા હોઠ ગોચા એક ગુલશનના બે દરવાજા સમાન હતા, જેમાંથી નવરંગી પુલોના જેવો પમરાટ અને મધમાંથી ભરેલો દમ જરાજરામાં બાહાર નીકળી હવામાં મળી જઈ તેને પણ સોડમદાર બનાવી મુકતો હતો.

તે મોહુબતવંતી માવતર, જે તેને ચાહતી અને જેને તે ચાહતી હતી તેનાં કમનસીબ કવખતનાં માત પછીથી આજેજ પેહેલી વખત ગુલઝાર ખુશ દીરતી હતી. ગોચા તેણીને બહાર નીકળેલી જોઈ કુદરત પણ તેણી તરફ મલકાઈ મલકાઈને હસતી. આશા જવાની માટે છે અને જવાની આશાને માટેજ છે કેની? તેણીની પેહેલીજ મોહુબતથી જન્મ પામેલા પાઠ નિરદોષ વિચારો દુન્યાની સપાટી ઉપર ઉગતાં તરેહવાર કુલોની માફક તેણીનાં મગજના મોહક મંડપમાં ખીલી નીકળ્યા હતા. તેણીનું હૈયું ઘડક ફડક થતું હતું. પણ તેથી શું થયું? તે તો જાણે એકું આડની ડાંખળીપર બેઠેલી ચત્રીનાં હૈયાંની માફક હતું. તેણીની છાતી ઉઠતી બેસતી દેખાતી હતી-પણ તેથીજ શું થયું? તે તો જાણે એક સુંદર સાફ સ્વચ્છ સરોવરની સપાટી-

પર સઠસડાત સરી જતી જળકુકડીથી તે સરોવરનું આખ જે હીલતું હતું તેપર પડતાં આકૃતાળનાં રોશન કીરણ નાચતાં હોય તેમ લાગતું હતું !

પ્યારી ગુલઝાર, તારી આજની હસીખુશી તને અને તારા જવાન પ્યારને મુખારઠ હોજે ! આ જહાનમાં તેં એટલું તો વેઠ્યુંછ, તારી જવાની તરફ જોતાં તારીપર એટલું બધું તો વિટ્યુંછ કે ખુદા કરેને આજનાં તારાં ઠઠમ તને સુખના રસ્તા ઉપર લઈ જઈ મુકે ! પણ તેમ બનશે કે ? તારી પુઠે લાગેલી ઠમનીસીળી શું ખરેખર તને કઠળાવતાં હવે થાકીજ ગઈ હશે ? આહ ! આ પજો, તારા મોહબતના મંડપ તરફ તારી સાથે ચાલતી વખતે હમણા ને હમણા તો અમો જે અટકળ ક્યેં તે કવખતની કહેવાય. અમો અટકળ કરી શક્યે, પણ તારું ભવિષ્ય કેમ પારખી શક્યે ? અલબત, અમો હાલ જે કરી શક્યે તે એટલુંજ કે તે ખલકના ખાવીઠ પાસે હાથ જોડી તારા હકમાં સઘળી ભલી દુવાઓ ગુજારી તને તારાં આ કામમાં ફતોહ માંગ્યે, ખીજું કંઈજ નહીં.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

પ્યારનું પહેલું પગથ્ય !!

તેઓ મળ્યાં-તે ખુબસુરત નાજની અને તે ખુબજ જવાન બન્ને એકમેકને લેટ્યાં. તેઓમાંનું કોઈ કશું બોલ્યું નહીં, પણ તે વખતે તેઓ બંનેનાં હૃદયામાં જે હતું તે બંનેએ એકમેકની આંખોમાં વાંચી લીધું. તેઓ એકમેકના હાથની પાંખડી પકડી હવે ચાલવા લાગ્યાં.

“પ્યારી ગુલઝાર,” અંતે રહેમતે તે શાંત ચુપકીદી તોડી, “હવે મારી ખાતરી થઈછ કે તું મને ચાહેછ અને તે બધી હું ઘણો સુખી થયલો તું સમજજે. આજે હું ખાતરીથી માનુંછ કે પહેલી

નજરે ખરપા થતી લાગણીમાં પ્યારની હાજરી હોયછ, અને એમ પણ જાણુંછ કે અકસ્માત એ જનને મેલાપ થતાં જો તેઓને અલ્લા-હતાઅલાએ એકમેકને માટેજ સરજ્યાં હોયછ તો જનનેનાં તો નહીં પણ એમાંથી એકનાં અંતઃકરણમાં તે વિશેની ભેદી બશારત થયા વિના રહેતી નથી. એ મુજબ મારા બાબમાં તો બનેલું હું તકી જોઉંછ. જે પળે મેં તને જોઈ તેજ પળે તને હું આહવા લાગ્યો. બીજા મેળાપની વખતે-કે જે વખતે મેં તને એક મરણુતોલ અક-સ્માતમાંથી બચાવી તે વખતે મારાં અંતઃકરણનાં ઉંડાણમાંથી નીક-ળતા છુપા અવાજે મનેખબર આપી, કે જે મારી લવિષ્યમાં લાગ્યણુ થવાની તેનેજ મેં તે દીને બચાવી હતી. આપણે ત્રીજીવાર મળ્યાં તે વખતે મારો પ્યાર તને જાહેર કરી તું મને આહશં એવી તને આશા બતાવતાં હું જાણું મારાં સુખને કોઈ ચઢતે તબક્કે પુગ્યો હોવું એમ મને લાગ્યું. હ્યાં આપણુ એકાએક છુટાં પડી ગયાં અને આપણે પાછાં મળ્યે તેટલાં તો કાંઈક અઠવાડયાં એકમેકની જુહાદનાં પસાર થઈ ગયાં. તે અંતર મેં હીવસના તારા વિચારોમાં અને રાતે તારે લગતાજ સ્વપ્નામાં પસાર કીધો. તે આગમજ તને હું ઘણેજ આહતો તો હતોજ, પણ હવે તો તને હું પુજવા લાગ્યો; મેં મારી ભટકતી જીંદગી ત્યાગ કીધીછ, મારી કેટલીક ખુરી આહતો મેં તજી દીધી, દોસ્તોને અકારા કીધા અને તને કેઠે મળી જવાની આશામાં રોજખરોજ કલાકોના કલાકો સુધી રસ્તે રસ્તે ગલીએ ગલી અને મોહલ્લે મોહલ્લે રખડ્યો. મારી સઘળી કોશેશ ફેકટ જતી જોઈ હું નિરાશી અને નાસીપાસીને લીધે મારા જીવપર જખરી કરવાની કાંઈ મનમાં બાજી રચતો હતો તો તેટલાંમાં ગઈ ઠાલે તું મને મળી ગઈ. અને મને હવે કહે, પ્યારી ગુલઝાર, કે આપણે પાછાં આજે સાથે મળ્યાં, તેથી તું ખુશી છેની ? ”

“મારો જવાબ તું તારાં અંતઃકરણ પાસેથી પુછી લે” એટલું બોલી ગુલઝારે પોતાના આશક ગમ જોયું.

“અને આટલી જુદાઈના લાંબા અંતર દરમિયાન મારી યાદ કોઈ વખત તને થઈ હતી?”

“હા, રહેમત, હું તને ઘડી ઘડી યાદ કરતી’તી, પણ, મેં તો એમજ માની લીધું’તું કે હવે આપણે પાછાં મળશુંજ નહીં. અને-”

“અને તેથી દુઃખી થતી હતી, હાલી?”

“હાજ તો, અને કેટલી વખત તો મારીથી રડાઈબી જવાયું અને મનમાં—”

“બસ-બસ, મારી લોલી અને લલી મહાબુબ, વધુ બોલ ના” અને હ્યાં, પ્રિય વાંચનાર, આ આખી વારતા દરમિયાનનાં પાક અને પવિત્ર પ્યારનાં આ એકનાં એક પ્રકરણને તેને લાયકનો ધનસાફ આપવા મને અત્રે લખવું પડેછ, તેને માટે મોટાં દીલ અને સ્વચ્છ હૈયાંથી માફ કરજે, કે ગુલઝારને તેણે બોલતી અટકાવી તેની નીચે જુમેલી ડોકને પોતાને હાથે ઉંચકી, તેણીના હોઠપર તે જવાંને એક ચુંમી લીધી, તેનું નાજુક માથું લઈ પોતાની છાતીમાં દાખ્યું.

અરેરે ! સુરજના ચાલુ તાપથી તપીને ગરમ બનેલી અરણસ્તાનના રેતીપર ભટકતા તરસયા મુસાફરની સુકાઈને ઓલતું થઈ ગયલી જીભપર ઠંડા મીઠાં પાણીની એક ઝીણી ધાર પડતાં તેને લગતી ખુશાલી કેટલી હશે? વિશાળ મહાસાગરની અમાપ સપાટી ઉપર મહીનાના મહીના અને વરષોનાં વરષો સુધી સફર કરતા ખલાસીઓની નજરે સુકકી જમીનનો એક ટુકડો માત્ર પડતાં તે વખતે તેનાં આખાં અંગમાં ફરી વળતી ખુશાલીનો ઝેણ કેટલી હશે? એક માદરની કાળજી અને માવજત હેઠળ ઉધરીને જન્મ પામેલું તેનું ખેંદેલું બાળક જ્યારે તેણીની તે મહેનત અને મુસીબતનો બદલો

તે હસીને વાળેછ ત્યારે તે નિરદોષ મુખડો જોઈ તે માદરની છાતીમાં ચઢી આવતી ખુશાલી કેટલી અને કેવી હશે ? ફાંસીના માચડાપર ચઢી ચુકેલા કમનસીબને ગળે ફાંસો નાખતી વખતે માફીનું ફરમાન આવી લાગતાં તેનાં તનખદનમાં વ્યાપી રહેતી ખુશાલી કેટલી હશે ? જંગમાં ઉતરેલો સરદાર, જેને ખગર છે કે તે જંગનાજ ઉલટાં કે સુલટાં પરીણામપર આખાં રાજનો અધાર છે તો તે સરદારના કાનપર ‘ફતેહ ફતેહ’ ના પડતા અવાજથી તેનામાં ધાંચી આવતી ખુશાલી કેટલી હશે ? ડુખી જતાં યા આગથી તારાજ થતાં એક ળહાણુમાંથી, નજીક આવતું ણીજું ળહાણુ નજર પડવાના પુકારથી મૌત-જલેમ માત માટે તૈયાર થઈ બેઠેલાં તે ળહાણુમાંના કમનસીબોને ઉપજતી ખુશાલી કેટલી હશે ?

તો એ સઘળી સામગ્રી યા છુટ્ટી છુટ્ટી ખુશાલી પાક અને પવિત્ર ખ્યારની પહેલી ચુંમીથી ઉપજતી ખુશાલી આગળ અમો કહ્યેછ કે તદ્દન તુચ્છ અને નહીં જેવી છે. ગુલઝારનાં તનમાં આ ખુશાલી માથી સમાયી ગઈ નહીં; એક મીનીટ સુધી તે જવાનની મીઠી ગોદમાં દબાઈને તે ઉભી રહી, અને પછી ધીરેથી તેના કબજામાંથી છુટી, ગલરાટ અને શરમની ભેગી લાગણીથી લાલ થઈ એક બેઠકપર તે બેસી પડી. તે જવાને પાણુ તેણીની પાસે જગ્યા લીધી અને તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પુછ્યું.

“ગુલઝાર, ખ્યારી ગુલઝાર, તું સદાગરી મારી ક્યારે થશે ?” આ સવાલે ગુલઝારનાં મનમાં નવાજ વિચારો, નવાજ તરંગો અને નવાજ ખ્યાલોને જન્મ આપ્યો.

તે વિચારમાં પડી કે નેકાને માટે જોઈતો પોષાક અને જોઈતી સામગ્રી વસાવવા માટે તેણી પાસે તો કુટ્ટી બદામળી ન હતી ! અને ફાંધ એમ તો બનેજ નહીં કે હમણાંથી તેવી ચીજોને માટે તે તેની

પાસે હાથ ઝોળી માંગણી કરે ! જે કરવા જેટલી વળી નફ્ટ કે બેશરમ તો તે હતીજ નહીં. વળી, એમ સમજે કે તેનો એકે એક કલાક રોકાય, તેવું કાંઈ કામ મેળવવાને તે નસીબવંત થઈ અને તે કામ પૂરું કરવામાં તેનાં તનના ટાંકેટાંકા તુટે તેમ તે રોકાઈ તો તેવી મહેનતમાં મહીનાના મહીના ઘસડાતાંથી નેકાને બરનો પોષાક સીવડાવવા જેટલા લાગ્યે તેની પાસે પૈસા એકઠા થાય ! અને તેથી વળી તેણીનાં જોખાં સાથે તેણીનો જીવ તે મુઠત સુધી વળગી રહી તેણીને તે કામ પાર ઉતારવા દેય તો કે ! પણ આ વમાસણુમાં તેની મદદે તેનો આશક આવી પુગ્યો. તેણીનાં મનમાં ઉભા થયલા એ વિચારો તે વાંચી શક્યો કે શું—કેમકે આપણને જણાવવામાં આવ્યું છે કે આશકમાથુકોની આંખ તિક્ષણ અને કાન તિણા હોય છે—તેથી તે બોલ્યો—“ધારી ગુલઝાર, પરણીને તું મારી સાથે એક થાય ત્યાં લગણુ મને તારો એક દોસ્ત ગણી, એક બેઠન પોતાના ભાઈપર જેમ વિશ્વાસ મુકે તેમ તું નહીં કરે ? ”

“ એટલે, રહેમત, તેમ કહી તું મને શું કહેવા માંગેછ ? ” તેણી પોતાના અશક તરફ જોઈ બોલી અને તરતજ તે ચેતી જઈ કે તે તેની શું ચવણુ પામી ગયો હશે.

“ હું તને એમ કહેવા માંગુછ, મારા રાહનુમા ફીરેસ્તા, કે એક મંજુર થયેલો આશક જે કાંઈ નાના નાના હક્કો લોગવી શકે તેવા હક્કોમાં મનેથી મોજ માનવાની રજા આપ, અને તે એ કે આપણે પરણીને એક થઈએ ત્યાં સુધી આપણે રોજ મળ્યા કર્યે. વળી મારા અનંત ધ્યાની અદના ઇલાહીમાં હું તને જે લેટ સોગાહ આપું તે તું કબુલ કરતી રહે અને જે પોષાકફરોશ સીંચી અને જોડરીનાં તને હું નામ આપું ત્યાં તારો સઘળો પોષાક અને ઘરેણું—

ગાઠું તૈયાર કરવાની મારે ખાતર તું તરફી લેય, અને હું તને ખાતર આપુંછ કે તે સઘળા દુકાનદારો નવા—”

રેહમત બોલવા જતો હતો કે “ નવાબખાન રેહમતખાન સરકાર-જની બવિષની મોહોરદારના આશરાનું માન તેમને અત્યારથીજ મળેલું બ્રહ્મ તેઓ મગરૂર થયા વિના રહેશેજ નહીં.” અને એ રીતે તે પોતાનાં ખરાં નામથી જાહેર થઈ જવાની આશી ઉપર હતો પણ અચકી ગયો. હવે અમો ધાર્યે છીએ કે આટલો વખત સુધી વાંચનારાંઓનાં પણ મનમાં એક સવાલ ઘોળાયા કીધો હશે કે જ્યારે રેહમત બાઈજત પરણીને ગુલઝારને હકદાર ધણીયાણીજ બનાવવા માંગતો હતો તો તેણીને તેનાં ખરાં નામથી વાકેફ કરી દેવામાં તેને વાંધાજ શું હતો ?

પ્રકરણ ૩૭ મું.

અદખાઈની આગ ! લડક !! જાગ !!!

રેહમતને તેમ કરવામાં વાંધા જેવું કાંઈજ ન હતું. પણ તેને બીહીક એમ હતી કે ગુલઝાર પોતે એટલી બીહીકણ અને શરમાળ હતી કે તે પોતે છેક ઉંચ દરજ્જાના અમીરખાનની મોહોરદાર થનાર છે એ વિચારજ કદાચ તેણીને હેબતાવી મારે અને કદાચ તેણી તેના હાથમાંથી સરકી પણ જાય; અને તેથી જ્યારે વાત એટલી હદ સુધી વધી જાય, ગુલઝાર તેના પ્યારમાં પુરતી પળોટાય ત્યાં સુધી પોતાનું જાહેર થવાનું તેણે મુલતવી રાખ્યું હતું. વળી તેમ નહીં કરવાનું તેને એક બીજુંબી કારણ હતું અને તે એ કે તેનાં માદર, પીદર કે, ખેશ કુટુંબ યા દોસ્ત આશનાને કાને એવી કાંઈ વાત આવી કે તે તો એક ગરીબડી દરજ્જા સાથે નેકા સાંધવાની પેરવી કરે છે તો તેઓ સઘળાં સામટાં બળે તે અટકાવવાને આસ્માન જમીન એક કરી નાંખે અને તે સઘળાંઓને તે તો એક

કોરે મુકી શકે પણ ગુલઝાર જેવું જ્યે કે તેણીની સાથનું તેનું જોડાણ તેઓ સર્વને એટલું બધું અણગમતું છે તો બીહીને તે પોતેજ તેથી હાથ ઉઠાવે તો ! ગુલઝાર, તેણે કીધેલી માંગણીથી એવા ઉંડા વિચારમાં ગરક ગઈ હતી કે નવાળાઓ રહેમત ઉપર બોલતાં અધુરે કેમ અટકી પડશે. હતો તે તરફ તેણીનું કાંઈ ધ્યાન ખેંચાયું નહીં. તે બીચારી ગરીબ બાળાની છાટી તરેહવાર વિચારથી ગુંગ-જાતી હતી: “તરેહવાર લાગણીઓથી તેણીની છાટી ભરાઈ આવી હતી અને તે લાગણીઓને ત્યાંજ દાબી દેવાની જો કે તે ઘણી કોશેશ કરતી હતી, તો પણ તેમનો જોશ એટલો બધો વધી ગયો કે તેણીની તે મેહિનત અંતે નિષ્ફળ નીવડી અને પરિણામમાં તેણી રડવા પડી.

“કાંચ રડેછ કાંચ, ગુલઝાર?—અરે તું કાંચ રડેછ ? વળી કાંઈ તેવું મારીથી બોલાઈ ગયું કે ?”

“નહીં—નહીં—ઓ—તેમ નહીં, પણ મને લાગેછ કે આજે મારાં માદર યા પેદર યા મારાં કોઈ ભાઈ બેહેન કે કોઈળી માફ હોતે તો કેવું સાફ ! હાલ માફ તો કોઈજ નહીં—”

“નહીં, કોઈજ નહીં, એમ ના બોલ, મારી જાન, હું ખાર હાથ અને ખત્રીસ દાંતનો તારી આગળ કેવો ખડો છું. બોલ, તું મારીપર તારો સઘળો વિશ્વાસ, તારો સઘળો આધાર રાખશે ?”

“હા, કાંચ નહીં ? તું મારી તરફ ઘણોજ ભલો અને માયાળુ છે.”

“ત્યારે જો ખ્યારી, કીસ્મત કાંઈ પોતાની નિવાજેશમાં તદ્દન અપક્ષપાત કે ધનસાફી તો છેજ નહીં; તેમ જો હોતે તો તું આજે કોઈ ભલા ધનેતરની કુલવંતી બેટી હોતે અને હું તારી આગળ એક કમીના નફર જેવો હોતે. તેં મારી સાથે શાદીથી જોડાવાનું પાક વચન આપ્યુંછ અને તે વચનથી તેં મને કેટલો ખુશી કીધોછ તે

જણાવવાની મારાંમાં તાકાત નથી. હવે થોડા વખતમાં માફ જે સઘળું તેમાં તું ભાગ પાડશે. મારાં સુખમાં સુખ માનવાને અને મારાં દુઃખથી દાઢી મને દીલાસો દેનાર રાહનુમાફીરેશ્તો થઈ રહેવાને તું થોડા વખતમાં અકદે નેકાથી બંધાશે તો હવે તારાં માદર પેદર જે કાંઈ આવા વખતમાં તને આપ લે કરતે તે મને કરવા દે અને તારા ભવિષના ખાવીંદ તરીકે હું તને જે સલાહ આપું તેમ તું ચાલ. ત્યારે તું મને કાલે મળશે તે વખતે તારા હાથમાં હું એક ચીઠી મુકીશ તેમાં લખ્યા મુજબ હવેથી તું અમલ કરશે ?”

“ મને તારી પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, રહેમત. ”

હાં ખીજ થોડીક વાત કરી તે આશુકમાશુક છુટાં પડ્યાં; અને ગુલઝારે પોતાના ગરીબડાં મકાન તરફ તુરત રસ્તો લીધો. ખારવને તેઓ પાછાં મળ્યાં અને લગભગ બે કલાક સુધી એકમેકની સોહ-ખતમાં તેઓ કર્યાં જ્યારે તેઓ છુટાં પડ્યાં ત્યારે રહેમતે તેણીના હાથમાં એક બંધ કીધેલું પરખીડું મેલ્યું, જે તેણીએ લીધું અને ઘરે જઈ તે ફેડતાં તેમાંથી સો રૂપ્યાની નોટ અને એક ચીઠી નીકળી. તે ચીઠીમાં ખ્યારના ખીજાં મીઠાં મીઠાં વચનો લેશું તેણીને તેણે ઓજરખવાહીથી જણાવ્યું હતું કે શાદીને લગતી તમામ તૈયારી કરવામાં તેણે મોકલેલી રકમ તેણીએ વાપરવી.

વળી ખીજે દીને તેઓ પાછાં મળ્યાં અને રહેમતે ખતાવેલી તે મેહેરખાનીનો ઉપકાર ગુલઝારે ખોલીને નહીં પણ તેણીની આંખોમાં વંચાવીને વાળ્યો. એમ તેઓ લગભગ એક પખવાડયાં સુધી મળ્યાં કીધાં; આખરે એક દીને રહેમત ફરતાં ફરતાં તેણીને જોડુરી ખાઝાર તરફ લેઈ ચાલ્યો અને ત્યાં એક દુકાનેથી તેણીને મન ભાવતાં જેવર લેવાની તેણે સુચના કીધી, પણ તેમ કરવા તેણીએ ધસીને ના દહી, એવું ખતાવીને કે એ સઘળું

ચળક ચળક કરી તેણી તેને આધારે જે પડી છે તેની ચાદ આપી તેણીને શરમાવ્યા કરશે. રેહેમતે તેણીની સાથે જીદ કીધી નહીં અને આ વખતે તેઓ છુટાં પડ્યાં તે અગાઉ રેહેમતે તેણીની પાસે એટલું તો કબુલ કરાવ્યું કે તેઓ બન્નેની શાદી હવે એક પખવાડયામાં કરી નાંખવી.

ઠઠાચ કોઈ વાંચનાર રેહેમત અને ગુલઝારના આ મેલાપોને જોઈને બજારમાંની તેમની લટારને હાલ નિરજીવ ગણી આ પ્રકરણ નાહકનું લંબાણ કરવાનો લખનારપર દોષ મુકશે, પણ જરાક આગળ ચાલતાં તે જોશે કે તેમના એ મેલાપો અને તે લટારનું પરિણામ પાછળથી ઘણું મોટું આવશે; કેમકે, રેહેમત અને ગુલઝાર જે વખતે જોઈને બજારમાં ચાલતાં હતાં તેજ વખતે દાસી ગુલનારની નજર તેઓ બન્નેપર પડી અને તે મીઠી મસકલી બીલાડીને તે જવાન સાથે ફરતી તે અબલાને એક દિન સામેરગંજમાં આવેલી દરજણ “ પોરી ” તરીકે ઓળખી કાઢતાં વાર લાગી નહીં. તેમને જોતાંજ ગુલનારનાં હીલમાં અદેખેની આગના સોલેસેલા ઉઠ્યા, કેમકે તે કમીની ઓરતે પોતાનાં કમીનાં અને તુચ્છ હેઠાણમાંથી રેહેમતને ચાહવાની હસ્વા સરખી હીંમત કીધી હતી અને તેટલુંજ કરી ગગડી મુઘ હતે તો કાંઈ નહીં, પણ વળી તેણે તો પોતાના ચસ્કેલા પ્યારપર કાંઈ મોટી મોટી આશાનો અમલ ઉઠાવવાનો ધસેલો પાયો વટીક બાંધ્યો હતો. ટુંકમાં, પકડાઈ આવવાની બીહીક વગર જેટલી દુર રહી તે બન્ને ચાહતાં જીરોની હીલચાલ તેણીથી જોઈ શકાય તેટલી દુર તેમની પુઠે પુઠે તે કસકુનમ ચાલી, જે અરસામાં ચગોર આંખે તેણીએ જોઈ લીધું કે ગુલઝાર તરફની રેહેમતની અદબઅદા એવી હતી કે જેવી અદબઅદા એક જવાન પોતાની લવિષ્યની લાગ્યણ તરફ જ બતાવી શકે; તેટલું જોતાંજ તેણીના કાન

ઉભા ધધ ગયા અને તેમની પાછળ તેણીએ ચાલવાજ માંડ્યું. તે બંને નિરદોષે પોત પોતાની ગોફતારમાં એટલાં મશગુલ હતાં કે તેણીની તે ધીક્કારભરેલી હીલચાલનો તેઓને કાંઈ ધશારો વટીક નહીં થયો. એકમેકની રૂપસદ ચાહી તેઓને છુટાં પડતાં તેણીએ જ્યાં અને તુરતજ ગુલઝારની પુઠે પુઠે જઈ તેનાં રેહેઠાણથી તે વાકેફ થઈ.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

ઈશક-બાઝી કે ચેડાં-બાઝી ?

‘સાબેરગંજ’ માંનો છેલ્લો જલસો જેનો, વાંચનાર જાણે છે તેમ કમકમાટ ભરેલો અંત આવ્યો હતો. તેને આજે નજદીક ત્રણ મહીના થઈ ગયા હતા. તે અરસામાં ત્યાં પેલા જવાન ઉમરાવ નવાબ સરદાર અલીખાન ચારજંગનો પગઢંડો ઝાઝો થતો રહ્યો હતો. તે પોતાની મુલાકાતનો ઘણોખરો વખત સલીમાની સાથેજ ગુજરતો હતો; સલીમાળી તેના લલા ગુણો અને લલી ખાસ્યતોથી નાવા-કેફ તો નહીંજ હતી, એટલે જ્યારે તેના કાનમાં મોહોબતના સોખનની કુંક મારવાની તે જવાને પોતાને મળી ગયેલી એક સોનેરી તક સાંધી ત્યારે, તેણીના ગોરા મુખડાપર છાંયી આવેલા રતાશે તેની સઘળી આશાઓ સફળ થવાની તેને ખાતરી આપી. હા, તે સ્વરૂપ-માન સુંદરી તેને ચાહતી હતી-અને હવે ત્યારે તેણે પોતાનાં મુખના રસ્તાપર કશેા જીવ જેવો અટકાવ જોયો નહીં, એટલે એ બાબાદપર તેણીના પેદર નવાબ સાબેર-ઉદ્-દઉલાની સલાહ લેવાની સત્રીમા પાસે તેણે રજા ચાહી, જે તેને તુરતજ આપવામાં આવી.

અમે એટલુંબી જણાવવાને અત્રે થોળીશું કે આજ છેલ્લાં થોડાંક અઠવાડયાં થયાં નવાળ યારજંગ કાંઈ સાબેરગંજમાં એકલો આવનાર જનાર ન હતો. સાઅદતખાંન વકીલનો પણ ચકાયક અને આચીંતો ત્યાં ઘણો પગદડો થયો હતો. તે એટલો બધો કે જ્યારે ગમે ત્યારે અને જે ગમે તે વખતે તે ત્યાં પુટી નીકળતો. મન ચાહે ત્યાં વેર તે થોળતો અને જીવ ચાહે તો કોઈના કદા પુછ્યાની રાહ જોયા વગર ‘કુમેસ્તા’ બી ઠરવા બેસી જતો. નવાળ પોતે તેની તરફ એક ઘાડી પીછાણવાલા દોસ્ત તરીકે જ્યારે વરતતો ત્યારે તેના ઘર ખટલાને પણ તેની સાથે તેમજ કામ લેવા સિવાય છુટક ન હતો. પણ નવાળ યારજંગ તેની તરફ ઠંડો, અને મીઠાજમાં રહી તેને ઝાઝું કોહું દેતો ન હતો, કેમકે, તેના જેવો શુધ્ધો સાચો અને ઈજતને ચાહનાર અમીરજાહો, સાઅદતખાં માટે ખાહાર બોલાતું સઘળું ખુરું અને તેની વીરૂધ્ધનું સાંભળ્યા છતાં તેની સાથે લેળાય એ તદ્દન નહીં બને તેવુંજ હતું. પણ સાઅદતખાંનને યારજંગ તરફનાં ‘કોઠાં-નોકોઠાં’ની ફરકારજ કયાં હતી ? તેને તો માત્ર એટલો સંતોષ હતો અને તે પુરતો હતો કે ‘સાબેરગંજ’માં તેનો પર્થિંગો ઘણો સાબુત હતો અને તેનો પગદડો એવા મજબુત પાયાપર તેણે ગોઠવેલો હતો કે જ્યાંથી યારજંગ જેવા એક તો શું પણ એક હજારથીબી તેને હડસેલી શકાય તેમ ન હતું. ‘સાબેરગંજ’માં દીવાનખાનામાં દાખલ થતાં તે જો જોય કે નવાળની બન્ને બેટીઓ યારજંગ સાથે કાંઈ વાતમાં રોકાઈ છે તો તે છતાં બોહોંસે તેઓ તરફ તે ધસ્યો જતો અને એક ખુરસી ખેંચી તેઓ આગળ બેસી તેમની વાતચીતમાં ભાગ લેવાનાં ફાંફાં મારતો. જો કોઈ કદાચ, યારજંગ સલીમા સાથે કેઠે એકાંતમાં બેસી વાત કરતો, તો ત્યાં પણ વચ્ચે ઘુસી જઈ બીજી લલતીજ વાતમાં તેમને દોરવી લઈ જવાની તે પેરવી કરતો પણ એવી વખતે તે

એવી સફેથી કામ લેતો કે તેની એ વર્તણુકમાં છુપાયેલો લેહ કોઈ પામે નહીં અને તેને હડધુત કરી કોઈ કાઢેજ નહીં. કોઈ વખત સલીમાને ખીલકુલ કોહું નહીં હેતાં નુરજહાં સાથેજ ખુગ વાતમાં ઉતરતો અને એ રીતે નવાબની બંને બેટીઓ સાથેજ એખલાસ ધરાવવાનું તેને માન છે એમ સમજી મનમાં મલકાતો અને મજાહ લેતો.

એ નાની નાની ચેડાં-ખાઝીની વખતે બેગમ બદુલખાહાર જવલેજ દીવાનખાનામાં નજરે પડતી. તેણી સાજી થયા પછીથી આખા દહાડાનો મોટો ભાગ તે પોતાના કબ્રખાસમાં ગુબારની અને કોઈ કોઈવાર તેને જો દીવાનખાનામાં બોલાવવામાં આવતી તો બેઘડક ખીમારીનું ખાહાણું કાઢી નહીંજ આવતી અને કોઈ વખત આવતી તો જરા તરા ત્યાં બેસીને પાછી ઉઠી જતી. નવાબજાદો રહેમત પોતાની બેહેનોની સોબતમાં કવચીતજ નજરે પડતો હતો, કેમકે પોતાની માશુક ગુલઝાર સાથે 'રીચીબાગ' માં લટાર મારવાનું ન હોય ત્યારે તે મેહેલના કુશાદે બગીચામાં એકલો ફર્યા કરતો. યા તો પોતાનાજ ચોરડામાં બેસી તેની ભવિષ્યની મોહારદાર સાથનાં ભવિષ્યનાં સુખોના સ્વપ્ના જોતો.

આ વારતાનાં આઠમાં પ્રકરણમાં નવાબની બંને બેટીઓનું ખુલાસાવાર વર્ણન આપતાં અમોએ લખેલું વાંચનારને યાદ હશે કે નુરજહાં એકલપટી, મીઝસી અને અદેખી હતી, જ્યારે સલીમા માયાળુ, સહ્યાસુ અને સાલેસ હતી. નુરજહાંની નજરે જો કાંઈ એવું પડ્યું કે કોઈ તેને પોતાને નહીં અને પોતાની નાની બેહેન તરફ વધુ ધ્યાન આપી તેનીજ સોબત વધુ સાંધતું તો તે બેહેન તરફના અદેખાઈના અંગારથી બળી જળી તે ખાખરાખ થઈ જતી અને તેટલા માટે નવાબ ચારજંગ અને સલીમા વચ્ચેનો દીન પ્રતીદીન વઘ્યો જતો એખલાસ તેણીથી દેખી શકાતો ન હતો, અને અંતે જ્યારે

તેણી એટલું જાણવા પામી કે ચારજંગ તો ખરેખર સલીમાનેજ
ચાહતો હતો અને તેના હાથની માંગણી કરવાની તૈયારીમાંજ હતો.
ત્યારે તે જવાન માટે તેણીને હઠ બાહાર ધિક્કાર ઉપજ્યો. તે કીનાને
માટે તરસી થઈ રહી અને તે કેમ લેવો તેના ઉપાયો તે યોજવા લાગી.
તેણીને જોતાં વાર ન લાગી કે ચારજંગ અને સાઅદતખાનને ખીયા-
બારું હતું, એટલે, ખામુખા સલીમાના આશકને પજવવા સાઅદત-
ખાનને વારંવાર મેહેલમાં આવતો જતો થવાનું તે ઉત્તેજન આપવા
લાગી. તેમ વળી સાઅદતખાન જેવા લુચ્છા અને બાંગડ વકીલથી
એ સઘળું છુપ્યું ન હતું એટલે તેઓ પોતાનાં બળ લેગાં કરી તે
ખીયારાં નિરદોષ જોડાંને પજવવામાં કાંઈજ બાકી ન રાખતાં.

કોઈ વખત જો એક ખારી આગળ ચારજંગ અને સલીમા
બેસી વાત કરતાં તો સાઅદતખાં નુરજહાંને કાંઈ કાનમાં કુંક મારતો
જેનાં પરીણામમાં અનવારે સોહીલી કે દીવાને હાફીજની કેતાબ
ખોલી તેમાંથી કાંઈ ન સમજ પડતું તેણીને સમજાવવાને
બાહાને તે ચારજંગને બોલાવતી અને અલગત સભ્યતાના
કાનુનને માન આપી તે ખીયારો તેની આગળ આવતો કે લાગલો
તે લુચ્છો વકીલ જાણે કશામાં હોયજ નહીં તેમ ફરતો ફરતો સલીમા
આગળ જઈ ચારજંગની ખુરસી પર બેસી જતો અને સલીમાને વાતમાં
રોકતો. એવાં અને બીજાં અનેક બાહાણાથી તેઓ તે ભલા જવાનને
અને તે નિરદોષ લોળી બાળાને ચીડવી હેરાન કરતાં. તે બંનેના
પાખંડ તેઓ રફતે રફતે સમજી ગયાં પણ તેવે નજીવે બાહાણે
તેઓએ લડવાનું વાજબી જોયું નહીં, પણ, એમનું એમ
ચાલવા દેવાનું પણ તેમને દુસ્ત લાગ્યું નહીં, એટલે, એ એડાં-
બાજીના હંમેશના અટકાવ તરીકે નવાબ ચારજંગે સલીમાના હાથની
માંગણી કરવાનો એકદમ ઠેરાવ કીધો, જે ઠેરાવની રૂહે એક સહવારે

તક જોઈ નવાખના કમ્રેખાસમાં તે ગયો અને તેને પોતાના તે વિચારોથી વાકેફ કીધો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

“ઠાલત દેવો—દીકરી લેવો.”

નવાખ ચારજંગની તે માંગણી સાંભળતાં નવાખ સામેર-ઉદ-હઉલાના ચેહરાપર તરેહવાર ફેરફારો થતા તેણે જોયા, જે ફેરફારો એવા લેટી અને ગુંચવણુભર્યા હતા કે તેમને ખુશીને સળખે થયલા ગણવા કે દુઃખને મારે ઉપજેલા લેખવા તેની ચારજંગને સમજ પડી નહીં.

“મારા બહાલા નવાખ ચારજંગ,” તે જવાનને જે કહેવું હતું તે પુરતા ધ્યાનથી સાંભળી લઈ તેનો તરફ એકી ટગરે જોતાં નવાખ બોલ્યો, “તમારી આ વાતથી મારી છાટીમાં જે લાગણીને જાણ થઈ આયોછ તે તમને સમજાવવાની મારામાં તાકાતજ નથી. તમે મારી નાની બેટીપર તમારી પસંદગી ઉતારી તેણીને માન આપ્યુંછ, અને તમે જણાવોછ કે તમારો હાથ મારી તે બેટી કબુલ કરવાને તૈયાર છે. આ છેલ્લી ખત્રી તમારે મોઢથી સાંભળવાની મને કાંઈ જરૂર હતીજી નહીં, કેમકે, જે આતુર આંખોથી હું મારાં બચ્ચાંઓને રોજ બરોજ જોઉંછ તે આતુર આંખોને જોઈ લેતાં વાર લાગી નથી કે તમે નામવરે મારી બેટીનાં મનપર કેવી અને કેટલી અસર કીધીછ; અને તેવી અસર તેણીની ઉપર થઈ હોય તેમાં કાંઈ નવાઈજી નથી, કેમકે સાચા પ્યારથી આહુતી કાઢજી નેક નાર અને લલી નાજનીનનો પ્યાર તમે જીતી શકો તેવી સઘળી ખાસ્યતો, તેવા સઘળા ગુણો તમારામાં ધણા મોટા જથ્થામાં જમા થયલા હું જોઉંછ.”

“અને તે સઘળું જાણવા અને માનવા છતાં હું જોઉં છું કે એ બાળકમાં તમારી બાહાલી આપવામાં તમે કાંઈક આંચકી આવ્યો છો.”

“હા, હું આંચકી ખાઉં છું, ચારજંગ, કેમકે હું ઘણાક ગુંચવાડાથી ઘેરાઈ ગયેલો છું.”

“અને તે ગુંચવાડો ?”

“તે ગુંચવાડો તમને કેમ સમજાવવો તે હું જાણતો નથી, અને તોપણ તે થોડો ઘણોળી ખુલ્લો કરી તમને સમજાવવાની જરૂર છે. એટલું તો હું ધારી શકું કેની કે આપણા વચ્ચે જે વાત થાય તે તદ્દન ખાનગી રહેશે ?”

“ખચ્ચીતજ, તે વિશે એક ગૃહસ્થ તરીકેની મારી જમાનત તમો પુરતી ધારી શકો તો તે હું આપવાને તૈયાર છું.”

“અને તે માટે હું તમારો ઉપકાર માનુ છું.” નવાળ બોલ્યો અને જે તે જાહેર કરનાર હતો તે જાહેર કરતાં તેને શું એક ભોગ આપવો પડતો હોય તેમ થોડાક વખત વિચાર કરી તે બોલ્યો, “તમો મારી બેટી સલીમાને ચાહો છો તો તેનો હાથ મેળવવાના બદલામાં તમને કાંઈક ભોગળી આપવો પડે તો આપો ?”

“ભોગ આપવો પડે ?” ચારજંગે ચાંકીને પુછ્યું, “એ તમે શું બોલો છો, નવાળ સાહેબ ? હું તો કાંઈ અટકળ વટીક કરી શકતો નથી.”

“એમ સમજો, નવાળ, કે જે ચીજ પર તમારું દીલ લાગ્યું હોય તે ચીજ હાથ કરતાં કાંઈ મોટી રકમનો તમને ભોગ આપવો પડે તો તે આપવાને તમે ખુશી થાવો કે ?”

“હા, કોઈ ચોક્કસ ઘોડા કે કુતરા પર મારું દીલ લાગ્યું તો તે મેળવી મારાં મનને માત્ર રાજી રાખવા ખાતર કાંઈક

મોટીળી રકમ કાઢી આપું ખરો, તો જો કે તેવા વાહીયાત ફાંટાને આધીન થવા જેવું નખળું મગજ હું ધરાવતો નથી; પણ જ્યારે એક ખુબસુરત, સાલેસ, સભ્યાસુ ઓકરીને મારી પોતાની પરણેતર બનાવવાનું મારાં મનપર લેઉં તો તે જાળદને સોદાગરીના એક કમીના સોદા જેવી તુચ્છ ગણવાને હું અલગત ના પાડું.”

“પણ જો હું તમારા સસરા તરીકે તમારે હાથ એક મોટો રકમની મેહેરખાની માગું તો ?”

“તો જે મદદ આપવા હું દોસ્તીનો તરીકો જાળવું તે મદદની માંગણી શાદીનાં સાટાં તરીકેની પથણ દાખલ તો હું તુચ્છકારીજ કાઢું. સાદી એખારતમાં તમને કહું તો મારા બોલવાનો અર્થ એમ થાય કે, તમે સાહેબ, જો મને તમારી બેટીને ખરીદી લેવાજ કહેતા હોવ તો તેના જવાબમાં હું એટલુંજ કહી શકું કે એ વાત અત્રેજ પડતી નાંખેલી સારી. તેથી જો કે મારી સઘળી આશા દુખ મળશે, મારી મનની ઉમેદ કચડાઈ જશે તે છતાં-તે સઘળું છતાં-તમારી તે માનવંત બેટીને સોદાગરીના નકદ સોદા જેવી હીણી હાલતે મારે હાથે પોહોંચાડવાને હું સાફ ના પાડુંછ.” આટલું બોલી ચારજંગ પોતાની બેઠકપરથી ઉઠ્યો અને નવાબના છેવટના જવાબની રાહ જોતો ઉભો.

“આજનો મેળાપ મને કેટલો લજવાવનારો, કેટલું નીચું જોવાડનારો અને મારાં મનને કેટલો દુઃખી કરનારો છે તેની તમને ખબર નથી.” નવાબ ધીમેથી અને ધ્રુજતે અવાજે બાણે ચારજંગને કાલાવાલા કરી કાંઈ સમજાવતો હોય એમ બોલ્યો, “પણ એક સખ્તમાં સખ્ત ફરજનો માર્યો મને—”

“ત્યારે તો મારી માંગણીના જવાબમાં મારાં મનને પેશ પડતું તમે સાહેબને કશુંજ કહેવું નથી ?”

“આહ! મારા જવાન દોસ્ત, તું મારી બહાલી બેટીને હુઃખના ગારમાં હુબાડી મારશે, કેમકે તે તુંને ચાહેછ, ઘણાજ મજબુત પ્યારથી ચાહેછ.”

“અને ખુદા શાહેદ છે કે હું તેને કેટલા અથાગ પ્યારથી ચાહુંછ.” ચારજંગ બોલ્યો અને તેનું આ બોલવું લાગણીથી ભરપુર હતું, “તે સઘળું છતાં ભવિષ્યની બેગમ સલીમા ચારજંગને એક તુચ્છ સોદાગરીના નીચ સોદાની હલકી પંકતીએ ઉતારી દેવા બેટલી હીમત કરવાને મારી લાગણીને હું લલચાવી શકતો નથી. હા, મારી મરજીથી તે પોતાનો દરજ્જો આપઅખતીયારીથી જાળવી શકે એવી કોઇ સઘવર રકમ તેણીનાં નામપર રવાને તૈયાર છું. પણ તે ઉપરાંત—”

“નામવર અમીર, તે ઉપરાંત તો કાંઈ જોઈએજ જોઈએ. એવું કાંઈ મને મેળવી આપ કે જે મને પાંચ લાખ રૂપ્યા આપે અને મારી બેટી તારીજ છે સમજ.”

“આહ! ત્યારે તો તમે નામદાર તે માટે પેલા જરદાર અને લાયક વકીલ સાઅદતખાંન જેઓ હમણાં હમણાં પડ્યા પાથર્યા સાબરગંજમાં વસેછ, તેમને પકડો.” ચારજંગ નવાબની ઉપલી માંગણીથી તેને ઉપજેલો ગુસ્સો અને ધિક્કાર જેમ તેમ દબાવી રાખી બોલ્યો.

“આહ! તે કંગાલ! ચારજંગ મારીપર ક્યા કર! તારી સનમુખ એવા એક હૈયાં કુટેલાને—”

“હા, પણ તમારી બેટીને એક બજારૂ ચીજ જેવી હલકી પાડવાની તમારી એ ચેતના મારીથી સાંખીજ નથી શકાતીની? તેથી તો ઉલટું એવું થયુંછ કે તમે માટે જે થોડી ઘણી દિલસોજી હું ધરાવતો હતો તે પણ આજે નાશ પામીછ, સલામ આલેકુમ.”

માત્ર આટલું બોલી ચારજંગ તે એરડામાંથી ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

નિરાશાની શીદાઈમાં આશાનું કીરણ.

થોડીજ પલમાં સંત્રીમાને ખબર મળી કે નવાખની મુલાકાત લઈ ચારજંગ મેહેલ છોડી ચાલી ગયો હતો. અને તેટલું તેણીને કાને આવતાંજ તેણીનું મગજ ઠણક્યું. નુરજહાને પણ તે મુલાકાતનો સેહેજ હશારો થતાંજ તેણીને ગીલગીલ્યાં છુટ્યાં અને ખરી વાત શું બની હતી તે વિષેની તેણીની ગમે તેટલી અધિરાઈ છતાં તે બહુવાથી તે બેનસીબ રહી.

આખરે નવાખ ચારજંગ તરફથી સલીમાને એક ચીઠી મળી જે તેણીએ તુરત ઉખેડી અને વીજલીની ઝડપે તે વાંચી. તેમાં તેણે તેણીને જણાવ્યું હતું કે તેણે તેણીના બાપની બહાલી મેળવવાની કોશેશ કીધી હતી પણ ચોક્કસ સખબોને લીધે તેમાં તેને ફત્તેહ મળી નથી. જે સખબો એ રીતે તેઓ બન્નેનાં સુખના શત્રુ થઈ પડ્યા હતા તે સખબોથી તેણીએ પોતે તેણીના બાપ આગલ જઈ વાકેફ થવું; તેમાં તેણે વળી એટલો ઉમેરો કરી સલીમાને હરખાવી હતી કે તેણીની તરફ જે અથાગ ખ્યાર તે ધરાવતો હતો તેની તેણીને ખાત્રી આપવા તે જ્યાં સુધી કુંવારી હશે ત્યાં સુધી તે પોતે કદીથી કેાઈ બીજા સાથે શાદીના ગાંઠથી જોડાશે નહીં.

એ રીતે તે જવાન અબલાના હોઠ આગળ આવેલી જામમાં કાંઈ બધાજ કડવાસ ભર્યો ન હતો, તેમાં જરા મીઠાસની પણ લેખ હતી. તે ચીઠીમાંના છેલ્લા ચક્રારથી સલીમા-સોહામણી સુંદર સલીમાને ખાતરી મળી કે તે જવાન ઉમરાવ તેણીને આહતો હતો; અને તે ખાતરી તેણીના હૃમણાં અચરતા જખમપર ઠંડા મલમ જેવી હાલ તુરત થઈ પડી, અને તેણીને તે ચીઠીના ઉપલા ભાગથી ઉપજેલી

નિરાશાનો આંચકો જરા નરમ પડતાંજ તેના છેલ્લા ભાગથી તેણીને ઘણુંજ સંતોષ પ્રાપ્ત થયો.

બપોરે સલીમાને તેણીના પેદર તરફથી પેગામ મળ્યો કે તેણીએ તેને તેના કમ્પ્રેન્સમાં મળવું. આ પેગામ મળતી વખતે તેણીની સાથે નુરજહાં પણ હતી અને તે પેગામ સાંભળી તે પણ તેણીની સાથે ત્યાં જવા કરતી હતી, પણ, તેટલાં જ નોકર તે પેગામ લઈ આવ્યો હતો તેણે સલીમા તરફ જોઈ નુરજહાં સાંભળે તેમ કહ્યું, “બાનુ, તમને એકલાંનેજ નામવર હુજુર બોલાવેછ.” આ ટુકોર એક નોકરથી સાંભળી નુરજહાં બીચારી ફજેત થઈ પછાત પડી ગઈ, અને એ રીતે સલીમા સાથના પોતાના મેલાપમાં તેણીના બાપે તેણીને બાકાત રાખ્યાથી તે બીચારી ઘણીજ ખીજવાઈ.

સલીમા પોતાના બાપ આગળ ગઈ અને તે બન્નેની નજર એક થતાં સલીમાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું અને નવાબના બોળાપર માથું નાંખી તે રડી પડી. નવાબની આંખોમાં પણ પાણી ભરાઈ આવ્યાં, પણ, તે છતાં તેણે પોતાની બેટીને ઘણુંજ માયાળુ સોખન આચરી બનતા પ્યારથી પટાવી;—તેઓ બન્ને શાંત થતાં નવાબે સલીમાથી બાણવા માંગ્યું કે ચારજંગે તેણીને તેમની મુલાકાતના પરીણામથી વાકેફ કીધી હતી કે નહીં? જેના જવાબમાં તેણીએ ચારજંગની પેલી ચીઠીજ તેના હાથમાં મુકી, જે તેણે ઉઢાસ અને ગમગીન ચહેરે વાંચવા માંડી; પણ જેવો તે, તે ચીઠીના છેલ્લા ભાગ પર આવ્યો કે તેનેા ચહેરો ખુશાલીથી ખીલી રહ્યો અને પોતાની બેટીને તે ગોઠમાં ફાળી બોલ્યો, “ગભરા ના, બેટી, તાઉમેદ ના થા; હજી, હજી, તે કંગાળ સાઅદતખાંનની બોહોંસપર તું તે ભલા નવાબની બેગમ થશે!”

પ્રકરણ ૪૧ મું.

જેહરી સાપ.

જે દીને ઉપલો બનાવ બન્યો તેજ દીવસની રાતે નવ અને દશની વચ્ચેનો અમલ થયો હતો અને નવાળ સાબેર-ઉદ્-દઉલા પોતાના કબ્રેખાસમાં એક કેતાળ હાથમાં લઈ વાંચતો જેવો બેઠેલો હતો. તેની આંખો તે કેતાળનાં પાણીપર ચીટકી હતી, મગર, તેના વિચારો કેઠે દુર દુર ભટકતા હતા. આસ્તેથી કોઇયે તે ઓરડાનું અળગું બંધ કીધેલું બારણું થોકયું અને નવાળે અંદર આવવાનો હુકમ આપતાંજ તે ઉઘાડી દાસી ગુલનાર પોતાના શાંશુકાપર ચાલતી અંદર આવી.

તેને જોતાંજ નવાળ ચોક્યો, કેમકે તેને લાગ્યું કે તે દાસીની આ મુલાકાત કાંઈ બેગમના સંબંધમાં હોવી જોઈયે, બાકી કાંઈ બીજાં કામકાજને માટે તો નવાળના પોતાના નોકર સીવાય કોઈબી દાસીને તેવણના ઓરડામાં આવવાની સખત મના હતી.

“મેં લીધેલી આ અસાધારણ છુટને માટે આપ નામદાર, બંદીને માફ કરશો, અને જે મારે કેહેવુંછ તે બે ઘડી ધ્યાનથી સાંભળી લેવાની મહેરબાની કરમાવશો એવી હું ઉમેદ રાખુંછ.”

“બોલ, બોલ, ગુલનાર, તું કાંઈ બેગમ સાહેબને લગતી—”

“નહીં, હુજુર, મારે જે વાત કરવીછ તે નવાળજાદા રહેમત-ખાનને લગતી છે.”

“તેનું શું?” નવાળે અધીરાઇથી પુછ્યું, “બોલ?”

“સાહેબ, ગલરાવો ના, ધીરજ પકડો; એવું કાંઈજ નથી બન્યું કે જેના સંબંધમાં ધીરથી અને શાંતપણે કામ લેતાં તે ઉલટું બગડે, તેમજ વળી તે નહીંજ સુધરી શકે તેટલી બધી

હક સુધીથી તે પહોંચ્યું નથી, મગર, હું કમીની બંદીની અરજ એટલીજ છે કે નાહક ઉરકેરાઈ ન જતાં જે હું કહું તે માત્ર ધ્યાનથી સાંભળવું.”

“ ઠીક છે, ગુલનાર, ચાલ તારી વાત આગળ ચલાવ.”

“ થોડાક વખત આગમજ, નામવર સરકાર, જે દીને આ મેહલમાં પેલો ભયાનક બનાવ બન્યો તેજ દીવસની સહવારે—”

“ પણ તે બનાવ અત્રે તાજે કીધાની મતલબ ?”

“ નહીં, હુઝુર, એ તો તે ચોક્કસ દીવસ યાદ કરતાંજ માત્ર મારે તે બનાવની યાદને છંછેરવી પડી, બાકી તેની સાથે મારી વાતને કશુંબી સનાનસુતકજ નથી. ત્યારે તે દીવસની સહવારે એક જવાન દરજણની છોકરી બેગમ સાહેબે સીવાડેલો પેલો જરરીન જલો લેધને આવી હતી. તે ધણીજ ખુબસુરત, શરમાળ અને શાન શૌકતવાળી હતી, એટલું તો મારે તેણીને ઈનસાફ આપવા ખાતર કહેવુંજ જોઈએ. હવે તેજ છોકરી સાથે આજે મેં નવાબખાદા રહેમતને જોયો.”

“ એ તારું ભલું થાયરે તારું, ગુલનાર, તું મને એજ કહેવા આવી કે ? હું જાણું છું કે જવાન તે આખરે કરેને જવાનજ. તેઓ કોઈ એવા તો ફેલાદી હોયજ નહીં કે આસપાસની લાલચને વશ તેઓ થાયજ નહીં; અને જ્યાં સુધી મારો બેટો એવું કાંઈ કરે નહીં કે જેથી તેનાં નામને યા તેનાં ખાનદાનને નીચું જોવું પડે ત્યાં સુધી હું તેનાં કામકાજની આડે આવવું વાજબી જોતો નથી.”

“ પણ, તમે નામવરે મારી વાત સઘળી સાંભળીછ ક્યાં ? નવાબખાદા રહેમતખાનું એ પગલું મને પણ તેવું નજીવું લાગું હતું તો તેની હીલચાલપર જાસુસપણું કરી ચાલી ચલાવીને હાં તે

બનાવની ચુગલી ખાવા આવતેજ નહીં, પણ જ્યારે મેં જોયું કે તેની એ બાજુમાં કાંઈ ખીજેજ અને વધારે ઉંડો ભરમ—”

“એટલે, એ તુ શું બકેછ, ચુલનાર? શું તું એમ કહેવા માંગેછ કે સરકરાજ ખાનદાનનો એકલો હૈયાત વારસ એક કમીની અને કંગાળ દરજ્જાની પોરી સાથે પરજીવાનો વિચાર રાખેછ?”

“મને તો તેવુંજ કાંઈ લાગેછ, મેહેરખાન.”

“નહીં: એમ બનેજ કેમ?” નવાબ ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલ્યો.

“ત્યારે તો નામવાર, એ વિશે તમારી પક્કી ખાતરીજ હોય તો. મારે એ બાબદ વિશે હવે કાંઈ વધુ બોલવું નથી, તેટલા માટે હું આપની રૂખસદ ચાહુંછ.”

“થોભ! એ બાબદ એટલી ગંભીર છે કે તેને બધી તરફથી તપાસવી ઘટેછ.”

“તેવું તો માફની આધીન મત છે, મરખી સાહેબ.”

“ઠીક ત્યારે, તું જે કહેવા માંગેછ, તે બધું જરા ખુલાસાથી કહી દે.”

“ત્યારે, નીમકપરવર, હું તમને જે કહેવા જતી હતી તે એ કે ‘રીચી રોડ’ પરથી આજે સહવારે હું પસાર થઈ જતી હતી તેટલાં મેં નવાબજાદા રેહેમતને એક જવાન અબજાની પાંખડી વળગી તેજ રસ્તે મારી જરા આગળ ચાલતાં દીઠો, અને જરા ધ્યાનથી જોતાં તે અબજાને મેં પેલી કહી તે દરજ્જાની પોરી તરીકે તુરત પીછાણી.”

“દરજ્જાની પોરી સાથે પાંખડી વળગીને—અને રીચી રોડ જેવા રસ્તાપરથી, ઘોળે દીવસે!”

“હા, મેહેરખાન સાહેબ, તે જવાન અબજા ઘણીજ સાદા અને સુધડ પોશાકમાં સજ થયેલી હતી અને જે કોઈ તેને દરજ્જાની

પોરી તરીકે નહીંજ ઓળખતું હોય તો તે એમજ સમજે કે તે કોઈ મોટું ઘરની ખાતુજ હશે.”

“પણ, તે ગમે તે હોય, તોળી રહેમતે તેની સાથે એમ દાસે તે લાડ કેવો કરવાનો!”

“નહીં હુજુર, હું માનવાને સાફ ના પાડું છું કે તે તેની સાથે કોઈ ‘લાડ’ કરતી અલક્ષતુ અબળા હતી. હવે તમે નામવરને તો ખબર છે કે મરદ કરતાં ઔરતની નજરશક્તિ અને લેહભરમ ઉકલાવવાની મગજશક્તિ ઘણી તેજ અને ઘણી ચંચલ હોયછ, અને તેરી શક્તિની હું કમીની ઉપરખી કાંઈક નિવાજેશ થયુલી હોવાથી તમને ખાતરી આપવાને હું તૈયાર છેઉં, કે, તમે ધારોછ તેમ તે અબળા તેની કાંઈ પગારદાર સહી છેજ નહીં. મેં તેઓની હીલચાલપર ખુબ ખારીક ધ્યાન આપ્યું અને જેમ જેમ તેમને હું જાણતી ગઈ તેમ તેમ મારી ખાતરી મુસ્તકીમ થતી ગઈ કે તે બે વચ્ચેનો સંબંધ કાંઈ જુદોજ ભરમ ધરાવેછ. એક ઔરત તરફની તેના ખાવીંદની વર્તણુક અને એક માથુક તરફની તેના આશકની રીતભાત, એક પગારદાર સહી તરફની એક જવાનની હીલચાલથી સદંતર જુદીજ કીસમની હોયછ.”

“પણ તે છોકરી જો એ છેલ્લા વર્ગમાં તરતનીજ આવી હોય તો તેણે હજી પોતાનું શરમાળપણું છોડ્યું નહીં હોય અને તેણીની ઓસક હજી કમી થઈ નહીં હોય!”

“તે સઘળું છતાં એક પગારદાર સહીને ઓળખતી ઘણી સહેલ છે. જુવો તેઓ રીચીરોડપરથી નીકળી જોહરી ખાઝારમાં ગયાં, જ્યાંની એક દુકાન આગળ તેઓ ઉભાં જે વખતે મેં જોયું કે, તેણીને ખરનું કાંઈ લેવા રહેમતે તેણીને ઘણી સમજાવી, પણ તે છોડી જઈને બે થઈ નહીં, તે તો દુકાનપર ચઢીજ નહીં તો! હવે

હવે મને કહો કે આટલી પતાવટ છતાંની ઠથી પગારદાર ઔરત એ જેવરની એ લાલચથી ખાજ રહી શકે? અને તે તેણીનું ના પાડવુંની કેવું હતું? ઘણુંજ નાબુદ ઘણુંજ ઓસકલરેલું અને તોળી એવું મક્કમ કે રહેમતે તેને લઇ ત્યાંથી ચાલુજ મુક્યું.”

“તેં જ્યેવણં એ ઢણકને ત્યારે તું કાંઇ ઘણી અસાધારણ અગત્યતા લાગુ પાડતી જણાયછ?” જો કે આટલી વાતચીત પરથી નવાળની ખાતરી તો થવા આવી હતી કે “દાખમાં કાંઇ કાણું” હોવું તો જોઇયે, તો પણ, હજી જાણે તે દાસીની વાત પુરેપુરી સાચી તરીકે માની લેવાને તે રાજી નહીંજ હોય તેમ તે જોલ્યો.

“નહીંજ, તેમ નથી, મેહિરખાન:-હું એક ઔરત છેલ્લે અને ઔરતનીજ આંખે જોઈ હું મારો વિચાર ખાંધુંછ. ત્યારે શું તમે સાહિબ એમ સમજો છ કે તે વિચાર ખાંધવાને જોઈતી સાબેતીઓ એકઠી કરવાને હું પછાત પડી હોઇશ? નહીં, તે ખન્નેની પાંખડી વળગી ચાલવાની ઢપ, તેણીની તરફની રહેમતની અદા અને રહેમત તરફનો તેણીનો મલ્હાજે અને એવી એવી તો એક હજાર અને એક નીશાનીથી મારી ખાત્રી થઇ કે તેમની એકમેક તરફની વર્તણૂક, થોડુંકમાં જોડાઇને એક થનારાં સાચા પ્યારનાં પાક પુંજારીઓજ એકમેક તરફ દેખાડે. તેઓના સંબંધમાં અનીતિમાન કે પાપ જેવું મને કશું જણાયું નહીં. વળી તે જોહરી ખાજારમાંથી પાછાં ફરી તેઓ રીચી ખાગ આગળ આવ્યાં, જ્યાંથી છુટાં પડતાં તે અખળા તેને રસ્તે ગઇ અને રહેમત રહેમતને રસ્તે ચાલતો થયો; કાંય નહીં રહેમત તેને ધરેજ ગયો? વાડું, ધરે તો નહીં પણ તેણીને મુકવા વટીક તે કાંય નહીં ગયો? અલખત તેણીનું ઘર ત્યાંથી દુર છે ખરું—”

“ત્યારે તો તું તેની પુઠે પુઠે જઈ તેણીનું ઘરળી જોઈ આવી કે?”

“હા, સરકાર, તે ગુલામખાંની ફેલમાંનાં એક નાનાં પશુ આખરૂદાર દેખાવનાં ગરીબ ઘરના એક મજલાપર રહેછ. ત્યારે શું હજી તમે એમ સમજી મનેથી એમ સમજાવવા માંગોછ કે તે કોઈ રહેમતની પગારદાર સહીજ હશે? જો તેમ હોતે તો તેણીને રહેવાને માટે એક ફાંકડું મકાન નહીં હોતે? અને તેમ હોતે તો તેણીને રીચી બાગ આગળ છોડી દેવાને બદલે તે તેણીની સાથે ત્યાં નહીં જતે? નહીં, નહીં તેઓ વચ્ચેની દરેક હીલચાલમાં મેં તો અદબ અંદાજનો અંતર જોયો. તેણી જે મકાનમાં રહેછ તે વિશેષી મેં ત્યાંની એક દુકાનમાં પુછપરછ કીધી તો મને જણાયું કે તે મકાનમાં વસનારાં બધાંજ ગરીબ પણ આખરૂદાર છે અને તેણીને માટે પુછતાં તો તે દુકાનદાર તેણીની એવી તારીફ કરવા લાગ્યો કે બાળે મુવાની જળાં તો નરી કંચચી!”

“વારૂં, તેણીનું તું નામ જાણતી હશેની?”

“હાજી, ગુલબાર કરીમ.”

“વાહ! નામ કેવું મેજેહનું અને મધુર છે? પણ, વારૂં તું એમ ખાત્રીથી કહેછ જે રહેમત તે નીતિમાન તો પણ ગરીબ અને તેવી કમીની અબળા સાથે શાદી કરવાનો વિચાર રાખેછ?”

“મારી તો તે વિશે પછીજ ખાતરી છે, કેમકે તે તેની ખુબસુરતીપર દેવાનો થઈ ગયોછ.”

“તેમ જો હોય તો તેનાં સરમાં ખલલ થયલી હોવી જોઈએ, અને મારા એ બેટાની હમણાં હમણાંની ચાલચલણ હવે જ્યારે હું યાદ કરૂંછ ત્યારે મનેથી ખ્યાલ થાયછ કે તે તદ્દન બદલાયલી માલમ પડેછ. આટલું સુધી તે ઉપર મેં કાંઈ ગંભીર વિચાર નહીં

કીધો કેમકે હું સમજ્યો કે હશે કાંઈ ખીજ ત્રીજ ગુચવાડાને લીધે એનું મગજ વિચારવંત બની ગયું હશે. હમણાં થોડુંક થયું નથી તે કેટે જતો, નથી તે પોતાની જેહનો સાથે લેખાતો, અને બાહાર બચ્છ તો તુરત વખતસર આવીને ઉભો રહેછ, અને જો બાહાર કેટે નથી જતો તો એકલો બગીચામાં ફેરેછ, નહીં તો, પોતાના ઓરડામાં બેસીને વાંચ્યા કરેછ ! નહીં તોખી હમણાં હમણાં નાચપાટીનાં, જલસાનાં રંગીન મીજલસનાં તેણે કેટલાં તેડાં ના પાડ્યાં. કમનસીબ છોકરો ! એ શું ખરેખર સરકરાજ ખાનદાનને હીણુંજ લગાડવા બેઠેછા ?”

“ એક જવાન નવાબજહો, ખાનદાનની મગરૂરી નહીં ધરાવતી એક ગરીબ અબળાને પરણે તેમાં તે જવાનનાં ખાનદાનને હીણું લાગે કે નહીં, તેની મને ખબર નથી, પણ મારી તમો સાહેબને સલાહ છે કે રહેમત અને તે દરજણ પોરી વચ્ચેના સંબંધનો અંત લાવવાનું કામ મને સોંપો.”

“ નહીં, ગુલનાર તે તો કામ માફ છે, હું તેને હમણાંજ મારી હજુરમાં બોલાવી મંગાઉંછ અને તેની એ મુખાંધને માટે તેને સખ્ત ઠપકો આપું.”

“ તેમ જો કરશો તો રહેમત વધુ હઠીલો થશે અને મનમાં ગોખી રાખેલી નેમ ઉતાવળે પાર પાડવાને તે લલચાશે, કેમકે તમને એટલુંખી યાદ રાખવાનું છે, કે નવાબજહો ઉંમરે પોંહોંચી ચુક્યોછ એટલે પોતાનું સુઝયું કરવાને તે મુજ્તયાર છે.”

“ હા, તેખી ખરૂં ! ત્યારે તું શું ઇલાજ સુચવેછ ? ”

“ તે ઇલાજની સઘળી તરતીબ મારે હસ્તકજ રહેવા દેશો ? ”

“ હા, કેમકે તેં મને તારી અઝલ હુશીયારી, ચાલાકી, ચતુરાઈ, અને દાવપેજની એટલી સાબેતી આપીછ કે એ બાબદ તારા

હાથમાં સોંપવામાં મને શું અડચણ હોય તે હું જાણી શકતો નથી. જ્યારે હું તો જાણું એ જાળદ વિશે કાંઈજ જાણતો નથી તેમજ રહુની ? ”

“ હાજી, અને બેગમ સાહેબને એ વાતથી વાકેફ કરવાની કાંઈજ જરૂર નથી. ”

“ ખચીતજ નહીં, એક તો તેણીની દેહ હમણાં નામુક થઈ ગયલી તેમાં વળી જરાસરખા ચીરડાટથી તે બગડી આવે ! વાંડ, કંઈ બીજું તારે કેહેવુંછ ? ”

“ હા, મારા મેહેરબાન, મારી યોજના મારાં મનમાં મેં ઘડેલી તૈયાર છે, ફક્ત એકજ જાળદમાં તમારી મદદની જરૂર છે. ”

“ તે શું ? બોલ. ”

“ તે એટલુંજ કે તમારી સાથે તમારી ઉંઘાડી ખાડીમાં રીચી બાગ તરફ સાંજે ચાર ને પાંચની વચ્ચે ફરવા આવવા રહેમત અને નુરજહાંને તમે લલચાવી શકશો ? ”

“ હા, તેમથી બની શકશે. ”

“ ત્યારે તો જીવેની, હુકુર, કાંઈ એવું કરજો કે રહેમત અને નુરજહાં એકજ બેઠકપર સાથેજ બેસે અને કાંઈ એવી વાત છેડજો કે તેમાં તેઓ એકમેક તરફ હસી હસીને ભાગ લેય. એમ થઈ શકશે કેની ? ”

“ હા, એ કામ થયુંજ સમજ, ગુલનાર. ”

“ ત્યારે તો માંડેલી કામ પાર થયુંજ સમજો-હા, પણ જો પેલી ગુલનાર હું ધાડુંછ તેવી પાઠ મનની લોળીલાળી હોય તોજ હું કે ! નહીં તો પછી વળી કાંઈ બીજીજ જાણ અજમાવવી પડશે. ઔરતમાં ક્યાં એકજ લખણ પડેલું હોયછ ? ”

“ ઠીક છે, કાંઈ બીજું કેહેવુંછ ? ”

“નહીં, નામવર સાહેબ,” અને એમ બોલી તે સત્યાનાસીની સળી અંગાર ઠાંડીની દીવાસળી નવાળ સાહેબને નમન કરી ચાલી ગઇ અને નવાળ સાહેબ તેવણે હમણાંજ સાંભળેલી વાતપર લંગાણથી વિચાર કરતા બેઠા.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

મીઠી છૂરી.

બીજે દહાડે બપોરે બે વાગે રેહમત અને ગુલઝાર ધારા મુજબ રીચીબાગમાં મળ્યાં અને ઝાડોની ઠાંડી ઘટાની હેઠળ બે એક કલાક સુધી તેઓ એકબેકની મોહનતમાં એવાં ચક્ર્યુર બની ફર્યા કે તે બે કલાકનો વખત એક જાણે ચપળ પંખીની પાંખપર તે સ્વાર થયો હોય તેમ નીકળી ગયો.

આહ ! પોતાના નવજવાન આશકની પડખે રહી તાજ હવાનો દમ લેતી આપણી માનીતી ગરીબ ગુલઝારને માટે આ કેવા સુખી દહાડા ? પ્રિય વાંચનાર, ખરું કહેજે કે આ વારતાની શુદ્ધઆતમાં તે બીચારીને ગરીબીની ઘંટી તળે પીસાતી જ્યારે તેં દીઠી હતી, ત્યારે તેં સ્વપ્નેથી માન્યું હતું કે તે ગરીબ જાળાનાં નસીબમાં આવી એક ઘડી સરજેલી હશે ? તે વખતે જે ગુલાબી રંગ તેણીનાં ગાલની સપાટી ઉપર ચઢી આવવાનાં જે ફાંફાં મારતો હતો, તે આજે આખરે પોતાની કેશેશમાં પોતાને ફેલેલો જોઈ દાંત દેખાડી હસતો તેણીના ગાલ ઉપર બેઠો હતો. હા, તનદરોસ્તીની તાજગીથી તેણીનું આખું તન બદન તરરોતાજેહ બની રહ્યું હતું. તેણીની કાળી મોટી આંખોમાં ચમકતું નુર તદન સાફ અને નીરમલ પ્રકાશતું થયું હતું, તેણીના હોઠ ઉપરનો રતાશ વધુ અને વધુ રંગ

પકડી રહ્યા અને ઘડી ઘડી હસ્વાથી તે નાજનીના મોંહની જડાવદાર દાળડી ખુલતાં તેમાં ગોઠવી મુકેલી મોતીની હાર માળા તેટલીજ વારે ઘડીયે દેખાયા કરતી હતી. યા ખુદા ! એ તારાં ફરેખી ફલકનો કેવો ફેરાવન ફાંટો કે જીનતની હુરનેખી લજ્જમાં નાંખે એવું ફીરે-શતાઇ નુર ધરાવતી તે નિરદોષ ખાળાનાં સુખનું સર્ચામ સત્યાનાશ વાળવાને દગલખાજી જન્મ પામી તે કીનાની પાપી હુકમાં પોખાઇ તૈયાર ટટણખાર બનતી હતી ?

અને તેમ ખરેખરું હતુંજ ! પોતાના આશકથી તરતનીજ છુટી પડેલી શુલઝાર વળી પાછી કાલે તેને મળવાની ઉમેદથી પોતાનાં ઘર તરફનો રસ્તો લેતી હતી, તેટલાં, તેણીની નજર દાસી શુલનારપર પડી. શુલઝારે તેણીને બેગમ ખરુલખહારની માનીતી વડી દાસી દાખલ ઓળખી, પણ શુલનારે, તેણીને જાણે ઓળખતી નહીં હોય તેમ અખાડાજ કીધા.

શુલઝાર તેણીની નજર સાથે નજર મેળવી માત્ર ડોકી કરી ચાલી જતી હતી, પણ, તેટલાં પેલીએ તેણીને થોળાવી અને તેણી તરફ ટીકી ટીકીને જોઈને પુછ્યું-

“છોકરી, તું મને કાંઈ ધ્યાનમાં આવેછ ખરી, પણ મેં તને કહ્યાં જોઈછ તે મને યાદ નથી આવતું.”

“હું ધારૂછ, તમો બેગમ સાહેબ ખરુલખહારના મેહેલમાં નોકરી છોની ?” અને આ સવાલનો જવાબ તેણીને ‘હા’માં મળતાં તેણીએ પોતાની ઓળખ આપી કે “ત્યારે તો એક દીવસ બાનુ ધરમીદડા સીમ્પીને ત્યાંથી જરરીન જલો હું તમારાં બાઈ સાહેબને માટે લઇને આવી’તી તે તમને યાદ છે ?”

“અરે, હા, ખરેખર.” શુલનાર બોલી, “હવે મને યાદ આવી, તેં તારૂં નામ શુલઝાર કરીમ જણાવ્યું હતુંની ? કેમ, શુલઝાર,

તું સારી પેઠે તો છેની? મેં તને તે વખતે જોઈ ને જોઈ કે મને તું ઘણીજ ગમી-ઓ માયરે, તું કેવી મજેહની લાગેછ? તું કેટલી ખુબસુરત છે?”

“પણ, બેગમ સાહેબ બદુલખહાર કેમ છે? તેમના જખમ કાંઈ રૂઝાયા?” પોતાની ખુબસુરતીની તારીફને કશું વધુ વજણુ નહીં આપતાં વાત ફેરવવાને બાહાણે તેણીએ આ સવાલ પુછ્યો.

“હા, બેગમ સાહેબ તો તદ્દન સાજાં થયાં, અને ઝખમખી રૂઝાઈ ગયો, પણ તેમની તે આગળી ઝમક તો ગઈજ ને.” શુલનારની મતલબ શુલઝારને પોતાની વાતની મોહિની લગાડવાની હતી, પણ શુલઝાર તેવી મોહિનીમાં પડે તેમાંની છોકરી હતીજ નહીં, અને વળી શુલઝાર હાલ કાંઈખી વાતમાં રોકાઈ વખત કાઢવા માંગતીજ ન હતી, કેમકે, તેણીએ પોતાના નેકાને પોશાક જે પોતાનેજ હાથે તૈયાર કરવા માંડ્યો હતો તે જેમ બને તેમ જલ્દી પુરો કરવાના વિચારથી ઘરે જવાને ઘણીજ આતુર હતી.

“હું ધારૂંછ, તું કેટલે અહીંજ રહેછની?”

“હા, હવે અંહીથી માંડે ઘર ઘણું નજીક રહ્યું; ગમે તો જરા આવીને થાક ઉતારોની?”

“જે તને કાંઈ અડચણ નહીં હોય તો તારા જેવી સાથે વધુ પીછાણ પાડવાની આ તક હું ખુશીથી હાથ ઠરું.”

શુલઝાર તેને પોતાને ઘર લઈ ગઈ અને શુલનારે જોયું કે તે ઘોરડો ઘણોજ નાનો પણ સાફ અને સુઘડ હતો. જો કે રહેઠેમતે શુલઝારને પૈસા સંબંધી બનતી સગવડ કરી આપી હતી, તો પણ, તે બલી ઘરવાળીનું ઘર છોડવાનું યા તે ઘોરડો છોડી બીજો કોઈ કુશાદે ઘોરડો લેવાનું તેણીએ જરૂરનું નહીં જોયું હતું, તો જો કે ફૂરનીચરની બાબદમાં થોડી ઘણી જરૂર જોગી તે ખરચાણ થઈ હતી

એમ અમારે કહેવું જોઈએ, પણ તે ફરનીચર વસાવતી વખતે તેણીએ શોભા કરતાં તનની તંદરોસ્તી સચવાય તેવી કાળજી વધુ રાખી હતી. કેમકે, તે જાણતી હતી કે હવેનું તેણીનું જીવનું તેણીના પોતા માટે નહીં પણ કોઈ બીજાનેજ માટે હતું.

તેણીએ નવા લીધેલા નાના પલ્લંગપર તેણીની શાદીનો સાજ હજી અંધુરી હાલતે પડેલો હતો. ગુલનારની નજર તે પર પડી અને તેણીની ખાતરીજ થઈ કે રહેમતની મતલબ તેણીએ ધારી રાખેલી તેજ હતી.

તેણીની એ બાબતપર ખાતરી થતાંજ તેણીને જે પહેલો વિચાર આવ્યો હતો તે એ કે રહેમતે તેણીને હજી સુધી આવી આરડીમાં કેમ પડી રહેવા દીધી હશે? અને તે ઉપરથી એક બીજા શક તેણીને ઉપજ્યો તે એ કે કદાચ તેણીનો આશક ખરેખર કોણ છે તેનીથી તેણીને ખબર નહીંજ હશે. કેમકે, જ્યારે તેણીએ બેગમ બદુલબાહારની વાત છેડી ત્યારે તેણીના ચહેરાપર જરાબી ગભરાટ કે બેચેનીની નિશાણી જણાઈજ ન હતી.

“તને આ વખત તો સાફ કામ મળેલું લાગેછ, ગુલઝાર?” તેણીએ તે પોશાકપર પોતાની નજર ટાંકી પુછ્યું.

“તમો ધારોછ કે એ ઘણો સુંદર છે?” એટલું પુછી તેણી લાલ લાલ થઈ ગઈ, કેમકે, તે વખાણ પામતો પોશાક તેણીનો પોતાનોજ છે એ જાણી તેણી ઘણી ખુશી થઈ.

“જરાક હાથમાં લઈને હું એ જોઉં?” અને આ સવાલના જવાબમાં ગુલઝારે તુરત તે પોશાક ધીરેથી ઉંચકી તેના હાથમાં મુક્યો, જે તપાસતાં તે બોલી, “આહ! કેવો સાદો અને તોળી કેટલો શોભીતો! એ જો તું પહેરે ગુલઝાર તો કેવી દીપી રહે!” તે વળી પાછી

હસીને લાલ થઇ ગઇ અને તે પોશાક તેણીના હાથમાંથી લઇ તેને પાછો પલાંગપર મુકી તે આંહિ મુકવાની તૈયારી કરવા પડી, જે જોઇ શુભનાર બોલી ઉઠી—

“બેહેન, મારે લીધે કાંઈજ તજ્જી ના લેતી, આજે મને કાંઈ ગમતું નથી કેમકે મારો જીવ આજે ઠેકાણે નથી.”

“કાંય, કાંય, એવું તે શું બન્યુંજ જેણે તમને એટલાં બધાં રંજીતા કીધાંજ કે હું ગરીબને ત્યાંની તમને આંહિથી પીવા નથી ગમતી ?”

“જેની, બેહેન, વાત એમ બની કે મારાં કરતાં એક વધ નાની મારી એક બેહેન છે, જેને ફરેસ્તા જેવા ખુબસુરત પણુ સેતાનનાં જેવાં કાળાં હૈયાનાં એક જવાન સાથે દોસ્તી પડી. તેણે તેના હાથની માંગણી કીધી. જે તેણીએ કબુલ રાખતાં, શાદીનો દીવસ વટીક નક્કી થઈ ચુક્યો અને બધી તૈયારી પુરી થઈ રહી, તેટલાં એક અભાગણી ઘડીએ તે બીચારીને તે મુજબ તેણીના નીતિના રાહપરથી દૂર કરી તેણીને ફસાવી કેઠે છુપાછુપ તે નાહાસી ગયો. હવે થોડાક મહીના થયા મારી તે બેહેને એક બાળકનો જનમ આપ્યો અને હજી સુધી તે બચ્ચાંના હકદાર બાપ તરીકે જાહેર થવા તે આંગ્યોજ નથી, જેના ગમમાં બીચારી મારી બેહેન સોહો-રાઈ સુકાઈને મરવા સુતીછ !”

“અરેરે, કેવું જખુન પાપ !” અને આ બોલતી વખતે શુભ-જારની આંખમાં પાણી આવી ગયાં.

“બચારે તે બીચારીનું દુઃખ જોયા વગર તને આટલું લાગેછ તો હું તેની બેહેન જેવી બેહેનને કેટલું લાગતું હશે ?” એ તે મુજબને છેલ્લો જોયાને મહીનાઓ થયા તે પછી આજે સહવારે તેની ઉપર મારી નજર પડી; તે રીચી બાગ તરફ ધસ્યો જતો હતો,

હું તેની પુઠે લાગી પણ તેને પકડી પાડવામાં હું ક્ષમી નહીં. તોખી તેની ઉપર નજર રાખી તેની પુઠે હું ઘસડાતીજ ગઈ, પણ, રીચી ખાગમાં દાખલ થઈ કોણ જાણે તે ક્યાં ગયળ થઈ ગયો તે મળ્યોજ નહીં, અને તેનું ઠેકાણુંખી કાંઈ મને ખબર નથી.”

“ત્યારે તો તે મળ્યોજ નહીં ?”

“નહીંરે, મુવો, નહીંજ મળ્યો, અને ફફડતી ચટકતી હું મારો રસ્તો લેતી’તી, તેટલાંમાં તું રાખી એટલે બે ઘડી મન વેરવા તારી અરજને માન આપી અહીં આવી.”

“ખરેખર, તમારી આ હકીકતે મને ઘણી દુઃખી કીધી; ખીચારી તમારી તે બેઢેનને કેટલું દુઃખ થતું હશે ?”

“અરે, પણ, શુલઝાર તું જો તેને જોય તો તું ઘડીભર નહીં માને કે આવો ફરેસ્તા જેવો જવાન આવું પાપી કામ કરે ! તે હજી તો જવાનીમાં કુટતો કુમજો છોડ છે. વીશ બાવીશ વર્ષની ઘણી તો તેની ઉંમર હશે. ચહેરાપર બધો ખ્યાર, પણ તે ખ્યારનાં પતલાં પડને તળે કાતેલ ઝેર.”

“બાહારથી જે આવો ખુબસુરત, તે અંતરમાં એવો નજીસ અને મેલો એ કેટલું કમકમાટ ભરેલું !”

“આહ ! મારી વહાલી બેટી, તું કોઈ દાહાડે દેખાવપર ભુલતી ના હં ! તું જવાન છે, ખુબસુરત છે અને સાથે લાગી ભોળી છે, અને ભોળીઓને ભુલવવાનો ધંધો લેઈ બેઠેલા કોરગાઓની નજર તારીપર પડે એ બનવા જોગ છે. માફ કરજે, શુલઝાર પણ તને મારા અનુભવને આધારે મને થોડીક સલાહ આપવાની લાલચ થાયછ, કેમકે—”

“નહીં, એમાં હું માફ શાનું કરું ? ઉલટો મારે તમારો ઉપકાર માનવો જોઈયે, પણ તમેખી જાણીને ખુશી થશો કે એવા

કોરગાઓથી મારે હવે કશું બીહીવું નથી, કેમકે, થોડા વખતમાં એક ભલા અને ઉમદા ખવાસના જવાનની હું બીબી થનાર છેઉં.”

“શું ? ત્યારે આ પોષાક તારોજ કે ? લાવ, ત્યારે તો હું તને મુખારકળાદી આપુંછ અને ખરાં દીવથી ચાહુંછ કે તમો બન્ને એક-મેકના ખ્યારમાં સદા સુખી રહી લાંબી હુયાતી લોગવો ! ”

એ રીતે વાત કરતાં થોડોક હળત નીકળી ગયો, અને એકાયક દાસી ગુલનારને યાદ આવી ગયું કે તેણીને કામે જવાનું હતું તે તો તેણી ભૂલીજ ગઇ હતી. તુરતજ તે જવા ઉઠી.

“પણ, હું તો કોઇ વખત આ તરફ આવેલી નહીં તે કહાંથી જવું ને કહાં નીકળવું તે તો હું બણતીજ નથી.”

“તમને કહાં જવુંછ, તે મને કહોની હું તમને મુકવા આવું.”

“ત્યારે તો તારી મોટી મેહેરખાની, જોની, બેહેન ‘સાબેરગંજ’ માં જવાં અગાઉ મને રીચી રોડ તરફ જવુંછ, જહાં મારી એક સહીને મળી પછી હું ઘેરે જવસ.”

“રીચી રોડ તરફ જવુંછ ? ત્યારે તો ચાલોની રીચી બાગનેજ રસ્તે ચાલો. હું સાથે આવું.”

અને તે દગલબાજ દાસીનેળી એવુંજ જોઇતું હતું. ગુલનારે તુરતજ પાછાં કપડાં પહેરી લીધાં, અને ગુલનારે તેણીને રેહેમત અને નુરજહાં ઓળખે નહીં કરી છેક આંખ સુધી પોતાની ઓઢણીની સોડ નીચી તાણી. જેવાં તેઓ બાગ તરફ આવ્યાં કે નવાબની ગાડી આવતી ગુલનારને દેખાઇ. તે જરા નજીક આવે તેટલાં કાંઠને કાંઈ વાતમાં તે કસકુનમ દહાએ ગુલનારને રોકી રાખી, અને જેવી તે બેઠેલાંનાં ચહેરા દેખાય તેટલી નજીક આવી કે ગુલનારને તેણીએ મજબુત હાથે પકડી અને ચીસ પાડી બોલી—

“ઓ તેજ-તે તેજ.”

આથી તે બીયારી લોળી બાળા બીધી અને ગભરાઈને આમ તેમ જોવા લાગી તો તેણીની નજર આગળથી બે ઘોડાની એક ઉઘાડી લેન્ડો ધસી ગઇ, જેની એક “સીટ” પર નવાબ પોતે બેઠો હતો, જ્યારે બીજા પર રેહમત અને નુરજહાંએ જગ્યા લીધી હતી, અને તેઓ ત્રણે હસી હસીને વાત કરતાં હતાં, પણ રેહમતની નજર શુલઝાર પર પડી નહીં.

તુસ્તજ એક દુઃખદાયક ચીતાર શુલઝારની નજર સામે આવી ઉભો, અને એક છોડાયેલી વાઘણની માફક શુલનારને બાબુમાંથી પકડી તેણીએ પુછ્યું—

“ઓ ! એ તું શું બકેછ, તું શું કહેછ ?”

“અરે ! ત્યારે તો તે જવાનને પેલી જોડીની ગાડીમાં તેં જોયો નહીં કે ?”

“અરે, હા, પણ તેનું શું ? યા ખુદા ! જલ્દી જોલ.” શુલઝાર પગથી માથાં સુધી થરથર કાંપતી જોલી.

“તેજ પેલો લુચ્છો, પેલો પાપી, પેલો નાપાક, પેલો મારી બેહેનને ફસાવનાર મુજી !” જાણે ઉશ્કેરાઈ જઈને જોલતી હોય તેમ શુલનાર જોલી.

“યા ખુદા ! દયા ! ઓ દયા !” શુલઝાર-કમનસીબ શુલઝાર હાં રડી પડી અને જરા વારમાં જોલાન થઈ શુલનારના પગ આગળ જમીન પર લથ પોથ થઈને પડી.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

“લાવ, દો મુઝે ઇનામ !”

ઉપલાં પ્રકરણમાં વર્ણવેલા બનાવને ત્રણ મહીના થઈ ગયા હતા; અને હાલ ઈંગ્લેન્ડ જુલાઈ મહીનાની આખેરી આવી પુગી હતી.

એ ત્રણ મહીનાના અરસામાં ‘ સાબરગંજ ’ માં વસ્તાં કાંઈ કોના હૈયામાં ગમગીની પોતાનો છુપો અને ધીમે પગપેસારો કરી ચુકી હતી. જવાન ખુગસુરત સદીમા જખુન નિરાશી અને કચડાઈ ગયલી આશાની માઠી અસર તળે ઝીમાતી જતી. નવાબખાદા રેહમતને કાંઈ છુપો ગમ લાગુ પડ્યો હતો, જે તેનાં તન બદનને કોતરી ખાતો જણાતો હતો. તેની જવાનીની ઝમક જતી રહી હતી અને તેને મનસે તેની જાંઘળી એક ભોળ જેવી થઈ પડી હતી. નવાબ સાબર-ઉદ-દઉલા પોતે પોતાનાં બે બહાદુરો બચ્ચાંઓને પોતાની નજર સામે એ રીતે રાહમાલ જતાં જોઈ ઘણોજ દુઃખી થતો હતો, તો જ કે તે બંનેનાં દુઃખના સબબેથી તે અંજણો ન હતો. બેગમ બદુલ બાહારે તો રફતે રફતે એકાંતવાસ સાથે એવો મજબૂત ગાંઠ બાંધ્યો હતો કે પોતાના આરડાના ઉંઘરની બાહર વટીક તે કવચીત નજરે પડતી. ગોચા તે આરડો તેના મુલક જેવો હતો અને તેણીના વિચારો તે મુલકમાં વસ્તી તેણીની રૈયત સમાન હતા.

તે આખા મેહેલમાં એવું એકજ જન હતું જે ઉપર દુઃખી વિચાર કે ગમગીનીના મરજે પોતાનો નેહિસ્ત ફસ્ત લાંગાવ્યો ન હતો. તે નવાબની બેગી નુરજહાં હતી; તે એટલી હૈયાની સુહુની અને દીલની કઠોર હતી કે મેહેલમાં થયેલા એ અચાનક ફેરફારોને લીધે જે ખુશી ખુરમી રંગરાગ, મોજમજલુ, અને જલસા મીજલસો બંધ પડી ગઈ હતી તેનો તેણી બજાવો કરતી અને તેનેજ માટે ગમગીન રહેતી, બાકી, તેની માવતર, તેના પેદર કે તેનાં લાઈ બેહેનના બીમારીનો તેણીને એક રતીભારણી ખટકો કે ખતરો હતોજ નહીં.

સાઆદતખાંન વકીલનો પગદંડો અને પધ્ધતિ સાબરગંજમાં તેજ હતો, બદકે, હવે નવાબ યારજંગ આવતો જતો બંધ થયાથી, તે પોતાની આવજામાં કાંઈક વધ્યો હતો; અને ‘ સાબરગંજ ’ માં પેલી

પડેલી ગમગીનીની સાથે તે ખીચારાને કાંધ વાસ્તું હતુંજ નહીં. બન્ને બેહેનો તરફ અવારનવાર તે પોતાનું ધ્યાન રાખ્યા કરતો હતો અને તેમની સાથની તેની હીલચાલ તપાસનારું તે વખતે જો કોઈ હતો તો તે તુરત અટકળી શકતે કે તે બેમાંથી એકુને પોતાની ખીખી કરવાનો તેનો પક્ષો વિચાર હોવો જોઈએ, પણ, પોતાની પસંદગી કચીપર ઉતારવી તે હજી તેણે નક્કી કરીધેલું ન હતું. કોઈવાર તે નુરજહાં સાથે ગેલથી વાત કરતો તો કોઈવાર સલીમાનું મન રીઝવવાનાં ફાકટ ફાંફાં મારતો. નુરજહાં તેની સોબતમાં મજાહ લેતી કેમકે તેને તેવી મજાહ આપનારું હાલ ‘સાબેરગંજ’માં ખીખું કોઈ ન હતું, મગર, નાની, સલીમા, તો તેની તરફ આગળ કરતાં વધુ અણગમાથી અને વધુ ધિક્કારથી જોતી અને બાજે વખત તો તેને અપમાન કરવાની જરાખી ખીહીક વગર, તેં તેણીની આગળ આવીને ઉભો રહેનો કે તેણી તુરત ત્યાંથી ચાલી વટીક જતી.

તે પસાર થયલા ત્રણ મહીનાની નાની મુદતમાં “સાબેરગંજ”નો મામલો શું હતો તેની એ રીતે એક ટુંક તપાસ લઈ આપણે રીતસર આપણી વારતા આગળ ચલાવીશું.

અમોએ ઉપર જણાવ્યું તેમ તે જુલાઈ મહીનાની આખેરી હતી, અને એક ચોક્કસ રાતે નવાબને પોતાના ઠાંત્રે ખાસમાં એક વાર પાછો આપણે જોઈએ છીએ. આ વખતે તે કાંધક ઉશ્કેરાયલી હાલતે કાંધ ખડખડતો એમથી તેમ ફરતો હતો. ત્યાં બજતી બતીના ઉભાસથી તેનો ચહેરો વધુ શીકો અને વધુ લેવાઈ ગયલો દેખાતો હતો; તેનાં કપાળપર ચીંતાનો અચુક છાપ હતો.

તેટલાંમાં કોઈએ તે ઓરડાનું બારણું થોક્યું. તેને કાને તે આવાજ પડ્યો નહીં. તે બારણું જરા વધારે જોરથી પાછું થોકાયું અને તે સળગર થયો હોય તેમ થોંક્યો અને તે બાહાર ઉભેલાં

કોઈને તેણે અંદર આવવા ફરમાવ્યું, કે તુરતજ તે બારણું ઉઘાડી દાસી ગુલનાર દાખલ થઈ.

“કેમ, તું શું માંગેછ ?” નવાબે તેની તરફ બેઠા પુછ્યું, અને જાણે હમણાં કોઈનેથી મળવાની તેની મરજી ન હોય, કોઈને મળવા તે માંગતોજ ન હોય તેમ ચીરણાંને તે બોલ્યો.

“હું તમો નામવર સાથે બે વાત કરવા માંગુછ.” શાંતપણે ગુલનારે જવાબ દીધો.

“હાલ, બે વાત ને ત્રણ વાત કરવા જેવો મારો મીઠાસ નથી. મારો દીકરો ઝુરીને મરી જાયછ, મારી બહાલી બેટી સલીમા મારી નજર સામે અવતાર બેઅવતાર થતી જાયછ, હું પોતે તરેહ-ધાર ચીંતાથી ખવાઈ ચવાઈ રહ્યોછ—અને મારી બેગમ—”

“બાનું સલીમાનાં કે બેગમ સાહેબનાં દુઃખ સાથે મને કશું લાગતું વળગતું નથી, પણ હા, નવાબજાદા રહેમતને માટે કહો તો વાત જુદીજ છે, અને તોથી તેને માટે હું નહીં ધારતી કે તમે મને ઠપકો આપશો.”

“હું ઠપકો બધાનેજ આપુંછ અને બધાનેજ હીલુંછ અને ધિક્કારુંછ. મારી ઠમજાની આંખે મને આખી દુન્યા પીળી દેખાયછ, અને તેમાંથી મારો ક્યારે સદાબરો છુટક થશે તેની આતુરતાથી હું રાહ જોઉંછ. કમનીસીબી અને કંગાજ્યતનાં આખાં લશ્કરેજ મારા મેહેલમાં ઘેરો નાંખ્યોછ, જેમની લૂટફાટ મારા બાબમાં ઘણીજ જખુન નીવડીછ.”

“પણ ત્યારે જો નવાબજાદો પેલી દરજણુ દુકતી સાથે શાદી કરતે તો તમારી તે કમનીસીબી અને કંગાજ્યતમાં તે કેટલો વધારો કરી ચુકતે ?”

“હા, તેણી એક વાતે ખરું છે. એટલો તો મને સંતોષ છે કે તે જન્મેને વિષુટાં પાડવામાં મેં મારી પેદર તરીકેની મારાં નામીયાં ખાનદાન તરફની ફરજ જમાવી છે. તે છોકરીનું પછી શું થયું?”

“બહા જાણે મારી! પણ નવાબજાદો તેને બધે શોધતો ફરે છે ને—”

“ખુદા કરે ને તે તેને હવે મળેજ નહીં તો સારું! પણ આ વખતે મને શોધતી હ્યાં આવવાનું કાંઈ કારણ? તું મારી પાસે શું માંગે છે?”

“ત્યારે તો તમે નામવર ચેતી ગયલા લાગો છ કે જે બાબદની હમણાં આપણે વાત કીધી તેજ બાબદમાં મેં તમને કીધેલી મદદનેા હું બદલો તમારી પાસે આડવા આવી છ.”

“હા, કારણ કે મેં તેજ વખતે તને ઇનામમાં કાંઈ આપવાં માંગ્યું હતું, ત્યારે તું બોલીતી કે લવિષ્યમાં કાંઈ મારે હાથ તું મેહેરબાની માંગી લેશે; ત્યારે હવે તે લવિષ્યનો વખત આજે આવ્યો છે તો બોલ, તને શું જોઈયે છે?”

“હું મારે મન આહું માગું તેથી તમે ચોકી, ચમકી, અજબ થઈ ગુસ્સે તો ન થાવો?”

“ત્યારે શું તારી તે માંગણી તું અક્કલને અનુસરતી નથી કરવાની, પણ, ચાલ, વખત થાય છે વાસ્તે તને જે કહેવું હોય તે કહી દે. બોલ તારી શું મરજી છે?”

“નવાબજાદા રહેમતની બીબી થવાની!” તે બોલી. આ શબ્દો નવાબને કાને પડતાંજ જાણે તેનો ખુલ્લો પગ એકાદ આતશના ગાંગડાંપર મુકાઈ ગયો હોય તેમ તે ચોંક્યો અને જાણે મગજમાં મોટો માર વાગ્યાથી તેને ઘુમરી આવી ગઈ હોય તેમ ખુરસીપર તે બેસી પડ્યો: પણ તુરંતજ શુદ્ધ ઠેકાણે રાખી તે બોલ્યો. “અય

જવાન આરત ! આજે હસી ખુશી કે ખુશ મશકેરીના મીઠાસમાં હું નથી અને એ કીસમનો મારી સાથનો તારો એખડાસ જેમ મને તેમજ તને ન છાજે તેવો છે.”

“હું તમને ખાત્રી આપુંછ મેહેરખાન નવાખ સાહેબ, કે એ માંગણી મેં પુર ગંભીરાઈથી અને લાંબા વિચારથીજ કીધીછ અને તે મેળવવાથી કદી બાઝ નહીં આવવાનો મેં પક્ષો ઠેરાવ કીધોછ.”

“પણ, હું ધારુંછ કે તું દીવાની છે શુલનાર”

“નહી, હુઝુર, જો મારી આ માંગણી તમો નહીં સ્વીકારશો તો કિવાનાપણું તમને લાગુ પડેલું હું લેખીશ.”

“હા, જ્યારે તું એ માંગણી મારી પાસે જોર જીલમ અને જબરહસ્તીથીજ ઠપુકાવવા આવીછ ત્યારે તો તું મને એમ ઠગરાવવાની નેમ ધરાવતી હોવી જોઈયે કે શુલઝારને લગતી આપણી બંનેની તકબીર તું ખુલ્લી કરી નાંખશે. જો એમજ હોય તો જા, બેલાશક અબઘડી જા, મારા હીકરાને ખરેખરું કહી દે, અને તે જો મારી પાસે ખુલાસો માંગતો મારી આગળ આવશે તો પછી તેને શું જવાબ આપવો તે મને સારી રવેશે માલમ છે, સમજી ? ચાલ જા, દોડ, નહીં તો તને મારા નોકર પાસે હડસેલાવીને બાહાર કાઢીશ.”

પણ શુલનાર ખંદી જરા સસરી કે વસરી નહીં, તે તો નવાખના ડોળાના હાથ હેઠળ દધાઈને ગભરાઈ અકળાઈ જવાને બદલે સામી તેની તરફ ડોળા ઠકડાવીને ટટણખાર ઉભી રહી. જાણે નવાખને એક ચુટકીમાં નરમ ઘી જેવો કરી નાંખવાને પુરતો થઈ પડે તેવા બીજા વધુ ભરમના લેહની ચાવી તેના હાથમાં હોય ! નવાખે તેનો ઠંઠેરો જોયો અને તે જોઈ જરા અંદરખાનેથી ગભરાયો, કેમકે તેનું અંતઃકરણ એટલું બધું સાફ કે સ્વચ્છ હતુંજ નહીં કે જેથી પોતાની સામે ઉભેલી તે તુચ્છ ખાંદીને એક લેહજમાં

પોતાની આગળથી હડધુત કરી હંકેરી ઠાઠવા જેટલો હીંમતવાન તે થઈ શકે.

“હું ફરીથી તને પુછું કે તું તારી આ માંગણીને માટે ખરે-ખર જ ગંભીર છે કે ?”

“અને હું તમો નામવરને ફરીથી ખાત્રી આપું છું કે હું એ માંગણી બાબે પુરતી ગંભીર છેઉં, એટલું જ નહીં, પણ તે હું મેળવસ એવી મારે હેયે નેહ છે.”

“પણ તું એટલું નથી સમજતી કે મારો દીકરો એ નીચ માંગણી સ્વીકારવાને કદી તૈયાર થાયજ નહીં ? એ માંગણીજ ઘણી બેહુદી છે.”

“નામવર નવાબ, સખ્તમાં સખ્ત તાણાબાણી અને મોટામાં મોટી અડચણોને માટે હું તૈયાર થઈનેજ આવીછ, પણ તાણા-બાણીની મને કશી દરકાર નથી અને ગમે તેવી મોટી અડચણો ઉપર હું કત્તેહ મેળવસ એવી મારી ખાતરી છે.”

ગુલનાર દાસીના આ બોલો નવાબને કાને અઠડતા હતા તે વખતે કાંઈ બયાનક વિચારનું અજવાળું તેનાં આંધારાં મગજ ઉપર પડવા લાગ્યું; અને તેનાં તનબદનમાં એક વીજળીનો રેલો પસાર થઈ ગયો. હોય તેમ આખે આંગે ધુબ્યો અને લખલખ્યો. તેને થાક આવી ગઈ કે એક ચોક્કસ લેહ જ તેણી કાંઈ કળવળે પામી ગઈ હશે-કે જે તેણી બાણી લે તેવા અનેક સંભેગો હતા-તો પછી તે ખરેખરોજ તેના કબજામાં આવી ગયલો સમજવો. ચોક્કસ સંભેગોને લીધે એક ચોક્કસ વખતે અને ચોક્કસ જગે તે એક ચોક્કસ લેહ બાણી શકે તેવી હાલતમાં એક વખત મુકાઈ ગઈ હતી ખરી !

“ હું જાણું છું, તમો નામવર હમણાં શાનો વિચાર કરો છો; ત્યારે હવે મારે કહેવાની જરૂર છે કે, તે હું બધું જાણું છું ? ”

“ બધું ! ” તે કંગાળ અમીર બોલ્યો અને બોલતાંજ તેને લપેરો આવી ગયો તેથી તે ઉભોજ ખુરસી ઉપર તુટી પડ્યો.

“ હા-બધું ! ” તે ઉંડા ઘાડા અવાજે બોલી, અને એવો ચેહેરો કરી નવાબને તે ઐરત જોતી ઉભી કે તેણીની આંખોમાંનું તેજસ્વી કીરણ અંગારથી તપેલાં સીસાં માફક તે ખીચારાનાં મગજની આસપાસ ફરી વળ્યું.

“ યા અલ્લાહ ! યા અલ્લાહ ! ” જાણે તેનાં આંતરડાં કાંઈ લયંકર દરદને લીધે વળ ખાતાં હોય તેમ તે મરડાતો મોરાતો બોલ્યો, “ એ કંગાળ કમનસીબી ! તેં વળી શું નવી આફત મારે માટે લખિયનાં પેટાંમાં છુપાવી રાખી છે ? પણ, નહીં, તેમ હોયજ નહીં ! ” તે એકાએક ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલ્યો, અને બોલતાંજ ઉઠીને તેણે તે કમીની ખાંદીને બાબુમાંથી એવી જોરથી પકડી કે ઘડીભર તે કઠણ છાટીની અગત્રા ખીંધી વટીક કે રખે તે તેને કાંઈ ઇજા પહોંચાડે. “ બોલ ! બોલ ! એમ મારી સાથે ગોલગોલ વાત ના કર, બોલ, તું એવું શું જાણે છે જેથી મારી ઉપર-મારી મરણ ઉપર તું એટલો બધો કાબુ ધરાવતી જણાય છે ? ”

તે છેડાયલો વાઘ હતો તો તેની સામે ઉભેલી શુરપર આવેલી કાળી નાગણ હતી, અને સેતાન જાણે પોતાને આપવા કબુલેલું ઇનામ માંગવા ઠેરવેલી મુઠતે કોઈ આદમ આગળ આવી ઉભો હોય, અને તેને તેના કોલની યાદ આપી તે ઇનામની માંગણી કરતો હોય એવી અદાથી ટટણખાર અને ડોળા ધુરકતી તે નવાબની સામે ઉભી રહી અને બોલી-

“ હું તે ભરમથી વાકેફ થઈ ચુકી છ કે જે ભરમ તમારાં બેગમ સાહેબે અબ્બાણપણે ઉંઘમાં ખુલ્લો કરી દીધો હતો. ”

“ આહ! ત્યારે અંતે મેં ધાર્યું હતું તેજ-તેજ થયું! ” નવાબ તે સાંભળી ચોંક્યો અને બોલ્યો, અને તેજ પલે જાણે તેને લકવો થઈ આવ્યો હોય તેમ આખે આંગે ધુજતો અને લાખલાખતો પાછો ખુરસી પર અરડાઈ પડ્યો, અને ગોળીથી વિંધાઈ પડેલાં એક તુચ્છ હેવાનની માફક ચીચવાવા લાગ્યો.

તેજ વખતે તે પાપી પલીદ ગુલનાર-ગુલખારનો ચહેરો કાંઈ ચોરજ ખુશાલીથી ચમકી રહ્યો: તેણીએ જોઈ લીધું કે તેણીની ફત્તેહ હવે નક્કીજ હતી.

“ નામવર હુજુર,” તે ધીમે અને ચોક્કસ ભાર મેલી બોલી “ મેં તમારા નવાબજાદાને આહવાની, આહીને તેને પુંજવાની અને પુંજને તેની ખીખી થઈ સર્વોત્તમ સુખની ટોચે અને માનઅકરામને મરતબે પુગવાની હીંમત કીધી છ ખરી. તમે શું એમ સમજતા હતા, ગરીબ પરવર, કે તમારાં સરકરાજ ખાનદાન તરફની મારી કાંઈ દીલસોજીને ખાતર મેં આટલી જેહેમત માથે ઉઠાવી હતી? નહીં, નિમકપરવર: જેહેમત અને પેલીની લવિખ્યની આશાનું સર્ચામ સત્યાનાશ મેં માત્ર આપ મતલબને ખાતર વાળ્યું છ. હું જેહેમતને આહતી'તી અને મેં મનસે પકડેા ઠરાવ કરી રાખ્યો હતો કે તેને કોઈ ખીજનો થવા દેવોજ નહીં. ગુલઝારને તમારો બેટો વીસરશે અને તેનો ખ્યાલ તે મુકશે એવી આશામાં ને આશામાં હું સખુરી પકડી બેસી રહી, પણ અંતે તે આશા રાખવામાં મેં મને પોતાને ઠગાયલી જાડ. તે તો પેલીને તેજ બદકે રાજબરોજ વધતા ખ્યારથી આહેછ, અને તેને શોધવા આખું ઠર્યાબાદ શોધી વળેછ.

એ તેની મુખાંધ હવે અટકાવવી જોઈએ અને તેમ કરી મને મારો
 પ્યાર જીતાવી આપી મારો લોભી અરમાન ખર લાવવો જોઈએ.
 હું તમો સાહેબ પાસે શું માગું છું તે તમે જાણ્યું; હવે તે મને બક્ષવાનું
 કામ તમારું પોતાનું છે. નવાબજહાને મારી એ મરજીથી કેમ વાકેફ
 કરવો, તેને તાજે થવાને કેમ સમજાવવો, તે તમો જેવા પાકટ બુદ્ધિ-
 નાને શીખવવાનું મારું કામ નથી. હું જાણું છું કે એ કામથી તમો
 નામવર ઠઠાચ ઘણી હીનપસ્તીમરી હાલતમાં મુકાશો, ઠઠાચ તમારા
 ખેટા આગળ કેટલીક બાબદોને સાચો ચક્રાર કરી તમારે તેની દયા
 માંગવી પડશે, અને તમોને એ બધું ખમવું પડશે તેને માટે મારો
 જીવ જ કે ગમે તેટલો રંજીત થાયછ, તોપણ મારી માનીતી ઉમેદ
 તો ખર આવવીજ જોઈએ. તેટલા માટે હું ઓજરખવાહીથી માંગી
 લેઉં છું કે એ બાબે જેમ બને તેમ જલદી અને જેટલા બને તેટલા
 ચાંપતા ઉપાયો લેવાનું હવે તમોએ શુરૂ કરવું.”

જેટલો વખત ગુલનાર નવાબને આ સોખનો સંભળાવતી હોતી
 હતી તેટલો બધો વખત તે બીચારો તેની તરફ દિગ્મૂઢ થઈ જતો.
 હીલ્યા આલ્યા વગર ખુરસીપર અરડાઈને પડ્યો હતો. તેની હાલત
 દેખતી આંખે સ્વપ્નો જોતા આદમીના જેવી હતી. એ બધું તેને
 સ્વપ્ના જેવું લાગ્યું પણ ખરેખર તે એક સ્વપ્નજ હતું એમ માન-
 વાને તે કંગાળ પોતાનાં મનને મનાવી શક્યો નહીં. જેવી ગુલનાર
 બોલી રહી કે જખમી થયલું કુતરું એક ગલીચ ગલીમાં પડીને
 અરડાય તેવો અવાજ તેનાં ગળાંમાંથી નીકળ્યો અને તેનું અંતઃ-
 કરણ તેને એવી રીતે ડંખવા લાગ્યું અને તેનું હૈયું તેને એવાં તો
 બાચકાં ભરવા લાગ્યું કે જે બાચકાં અને જે ડંખ કાળાંમાં કાળું
 અને કરપીણમાં કરપીણ કામ કરનારને તેનાં કરતુકની સજા તરીકે
 બસ થઈ પડેલાં કેહેવાય.

અને તે કઠોર હૈયાની, સુહૃદ્નાં અંતઃકરણની, ઘાતકી દિલ અને ખરવસ્તર કલેજાની, કમીની, કમઅસીલ, કંગાલ અળલા નવાળની તે હાલતને માટે જરાળી અફસોસ કીધા વિના તે ઓરડામાં તેને એકલો છોડી ચાલતી થઈ.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

નાશ પામેલો જુગારી.

નવાળ સાબર-ઉદ્-દઉલા, તેને જે હાલતમાં દાસી ગુલનાર છોડી ગઈ હતી તે હાલતમાં થોડીક પલ સુધી બેસીજ રહ્યો; પછી એકાચક ચોકીને તે ઉભો થયો અને જે ત્રણ વખત પોતાનાં મસ્તકપર પોતાનો હાથ અફાળી તે બોલ્યો. “યા અલ્લાહ! મારું શું થશે અને હું શું કરું?”

તેનો જીવ સુસ્ત મારવા લાગ્યો, તેનું કલેજું થરથર કાંપવા લાગ્યું, તે ઓરડામાંની હવા આંતરની માફક તપતી લાગી અને તે બાજુ કોઈ પેટીમાં બંધ થઈને પડ્યો હોય તેમ તેનો જીવ ગુંગલાવા લાગ્યો, અને તેને આખે આંગે પરસેવો છુટી તે પાણી પાણી થઈ ગયો. તુરતજ તેણે એક ખુંટીપરથી લાંબો કમાડ ખેંચી કાઢ્યો અને તે પેહોડી, માથાંપર તરકીશ ટોપી મુકી મેહુલમાંથી તે બાહાર નીકળ્યો અને ‘શાહી સરોવર’ના રસ્તા તરફ તે ચાલતો થયો. શાહી સરોવર, ગરમીમાં શેહેરનાં લોકને પાણી પુરું પાડવાને માટે બાંધવામાં આવ્યું હતું. તે લંબાઈ પોહોળાઈએ ઘણું મોટું અને સાધારણ ઉંડું હતું. તેની એક બાજુએ ઉંચાણપર ‘બાગે આમ’ને નામે બોળ ખાતો એક સુંદર બગીચો હતો, અને તે ઉંચાણની આખી લંબાઈએ ખદકે ખદકે બનાવેલી પાંચ સીડીઓમાંની કોઈનીથી માર-

ફતે તે બગીચામાં આવનારથી મન ચાહે તો સરોવરનાં હેઠાણમાં ઉતરી શકાતું હતું. નવાબ તે બાગમાં દાખલ થયો અને એક સીડી મારફતે હેઠાણમાં ઉતરી સરોવરને કીનારે એક પથર પર બેઠો. તે ઠંડાં પાણીની સપાટી પરથી આવતી હવાએ તેને તરતજ રાહત બક્ષી. તેના જીવ હુશ્યાર થયો અને નિરાંતે પોતાની હાલતનો વિચાર કરતો બેઠો, મગર, તેની હાલત તેને એટલી ગુચવણભરી માલમ પડી કે તેમાંથી કેમ છુટું થવું તે તેને કોઈ રીતે સુઝ્યું નહીં. તે લાલચુ દાસીના હીસાના આસતાન પર તેના જવાન બેટાનો ભોગ આપી તેની જવાની હલાક કરવાની નવાબની હીંમત ચાલી નહીં, તેમજ તે કસકુનમની માંગણી ધિક્કારથી ના પાડવા જેવી સ્વતાંત્ર હાલતમાં તે હતોજ નહીં.

એ રીતે તરેહવાર યોજનાઓ અને તદ્દબીરોની શોધમાં તે પોતાનું ભેળું નીચવીને પોચું કરતો હતો, તેટલાં કોઈનાં આવતાં પગલાંનો અવાજ તેને કાને પડ્યો અને આસપાસ નજર ફેરવતાં સરોવરને કીનારે કીનારેથી ચાલી આવતો એક આદમીનો આકાર તેને દેખાયો. થોડીક પલમાં તે આકાર એકદમ ઊભો રહી ગયો અને સરોવર તરફ બંને હાથ લાંબા કરી તે એક સરદ હાથ મારતો સંભળાયો. નવાબ આ ભેધ એટલો બીહીષો કે રખે તે કમનસીબ કોઈ આપઘાત કરવાનો વિચાર રાખતો હોય અને તેના લયભીત ખ્યાલમાં તે પોતાનું દુખ ઘડીભર ભુલી ગયો. પણ જેવો તે પોતાની જગ્યેથી ઉઠી તે અબાણ્યા શખસને પકડવા જતો હતો તેટલાં તો તેજ બીચારો બોલતો સંભળાયો:—

“નહીં-નહીં, મારી હીંમતજ નહીં ચાલતી!” અને એટલું બોલી નવાબ જ્યાં ઊભો હતો તે તરફ તે ધીમે ધીમે આંવ્યો. નવાબ તેને ભેધને પાછો પોતાની જગ્યા ઉપર બેઠો અને જેવો તે તેની જરા નજીક આંવ્યો કે તે બોલ્યો:—

“અય કમનસીબ આદમી, તું કોણ છે-અને તું હમણાં કેવું જીવન કામ કરવા જતો હતો ?”

“આહ ! કોઈ હાં છે ?” તે અવાજ સાંભળતાં સાથેજ નવાબનો આકાર તેની નજરે પડતાંજ તે ચોંકીને બોલ્યો, “ઓ, તું જેથી હોય તે, જે તુંને મારે માટે ખરીજ દિલસોજીની લાગણી હોય તો મને મારાં દુઃખમાં સાહાય થઈ તારા ભલા ખવાસની મને ખાત્રી આપ.”

આટલું બોલી તે નવાબની આગળ આવ્યો અને તેને તેમ આવતો જોઈ નવાબ પોતાની બેઠક ઉપરથી ઉઠીને ઉભો થયો. બન્ને એકબેકની સામે ટીકતા ઉભા, અને તે શીહા રાતની શીહાઈમાં જેટલા બની શકે તેટલા તેઓ એકબેકના દેખાવથી વાકેફ થયા. નવાબે પોતાની સામે ઉંચા સારા બાંધાના સ્વચ્છ પોષાક પહેરેલા એક જવાનને ઉભેલો જોયો. તેનો ચહેરો હતો તો કુદરતીજ ખુબસુરત, મગર ખુરા લખ અને બદીનાં વ્યસનને લીધે તે સોહોરાઈ સુકાઈને ફીકકો મારી ગયો હતો. બીજા હાથ ઉપર તે અબજયા શખસની ફાટેલી ચશમ નવાબે પહેરેલાં ઉજળાં પુલ જેવાં પચરહણમાં પોયલાં ચકચક થતાં હીરાનાં બટન અને તેણે પહેરેલા સોનાના છેડાપરજ ગોચા ચોંટી રહી હતી.

“તું મને તારાં દુઃખમાં મદદ કરવા કહેછ, તો મને પહેલાં જણાવ કે તું કોણ છે અને શું કરેછ ?”

“મારી આખી તવારીખ એક પાંચ હર્ફમાં ઠહી શકાય તેવી છે. મને એક શરીફનાદા તરીકે ઉધારવામાં આવ્યો હતો, એટલે, મારાં માદર પેદરે મને કોઈબી જાતના એલમ હુન્નરમાં ન નાંખતાં મને મારી મોજ મળાહમાં અને ઐયાસીપણામાંજ છોડ્યો હતો, જેમ તેઓએ નહીં કરવું હતું. પણ તેઓ ઘણાં જરદાર હતાં અને હું તેમનો એક પુરો એકલોજ બેટો હતો, એટલે તેઓએ

મને આમ બેઠક લાડમાં ઉધાર્યો હોય એ બનવા જોગ છે હું વીસ વર્ષની ઉંમરે પુણ્યો તેટલાં તેઓ બંને ગુજર પામ્યાં, અને એક વર્ષ બાદ હું ઉંમરે આવતાં સાહાઈ હજાર રૂપ્યાની નાદર રકમનો હું એકલો અચુક માલેક થયો. મારી ઉંમર હાલ સત્તાવીસ વર્ષની છે, અને છ વર્ષના ટુંક અરસામાં શરત અને એવા બીજા જુગારમાં તે સઘળી દોલત મેં ખોડી દીધાથી આજે એક કુતરાંને અવતારે હું રખડુંછ. લોક કહેછ કે ચક્રાર કીધાથી જીવને શાંતિ મળેછ, અને તેમની એ કહેતી ખરીજ હોય તો આ મુજબ તમારી આગળ મારી છાટી ખુલ્લી મુક્યાથી મને તેનો લાભ મળશે એવી આશા રાખુંછ.”

“ત્યારે અય જવાન, શું તું એટલો બધો જીવપર જખરી કરવા જેવી હાલતમાં આવી ગયોછ?” તેની હાલતથી પુરતો વાકેફ થવાને નવાબનાં દીલમાં કાંઈ છુપી જાણાસાની ઉશકેરણી થવાથી તેણે તેને પુછ્યું.

“મારું સત્યાનાશ એટલી હદ સુધી વળ્યુંછ, માયાળુ સાહેબ, કે મારે રહેવાને મકાન નથી કે ખાવાને ધાન નથી—અને હું જે પહેલો મને મળે તેને લુટવા યા તો આ તળાવમાં પડી આપઘાત કરવાના વિચારથી આ બાગમાં આયો હતો. લુટવા લાયક કોઈ ન મળ્યું અને આપઘાત કરી મરવા માટે જીવ કમકમ્યો, એટલામાં તમે મેહિરબાન મને મળી ગયા એટલે ઠીકજ થયું.”

“ત્યારે શું તું મને લુટશે?” નવાબે પુછ્યું, અને આ સવાલ પુછતી-વખતે તેનો અવાજ દુજી રહ્યો, તે કાંઈ તેની સામે ઉભેલા શખ્સની બીહીકથી નહીં, પણ તેનો અવાજ એમ ધુજ્યો કે તેજ વખતે તેના કાનમાં કોઈ છુપા અવાજે પુંક મારી કે તેને તેની હાલની હાલતમાં જેવા એક આદમીનો જરૂર હતી તેવોજ, કોઈ ઇબ્લીસે તેને મેળવી આપ્યો હતો.

“તમને હું છુટસ?” ખડખડ હસી પડી તે જવાન બોલ્યો,
 “અને કાંય નહીં વાડું? તે વિશે કાંઈ તમને વાંધો છે? આ રેશમી
 કળાહને તમોએ ખટન દેખ બંધ નહીં કીધેલો હોવાથી તમારાં
 ખમીસનાં હીરાનાં ખટન મારી નજર સામે ચલચલ થાયછ; હાથને
 આગળેની વીંટી અને આ સોનાનો છેડો એ શું દેખાડેછ? એ દેખાડેછ
 કે ગજવાંમાં એક સામુત ભરેલી ઠેલીબી હોવી જોઈએ. વળી જેમ
 તમે ઉંમરે છેવો તેમ આંગે એકવરયા છેવો, જ્યારે હું એક મજબુત
 બાંધાનો પઠો જવાન છેઉં. વળી તમે તવંગરી કરતાંબી. આલે તવં-
 ગર હીસોછ, જ્યારે હું ગરીબી કરતાંબી વધુ ગરીબ છેઉં, માટે તમે
 મને જો તમારી ઠેલીની નિવાજેશ કરશો તો તમે કાંઈ ખોલેલું કેહેવાશે
 નહીં, જ્યારે તે મને તો ઘણીજ કામ લાગશે. તમે સાહેબે દોલત
 હોવા ઉપરાંત દિલે દિલાવર લાગોછ; એટલે મારી એ અહના અર્જ,
 ઉમીદ છે કે તમે ના પાડશો નહીં.”

તે જવાન આટલું બોલતો હતો તેટલાં નવાળને પોતાની સામે
 ઉભેલા જવાનનું ખરાબર તોલ કરવાને બની આવ્યું. તેણે તેની બોલ-
 વાની ઢપછપ ધરથી જોઈ લીધું કે તે જવાન, જુગારખાનાની ગંધીલી
 હુવા અને ખુરાઓની ખુરી સોબતથી જેમ તને તેમજ મને બગદીને ધુળ
 મટોડું થઈ ગયો હતો; અને તે આજે તેના દોસ્તોએ તેને છુટી તેનાં
 વાળેલાં નખોદને સગએ એવો જીવપર આવેલો હતો કે ગમે તેવું
 પાપીમાં પાપી કરમ કરવાને પણ તે આંચકી ખાય નહીં.

મકરણ ૪૫ મું.

સત્યાનાસીનું સાડું.

જેમ જેમ આપણા નવાળ સાહેબ તે જવાનની રીતભાત અને
 ખાસ્યતથી વધુ અને વધુ વાકેફ થતા ગયા તેમ તેમ સેતાને તેવણને
 આપેલી તે તક હાથ કરવાને તેવણનું મન વધુ અને વધુ લલચાવા

લાગ્યું. દાસી ગુલનારે તેને જે સાંઠડી હાલતના સકંજમાં પકડ્યો હતો અને તેમાંથી કેમ છુટવું તેનો વિચાર કરતો જે વખતે તે બેઠો હતો તે વખતે તેને અખઘડી ઉપજેલો ખ્યાલ કદી પણ તેનાં મનમાં ન હતો. પણ તે આદમ જાતના દુશ્મને તેના જાનનો કળજે સહંતર પોતાને હસ્તક લેવા તેના રસ્તામાં આ એક લાલચ મુકી હતી, જેનીથી દુર હઠી જઈને ચાલવા જેટલું મજબુત મન નવાળ ધરાવતો ન હતો. દુઃખથી હલાક થતા મનમાં, વિચારની એક મોટી હારમાળા એક નાની ચીંજારીથી માત્ર થોડી પલમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, અને તેવાં મગજમાં કેઈ ચોક્કસ ગુનાહની જડ જેવી પડી કે તેને ફોડ મળવાનો સંભવ કેટલો છે, તેમાં કાંઈ જોખમ સમાયેલો છે કે નહીં તેમજ તેમાં સલામતી કેટલી હદ સુધીની છે એ સઘળા સવાલોનું તોલ તે મગજ ધરાવનાર આદમી માત્ર થોડીક ઘડીમાં કરી લેય છે.

“ અઃ ત્યારે એમ છે, ” નવાળ તેની તરફ ટીકતો બોલ્યો, “ અને જો તને સેહેલ સુલુકે મદદ કરવા નાજ પાડું તો તું મને લુટે ખરો કે ? ”

“ તેમાં શું શક ? લુચ્છા અને લફંગાઓ મારા સાહાઈ હજાર રૂપ્યા લુટીને ખાઈ ગયા તો તે આખી રકમ નહીં તો તેમાંનો એક ભાગળી હું ગમે તે રીતે પાછો મેળવું તેમાં મને વિચાર શાનો હોય ? ”

“ તું એટલો ખધો જીભપર આવેલો છે ? ” નવાળે તેને પુછ્યું અને એમ તેણે તેને પુછ્યું કારણ કે તે હજી પોતાની ખાત્રી કરવા માંગતો હતો કે જે એક મતલબ તેનાં મગજમાં હાલ રમી રહી હતી તે પાર પાડવા જેવીજ તેની હાલત હતી કે નહીં.

“અરે મારા મહેરબાન, જીવપર આવેલો અને પુછોછ? અરે, જ્યારે હું તમોને કહુંછ કે મેં ગધ કાલ સહવારનું મોંઢમાં અજ્ઞ નથી મુક્યું, મને મારાં મકાનમાંથી કાઢી મુકવામાં આવ્યોછ, મારો કોઇ દોસ્ત નથી કે સાથી અને આ આંગપર ચોરવેલાં જે કપડાં છે તેજ. બાકી સઘળું કુકમ કુકા અને સુકમ સુકા. ત્યારે હવે મને કહોની સાહેબ, કે એ સઘળું મને મગજથી બેમગજ બનાવવાને પુરતું નથી? પણ, આહ, હું તમારી મતલબ સમજ્યો, જનાબ, તમે એમ કરીને વખત કાઢી નાંખવા માંગોછ કે તેટલામાં કોઇ તમારી મદદે આવી લાગે અને તમને મારા પંજામાંથી છોડવી મને કદાચ તે પહોરજ કરે. પણ સાહેબ, હું પકડાઈને ચાવડીમાં, કેદ પડું તેનાં કસ્તાં તો આ પાણીમાં કુળી મરવાનું વધારે પસંદ ઠરું. આવો ત્યારે બોલો, તમારી થેલી તમે મને રાજીખુશીથી આપોછ કે જખરદસ્તીથી તે હું લેઉં?”

“નહીં, હું તે ખુશીથી આપુંછ લે, એમાં નોટ અને રોકડ મલી બસોથી ત્રણસો રૂપ્યા છે.”

“અરે, વાહરે મારા સખીવજી, સખી તબેહના સાહેબ, તમારી આ બક્ષેશને માટે તમારો બહુ મોટો ઉપકાર મારે માનવો સબવાર છે” તે જવાન તે થેલીને બહુજ મજખુતીથી પકડી બોલ્યો. “પણ એના બદલામાં તમે કાંઈ મારાથી તમારી ગરજ સારવાની મતલબ રાખી હશે? તમારી આ હાતમ દીલની બક્ષેશથી હું બે અનુમાન પર આવુંછ. એક તો એ કે તમો નહીં સમજ પડે તેવું સખી દીલ ધરાવનાર આદમી હોવા જોઈએ યા તો ચપ દેખ આવી ભારી થેલી એક તડાકે કાઢી આપવામાં તમારી કાંઈ છુપી મકસદ હોવી જોઈએ. ત્યારે માંડું ક્યું અનુમાન ખરું છે, મહેરબાન?”

“છેલ્લું.” નવાળ બોલ્યો, ‘હુંકાં ઠહું તો મને એવા આદમીની મદદ હાલ જોઈએ છે જે પૈસાને ખાતર કાંઈની કામ કરવાને તે તથ્યાર હોય. કાંઈની, હુંકે-કાંઈની, પછી તે ગમે તેવું જબુન, ગમે તેવું ઘાટકી, ગમે તેવું પાપી કે ગમે તેવું—”

“હા, પણ તેમ તેની કીંમતથી તેનાં પ્રમાણમાં જ હશેની ?”

“અલબત્ત, મેં તને હમણાં જ ખાતરી આપી કેની કે હું કેવો ઉદારતાથી વરતી શકું છું ?”

“હા, જો મારા હાથમાંની આ રકમને ‘એઆણુ’ તરીકે હું લેખીને ઠહું તો મને તો આ તમારી કામ પાડવાની રીત બહુજ પસંદ છે.”

“ત્યારે તું મારું ગમે તેવુંની કામ કરવાને તૈયાર થાય કે ?” નવાળે પુછ્યું.

“હા, ગમે તેવું તમારું કામ હોય તો તે માથે લઈ રામબાણુ પાર ઉતારવાને તૈયાર છું.” તે નાશ પામેલો જુગારી બોલ્યો, “અલબત્ત, તમારી આ વાતની ઢપપરથી મને જોવાને બની આવે છે કે મારી પાસે તમે કોઈ ‘બચ્ચે બાલેકા બેલ’ જેવું કામ કરાવવા તો માંગતા નહીં હશે. હું તો ધાંડું, લાલાજી, કે કોઈનાં લોહીની ખ્યાસ—”

“લોહી !” શ્રાપથી ભરેલો એ શબ્દ તેને કાને પડતાં જ નવાળ ચોંક્યો, “અને ધાર કે તારી એ અટકલ ખરી હોય તો તેમની કરવાને તું આંચકી ખાય કે ? તું કમકમે કે ?”

“જરાબી નહીં !” તે જવાન તદ્દન બેદરકાર ઢપે હસીને બોલ્યો, “હા, પણ તેવાં કામનાં પ્રમાણમાં તેની કીંમત શું પડશે, તે જુવો-તમને મારા ધંધાની જાહેર ખબર કહી જાવું તે તમે સાંભળોઃ ઘોળે દીસે કોઈને લુંટવાના રૂ. ૧૦૦ અને લુંટમાં એઆની ભાગ,

જે ઘરપર પોલીસનો પાહારો ભરી હોય ત્યાં ઘુસી ચોરી કરવાના રૂ. ૨૫૦ અને ચોરી જે મળે તેમાં બેઆની ભાગ; કેથે આગ લગાડવાના રૂ. ૪૫૦, કોઈ બાળકને ગુંગળાવી મારી નાંખવાના રૂ. ૬૦૦, ઉંમરે પુગેલા મરદને ખેંચી કાઢવાના રૂ. ૮૦૦ અને ઉંમરે પુગેલી ઔરતને સીધી કપ્રસ્તાનમાં રવાના કરવાના રૂ. ૧૦૦૦ આજે રોઠડ કાલે ઉધાર. ઉધાર માંગવાની કોઈ સાહેબોએ તજવી લેવી નહીં.”

“પણ એ સઘળું તું મજાકમાં કહેછ કે ખરેખર?” નવાબે તેને પુછ્યું અને તેજ વખતે તેને ઠંડીનું એક લખલખું ચઢી આવ્યું.

“સાહેબ, ઉલટું મારે તમને પુછવું જોઈએ કે તમે ગંભીર છેવો કે ખાલી મારી મજાક કરોછ?” તે બદમાશે જવાબ દીધો.

“હું એ બાબતમાં તદ્દન ગંભીર છું” અને તેની ગવાહ આ તારા હાથમાંની ઠેલી છે.”

“ઠીક, ત્યારે હવે તમે ખરાખર વાત કરશો કે મને ટાહિલામાં ખીજે અડધોઠ કલાક ઉડાવ્યા કરશો?”

“નહીં, આજે રાતે તો કાંઈજ નહીં; પણ આજથી ખરાખર આઠમે દહાડે મને આયજ જગે અને આયજ વખતે મળજે.”

“હા, એટલે તમે ફજલુક લોંસ્યાને સાથે લઈ આવો અને મને કોફરી ઝીલાવી વગર ભાડેનાં ઘરમાં મોકલી આપો, પણ ચાદ રાખજો, સાહેબ, કે હું કાંઈ સ્ટેલથી સપડાનાર નથી.”

“અરે, મુરખ, તને સપડાવવાથી મને ફાયદો શું થનાર?”

“વળી એ મુજબ કાંઈને કાંઈ વાંકસર કોઈ નહીં ને કોઈને સપડાવવાથી તે સપડાવનારને ફાયદો થાયજ શું? અને તોખી રોજના સેંકડો ખીચારા સપડાઈ જાયછ કેની.”

“હા, પણ તને ખબર છે કે આપણે ગંભીર ગુસ્સામાં રોકાયેલા હતા તે વખતે ઘોડાનાં પગલાં આ તરફ આવતાં સંભલાયાં હતાં, જો! હજીથી તે પગલાંનો આવાજ! એ લોક ઘણા ખરા પોલીસના સ્વારો હોવા જોઈએ અને હમણા જો હું મદદની ખુમો પાડું તો તું એક પલમાં સપડાઈ જાય. પણ જો, હું તેવું કંઈ કરતો નથી, એટલે ભવિષ્યમાં પણ તારે માટે એવી ખુરી ધારણા હું નહીં જ રાખસ તેની તને ખાતરી થશે.”

“ઠીક છે, મહેરબાન, મારી ખાતરી થઈ ચુકી છે, અને તમો પર વિશ્વાસ મુકવાને હું તૈયાર છેઉં.”

નવાળે અટકળ કીધી હતી તેમ તે ઘોડેસ્વારો છેક નજીક આવતાં, તેઓને માલમ પડ્યું કે તેઓ જે પોલીસના સ્વારો હતા, જેઓ તે બન્નેની આગળથી પસાર થઈ છેક દુર ગયા ત્યારેજ નવાળે જખાં ખોલી—

“કેમ હવે તારી પક્કી ખાતરી થઈ?”

“અરે, હવે, તમારી ઉપર ભરૂંસો મુક્યા સિવાય ખીજો ઇલાજજ નહીં. પણ તોખી તમો જાણો છ કે હું શું કરસ તે? જીવોની જ્યારે હું ખીજી વખત તમને અત્રે મળવા આવસ કેની ત્યારે ભરેલી જે પીસ્તોલ સાથે લેતોજ આવસ, અને જેવી તમારી તરફથી દગાની નિશાણી થઈ કે એક પીસ્તોલથી તમારું લેજી ઉરાડી નાખવાની હું ઈચ્છાજ છુટ લેવસ અને તેમ કરતાં જો સપડાઈ જવાનો સંભવ મને નજીક લાગશે તો ખીજીથી હું મારું મગજ વીધી નાખસ, એટલે ખલાસ! કેમકે મારી આજે હાલતજ એવી છે કે હું જીવ્યોખી સરખો અને મુવોખી સરખોજ, અને તેથી તો તમારું કામ પાર ઉતારવાને હું તૈયાર થઈ ગયો છ, પણ તેજ વખતે કોઈ ખર્ચો કે કોઈ લોભ્યું મને હાથ લાગાડી મારાં બદનને અપવિત્ર

કરી મારા જીવને નાહક કુહુડાવે તે વિચાર મને પસંદ નથી અને જોલખાનાની હવા મારી તંદરોસ્તીને માફક આવતી નથી. એટલે એ સઘળી મારી તરફની સાવચેતીથી તમે કાંઈ મનમાં ખુરં ન લાવતા હં કે ?”

“તારે ગમે તો બેની ખાર અને ખારની ખાવીસ પીસ્તોલ સાથે રાખજો. ચાલ, ત્યારે હવે આજથી આઠમે ફહાડે ખરાખર રાતે દશને અમલે આપણે દ્યાંજ મળસું.”

“કબુલ મંજુર, ઓ સખાવતના શાહ, મને કબુલ-સરોચશમથી કબુલ છે.”

તેઓ બન્ને હવે છુટા પડ્યા. નવાબ પોતાના મેહેલમાં ગયો અને પેલો જવાન કોઈ જુગારનાં દોજખખાનાંમાં ઘુસ્યો.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

પાપી બનેલો તવંગર અને તવંગર બનેલો પાપી.

ઠેરવેલે જગ્યે તેઓ બન્ને એકવાર ફરીથી મળ્યા. તે ધનાઢય નવાબ અને તે નાશ પામેલો જુગારી ! પણ આ વખતેથી તેની ખારીકીથી તપાસ લીધા સિવાય નવાબે કંશું વધુ પગલું ભર્યું નહીં અને તે તપાસથી નવાબ સંતોષ પામેલો જણાયો. તેણે તે બદમાસના હાથમાં ૫૦ રૂપ્યાથી બરેલી એક ઠેલી મુઝી અને આઠ દીવસે પાછું મળવાનું નક્કી કરી તેઓ બન્ને એકવાર પાછા છુટા પડ્યા.

વળી પાછા બન્ને એકઠા મળ્યા; તે નાખપર માખ નહીં બેસવા દેનાર નવાબ અને તે અઠંગ બદમાશ ! આ વખતે નવાબ પોતાને હાથ લાગેલાં હથારને લગતી વધુ અને વધુ હકીકતથી વાકેફ થયો, અને હવે તેની પકડીજ આવરી થઈ કે જેવું કામ તે પાર ઉતારવા

ખરાં અંતઃકરણથી આહતો હતો તેવુંજ કામ બળવી લાવવાને લાયકનોજ એક કરપીણ, તેને અકસ્માત હાથ આવ્યો હતો. આવખતે બીજા ૫૦ રૂપ્યાને પસરાત તે બદમાશના હાથની હથેલીને લાગ્યો અને હવે બીજા પંદર દહાડા રહી ત્રીજી વખત મળવાનું નક્કી કરી તેઓ બન્ને છુટા પડ્યા.

વળી પાછા ત્રીજીવાર તેઓ બન્ને એકઠા થયા. તે પાપી બનતો જતો તવંગર અને તે તવંગર બનતો જતો પાપી; આવખતે તે તવંગર બનેલા અધમ પાપી પાસે જે કામ કરાવવા તે માંગતો હતો તે કામ તે પાપી બનેલા તવંગરે પોતાનું નાપાકીમાં સમડતું દીલ ખોટીને બરાબર સમજાવ્યું, જે સમજી લઈ તે બળાવવાને તે જીંદગીથી ઠાયર બનેલો જુગારી એક પગે તૈયાર થઈ ગયો.

તે કામની જે કીંમત તેઓ વચ્ચે નક્કી થઈ તે કીંમતનો એક ભાગ તેને આંગપર આપવામાં આવ્યો; અને બાકીનો ક્યારે અને કેમ પગાર કરવો તે વિષે નક્કી કરવામાં આવ્યું અને તે કામ કેમ હાર પાડવું તેને લગતી બારીકે બારીક વિગત નવાબે પોતાના આડત્યાને સમજાવી. તે બંનેની એ રીતની સુજશુજ પુરી થતાં તેઓ બન્ને છુટા પડ્યા.

* * * * *

દાસી ગુલનારે નવાબજાદા રૈહિમતની પરણેતર થવાને ઠેરાવ નવાબને જણાવ્યાને મહીને ઉપર થઈ ગયો હતો, અને તે અરસામાં તેણીને એ હુલડ કદમમાંથી પાછી હઠવાને નવાબે ઘણીબી સમજાવી પણ ફેાકટ. તેનીથી જેટલા વધતામાં વધતા, સગવડથી આપી શકાય તેટલા પૈસાની એક મોટી રકમ તેણે તે દાસીને આપવા માંગી, મગર, તે માંગણીને તેણીએ જુલ્હકારી ઠાઠી અને પોતાનીજ મરજીનું

ધનામ મેળવવાની તે કમીની હઠ લઇ બેઠી. આખરે જ્યારે નવાળે જ્યેવું કે તે પોતાના નીચ ખવાસને આધિન થઇ સમજાવેલી સમજતી નથી તો પછી એક છેલ્લા ધલાજ તરીકે જે વિચારને તેણે આજ મહિનો થયો પોખીને પકો કીધો હતો તે વિચારને અમલમાં મુકી દેવાનો તેણે મજબુત ઠરાવ કીધો, અને તેજ કામ પાર ઉતારવાને તેણે તે નાશ પામેલા જુગારીની મદદ લીધી હતી.

તે જુગારી સાથના તેના છેલ્લા મેળાપની ખાતરને સહવારે નવાળે દાસી ગુલનારને પોતાના કમ્પ્રેસમાં તેડી લઇ જવાની એક તક હાથ ધરી; અને જેવાં તેઓ તે ઓરડામાં એકલાં પડ્યાં કે નવાળે તેણીને કહ્યું.

“ જો, ગુલનાર, મારા બેટાનું સાફ સત્યાનાશ વાળી મને રંજીત કરી કવખતે કબરવાસ કરનાર તારા તે નખોદયા ઠરાવથી હાથ ઉઠાવવાની તને આ છેલ્લીવાર ઓજરખવાહીથી અરજ કરું છું.”

“ મારા મહેરબાન સાહેબ, એ સઘળું ‘બચ્ચે બાળેકા ખેલ’ જેવું લાગેછ; હું તમને આજ મહિનો થયો વારંવાર ખાતરી આપી ચુકી છ કે મારો ઠરાવ ફરવો તદ્દન મુશકેલ છે.”

“ પણ તું જ્યેવ, ગુલનાર, કે મારો કમનસીબ બેટો તો કોઇ બીજાનેજ આહેછ. રાત અને દીન તે દરજણની છોકરીને શોધતો ફરેછ તેનું કેમ ? ”

“ તેને હું શું કરું, ગરીબ પરવર ? આપણે દુન્યામાં જે બધું આહયેછ તે આપણને કાંઈ મળેછ, વાર ? થોડી ઘણી આપણી આહેલી ચીતેલી આશા સફળ થઇ એટલે બસ; અને મને ક્યાં નવાબખદા રહેમતની મોહબત જોઇયેછ ? તેની મોહોરદાર તરીકેના માન મસ્તબો મને મળ્યો તેજ હું ગનીમત સમજસ. ”

“ તારા એ નેકા તદ્દન કંગાળ નીવડશે, ગુલનાર, કેમકે મારો દીકરો તેનાં પોતાનાં સુખનું સત્યાનાશ વાળનારને ખરાં દીલથી-જીગરથી ધિક્કારશે.”

“ તે માટે હું દક્ષગીર છેઉં. મગર, એક ફાંટાખાજ શેઠ કે મગજની ફેરાવણુ શેઠાણીની તાણાખાણી ખમતી એક દાસી થઇ રહેવા કરતાં ભવિષ્યના એક નવાખની હીણાયલી બેગમ થવાનું હું વધારે પસંદ કરસ.”

“ એવાં શેઠ શેઠાણી તને મળ્યાંજ નથી.”

“ મળ્યાં નથી તો કદાચ ભવિષ્યમાં મળે !”

“ ગુલનાર, ગુલનાર, મારા બેટાએ તારા નાખુનને વટીક ઇજા કીધી નથી. અને તેનેજ તું દુઃખ દેવા બેઠીછ ?”

“ દુઃખ ? દુઃખ શાનું ? મને પરણી તે જેમ ગમે તેમ કરવાને પોતાની મરજીનો માલેક રહેશે. ભલે તે ગુલનારને ડુંડી કાઢે અને તેને પગાર આપી રાખે તો મારે ક્યાં ના છે ?”

“ અરે, તું એટલી બધી ઠઠણુ દીલની અને સુહુનાં હૃદયાંની ક્યારે હતી ? તે ઉપરાંત તારી ઠઠાચ આગળ જતાં ખાતરી થશે કે ખરું સુખ કાંઈ મોટાઈ અને માન મરતખામાંજ સમાયલું નથી. મોટાઈએ અને માનમરતખે પુગેલાંઓ કાંઈ બધાંજ સુખી હોતાં નથી. હું પોતેજ કેટલો દુઃખી છેઉં તે તો તું જાણેછ.”

“ હા, પણ સુખ શામાં સમાયલું છે ને શામાં નહીં તે સમજી લેવાનું કામ મારું છે તમારું નથી. હવે આ તકરાર માંડી વાળો. એની એજ તકરાર આ મહીનામાં છપન વખત તમે ઠાઠી અને એવાજ જવાબો મેં છપન વખત તમને આપ્યા. દુન્યામાં ભરેલી સઘળીજ પ્રીતસુકી, સઘળી ઓજરખવાહી ભરી અરજ અને સઘળી તકરારો સાથે મળશે તોપણ હું મારા ઠેરાવમાં પાછી હઠનાર નથી. એટલુંજ

નહીં પણ હવે ઝાઝી ઢીલણી હું સાંખી શકતી નથી. એમને એમ મહીનો નીકળી ગયો અને રહેમત સાહેબ તો હજી એ વાતથી અબાજ છે. હવે તમે નામદાર જલ્દીમાં જલ્દી એ વાત તેવણ આગળ ક્યારે છેડવાનો વિચાર રાખો છ ?”

“ ઠીક, ત્યારે સાંભળ, ગુલનાર, કે આ ઢીલ જેમ તને કંટાળા-ભરી થઇ પડીછ તેમ મને પણ પજવનારી નીવડીછ. જ્યારે મારાં ક્રીસમતમાં ખુફાં બનનારજ છે તો તે હવે જલ્દી બની જાય તો સાફ એમ મને પણ લાગેછ, કેમકે, ચીંતા કરતાં ચીંતા કઠણ. તેમ એ બાબેની મારાં મનમાં ઉભી થયલી ચીંતા ગોયા મારાં માંસ અને લોહીપર પોતાનો ગુબારો કરી ઉધરીને પોખાયછ, માટેજ આજે તારો છેલ્લો ઠરાવ સાંભળી લેઇ એ બાબદમાં ઘટતું કરવાનો મેં વીચાર કીધાથીજ હમણાં હું તને હ્યાં બોલાવી લાવ્યો.”

“ હવે ત્યારે મારો સેવટનો ઠરાવ તમને મળી ચુક્યો, એટલે , એ કામ તમે ક્યારે હાર માડશો ?”

“ જ્યારે તું મારા ખાનદાનને તારા લોભનો લોગજ કરવા બેઠીછ તો તે લોગ તને આપવાને મારેથી હવે હીંમત પકડવીજ જોઇયે.”

“ અને આફ્રીન છે તમારી એ હીંમતપર ! ત્યારે એ વાત રહેમત આગળ તમે ક્યારે છોડશો ?

“ હમણાંજ, બપોર પડે તેની અગાઉ.”

“ અને નેકા ?”

“ ચોવીસ કલાકની અંદર. ચાલ હવે તું જ અને કોઈ નોકરને કહે કે નવાબખાનને અત્રે મોકલે ”

મકરણ ૪૭ મું.

લોભનો ભોગ—ભોગનો લોભ.

થોડાક વખતમાં નવાબજદો રહેમત પોતાના પેદરની હજીરમાં આવીને ઉભો, અને નવાબે તેને બેસવા કહી નીચે મુજબ બોલવું શુરૂ કર્યું—

“મારા બહાલા બેટા, આજ થોડાક મહીનાઓ થયા તારામાં જે દુઃખદાયક ફેરફાર થયેલો હું જોઉં છું તેથી મારું દીલ ઘણું જ રંજીત થાયય. આટલો વખત તો હું એ બાબે ઠશું બોલતો ન હતો, પણ હવે એ દુઃખ મારાં દીલમાં વધુવાર હું સમાવી શકતો નથી. શું તારાં દુઃખનું કંઈ છુપું કારણ છે? તારા પોતીકા બાપ તરફ એ રીતે અવિશ્વાસ બતાવવાનો તને કંઈ સબબ છે?”

“મારા બહાલા પેદર, તમેથી મેં એકાદી વાત છુપાવી હોય તો તેને માટે મને સંતાપશે ના.” રહેમત બોલ્યો અને તેજ વખતે તેણે પોતાની જગ્યાપરથી ઉઠી નવાબનો હાથ લઈ તે હાથનું ચુંબન કર્યું, “કેમકે હું જાણતો હતો કે તે વાત તમને જણાવસ તો તમે મને ઠપકો—”

“ત્યારે, રહેમત, હું શું અટકળી શકું છું તે તને કહું? તું કેટલે પ્યારમાં પડ્યો છું, તે કંઈ સાથે સંબંધ રાખ્યો છું અને તે વાતથી તું શરમાતો ફરે છે, ખરું કેની?”

“હા, મેં મોહબત બાંધી છે ખરી, પણ સંબંધ રાખ્યો નથી, અને એક માયાળુ, ઉમદા ખવાસની, નેક નીતિમાન અબલાને આહવામાં હું શરમાઉં કાંય તે હું સમજી શકતો નથી. શું તે સુલેખ છે તેથી? શું તે માવજાર મંડળોમાં ફરનારી નથી તેથી શું તે—”

“તે કોણ છે બહાલા બેટા !”

“જેને હું ચાહું છ તેને લગતી કેપ્રીયત હવે તમને આપવામાં હાંસલ શું છે ?” રહેમત છેક ઝીમાઇ પડી બોલ્યો, “તેને તો મેં સહાનીજ બોલી છે એમ હું બીહું છ, કેમકે, તેણીનું ઠર ઠેકાણું મને શોધ્યું જડતું નથી. તે બીચારી હૈયાત છે કે નહીં તે વટીક હું જાણતો નથી.” અને આટલું બોલતાંજ તેની આંખોમાંથી આંસુ નીકળી પડી તેના ગાલપર ધારા વહેવા લાગી.

“ત્યારે તો જે ખાનદાને તુચ્છ ને પૈસે ગરીબ એવી એકનો તારાં જીવનમાં ઉશકેરાયલો ખ્યાર તારે મેહનત લેઇ દાખીજ દેવો જાણ્યે.” તે બોલાઇમાં મરી રહેલો નવાબ બોલ્યો. પણ રહેમતે તેનું બોલવું સાંભળ્યુંજ નહીં, કેમકે, તે બીચારો અડધી બેબાન હાલતમાં છાટીપર ડોક નાંખી બેઠો હતો. થોડેવારે પોતાના ખ્યાલોમાંથી તે સજગરૂ થતાંજ જવા ઉઠ્યો પણ તેના બાપે તેનો હાથ પકડી તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો અને તે બોલ્યો:

“મારા બહાલા બેટા, તારૂં આ હુઃખ મારીથી દેખી શકાતું નથી તેનું કેમ ?”

“તમારી ફિલસોજ લાગણી માટે તમારો હું ઉપકાર માનું છ, માનવંતા પેહર, પણ જ્યાં સુધી મને મારી ગુલઝાર-તેણીનું નામ ગુલઝાર છે તે—મળશે નહીં ત્યાં સુધી હું તમામ સુખ હરામ સમજસ.”

“વારૂં, રહેમત તું મારૂં એક કહ્યું કરશે ?”

“સરો ચશમથી, પેહર, ફરમાવો, શું છે ?”

“જો, આજે મારા પુરાણા હોસ્ત નવાબ સર રક્ષિત-ઉદ્ધ-ઉલ્લા નવાબજાને ત્યાં જમવા જવાનું મને ઇજન છે, ત્યાં તું રાતે મારી સાથે આવશે ?”

“હા, ંહાલા પેદર, જ્ઞ તમો તેથી રાજી થતા હોવ તો હું જરૂર જ આવસ. અલખત હું ગમે તેવો દુઃખના કુંગર તજો દબાયલો હોવું તો પણ તેથી તમને રંજીદા કરવાનો મને કશો પણ હક્ક નથી.”

“મારે માટેની તારી આવી કાળજી જ્ઞેઠ હું ઘણો ખુશી છેઠ, બેટા, જરા પોષાક ખરાખર સજજે, કેમકે રક્ષિતની વડી બેટી મેહર આલમની આજે સાલગરેહ છે, એટલે ધામધુમ અને દોરદમર ઝાઝી હશે અને સાંલજ્યાં મુજબ આપણા રેસીડંટ સાહેબ સર રીચર્ડ કાઉચ જેવણના દોરાનો હાલ અતરે મુકામ છે, તેવણ પણ પોતાની મેહોરદાર લેડી કાઉચ જ્ઞેઠે ત્યાં હાજર થનાર છે, એટલે આખી મીજલસ ઘણી શોભાવાળી ખનવાની દરેક વકકી છે. સાત વાગે તૈયાર થઈ રહેજે.”

“ઠીક છે, પેદર, કાંઈ ખીજી ફરમાશ છે?”

“નહીં, દીકરા, કાંઈજ નહીં. એટલુંજ કે તું એકદમ લેવાઈ લુટાઈ ના જ, જરા સખ કર, સખથીજ—

“આહ! સખ કંઈ? ંહાલા પીદર, સખ કંઈ, જખ કંઈ કે સામાને કખ કંઈ!” એટલું બોલી તે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

* * * * *

તે ગયો કે પા કલાકમાં દાસી શુલનાર નવાખ આગળ આવીને ઉભી રહી.

“બેટી શુલનાર, કેમકે હવે તને મારે બેટીજ કરી પુકારવી જ્ઞેઠયે, હવે કાંઈ દાસી કહેવાય? હું સઘળો ખંદાખસ્ત કરી ચુકયોછ અને પોતાના પેદરનાં માનની જાળવણી ખાતર પોતાનો ભોગ આપવાને મારાં તે ંહાલા બેટાએ કખલ કીધુંજ.”

“વાહ! કેવો ભલો જવાન, આ સાંલજીને તો મારું દિલ તેની તરફ વધુ જોશથી ઉઘાળા મારી રહ્યુંછ!” શુલનાર ખુશી થઈ બોલી,

“પણ નેકા ક્યારે પઢાશે અને તે બાબે શું બંદોબસ્ત તમોએ કીધોછ ?”

“જે, ત્યારે ધ્યાનથી સાંભળ. સરકારજ ખાનદાનના વડા મુરખી તરીકે, જે એમ જાહેર થાય કે મેં આ લગ્ન ગોઠવ્યાંછ તો મને નામોશીથી નીચું જોવું પડે, માટે મેં તામડો એવો રચ્યોછ, કે સઘળો વાંક મારા બેટાનોજ નીકળશે. સૌ એમ જાણશે કે તારી અપાર ખુબસુરતીથી અંબઈ જઈ મારો બેટો તને નહસાડી લઈ ગયો અને તારી સાથે પરણીને પરવારી ગયો. થોડાક મહીના તો હું તમને જાણે એવારનિવાર કરી મુકસ, અને તને કે તેને કોઈને પણ મળવાની નાજ પાડસ, પણ આખરે તમો બંનેનો એ ગુનાહ માફ કરી તમને મહેલમાં લાવી રાખસ.”

“હુન્યાને કમવાનો આ તોર ખરેખર તમારી અક્કલને ઘણો માનભરેલો છે.”

“ત્યારે, જોની, આજે રાતે નવાબ સર રફિક-ઉદ-દૌલા નવાજ જંગને ત્યાં અમો બંને જમવા જનાર છીએ. રહેમત તો આવનાર નહીં હતો, મગર, તમો બંનેના આ નેકાને નહાસલાગનું ખરું રૂપ આપવા ખાતર તેણે તેમ કરવાને કબુલ કીધુંછ.”

“હું સમજી, પછી ?”

“પછી એમ કે રહેમત દશ વાગે મીજલસમાંથી સટકી આવશે, અને તું જાણેછ કે નવાબ રફિક સાહેબનો અયવાન ‘બાગે આમ’થી કાંઈ ઘણો દુર નથી, એટલે તું ‘બાગે આમ’ના તળાવ તરફના દરવાજા આગળ ઝાડના એકા પાછળ રાત્રે દશ વાગે ઉભી રહેજે, અને જેવો તે તારી આગળ આવશે કે ‘રહેમત’ કરીને બોલશે કે તેવીજ તું ‘ગુલનાર’ કરી જવાબ દેજે. જેવો તેને એ જવાબ મળશે કે તે તુંને ત્યાંથી લઈ તે આલેતો થશે, અને થોડક દુર

જંગલમાં ઉભેલી એક ગાડીમાં તમે બંને બેસશો અને તે ગાડી તેને અગાઉથી હુકમ મળ્યા મુજબ એક નજીકનાં ગામમાં તમે બંનેને લેઈ જશે, જ્યાં ઠાણે સહવારે તમે બંને પરણીને એક થશો. કેમ એ સઘળી યોજના તને પસંદ પડી ?”

“ઘણી પસંદ પડી, મારા મહેરબાન, અને તોળી હું ચાહું છું કે બધી નાહસલાગનો નાટક નહીં થતે તો બેહેતર, પણ ચાલો, કાંઈ નહીં મારો પાસે નથી તે ટાંકણે પહેરવાનાં ઠપડાં કે નથી કાંઈ જેવર, જ્યારે નવાબજાન તો મીજલસને ખાતર ખુબ બનીઠનીને આવશે.”

“મારી એક બેટીનો લપકાલરેલો પોશાક લેઈ લેજેની, અને તને જેવર બે બેઠતાં જ હોય તો બેગમ સાહેબનાં આટલાં બધાંમાંથી થોડાંક લઈ લીધાં તો કેાણુ પુછવાનું છે? આખરેજી તો એ સઘળાં-માંનું થોડું તારે કાળે તો આવશેજ કેની ?”

“પણ તે ચોરીજ કહેવાય કેની ?”

“અરે પણ તે ચોરી કરનાર તરીકે અમે અમારા બેટાની બીબીને કાંઈ પકડવાનાં છીએ? ઉલટી એ વાત દાખી દેવાના અમે ચાંપતા ઉપાયો લેઈશું, અને ગુલનાર, હજી હું તારા કબજામાં નથી ?”

“હા, ખરું, અને તેથી તમે તો મને બચાવી લેવોજ; ઠીક ત્યારે મારા મહેરબાન સાહેબ, તમારા ફરમાવ્યા મુજબ હું બધું કરસ અને તે પાક ખુદાના કસમ ખાધને કહું છું કે આ કામમાં જ્યારે તમે મારી મરજી સાચવી મારી બોહોંસ પુરી કીધીછ તો તમારા ભરમની વાત મારા આ ફરાખ સીનામાં સદાની સચવાયલીજ રહેશે.”

“હવે તારા પોતાના ખાવીંદના પેદરની શરમ તો તને ફરજ્યાત સાચવવીજ પડશે. ઠીક, જા, ત્યારે બાગે આમના દરવાજા આગળ રાતે દશ વાગે બરાબર હાજર રહેજે.”

“ખરાખર દશ વાગે ત્યાં હાજર, મારા માનવંત સાહેબ, બંદી નમેછ.” કરી ત્યાંથી તે હસીને ચાત્રી ગઇ અને નવાબનો ચહેરો કાંઇ છુપી ફતેહની ખુશાલીથી ચમકી રહ્યો.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

કાળી રાતનું કાળું કામ.

રાત અંધારી હતી, અને સપટેમ્બર મહીનાની તે હજી શુરૂ-આત હોવાને લીધે આસમાન, વાદળાંઓનાં કાળાં ધાભાંથી ઠેકાણે ઠેકાણે છવાઇ રહ્યું હતું. પવન ઠંડો કુંકી બહાર કરતો હતો, કે પાનખર રૂતુનું રાજ ખતમ થઇ શીયાળાનું રાજ શુરૂ થઇ ચુક્યું હતું. માહાતાબ હજી તબુ થવાને વખત હતો અને સેતારાઓનીથી જે થોડી ઘણી રોશની હતી તે પેલાં કાળાં વાદળોને લીધે ઝાંખી પડતી હતી. પવનની કુંકને આધીન ઝાડોનાં પાંદડાં સણસણી રહ્યાં હતાં, અને સઘળો મામલો તપાસતાં રાત ખરેખર ખીહામણી લાગતી હતી.

તહેસીલીની લોઢીએ દશનો અમલ બહાર કરતાંજ દાસી ગુલનાર ‘બાગે આમ’ના શાહીતળાવ તરફના દરવાજા આગળ આસ્તે આસ્તે આવીને એક મોટાં દરખતને ઓઠે ઉભી રહી. ઠંડી રાત તરફ જોતાં તેણીએ પહેલો પાલો દેશમી પોષાક તદ્દન નવાઈ જેવો હતો. નવાબનાં કહેવા મુજબ તેણે બાનું સલીમાનો એક દેશમી પોષાક તફડાવ્યો હતો અને બેગમ સાહેબનો ઝવેરનો દાબડો પણ પોતાને હસ્તક લીધો હતો, જેને એક ઝીણી ગરમ શાલમાં છુપાવી તે ‘સાબે રગંજ’માંથી છુપાછુપ બહાર નીકળી પડી હતી.

તે ઝાડને ઓઠે તેણીને ઉભી રહેવાને પાંચ મીનીટ થઇ તેટલાં માથાંથી પણ સુધી ઠંકાયલો એક આકાર તેણીની તરફ આવતો દેખાયો; તે આકારની નજર તે ઝાડ આગળ લટાર મારતી એક અબળાપર

પડતાં તે જરા અચક્યો, પણ તેનાં કદ અને તેની ચાલની લઢણુ પરથી તેને રહેમત હાખલ પીછાણી ગુલનાર સામી તેની આગળ ગઇ.

“રહેમત !” એક બોલ્યો.

“ગુલનાર !” બીજાએ જવાબ આપ્યો.

અને બીજાજ પળે તે લાંબો જલ્લો બોલેલા આકારે ગુલનારની પાંખડી પકડી અને તેને ખાગમાંથી ખુદશાં મેદાનમાં તે લેઇ ચાલ્યો.

ચાલ્યાં, ચાલ્યાં તેઓ ચાલ્યાંજ કીધાં, અને કોઇ એકબી શબ્દ બોલ્યું નહીં. ગુલનાર સમજી કે રહેમતને આ મુજબ તેણીની સાથે નેકા કરવાની ફરજ પડ્યાથી તે હતો તે કરતાં જરા વધુ તુંદ અને મગફર બન્યો હોવોજ જાણ્યો; એટલે મોહનતી કલામ હાલ તેની જખાનથી નીકળવા મુસકીલજ તો ! બીજા હાથપર ગુલનારનાં મગજમાં કાંઈ રાઇ થોડી હતી ? તે તેણીને પરણતો હતો તે કાંઈ ઉપકાર કરતો હતો કે ? તેના બાપની આજરૂ તેને વહાલી હશે તોજ તેણે તેમ કરવા કબુલ્યું હતું કેની ?

પણ ચુપકીદી તેણી કેટલી ? તેનીબી કાંઈ હદ હોય કે નહીં હોય ? હવે ગમે તેવું મન મોટું કીધા છતાં ગુલનારને ચટપટ થવા માંડી અને જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ તે ચટપટ હવે ધાસ્તીનું રૂપ લેવા લાગી. રખે કાંઈ ખુર અને એવી દેહશત ગુલનારની છાતીમાં હવે જન્મ પામી.

વારૂં, આટલું ચાલ્યાં પણ ગાડીજ નહીં મળે ? તેને ક્યાં ઉભી કરવાનો હુકમ થયો હતો ? તેણીને ખેલે બીહીકનો ઇશારોજ માત્ર થયો હતો, પણ હવે તો તે ધુજવા લાગી. પોતે અખળા જાત એકલી અટુલી, એક જવાન જેને ગળે તે જખરહસ્તીથી ઓરવાવા માંગતી હતી તેની સાથે આવી અંધારી રાતે, ચોરેલો પોષાક પેહેડી, હાથમાં ચોરેલાં જેવરનો હાખડો લઇ તે જવાનની પાંખડીથી તણાઇ ઘસડાઇ

તે ક્યાં જતી હતી? અરે! પણ અવા ભયભીત અપસુકન વચ્ચે જે નેકા થાય તે સુખી નીવડેજ કેમ? પણ આહ! નેકા નહીંજ થયા તો? જે આદર્શ પાંખડી પકડી તેને ખેંચ્યોજ જતો હતો તેનો વિચાર તેણીને ઠારજ કરવાનો હોય તો? આસપાસ નજર કરતાં તેણીને ખીહામણા જંગલ સીવાય કંઈજ દેખાયું નહીં. દશ મીનીટ તો એ મુજબ નીકળી ગઈ, અને શરૂઆતમાં મળતાં ‘રેહુમત’ અને ‘ગુલનાર’ એ બે શબ્દો જે તે જાનેની જળાનમાંથી નીકળ્યા હતા તે ઉપરાંત વધુ એક બોલ તેઓમાંના કોઈએ કાઢ્યો હતો નહીં, પણ એ ચુપકીદી ક્યાં તક ચાલનાર હતી? આખરે આજેજ થઈ જેમ તેમ હીંમત કરી તેણીએજ બોલવાની શરૂઆત કીધી.

“નામવર નવાબજાદા, આપણે ક્યાં જઈએછ? અને પેટ્ટી ગાડી ક્યાં છે? હું તો તદ્દન ઠાકી ગઈછ, અને આ ખીયાળાનમાંથી ચાલી જવાની જરૂર શું છે તે હું જાણી શકતી નથી. તમે મેહરજાને જરા ગાડી આગળજ કાંય નહીં ઉભી રખાવી?”

પણ તેના સાથી તેને જવાબજ શાનો આપે? તે તો તેને ઘસડતોજ ચાલ્યો.

“આહ! તમને ચાહવાની હીંમત કરવા માટે તમે મારી ઉપર ગુસ્સે છેવો અને કદાચ તમારી પરણેતર થવાની મારી બોહોંસને લીધે તમે મને ધિક્કારતા વટીક હશે. પણ તેની સંજ્ઞા એટલી ઉતાવળે? અને હું તમારો ખ્યાર માંગુછળી ક્યાં? તમારે ગમે તો પરણીને મારી સાથે બોલતા ના, મારી સોડ ના સાંધતા. એ રીતે મારું છુપું પાકવવા ગમે મને પરણુજે. પણ, આ રીતે મારી સાથે ખુલ્લી દુશમની કરતાં સંભાળજે, કેમકે જેટલો મારો ખ્યાર હાલ મજબુત છે, તેટલોજ મારો ધિક્કારળી જ્ઞરાવર રૂપ લેતાં વાર લગાડશે નહીં અને તમારી તર્ફની આવી

વર્તણુંક મારી વર્ફના ઝેરી કીનાથી ખાલી જશે નહીં! તમે સમ-
જેછ કે? મને જવાબ આપો. ગમે તો આપણે ધણીધણીયાણી
તરીકે કેમ વર્તવું તેની મારી સાથે તમને મનપસંદ શર્ત કરો.
શું! હજી ચુપ? અય મારા ખાવીંદ જરા તો જળાં ખોલી જરા તો
બોલ, નહીં તો મને એમજ જોમ આવશે કે કોઈ સેતાની આકાર
મને પોતાની સાથે જહાંનમના ગારમાં ઘસડી જાયછ?”

નહીં, ગુલનાર માથું ફેડીને એ કરે તોળી તે આકારે તો જાણે
નહીંજ બોલવાના ઠસમ લીધા હતા.

“નહીંજ? એક સોખન, એક હર્ફ, એક લફઝગી નહી? ચાલ,
છોડ તારે હું તારી પાંખડી વાગી ચાલવાને સાફ ના પાડુંછ.
તારી એટલી જખરદરડી શા માટે? અને એક અમળા ગમે તેવી
બુલેલી હોય, ગમે તેવી ગુનાહગાર હોય તો તેની એકત્રી હાલતમાં
તેને એમ તડછોડી હેરાન કરવી એ સર્ફ હેમાકત-સર્ફ હેવાન્યત
છે! કેમ, હવે કાંઈ બોલશે? મત રહેમત, મારા ખાવીંદ બોલ-બોલ
—યા ખુદા! આ ચુપકીદીની શું મતલબ?” હજી તે આક્ષર કશું
બોલ્યો નહીં, અને તે હાથ જોડી ઉભેલી અબલાની સામે તે પોતે
મુંગો મંતર ઉભોજ રહ્યો. તેને દેખાવ એક ઠખરમાંથી ઉઠી આવેલાં
શબ જેવો ભયંકર અને ભયાનક લાગતો હતો.

“ફરીથી-ફરીથી છેલ્લીજ વખત તને કરગીરને કહુંછ, રહેમત,
કે તું કાંઈથી બોલ-એક બોલ-એક હર્ફ એક સોખન બોલવા તારું
દહન બોલ-યા ખુદા! મારી મદદે આવનારું અત્રે કોઈજ નથી?”
તેણીએ એક મોટી લાંબી ચીચારી પાડી ખાસ ફરીને જોવાડે
જોઈએ કોઈ તેના જવાબમાં કેઠેથી નીકળી આવેછ? પણ કોઈ—
કોઈજ નહીં.

“આહ! તું મને પાગલ બનાવેછ, તું મને અક્કલથી બેગાની
કરી મુકવાની આ બાળ રમેછ? તું કોણ છે ને મને કાંઈ

સત્તાવેછ? અય મહેરબાન જનાબ! તું કોણુ છે તે મને જણાવ !
ઓ! એ શું, ખાખ કે? ઓ! તું ગમે ભુત હોય કે કાંઈની હોય
પણ હું તો તારો ચહેરો જોવાની!” એટલું બોલી તદ્દન જીવપર
આની ગુલનાર એક વાઘણની માફક કુદી, ઉછળી અને તેણીએ
પેલા આકારે ઓઢેલો સાથો ખેંચીને તાણી કાઢ્યો અને થોડી ઘણી
તારાની ઝાંખી રોશનીથી તેણીએ જ્યું કે તે નવાબજાદો રહેમત નહીં
પણ કોઈ ભલતોજ ખેગાનો હતો!

એટલી જાણ થતાંજ તેણીના હાથનાંને જેવરનો દાખડો પડી
ગયો. તેણીએ એક ભયાનક ચીસ પાડી અને તે નાહાસવા ગઈ.
પણ બીજીજ પલે એક જાડી દાંગ, જે પેલા આકારે પોતે ઓઢેલા
જબ્બામાં આટલો વખત છુપાવી રાખી હતી તે વડે તેણીનાં મસ્ત-
કમાં તેણે એક ફટકો માર્યો કે તેણી વીંધાયલાં હરણ મીસાલ ઉછળીને
જમીન પર પડી. એક બીજો ફટકો અને સઘળું તમામ !

પ્રકરણ ૪૯ મું.

દાસી ગુલનારનું ખુન !

ખામદાદની ઝલક, ફલક પરથી ખલક પર આવી પોંહાંચ્યાને
થોડોજ વખત થયો હતો કે પોલીસના બે અમલદારો ‘ખાગે આમ’-
માંથી નીચે મુજબ વાત કરતા પસાર થતા હતા:

“થાણાપર એ વાતની ખબર કેટલે વાગે આવી?” એકે પુછ્યું.

“મધરાત પછી લગભગ ખડકેક ઠલાકે.” બીજાએ જવાબ
આપ્યો, “એવું માલમ પડેછ કે નવાબ સામેર-ઉદ-દઉલા અને
તેવણનો બેટો—”

“તે નવાબજાદો રહેમત કેની?”

“હા જતો, તેઓ બન્ને જણુ નવાબ સાહેબ સર રશીક-ઉદ-દઉ-લાના ‘મેહેર-અયવાન’માં મેજબાનીએ ગયા હતા, જ્યાંથી ખારેકને સુમારે પાછાં ફરતાં તેમને ખબર કરવામાં આવી કે તેમને ત્યાંની શુલનાર નામની દાસી કેઠે શુભ થઇ ગઇ હતી. તુરતજ સઘળું સલામત છે કે નહીં તેની તપાસ કરવાને તાબડતોબ નવાબે ફરમાવ્યું તો—”

“ત્યારે કાંઈ તે ચોરીને નાહાસી ગઇ હશે એવો તેમને ંહેમ હતો શું?”

“તદન નહીં; નવાબ અને તેનો બેટો મજલીસમાંથી જ્યાં સુધી આવ્યા નહીં ત્યાં સુધી તેવો વિચાર કોઈને આવ્યોજ નહતો. બેગમ સાહેબને તેમજ નવાબની બેટીઓને અને નોકર નકરોને તે દાસીનાં પ્રમાણીકપણા માટે જરાણી શક નહીં હોતો, પણ તે બન્ને બાપબેટા આવતાં તેમને જ્યારે ખબર કરવામાં આવી કે શુલનાર કેઠે જણાતી નથી ત્યારેજ તેઓએ બધું તપાસવા માંડ્યું તો પરીણામમાં ચોરી થયલી જણાઇ આવી.”

“બેગમના જેવરનો દાખડો ચોરાયેછ, એંહુ?”

“હા, ને એક બેટીનો પોશાકબી. પણ એમ તો બીજીબી ચીજો ગઇ હશે ને ગભરાટની પેઢેલી હરોલમાં તેમને જણાવ્યું નહીં હોય કે શું ગયું ને શું સલામત છે?”

“હું ધાડુંછ, તારી પાસે તે દાસીનું વર્ણન છેની?”

“હા, આ રહ્યું.” તેણે તે પોતાના સાથીને આપતાં કહ્યું.

“એ દાસી ઘણી ખુબસુરત હોવી જોઇયે.” બીજાએ તે વર્ણન વાંચી પોતાનું મત આપ્યું.

“હા, ઘણીજ ખુબસુરત! ઇન્સપેક્ટર કાલેખાં જે સૌદાગર અનવરખાંને પકડવા સામેરગંજમાં થોડાક મહીનાની વાતપર ગયો

હતો-તુંને યાદ છે કેની, તે સાબરગંજમાં થોડાક મહીનાની વાત પર બનેલો બનાવ ?”

“હા, પણ આપણા ઇન્સપેક્ટર સાહેબનું શું ?”

‘ નહીં રે, હું એમ કેહેવા જતો હતો કે તે વખતે તેવણે તે દામીને જોઈ હતી અને તેવણેજ મને હમણાં કહ્યું કે તે ઘણી ઠરસા બંધ ને ઠઠેરાવાલી હતી ને તેણીનું આ વર્ણન હુબહુ બરાબર છે. પણ, આહ ! એ શું ?”

“ અરે એ તો કોઈ છાકટી પડી હશે-”

“ નહીં-હ્યાં તો કોઈનું ખુન થયુંછ, યા સુબહાન !” અને તે બંને સીપાઈઓ જ્યાં તેમની નજરે કોઈ પડેલું જણાયું ત્યાં તુરત ધસ્યા ગયા.

ફાંકડો પોશાક પહેરેલી કોઈ અબલા ત્યાં જમીન પર પડી હતી. તેણીનાં મગજની ખોપરી ફાટી ગઈ હતી, જેથીજ તેણીનું મરણ નીપજ્યું હોવું જોઈએ એમ લાગતું હતું. તે શબને થોડેક છેટે એક જાડી બારી ડાંગ પડી હતી અને તેનાથી થોડે દૂર એક ખાલી દાગડો ઉંઘો પડ્યો હતો. તેણે પહેરેલા રેશમી પોષાકનાં ગજવાં ચીરાઈ ફસાઈ ગયાં હતાં, જે પરથી માલમ પડતું કે ખુનીની મતલબ ચોરીનીજ હોવી જોઈએ. વળી કાનનાં ચપકાં પણ ફાટી ગયાં હતાં, જે પરથી અનુમાન થતું કે તેણીએ પહેરેલાં ચોક્કડાં તે મુજબ તાણીને લુટી લીધેલાં હોવાં જોઈએ. તે શબ તદ્દન ઠંડુગાર હતું અને તેના સઘળા દેખાવ પરથી તેનો જાન કબજ થવાને કલાકો વીટી ગયા હોય એમ જણાતું હતું. તેઓ પાસે દાસી ગુલનારના ચહેરા અને આંગળું વર્ણન હોવાથી, તેમને તે મુવેલી અગલાને ઓળખી કાઢતાં વાર લાગી નહીં, અને તરતજ તેઓ પામી ગયા કે તેમની નજર સામે પડેલી

અબલા કોઈજ નહીં પણ પેટી જતી રહેલી જણાવવામાં આવેલી હાસીજ હતી.

તુરત મદદ મેળવી તે ગુલનારનાં મડદાંને થાણામાં લેઈ જવામાં આવ્યું અને તેને લગતી જોઈતી ખખર સામેરગંજમાં પોહોંચ્યાડવામાં આવી જે ખખર સાંભળી ત્યાંનું એકેએક જન કમકમ્યું. તુરત પંચ ભરાઈ જેણે ચુકાદો આપ્યો કે, “સામેરગંજમાં નોકરી કરતી હાસી ગુલનાર, પોતાની બેગમનાં જેવર અને નવાજ સાહેબની એક બેટીનો રેશમી પોષાક ચોરીને નાહાસી જતી હતી તે વખતે કોઈ નહીં જણાવતા શખસ યા શખસોએ તેણીનું ખુન કીધું હતું.”

પંચ ઉઠતાં તેણીને દાટવામાં આવી અને આ બનાવથી સરકારજ ખાનદાન ગોચા વધુ ગમગીનીમાં ગર્ક ગયલું જણાયું.

* * * * *

આ બનાવને હાલ સોલ મહીના વીતી ગયા હતા, જે અરસામાં આ વારતાનાં પાણાંપર નોંધવા લાયક કંઈખી જીવ જેવો બનાવ બન્યો ન હતો, પણ એ બધો વખત આપણી ગરીબ ગમખવાર ગુલનાર ક્યાં હતી અને શું કરતી હતી ?

પ્રકરણ ૫૦ મું.

દુઃખનું એક દયામણું ચિત્ર.

અમો હવે અમારી આ વારતાના દુઃખી-એક ઘણાજ દુઃખી તબક્કા ઉપર આવ્યે છીએ, અને જે સઘળું અમો દ્વાં નોંધનાર છીએ તેનો ડરામણો ચીતાર અમારી નજર સામે રજી થતાં, એ કામ હાથ ધરવા માટે અમારું હૈયું થરથર કાંપે છે અને અમારો જીવ કમકમે છે.

પણ એ તબક્કામાં રીતસર દાખલ થવા માટે, જે દીવસે હાસી ગુલનારે યોજેલાં અને અમલમાં મુકેલાં ઘાટકી કાવતરાંનો ભોગ ખીચારી

ગુલઝાર થઇ પડી હતી, તે દીવસપર અમને અમારાં વાંચનારાંનું ધ્યાન પાછું દોરવી લઇ જવું પડે છે.

વાંચનારને યાદ હશે કે પોતાની આગળથી પસાર થઇ ગયેલી જોડીની એક લેન્ડામાં પોતાના આશકને બેઠેલો જોઇ, તેને એક ઘાટકી અને નીચ કામના કરનાર તરીકે દાસી ગુલનારે ઓળખાવ્યાથી ગુલઝાર તે દાસીના પગ આગળ બેભાન થઇ તુટી પડી હતી.

ગુલઝારને તે હાલતમાં જોઇ દાસી ગુલનાર ગભરાઇ ગઇ અને જ્યાં એ બનાવ બન્યો હતો તેનીથી થોડેક દુર આવેલા પાણીના એક કારંજ તરફ તે દોડી ગઇ અને ત્યાંથી પોતાનો રૂમાલ પાણીથી તર કરી લાવી તેથી ગુલઝારનું કપાળ ભીંજવી તેમજ તેણીના હોઠ જરા ખોલી તેમાં તે રૂમાલ નીચવી પાણીનાં થોડાંક ટીપાં નાગી તેણીએ તેને હુશ્યાર કીધી અને પછી તેણીને આસ્તે આસ્તે ચલાવી તેને મકાને પોહાંચાડી પોતે સાબરગંજ તરફ ચાલતી થઇ.

હવે જે ગમનો તે બીચારી જવાન અબલા શીકાર થઇ પડી તે ગમનો વાંચનારને પુરતો ખ્યાલ આપવાને આ કલમમાં તાકાત કે શબ્દોમાં જરૂર નથી. તેણીનો જેલોજ જવાન ખ્યાર, આશાનાં તડકામાં ખીલી રહી, ખુશી ખુરમીમાં ભભરી નીકળવાની જ્યારે અણીપર આવ્યો ત્યારેજ તે કચડાઇને ધુળ થઇ ગયો હતો. તેણીનું જવાન 'હૈયું', તે પાક ખ્યારને, સઘળી પવિત્ર રોશનીની જોતથી જે વખતે તે ઉછેરતું હતું તેજ વખતે તેને એક જખુન ફટકો લાગ્યો હતો. એક ભય-ભીત આકૃતના ગભરાટથી તેણી ગુંગળાઇ ગઇ હતી, અને તેના આંચીંતા આંચકાથી તે એવી ફાટી ગઇ કે ન તેણીની આંખોમાં આંસુ હતાં કે ન તેણીની છાતીમાં હાયનો એક દમ હતો; પણ જેવી તે આંચકાથી ઊપજેલી ઝુકણમાંથી તે સળ-જૂ થઇ કે તેણીને લાગેલું જખુન દુઃખ આંસુનાં ઉપરાસાપરી

ચઢી આવતા મોજાં અને દયામણાં ડચકાં મારફતે ઉછાળો મારી બાહાર નીકળી પડયું.

આજ અઠવાડયાં થયાં હવામાં જે કિલ્લો તેણીએ ઉભો કર્યો હતો તે એકાયક કરરરલુસ થઈ ગયો અને તે પડતાં સાથેજ તે ખીચારી તેનાં કાટ અને ધુળ મટોડાંમાં જાણે દબાઈ અંપાઈજ ગઈ. તેણીએ એક પરીની રાહબરી કબુલ કીધી હતી, જેણે તેણીને સુંદર મેદાનોમાં, મધુર બાગ બગીચાઓમાં અને રૂપેરી ઝરણોને કીનારે ફેરવી ખરી, મગર, તે બાગે બેઢેસ્ત જેવા દેખાવોની પછવાડે છુપાયલી દરામણી ઉંડી ખાહીમાં ગબડી જવાને ખાતેરજ કે? હવે તેણીને લાગ્યું કે તેણીની આ હાલતને ખાતર તેણી પોતેજ જવાબદાર હતી. જે આશકની દગલબાજીને માટે હવે તેને કશો ખતરો રહ્યો ન હતો તેવા એકની ઉપર દેખતી આંખે આંધળો વિશ્વાસ તેણીએ મુકયો હતો તેને માટે ખરેખર તે પસ્તાવા લાગી, એટલે હવે તેણીનું દુઃખ બેવડું વધ્યું. એક તો તેણીના આશકની દગલબાજીનું અને બીજું તે દગલબાજીમાં પોને પોતાને હાથે જઈ ફસી હતી તેનું. જે ભલાં જોરૂ મર્દના ઘરમાં તે ભાડુતણી દાખલ રહેતી હતી તેઓએ તેણીને ઘણો દિલાસો દીધો પણ ફેાકટ; હા. તેઓ તેણીને બાહારથી શાંત કરી શક્યાં, પણ, તેમ કરતાં તો તેણી હૈયાનાં અંતરમાં વધુ ગભરાવા અને વધુ ગુંગળાવા લાગી. હવે તેણી જરા શાંત થઈ કે પોતાની હાલતનો વિચાર કરતી તે નિરાંતે બેઠી. તેણીની ઉપર આવી પડેલી મુશ્કેલી અને મુસીબતને બધી બાબુથી તપાસી કાંઈ ઠેડાવપર આવી હોય તેમ તેણી પોતાની બેઠકપરથી ઉઠી અને પોતાની અંગત મતા અને મિરાસ એકઠી કરવા પડી. પોતાના પૈસાથી જે તેણીએ ખરોદ્યું હતું તે, તેણીના આશકે તેણીને ભેટ આપેલા પૈસામાંથી જે તેણીએ લીધું હતું તેમાંથી, છુટું તારવી

કાઢ્યું અને તેનું એક જુદું ખંડલ બનાવ્યું. આ સઘળું કામ બજાવતી વખતે તેણી કેટલી વખત બાર બેબાર રડી હતી! પશુ જ્યારે તેણીએ તે શાદીની સાજવારીના પેલો શોભીતો સાજ પલંગ પરથી ઉંચકી રેહ્યો તો એટ કીધેત્રી બીજી ચીજ સાથે તેણેજ અપાવેત્રી એક રટીલની ત્રંકમાં મુક્યો ત્યારે તો તેણીની કળાપીત અને કકળાટનો પારજ ન રહ્યો: અને તે સઘળું તે પેટીમાં મુકી તેનું ઢાંકણ જેવું તેણીએ ખંધ કીધું તેવુંજ તેણીને લાગ્યું કે, તેણીનાં સુખની સઘળી આશાઓ ગોચા તેણીએ એક ઠમરમાં સદાની દાટી દીધી હતી. એ મુજબ સઘળી તૈયારી કરી ગરીબ ગુલઝાર પાછી પોતાના હાલ પર વિચાર કરતી બેઠી, અને યાદ રાખવું કે તેણીની એ ગીરીયાં-બારી કે હાથ અફસોસમાં કશું આપમતલબી જેવું હતું નહીં. નહીં, જેટલો તેણીની છાટીમાં ઉભરો આવેલો ખ્યાર પાક અને પવિત્ર હતો, તેટલીજ તેણીની આજની દીલગીરી સાચી અને ખરાં અંતઃકરણની હતી. કાંઈ એમ નહીં હતું કે રેહ્યોમત સાથે શાદી થવાથી તેણીની હાલત કેવી બદલાઈ જતે, તેણી કેવાં સુખમાં ઠર પડતે યા અચશો આરામમાં કેવી મચી રહી તેણી દરેક મોજમાં માહાલતે અને હવે તેવું કશું થનાર નથી તે વાતનો તેણીને અફસોસ હતો. નહીં, તેણીના આ સંતાપનું એકનું એકજ કારણ, તે તો જેને તેણે અગાધ ખ્યારથી આહો હતો તેણે તેણીની તરફ બતાવેલી દગલબાજીભરો વર્તાણુંક હતી. તે યાદગાર દિવસની રાત્રે નવ વાગે ગુલઝારે પોતાની જવાની સઘળી તૈયારી કરી મુકી. તેણીએ પોતાનાં આંગપરની સાડી, બનીયાંન, ચોળી વિગેરે ઉતાર્યું, કેમકે, તે સઘળું તેણીના ઠગારા આશકના પૈસાનું હતું અને સઘળાં જુતાં કપડાં જે તેણીએ હવે વગર કામનાં ધારા બાજુ નાંખ્યાં હતાં તે સઘળાં પેહેર્યાં. પગમાંની ઠસળી ભરેલી સપાટ કાઢી નાંખી, અને તેને બદલે પગમાં ઘાલવાનું કશું જીનું

પુરાણું ન હોવાથી તેણી ખુલ્લેજ પગે રહી. હવે તેણીની પાસે પૈસા કેટલા હતા તે તેણીએ નક્કી કીધું. તેણીના આશકે તેણીને જે પૈસા આપ્યા હતા, તે વખતે તેણીના પોતાના પૈસા તેણીની પાસે કેટલા હતા તેનો હોસાળ તેણીએ કાઢ્યો તો તે ચાર રૂપ્યા છ આના અને બે ત્રણ દોઢીયાં જેટલો થવા ગયો, જે માત્ર પોતાની સાથે લઈ લીધા અને બાકીના પંદર સોળ રૂપ્યા વધ્યા હતા તે પેટ્ટીજ ત્રંઠમાં બંધ કીધા અને પોતાની અસ્કેયામત (!) નું પોતરડું લઈ તેણી નીચે ઉતરવા તૈયાર થઈ. તે ચોરડીમાંથી બાહાર નીકળી નીચે ઉતરી જતી વખતે હીંમત રાખવાનો તેણીએ જે ઠેરાવ કીધો હતો તેમાં તેણી ઠગાઈ હતી તે ચોરડીનો ઉંબર ચોળાંગતાંજ તેણીથી ધસાધસ રડી પડાયું.

અરે ખુદા ! આવી પાક, આવી નિરંદોષ છેડીનાં કીસ્મતમાં આવું દુઃખ ! તેનાં કીસ્મતની આવી કાંઠાંણી ! તેણીની સરજતમાં આ સંતાપ ! ઓ, ખુબસુરત પણ દુઃખી છોકરી ! જેટલી નેક તેટલીજ બેનસીબ, જેટલી પાક, જેટલી સાફ, તેટલીજ કમનસીબ—હવે તારી તરફની, અમારી દિલસોળ તને ક્યી રીતે કારગત લાગવાની ?

બંડલ હાથમાં લઈ આખરે તેણીએ ઉંબર ચોળાંગ્યો ખરો, અને દાહરપરથી નીચે ઉતરવા અગાઉ તે ચોરડીમાં એક નજર તેણીએ નાંખી કે તુરતજ તેણીની આંખે અંધારાં આવી ગયાં અને તેજ વખતે દાહરના કઠેરાને જો તે નહીં પકડી પાડતે તો ઉધે મસ્તક તે દાહરપરથી તેણી ગળડી પડતે, પણ આ પગલું ભરી તેણી એક પવિત્ર ફરજ માત્ર બજાવતી હતી તે વિચારે તેણીને પાછી હુસ્તાર કીધી અને હીંમત ધરી તેણી નીચે ઉતરી કે તે ધરના ઘરવાળાં બન્ને વર બેયર જેઓ આલમાંજ બેઠાં હતાં તેઓ તેણીને આવી હાલતમાં નીચે ઉતરતી જોઈ ગભરાઈ ગયાં. અલખત

તેઓ એટલું તો બાણી ચુક્યાં હતાં, કે તે બીચારીનાં લગન તો બંધ પડ્યાં હતાં, પણ તેથી તે એમ નાહાસવાની વેતરણમાં કાંચ હતી તેની તેઓને સમજ પડી નહીં.

“મારાં મેહરબાન બહાલાંઓ” અચકાતે સાહે અને ગુંગળાતી છાતીએ, તેઓ તરફ જોઈ ગુલઝાર બોલી “મારાં બહાલાં મેહરબાનો, મારી તરફની તમારી ભલી લાગણી અને દિલસોજીને માટે તમારો હું ઘણો-ઘણોજ આભાર માનુંછઃ હવે મારીથી આ ઘરમાં કે આ પડોસમાં રહેવાય તેવું નથી. પહેલાં તો મારાં મનની સમાધાનીને માટે અતિસ્થ જરૂરનું છે કે, મારે આ ઘર છોડી બીજે ઠેકાણે જતું રહેવુંજ જોઈએ. વળી જ્યાં મને પેલાને મળી જવાનો સંભવ, ત્યાંથી મારે દુર દુર નાહાસી મારે મારી પોતા તરફની નહીં તો મારી બીચારી ગુજરેલી માદર તરફની ફરજ બજાવવીજ જોઈયે. હા, મારું હાલનું રહેવાનું ઠેકાણું તે બીજુંતો નથી એ ખરું, તો પણ તેને એટલું તો માલમ છે કે હું રીચી બાગથી થોડેક દુર કેઠે રહુંછ, અને જો મને શોધીજ કાઢવાનું તે મનપર લેશે તો મારું રહેવાનું આ ઠેકાણું તેને મળતાં વાર લાગવાની નથી અને ઓ! મારીથી તેને તો કદી કદી મળાયજ નહીં, અને તેને મળવાની તમે પોતે વટીક મને સલાહ આપશો નહીં! તેની મેહરબાનીથી મને મળેલું સઘળું-તેના પૈસાથી મેં જરૂર જોઈું ખરીદેલું બધું-એમનું એમ તેની પોતાનીજ અપાવેલી એક પેટીમાં મેં બંધ કીધુંછ; અને જો તે હ્યાં આવી પુગે-રહેમતનું નામ આપતો એક ઉંચો ખુબ-સુરત જવાન હ્યાં આવી તમને મારે માટે પુછે તો તેને કેહજે કે-” પણ હ્યાં ગુલઝારનો સાદ સહંતર દબાઈ ગયો અને વળી પાછું તે બીચારીથી રડી પડાયું, તોપણ જેમ તેમ હીંમત એકઠી કરી તેણીએ બોલવું જારી રાખ્યું-

“તો તેને કેહેજે કે જે માફ પોતાનું નહીં તે સઘળું મેં રેહેવા દીધું-વળી તેને એમથી કેહેજે કે હું તેને કાંઈથી દોષ દેવા કે નુકશાન કરવા આહતી નથી-જે બન્યું તે મારાં હીણાં નસાએ બન્યું સમજી તેને કશોયી દોષ હું દેતી નથી-હું તેને તેના આ ગુનાહ ખરાં અંતઃકરણથી માફ કરુંછ.-મગર, તણે મને મળવાની કે મારી ઉપર નજર વટીક ફેંકવાની હવે આશા રાખવી નહીં.”

આ બધું સાંભળી તે ભલાં ઘરવાળાઓની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં અને બંનેએ તેણીને બની શકતા શબ્દોમાં દિલાસો દઈ સારી દુવાઓ દીધી, અને તે બંનેને મળી ભેટી દુઃખી દિલે અને ભારી હૈયે ગુલઝાર ત્યાથી નીકળી ગઈ.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

દુઃખ અને દળિદ્રતા.

તે વાતને એટલે ગુલઝાર પોતાને મકાનેથી બાહાર પડી તેને આજે ત્રણ મહીના થઈ ગયા હતા અને હાલ આપણી ગુલઝારને ફર્યાબાદથી થોડેક દુર આવેલાં ખામખેડ નામનાં એક નાનાં ગામડાંના તાજપાપેંઠ નામના ગરીબોથી વસાયલા મોહલ્લામાંના એક કંગાળ ગુપડાંમાં બેઠેલી આપણે જોઈએ છીએ.

આ વારતાનાં પહેલાં અને ‘બીજા’ પ્રકરણમાં ગુલઝારની સાથે અમારાં વાંચનારાંઓને પીછાણ કરાવતી વેળા તેણી તે વખતે જે હાલતમાં હતી, તે હાલતને અમે ગરીબ અને કંગાળ કહી હતી તો આજે જે હાલતમાં ગુલઝારને અમે રજુ કરવા માંગ્યે છીએ તે હાલતને શું વિશેષણથી ચીતારવી તેના વિચારવામાં અમે છીએ. તેની હાલની હાલતનો કાંઈ ઝાંખો ખ્યાલ આપવા એટલું ટુંકું અને ટચ

કહેવું બસ થશે કે તેણીની હાલની હાલત સાથે સરખાવતાં તેણીની આગલી હાલત ઘણે દરજ્જે સુખી અને આખા કહી શકાય. તે વખતે તો તેણીને સીવવા સાંધવાનું થોડું ઘણું કામ મળ્યું હતું અને એક પુરું થવે બીજાની તજવીજ કરતાં તે તેણી મેળવી શકતી હતી, પણ હમણાં તો તેટલાંના પણ વાંધા હતા. તે જે ગામ-કંડો કે ખેડામાં-આવી રહી હતી, ત્યાંનું લોક ઘણું ગરીબ અને મજૂર વર્ગનું હતું એટલે આસપાસનાં શેઢિરોમાં વસ્તા માલેતુ-બરોના તો જરા પણ સંખંધમાં તેઓમાંનું કોઈ આવતું ન હતું. મોટે ભાગે તે વર્ગ જુન મહીનાથી સપ્ટેમ્બર અક્ટોબર મહીના સુધી ખડી પુરવાનાં કે એવાંજ બીજાં સરકારી કામોથી પોતાની રોજીનું સાધન મેળવતો હતો. તે કામમાં મરદોને અઢી આના અને ઓરતોને છ દોઢયાં રોજ મળતો હતો. પણ અક્ટોબરની આખેરી અને નવેમ્બરની શરૂઆતથી તેઓ ખામખેડ અને તેની આસપાસનાં બીજાં ગામોમાં આવેલાં કપાસ પીલવાનાં કારખાનામાં કામે જતાં, જ્યાં મરદને ત્રણથી ચાર આનાનો અને ઓરતોને બેથી અઢી આનાનો રોજ-સૌ સૌનાં કામ પ્રમાણે મળતો હતો. જે વખતની અમો વાત કર્યે છીએ તે વખતે આજની માફક તેવાં કારખાનાઓ વધી ગયાં ન હતાં, એટલે મોટે ભાગે કપાસ પોતાને ઘરે હાથચરખામાં માણસો પીલતાં હતાં, જ્યાં પણ તે ગામનાં મજૂરો કામે લાગતાં અને એ રીતે તે બીચારાઓનું ગાડું ગબડતું હતું.

ગરીબ ગુલઝારને સીવવા સાંધવા સિવાય બીજાં કામની આવડ ન હતી અને ત્યાં દુકાન માંડી બેઠેલા દરજ્જા પાસેથી કાલાવાલા કરી તેણી જે થોડુંક કામ મેળવતી હતી તેમાં મહેનત ઘણી અને કમાઈ થોડી હતી. મહેનત ઘણી એમ કે જે તેણીને સીવવાનું મળતું તે કપડું મોટે ભાગે બાડું અને બાંજડું હોવાથી તેણીનો ટાંકો ઘણો ભારી

જતો અને પરિણામે કામ ઘણું થોડું થતું. એટલે તેણે એકાદ કામ બીચારી મરતેહાલ મહેનત કરી ત્રણ ચા ચાર દહાડે ઉભું કરતી જેના બદલામાં તેણીને પાંચથી છ આના મળતા ! એ રીતેએક તો દુઃખ બીજું તો ગરીબી, ત્રીજું ભુખમરો, અને ચોથું મરણતોલ મહેનત એ ચારે આક્રતોનાં સામટાં બળે તેણી નખાઇને નરૂં હાડપીંજર બની રહી હતી.

આપણે જોયું કે તેણી પોતાને જીવે ઘેરથી કશાંબી રાચ રચીલાં કે કાંઇબી સરસામાન વગર ખાલી હાથે નીકળી હતી; કેમકે તે ચાર-ડામાંનું જરાકે જરાક રેહેમતનું હતું. તેણીનું જે પોતાનું હતું તે તેણીએ રેહેમત સાથની શાદી થતાની આશાપર કાઢી નાંખી રેહેમતે આપેલા પૈસામાંથી સઘળું નવુંજ વસાવ્યું હતું, અને તે કાંઇ તેણીથી લાવી શકાય નહીં, એટલે તે સઘળું ત્યાંજ તેણી છોડી આવી હતી, અને આ ઝુપડામાં જે કાંઇ થોડું ઘણું આપણી નજરે પડે છે તે, તે ઝુપડાના ઘણીએ તેણીને વાપરવા આપ્યું હતું; તેણી દોરડું તાણેલી એક ચારપાઇ, એક બેસવાનું 'સ્તુલ', બતીને માટે પતરાંનાં મોહર્યાં સાથની કોલાંવાટરની ખાલી શીશી, એક દેવદારી ખોખું અને એક લોંચચટાઇ ! એમને એમ બીજા ત્રણ મહીના નીકળી ગયા, જે અરસામાં તેણીએ જોયું કે એ જીંદગીએ કાંઇ જીવાય નહીં અને માત્ર કાંઇ માંગેલું આવતું ન હતું; એટલે તેણીનાં હાડકાં ચામડાં સાથે જીવને વળગાવી રાખવાની તેણીએ કાંઇ થોડીબી કોશેશ કરવીજ જોઇએ.

એ વિચાર થતાં જ તેણીને પહેલો ખ્યાલ તેનાં પેલાં અસલી ઘરવાલાંઓનો થયો. તેમને મળી તેમની તરફથી કેટલેક લલામણ પુગાડી કામ મેળવવું એવો વિચાર તેણીને આવ્યો. તે લલાં જોડાંને મળવાનો તો તે અગાઉ તેણીને ઘણી વાર વિચાર થયો હતો. તેણીએ તેમને

મળીને જાણવાનું ઘણી વખત ચાહું હતું કે રહેમત ત્યાં આંચો હતો કે નહીં અને આંચો હતો તો તેણી જે સરસામાન સેને માટે છોડી આવી હતી તે તે લેઈ ગયો હતો કે કેમ, પણ તે રસ્તે જતાં રખે તેજ તેણીને મળે અને મળીને વળી રખે કાંઈ જુઠાં હીલાંબહાણાંથી તેણીને તે પતાવી સમજાવી લેવાની વેત્તણ કરે એ બીહીકથી તેવો કથો વીચાર તેણીએ આજ સુધી માંડી વાળ્યો હતો, પણ હવે તો તેમને મળવા જવાની ખરેખરજ જરૂર માલમ પડી અને એકમત કરી તેણી એક આતવારને દીને દર્યાબાદ જવા ખામખેડથી ચાલતી નીકળી.

પ્રકરણ પર મું.

સાચો આશક તે એ !—દુખપર ડાહ્યામ !

ગુલઝાર, ગુલાબખાંની ફેલમાં પુગી તે વખતે બલાં ડાસા ડાસી ચા પીવા બેઠાં હતાં; તેઓ બન્ને તેણીને જોઈ હરખાઈ ગયાં. બહેલી બહેલી તે ડાસીએ પોતાના હાથમાંનો ચાનો ઠટોરો ભોંય પર મુકી દઈ તેણીને ભેટીને ફાટી કીધી, અને ડાસજીએ તેણીને સારા શખ્દોમાં આવકાર દઈ એક ‘સ્તુલ’ આપી બેસાડી. તેઓએ તેને છેલ્લી જ્ઞયાને આજે લગભગ છ મહીના થઈ ગયા હતા અને એ ટુંક અરસામાં તેણીનું બદલાયલું રૂપ રંગ અને પડી ગયલો તેણીનો હાલ અવતાર જોઈને તે બન્ને બલાં ખચરખાહોની આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. રડતી આંખે અને ડચકાંથી ગુંગલાતી છાતીએ તેણીએ પોતાપરની સઘળી કહાંણી ઠહી સંભળાવી, અને હાથ જોડી તેણીએ માગી લીધું કે, તેણીને કેથે લાગવગ લગાડી કાંઈની કામ અપાવવું, કે જેથી તે બંનેના હૃકમાં દુવા કરી પોતાની પ્રમાણીક રોટી ખાઈ શકે. તે બીચારા બલા દિલના ડાસાએ એ બાબ-

દમાં પોતાનું બનતું કરવાની ખાતરી આપી ત્યારેજ કાંઈ બીજી ત્રીજી વાતમાં ચિત્ત રોકવાનું તેણીનું મન થયું;—અને તેણીએ શર-મથી લાલ થયલા ગાલે અને નીચી નજરે રહેમતને માટે તેઓને પુછ્યું.

“અરે બેટી, એક દહાડે તો ખરેખર હ્યાં એક ખરેજ દુઃખદાયક બનાવ બન્યો,” તેણીના સંવાદના જવાબમાં તે ડોસ્ટ્રી બોસ્ટ્રી અને તેણીનું બોલવું જો કે ઘણું અચક્રી અચક્રીને તથા ટીકા ટાહુકા સાથનું હતું. મગર, તે અમો વાંચનારાઓને માટે સીધી સરળ ભાષામાં અત્રે રજૂ કરીશું, “અને તેણે તે વખતે કીધેલો કઠણાત અને મારેલા દુઃખના પુકારો જો ખરેખર ધારણજ કીધેલા હોય તો તેના જેવો ઢાંગી આખી દુન્યામાં ન હોય એમ હું તો માનું. તુંને ગીયાને દીકરી એક હકતો નહીં થયો હોય કે એક ઉંચા ખુબસુરત જવાને અમારું ખારણું થોકયું—આહ! ખરેખર તે કેવો ખુબસુરત જવાન હતો અને નવાઈ નહીં કે તું એવાને જીવજનથી ચાહતી હતી. મને ઉશ્કેરાયલા અવાજે તેણે પુછ્યું કે ગુલઝાર કરીમ નામની કોઈ સુફલેસ છોકરી અહીં રહેતી’તી? અને તેને શું જવાબ મળેછ તેની આતુરતાથી રાહ જોતો તે ઉલો અને જેવું તેને જણાવવામાં આવ્યું કે તે તો એક અઠવાડ્યું થયું અહીંથી જતી રહીછ તો તે સાંભળતાંજ તેની ગીરીયાંજારી ને કળાપીતનું પુછવુંજ શું? પણ જરા વારમાં જેમ તેમ શાંત થઈ તેણે નહીં તોખી એક હજાર અને એકસો સવાલો પુછ્યા: કહાં ગેઈ? કહારે ગેઈ? કોણ સાથ ગેઈ? સું થયું ને ગેઈ? ને તે સવાલો પુછતી વખતે તેની ઢપછપજ એવી હતી કે જાણે તુંને એમ એકાએક ચાલી જવાનો સગમ શું હશે તે તે સમજી શક્યોજ નહીં હોય. તેના સવાલના જવાબમાં હું જે જાણતી’તી તે ગધું મેં તેને કહ્યું,— ‘તમો તે બીચારી તરફ એક ભયંકર દગો રમ્યાછ એવી ખાતરી

સાથે તે બીચારી એક સાંજે ઘેર આવી ને રાતો રાત કેઠે ચાલી ગઇ પણ તમારી આપેલી-અપાવેલી સઘળી ચીજો તે અનામત જે ઓરડીમાં તે રહેતી'તી ત્યાં છાંડી ગઇછ.' આટલું સાંભળતાંજ આંખે રૂમાલ દબાવે જરજર તે રયેા અને જે તન વખત તો આવ્યો બારણાંની બરસાક સાથે પોતાનું માથુંબી તેણે અકાર્યું. ખરખર તે વખતે મને તો બા તેની દયા આવી, કેમકે હજો રમ્યો કે નહીં રમ્યો હોય તો પણ મારી તો પક્ષી ખાતરીજ થઈ કે તે તુંને ઘણાજ ઘણાજ બેહદ બ્યારથી ચાહતો હોવો જોઇયે. પછી તેણે મને તારા ઓરડામાં લઈ જવા કહ્યું, ને હું તેને ઉપર લેઈ ગેઇ ને બારણું ઉઘાડી તેને અંદર લીધો ને પેલી પેટીની ચાવી જે તું મને આપી ગેઇતી તે મેં તેના હાથમાં મુકી, જે લઈ તેણે તે પેટી ખોલી ને ઉપરજ મુકેલો પેલો રેશમી પોષાક કાઢી તેને તે હરવાયો તો બોસાજ લેવા પડ્યો ને તેજ વખતે ધોધમાર વર્ષાદની માફક તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલવા લાગી; તેને એમ રરતો જઈ હુંબી રરીને હાય, હાય મને તો એવું થઈ આવું કે તારો પત્તો મને માલમ હોય તો એયદેતી દોડી પુગી તુને તેરી લાવું. અરે, બીચારો તે કળવાઈ કળવાઈને એવો રરે કે તેનું અકેક કચકું મારાં કલેજાંમાં તીરની માફક વાગે. પણ તું માનશે હીઠરી કે તેણે આપણાં કુરાને શરીફના કસમ લેઈને કહ્યું કે એ સઘળો ગડબડ ગોટો કાંઈ ફરેબથી બન્યો હોય ચા તો કાંઈ ગેરસમજુતીથી નીજ્યો હોય! અને તુંને તે શોધી કાઢ્યા સીવા જ'પીને બેસનાર નથી એવા સોગંદ તેણે લીધા. વળી પાછો જરા શાંત થતાં-પણ શાંત નહીં થાય તો થું કરે અભાગ્યાનાં આંસુબી ખુટી ગયાં હોસે તેટલો તે રડ્યો-તેણે તે ત્રંકમાં ભરેલાં બધાં કપડાં એકેક પછી કાઢ્યાં કે જોઈએ કાંઈ ચીઠી નીકરેછ, મગર કાંઈજ નહીં, પણ એક કપડાંનાં પડમાંથી

થોડાક રૂપ્યા નીકળી નીચે ગળડી પર્યા જે જોઈ તે બોલ્યો ‘યા અલ્લાહ! આટલા સરખાળી મારા આશારમાંથી તે છુટી! આહ! કેવો ઉમદા ખવાસ! કેવો આલા જીવ! અને એવી એકને હું મુકું? તેની સાથે પાછો એક થવાની આશાને શું સહાની છોડું? નહીં, નહીં. અરે, તેને મેળવવા માટે મને ઉંઘાડે પગે આખી દુન્યાની કાંચ નહીં સફર કરવી પડે તો એ કામથી હું ખાત્ર કદી આવસ નહીં.” આટલું બોલી તેણે સઘળું પાછું પેટીમાં ગોઠવ્યું અને મને તે ચોરડીનાં ફીરાયાને માટે તેણે પુછ્યું ને બોલ્યો “તમારે દ્વાંથી કશુંખી ખીસારવું નહીં; એ ચોરડી તમારે હજીખી ગુલઝારનીજ સમજવી. તમે માંગો તેટલી મુદતનું ભાડું આંગપર આપવાને હું તૈયાર છેઉં કેમકે એક પાક મુર્તીના એ સઘળા પાક અસખાબને આપણી અજીઠી આંગળી વટીક લાગે તો તેમાં મોટું પાપ કીધેલું કહેવાય.” મેં તેને ગમે તેટલો સમજાવ્યો પણ નહીં, તે એકનો બે નહીં થયો અને મારા હાથમાં તેણે પચાસ રૂપ્યાની નોટ મુકી ત્યાંથી ચાલ્યો ગીયો. વળી પાછો એક હફતો રહીને તે પાછો આવ્યો ને મને પુછ્યું કે કાંઈ તારો પત્તો હાથ લાગો કે નહીં; મેં તેને નાનો જવાબ આપતાં તેણે પોતાના એક કાપડયાનું નામ લખી આપ્યું અને કહ્યું કે જો તારે લગતી જરાખી મને ખાતમી મળે તો મારે કોઈનીખી પાસે બે બોલ લખાવી તે સરનામે મોકલી આપવા કે તેને તે જરાખર મળસે, ને તેથીખી નહીં ધરાતાં બે ત્રણ અઠવાડયે અકેકો ફરો તે અહીં મારી જાયછ કે રખે તારો પત્તો હાથ લાગો હોય અને તેને તે લખી જણાવતાં હું ભુલી ગઈ હોવું. આહ! બેટી, તે બીચારો કેવો સુકાઈ ઉગાઈ, ગળાંધને ઢાંડા જેવો થઈ ગીયોછ!”

ગુલઝારે જેમ તેમ પોતાનો બુસ્સો દાખીને તે ડોસાંની ઉપલી હકીકત સાંભળી, પણ તે પુરી થતાંજ તે ડોસાંના છેલ્લા શબ્દો તેણીને

કાને જેવા પડ્યા કે તેણીનો સઘળો કાળુ ઉડી ગયો અને ધસાંધસ તેણી રડી પડી અને તેણીની નાજુક નરમ છાતીમાં એવી લાગણીનો પ્રવાહ તે પળે દોડી રહ્યો કે જો તેજ પળે તેણીનો તે આશક આવી લાગતે તો તે તાબડતોળ તેના હાથોમાં જઈ પડતે! “મગર ખુદરતનો ખેલ ન્યારોજ હતો! તે બંનેનાં નસીબમાં કાંઈ ઐરજ લખેલું હતું!”

તુફાન પછીની શાંતી, તેમ તેની છાતીમાં ઉભરી આવેલું તુફાન સમી જતાંજ તે જરા શાંત થઈ અને બોલી, “મારી આ નળખાંધને માટે તમે બંને મેહરબાનો મને માફ કરજો, પણ મારી ઉપર જે વિંટયુંછ અને હજીથી વિંટેછ તેપરથી તમે અજબ નહીં, થશો કે જરા સરખી લાગણીને ઝટ તામે થઈ જવાની મને તમેહ પડી ગેઈછ. ખુદા કરેને તે જેવો પોતાને ચીતારેછ તેવોજ પ્રમાણીક અને સાચાં દિલનો તે છે એવી હજીથી મારી ખાતરી થાય! તે મને ચાહેછ એમા તો જરાળી શક છેજ નહીં; પણ તે એક બીજી તરફ જે રોતે વર્તવાની વાત મારે કાને આવીછ અને તેમ કરી તેને મારી તરફ દગાથી વરતેલો જણીનેજ મેં તેને એ મુજબ એવાર નિવાર કરી મેલ્યોછ. તે ઉપરાંત, મારાં બહાલાં મેહરબાનો, તે પરજીલો છે અમે પરજીલો હોઈને મારો પ્યાર શોધતો ગયો, મેં તેને મારી નજરોનજર તેની પરજીતર સાથે જોયો; તેણે જે એક ગરીબ નિરહોષને ફસાવી તજી દીધીછ તેની પરજીતરની બેહને મને તેને તે ચાહગાર દાહાડાની સાંજે બતાવ્યો, ને તેટલાં માટે હવે તેનું નામ દેવુંબી નાસબવાર છે, અને આજ પછી વળી પાછો તે માફ કર કેમણું પુછતો આવે તો કદીથી તેને તે બખર આપશો ના. તે મારો પાક પ્યાર મેળવવાને કેટલો નાલાયક છે તે તમને જણાવવા માટેજ આટલુંબી તેને માટે મારે બોલવું પડ્યુંછ.”

તે બન્ને ભલાં જોડાંએ તે વિશે તેણીને ખાતરી આપી એટલે
ગુલઝાર ત્યાંથી રૂખઝાદ લઈ ચાલતી થઈ.

પ્રકરણ ૫૩ મું

જીનીંગ ફેક્ટરીનું જહાન્નમ !

હવે તે બીચારો ભલો ડાસો તેણીને માટે કેટ મેહેનત કરી
કામ મેળવે તેટલાં કરવું શું તે વિચાર તેણીને ઉપજ્યો. તેણીની
એ નાચાર હાલત તેણીની આસેપાસે રહેતી ગરીબ ઔરતો અને
મજૂર મરદોથી અજાણી ન હતી અને બાળે વખત તેઓ મુઠે મોઢે
તે બીચારીની દયા ખાતાં. એ દયા ખાનારાંઓમાં એક અમીરખી
નામની ઔરત હતી જે ત્યાંની જીનીંગ ફેક્ટરીમાં કામે લાગતી
ઔરતોની મુકાદમી હતી. જીનીંગ ફેક્ટરીમાં આવે તો તેણીને સારો
રોજ મળે એવો ઇશારો તેણીએ આપણી ગુલઝારને કાને બે ત્રણ
વખત નાંખ્યો હતો, મગર, હાલના જેટલી વળી તે વખતે તેણી
ગરબઠ નહીં હોવાને લીધે અમીરખીના અંગત આહારમાં જવાનું
તેને મન નહીં થયું હતું. જો કે જીનીંગ ફેક્ટરીમાં કેટલીક ઔરતો
શું ફેરે પહોંચે છે તે તેણી જાણતી નહતી, તોપણ, છ મહીનાના
અરસામાં તેની આસેપાસે રહેતી ઔરતોનાં ધણુક તેણીએ જોઈ લીધાં
હતાં અને તેથી તેણી તેઓ વચ્ચે જઈ પડવાને સુગાતી અને શરમાતી
હતી. પણ અંતે બન્યું એવું કે ગુલઝારને ભુખમરાનો ડાંખ જે
વખતે જબુન લાગતો હતો તેજ વખતે અમીરખીએ તેણીને પોતાની
સાથે ફેક્ટરીમાં કામે આવવાને પાછી લલચાવી અને તે લાલચને તે
બીચારી કોઈ અભાગણી ધડીએ તાબે થઈ ગઈ.

નવા હફાના પેહલા દીવસથી તેણીએ અમીરળી સાથે જવાનું શુરૂ કરીધું. સહવારના પાંચ વાગેથી તે જતી તે છેક રાત્રે નવ વાગે તેણી ઘરે આવતી. તે વખતે શેઠ લોકોના લોકની ઘાણીમાં પીણાતા મજૂર વર્ગના આશીરવાદ પામેલો. 'ફેક્ટરી ઇન્સપેકશન'નો કાયદો હતો નહીં એટલે કારખાનું વધુ માલ કાઢવાના લોકે સહવારના પાંચથી રાતના આઠ નવ વાગ્યા સુધી ચાલતું અને કામદારોને રોજ તો માત્ર દીવસના બાર કલાકનોજ મળતો અને તે વખતે ન સવાઈ મળતી કે ન ભાતું મળતું ! એ રીતે જાણે ગરીબોનાં હાડકાં અને હાડકાંમાંની ગુરથી તે વખતના ફેક્ટરીના માલિકે પોતાની આબાદી અને જાહોજલાલીનો પાયો નાંખતા હતા અને તે પાયાપર ગોચા તે બાપડાંઓનાં લોહી અને માંસની મહદથી માહુભારત અમલાઓ ઉઠાવી ઉભા કરતા હતા. તે વખતે ઇજનેરો અને જીનનું કામ જાણનારા ફીટરોળી આજના જેટલા કકરીવકરી જતા ન હતા. તે વખતે તેમનો મોસ અને મોલો ઘણો અને પગારળી મોટો હતો અને તેમના જીવમાતનીળી હદ નહીં હતી. પોતાના ધંધાદારી ભાઈઓને માટે ખુલ્લું છડેચોક લખતાં આ કલમ લજવાય છે અને કમકમે છે, તે છતાં એટલું જણાવવાની સાચી ઝેલુ તેનીથી છુપાવી નહીં શકાતી, કે મુંબઈ જેવાં મોજલાં શેહેરોમાંથી આવતા ઇજનેરો અને ગુજરાત તરફના જાણીતા થયલા બાહોશ ફીટરોને માટે તેવી કેટલીક જીનીંગ ફેક્ટરી તો બહમાશીનું ગોચા ધામ થઈ પડતી હતી. યા ખુદા ! તેઓના હાથ હેઠળ કામ કરવા આવતી કમનસીબ કાચાં મનની કોમળાંગીઓ તેવા બદ દયાનતી ઇજનેરો અને બે ઇમાન ફીટરોના જીવમાતને તાબે થઈ કેટલીક સંખ્યામાં આડે રસ્તે દોરવાઈ ગઈ હશે તેનો ખ્યાલ આપવોજ મુંશકેલ છે, જીનીંગની ભરમોસમમાં તેમને બસ પડતી નાચારબેચાર અબલાઓ તે બન્ને

કરપીણ ઉપરીઓની મરજી મુજબ ચાલે તોજ તેઓ ત્યાં ટકી જાય; નહીં તો ખીચારીઓ ભુખે મરે! હેફ છે એ જીવતરને! માલેતુબર માતબર આગળ હાથ જોડી ત-ત-પ-પ કરનારા, મગર ગરીબ ગરબડેની ગરીબી ઉપર શું થઈ તેમની નિતિનો નાશ કરી તેમને આડે માર્ગે લઈ જનારાઓની તે જીંદગીપર દયાનત-સદ્દ હજાર દયાનત છે!!

પણ અમારાં આ હેખતનાક વર્ણનપરથી વાંચનાર ગભરાઈને પૂછશે કે ત્યારે તેની માનીતી, તેની લાડકી ગરીબ ગુલઝારના શા હાલ થયા?

હા, તે લુચ્છી મુકાદમી તેણીના ‘સાળ’ લોકને માટે એક અચ્છો શીકાર સમજી તે ખીચારીને લઈ ગઈ ખરી, મગર, જેનું નામ ગુલઝાર! તેણીએ પંદરેક દાહાડા તો જરાતરા આરામમાં કાઢ્યા ખરા, અને તે દરમિયાન ધજનેર સાહેબ અને જીન ફીટરના ચેનચાળા જોઈ તેણીના ઠાન ઉભા થયા. પણ હજી સઘળું મોઢમમાંજ ચાલતું હોવાથી તેણીને એકદમ ખીહીવાનું કશું કારણ હાલ તુરત હતું નહીં, પણ એક ધમધાર રાતે સાત વાગે વીજળીનો એકાએક ચમકારો થયો અને વાદળ ફાટું! જીન ફીટરે જરા આગત્ત કદમ ભર્યાં કે તેણીએ તુરતજ મુકાદમી આગળ ફર્યાદ કીધી, મુકાદમીએ હસીને તે વાત કાઢી નાંખી કે, “તારે, છોકરી, કાંઈ મનમાં લાવવું નહીં ખીચારો ફીટર સાહેબ બહુ ભોળો છે, એ તો અમરથો જરાક તને ચીડાવેછ,” પણ નહીં, તેણીનું મગજ ઠણક્યું અને લાગલી પોતાની બેઠકપરથી ઉઠી ધજનેર સાહેબને શોધવા નીચે ઉતરી. તેવણ સાહેબને બધે શોધ્યા પણ કેઠે મળ્યા નહીં, અને આખરે હવે શું કરવું તેના ખ્યાલમાં તે હતી તેટલાં પછવાડે એક કુવા આગળ કોઈ ઓરત સાથે “ઘણાંજ ઠામની” કાંઈ વાત કરવામાં તેવણ રોકાયદા તેણીને મળી આવ્યા. ગુલઝાર, ખીચારી ભોળીજ કેની, તે તુરત તેવણ આગળ ધસી

ગઘ, જેને જોઈને પેલી ચોરત ઈજનેર સાહેબ આગળથી દુર દોડી ગઈ. ઈજનેર આગળ તે બીચારીએ તે ફીટરની ચાલ બાંધે રડીને ક્યારેક કીધી તો જવાબમાં તેવણે તેણીને રોકડું પરખાવ્યું કે, “ તારે તારા વડા સાથે મળીને ચાકવું હોય તો કાલથી કામ ઉપર આવજે નહીં તો તારે ઘેર બેસજે, હ્યાં પંચાતી નહીં જોઈયે; હું માફ આ બધું જોખમનું (!) કામ સંભાળું કે તારા જેવીની ક્યારેક સંભાળું. ચાલ, જા.” ગરીબ બીચારી ! હવે તે શું કરે ? ઈજનેર આગળથી નીકળી બીચારી સીધી પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ અને પોતાની કમનસીબી પર હજારો હજાર કકળાટ કરી ભુખીજ સુઈ ગઈ. સહુવારે અમીરખીએ તેને ધારા પ્રમાણે બોલાવી પણ તે ગઈ નહીં. તે શા માટે ના કહે છે તેની તેણીને ખબર હોવાથી તેણીને પટાવતી તે બોલી, “જેની દીકરી, એ તો બધેજ એમ હોય, તને જરા નવું છે તેથી એમ લાગેછ, બાકી વખત જતે તને જણાશે કે એ મોટા લોક સાથે મળીને ચાલ્યે તોજ કટકો રોટલી ખાઈએ, સમજી ? ચાલ, આવેછ કે તારી બદલી કેાઈને લેઈ જાઉં ? નહીં ? નથીજ આવતી ? ચાલ, ત્યારે, તારી મરજી.”

અમીરખીની આ સમજાવટ તાલતળાવટભરી પટાવટથી વાંચનાર સમજી ગયો હશે કે જે જીર્ણોદ્ધારમાં ઉપલી કીસમના ઉપરીઓ હોય છે ત્યાં ખાસ કરીને મુકાદમીઓ તેમનાં હાથમાં એક હથયારની માફક રમે છે.

એવી રીતે નોકરી બોહોવાનો ડાંગ ગુલઝારથી ભુલાયો નહીં. તેણીને લાગ્યું કે કાંય નહીં પ્રમાણીકપણે તે કારખાનામાં કામ કરી શકાય ? એવો ધખારો મગજમાં લઈ સહુવારે નવ વાગતે તે કારખાને, તેનાં માલેકને મળવા અને મળીને તે વાતનો ખંદોબસ્ત કરવા, જવા નીકળી. કારખાને પુગતાં તેનો માલેક જે એક મારવાડી સાહુકાર હતો તેને મળી અને તેને સઘળી વાતથી તેણીએ વાકેફ

ક્રીધો. ગુલઝાર સમજ કે તેણીની વાતથી મારવાડી જેવી દયાળુ જાતની કેવીએક લાગણી ઉશ્કેરાઇ આવશે, મગર, જે રીતે તેની કાકલુદીમરી ક્યાંદનો તે ફેકટરીના માલેકે તેણીને જવાબ આપ્યો તે સાંભળી તેણી હેબતીજ ગઇ. તેણીની ક્યાંદ ધ્યાનથી સાંભળી લઇ તે બોલ્યો—

“વળી મોટી સીતા સતી ને પારવતી આવી કેનાં તે તંને જીન ફીટરે છેડી! ખીચારો જે વર્ષ થયાં મારે ત્યાં કામ કરેછ તો નીચેથી ઉંચું નથી જતો અને નાખપરથી માખ નથી ઉરાડતો ને તું ક્યી એવી સોડામણી પદમણી આવી કે તનેજ તેણે છેડી! એમ કરી મારાં સોનાં જેવાં માણસોને બદનામ કરી મારાં કારખાનાનો ખરાબ સાખો પાડવા આવીછ કે? ચાલ, તને નહીં પરવડે તો ભીખ માંગી પેટ ભર અને તેમથી ઠરવા ન ગમે તો લુખે મર, ચાલ નિકળ છાંથી!” બાપરે! તેનો આ ઠરસો અને ઠઠરાવનારો ઠઠરો જોઇને ગુલઝાર તો દધાઇજ ગઇ અને તેણીથી રડી વટીક પડાયું, જેને માત્ર જુઠા ઢાંગ સમજી, ક્રીડી મકોરીપર અબજાણતાં પગ વટીક નહીં મુકનાર તે મારવાડીએ પોતાની આગળથી તે બાપડીને હડધુત કરી ઠાઠી મેલી!!

એ તે દયાળુ દીલ! એ તે ઇન્સાફ!! એ તે દાદ!!

રડતે ચેહેરે અને હર્દમંદ છાટીએ ગુલઝાર ખીચારી ત્યાંથી નીકળી પોતાને મકાને આવી અને તે હકૂતાના પાંચ દીવસ જે તેણીએ મજુરી ક્રીધી હતી તેના રોજના અઢી આના લેખે સાડાબાર આના પણ તેણીને નહીં મળ્યા. પેલા સોના જેવા જીન ફીટરે અમીરથી પાસે કેહેવડાવ્યું કે જો તે છોકરી તેની પાસે પોતાના રોજને માટે કાલાવાલા કરી આવે તોજ તેને તેનો રોજ તે અપાવશે બાકી નહીં તો એક કોડીથી તેને નહીં મળશે!

ત્યારે તે લેવા ગુલઝાર ગઇ કે ?

નહીં. તે લેવા જઇ તે મુજબ મોંઢ જોવાને બદલે પોતાનાં હાડકાંની રગડની તેવી સકમાઇને લાખો વખત ઠોકરે મારવાનું તેણીએ વધુ માનભરેલું ધાર્યું.

અને એ રીતે વળી પાછી તે બીચારી પોતાની કમાઇથી વિખુટી પડી. તે ગુનાહગાર હતી તેથી નહીં પણ બેગુનાહ હતી તેથી તે નોકરીએથી તે નીકળી અને વળી પાછો ભુખમરો તેના ડંઘર આગળ વકાસેલાં ડાચાં સાથે આવીને ઉભો રહ્યો.

પ્રકરણ ૫૪ મું.

બેઝારી-બેકારી-બીમારી.

ગયાં પ્રકરણમાં જણાવ્યા મુજબ જે વખતે ગુલઝારની નોકરી ગઇ તે વખતે તેણીની પાસે એક પૈ પણ ન હતી. ગયા હકતાના તેણીને જે પૈસા મળ્યા હતા તે તો બધા ખરચાઇ ગયા હતા, એટલે તેણીને બજારમાંથી ખાધખેરાકીનો સામાન ઉધાર લાવવાની ફરજ પડી અને જ્યાંથી તે હમેશાં પોતાનું જરૂર જોગું ખરીદતી હતી ત્યાંથી તેને ઉધાર મળતાં વાર લાગી નહીં. આવી વખતે તેણીને પેલા ગુલામખાંની ફેલવાલા ડોસા ડોસીની પાછી યાદ થઇ. હજી તેઓ તરફથી કોઇ કામ તેણીને ન મળ્યાને સળખે તેમને તે વિશેની યાદ આપવાનો તેણીએ વિચાર, કીધો અને 'હાલ થોડાક દીન થયા તેણીની તખ્ત જરા બીગડેલીજ ચાલતી' હતી, એટલે, છેક દર્યાબાદ સુધી ચાલતી જવાને બદલે તેણીએ તેઓને એક ઠાગળ લખી નાંખ્યું.

હા, તે બીચારીની દેહ જરા કજરાયલીજ ચાલતી હતી; તેણીને જીણા તાવ આવતો હતો અને થાંસો થયો હતો. તેણીનું આંગ ટુટુખતું હતું અને હાડકાં કળતાં હતાં. તે ઠાગળ લખી ટપાલમાં

નાંખ્યું અને તે ખીચારી ખાટલા પર જરા પડી કે તુરતજ થાકને મારે તેણીની આંખ લાગી ગઈ. જ્યારે પાછી તેણીએ આંખ ઉઘાડી ત્યારે છેક અંધારું થવા આવ્યું હતું, એટલે ખતી કરવા તે ઉઠવા ગઈ પણ તેણીથી ઉઠાયુંજ નહીં. તેણીને ઠંડીનું એક લખણખું ભરાઈ આવ્યું અને જરાળી હીલવા ચાલવા તેણીનાં હાડકાંએ સાફ ના પાડી. યા ખુદા ! શું તે મરવા સુતી હતી ?

આવો સવાલ તેણીનાં મગજમાં ઉભો થતાંજ તે ખીચારી હેખતી ગઈ અને અરધી ઉઠેલી તેણી પાછી ખાટલી પર પડી; પણ પાછો વિચાર કરતાં તેણીને લાગ્યું કે આવી જન્મલભરી છાંદગી લાંબાવી લવિ-પ્યમાં કેમ ખુરી લાલચને શરણુ થવાની રોજીંદી પ્રીકર ચીંતામાં જીવવું તેનાં કરતાં નેક રહી આવી જવાનીમાંજ મરવું બેહેતર હતું. વળી માત તે જાણે બેહેસ્તમાં દાખલ થવાની રજા-ચીઠી હતી કે જે તેને હાથ આવતાં તેનો ઉપ્યોગ કીધાથી તે પોતાની ગુજ-રેલી માદરને પણ મળી શકે તેમ હતું, અને આવતાં માતની ખુશાલીથી તે છોકરીનો ચહેરો ચમકી રહ્યો. તેણીએ આંખ બંધ કીધી, છાટી પર પોતાના હાથ બરાબર ગોઠવ્યા અને નમાજ પઢવા લાગી. તેણીને લાગ્યું કે તેના સાંધેસાંધા ઢીલા પડી ગયા હતા, તેણીની મનશકતીનો ઠાપુ તેના તનનાં ખોખાં પરથી ગોચા ઉઠી ગયેલો. તેણીને લાગ્યો અને જરા વારમાં “ યા ખુદા ! એજ માત હશે કે ? ” એમ બખડી તે બેશુધ થઈ ગઈ.

તે બેશુદ્ધી કાંઈ તેના ખરા આકારમાં ન હતી. તે તો થાકથી ચઢી આવેલી સ્વેજ લોપણુ માત્ર હતી, એટલે થોડેવારે તેણી પાછી શુદ્ધીમાં આવી અને તેને તેવી જાણ થતાંજ તે ખરેખર દલગીર થઈ ગઈ. થોડોકવાર એમ જગૃત તે પડી રહી અને રાત્રે અગયારેકને સુમારે તેણીની આંખ પાછી લાગી અને ઉઘાઈ ગઈ તે છેક સહવારે

તે સળગૃ થઇ. સળગૃ થતાંજ ઠંડા પાણીએ મોંહ છાંટવા જેમ તેમ ‘અરે-ઓ’ કરીને તે ઉઠી અને તેજ વખતે તેની નજર એક ખીડેલાં કાગળપર પડી. તે કાગળ તેણી ઉઠે તે અગાઉનું કોઇ ત્યાં મુકી ગયું હોવું જોઇયે. તે તેણીએ લીધું અને ઉખેડી જતાં તેણીને માલમ પડ્યું કે તે તેણીએ ગઇ કાલે બપોરે લખેલાં કાગળનો તે જવાબ હતો. તેમાં પણ સનાનના સમાચાર લખેલા તેણીએ વાંચ્યા. તે કાગળ તે ડાસીએ કોઇ પાસે લખાવ્યું હતું, અને તેમાં તેણીએ પોતાના ખાવીંદના વફાત પામવાના માઠા સમાચાર લખ્યા હતા, અને ગુલઝારને પોતાને ત્યાં તે ખીચારીએ મળવા બોલાવી હતી. તે કાગળ વાંચી ગુલઝાર ખીચારી ફેકેફેક રડી અને પાછી પોતાને ખીછાણે પડી. તેણીએ જોયું કે તે તરફથી ખી મદદની હવે આશા રાખતી ફેકટ હતી, કેમકે તેણીને લાગ્યું કે તે ખીચારી ખીવહા થયલી ડાસી પોતાનાં દુઃખને રડે કે ગુલઝારનાં દુઃખને સેકે તાણે ?

ત્યારે, ઓ ખુદા ! તેણીની આ ખીમારીમાં તેણીની સારવાર કરનાર, તેણીની માવજત કરનાર અને તેણીની તરફ કરીખી મદદનો દસ્ત લંબાવનાર શું કોઇ ત્યાં હતુંજ નહીં ?

કલાકોના કલાકો એમ નીકળી ગયા અને પાછી રાત પડી અને તે રાતની શીહા શાંતી વચ્ચે તેણીની ઝુપડી તરફ બાહાર કોઇનાં પગલાંનો અવાજ તેણીને કાને પડ્યો. તેણીનું અળગું બંધ કીધેલું બારણું ઉઘડ્યું અને બતીનો ઉજાસ તેણીની ઝુપડીમાં વ્યાપી રહ્યો. એ શું હતું તે જોવા ગુલઝાર જરા ઉઠી તો તેણીની નજર તેણીની સામેનાં ઝુપડાંમાં રહેતી એક મુસલમાન ચોરત પર પડી. તે ચોરત, ગુલઝાર આટલો લાંબો વખત નહીં દેખાયાથી અચરતીની મારી તે ઝુપડીમાં આવી હતી અને તેણીને આવી ખીમાર હાલતમાં જોઇ તેણી હલગીર થઇ ગઇ. તુરતજ તેણીએ ગુલઝારનીજ ઝુપડીમાંનો ચુલો

ઉશ્કેર્યો અને તે પર ચાહને માટે ગરમ પાણી મુક્યું. પાણી ગરમ થાય તેટલાં પોતાને ત્યાંથી સુકી ચાહે અને ખાંડ તે લઈ આવી અને થોડા વખતમાં એક કટોરો ભરી ચાહ ગુલઝારને પીવા આપી. ગુલઝારે તે હજારો હજાર દુવાઓ સાથે પીધી અને તેણીને કાંધક આરામ થયેલો જણાયો, અને તે દયાળુ દીલની ઓરત પોતેજ ખીચારી ગુલઝારની સારવાર કરી સંતોષ પામી તેમ નહીં, પણ સહ વાર પડતાં બીજાં બધાંઓને તે વાત કહી આવી, એટલે વારાફરતી બધાં તે ખીમારને જોવા આવ્યાં અને કેટલાંકે તો તેણીને ખાધા પીધાનું વટીક પુગાડવા લાગ્યાં.

એ ઉપરથી આપણને જોવાને બની આવે છે કે બધાંજ ગરીબ તે કાંઈ નીચ અને સાંકડાં મનનાં નથી હોતાં અને બધાંજ મોટાં તે કાંઈ ઉંચ અને મોટાં દિલનાં નથી રહેતાં. ગરીબને નીચ સમજી વખોડવાં નહીં અને મોટાંને ઉંચ માની વખાણવાં નહીં.

એમને એમ એક મહીનો ગબડી ગયો અને ગુલઝાર આખા દાહાડાના થોડાક ઠલાક બીછાણે જેસીને કાઢવા જેટલી સાજી થઈ હતી અને થોડીક બીજી મુદત જતાં તે જરા હાલતી ચાલતી અને ઉઠતી જેતી થઈ કે વળી પાછું સીવવાનું કામ તે મેળવવા લાગી. તે ખીચારી બી શું કરે? તે ક્યાં સુધી સખાવતનો ટુકડો ખાયા કરે? અને રખે તેણીની ખીમારીને તેનાં ખરાં રૂપમાં જોઈ તેણીને કામ આપનાર બીચકી જાય, તેથી તેણી હતી તે કરતાં વધુ તંદરોસ્ત દેખાવાના તેણીએ ઢાંગ કીધા અને કોઈ સખી હાથે મળતું દવા પાણી પણ તેણીએ બાંધ કીધું. અલગત તે બીછાણેથી ઉઠી હતી, મગર, તેની અંતરની ખીમારી કાંઈ ગઈ ન હતી. તે જાણતી હતી કે તેની જીંદગીના ઝરામાં જેર આમેજ થઈ ચુક્યું હતું અને તેણીનાં તન બદનને અંદરથી ખાઈ

નાંખી તેણીને ધીમે ધીમે નાશ કરનાર જીવજંતુઓ તેણીની રગેરગમાં ફરી વળ્યાં હતાં. તેણીને ઘડી ઘડી થઇ આવતો ખોખરો થાંસો, કોઇ કોઇ વખત ચઢી આવતી હાંફ, હંમેશનું ગરમ રહેતું તેણીનું આંગ, વખતે વખત તેણીનાં કપાળ પર કુટી નીકળતો પરસેવો અને વારંવાર તેણીના ગાલ પર ચઢી આવતો ગરમ રતાશ જો સઘળી નિશાણીથી તે ગરીબ છોડી નાવાકેફ તો નહીંજ હતી અને તે સઘળી ક્યાં જખુન દર્દની નિશાણી હતી તેથી તે બાણી ચુકી હતી.

એક દીવસે તે સાજી થઇ ઉઠતી બેસતી થયા પછી ચાર દાહાડે તે પોતાનાં કંગાળ ઝુંપડાંના એકાંતવાસમાં બેઠી હતી તેટલાં તે ઝુંપડાંનું બારણું ઉઘડ્યું અને પેલી ગુલાબખાંની ફેલવાલી ડાસી ઝુંપડાંમાં દાખલ થઇ. તે દયાળુ અબલાની નજર ગુલઝાર પર પડતાંજ તે ચોંકી અને તેણીને કોટી કરી પડી. તે બીચારી ઝાર ઝાર રડી. ગુલઝારને પણ આથી લાગી આવ્યું અને તે પણ તે ડાસીને વળગી રડવા પડી.

“યા અદ્વાહ !” તે વિધવા ડાસી બોલી “તું આટલી બીમાર ને મને તો તે કાંઈ કેહેવરાવ્યુંજ નહીં? શાળાસ, મારી માય, તેં મને તો યાદથી નહીં કીધી હોસે! અરે, તારું આ દુઃખ જોઇ મને તો જોમ આવેછ કે ખુદા જેવા દાતાની હસ્તીથી હોસે કે નહીં, કેમકે તેમ હોય તો તારા જેવી નાબુક, તારા જેવી નિર્દોષ, તારા જેવી નિતીમાન, તારા જેવી નેકને એમ નિરાધાર નાચાર તે કેમ પડવા દેય? તું મને તેરાવતે ને જો કે મારા મરદનાં માતથી મારી પર કાંઈ થાં નથી ગુજર્યું તો પણ મારાં તે અગાધ અમાપ દુઃખ વચ્ચેથી હું તારી આગળ દોડી આવતો, ને તુંને મારે ઘેર લઇ જઈને રાખતો અને હું ને મારી બેઠેનની બેટી, જેને મેં મારે તહાંજ બોલાવી રાખીછ તેઓ તારી સારવાર કરતે; પણ હજી કાંઈ મોડું નથી થયું. એટલે તુંને

તાળડતોળ હમણાંજ આય ઘડીએ મારી સાથે મારે તહાં હું લેઈ જવાની, તું તારા એરડામાં રહેજે, કેમકે તે કાંઈ મેં હજી બારે આપ્યો નથી; તુને મેં કહ્યું તુંની કે તેનું તો સાલભરનું ભાડું પેલો બીચારો રહેમત પગાર કરી ગીયોછ, અને તેનો ગધો તને આપેલો સામાનથી જેમનો તેમજ છે.”

“નહીં, એ નહીં, મારીથી તો ત્યાં હવે અવાયજ નહીં !”

“તારે તારો એ વિચાર ફરવાનોજ નહીં કે, છોકરી ! તારી મરજી જા, તેં મને રહેમતને લગતો ગઈ વખતે ખુલાસો કીધો તેપરથી તને બોહોંસથી કરવી ઠીક નહીં. તે તો બીચારો એ દહાડે ચાર દહાડે અને કોઈ વખતતો રોજ ફેરા ખાયછ ને તારે લગતી કાંઈ ખમર મલીછ કે નહીં તે પુછેછ ને હું તો તેને ‘ના’ તું ‘નાજ’ કહુંછ એટલે તે બીચારો લાચાર લાઈલાજ બની પાછો ફરેછ, ને તેથી હરવાયો દાહારે દાહારે સુકાતો ઉગાતો જાયછ; ને તું બોદાની બંદી હોય તો માનજે, દીકરી, કે તેને એકુ દાહારે ઉભો રાખી તે ખરેખર પરણ્યોછ કે નહીં, ને તારી સાથે એમ દગલખાજી કરવાનો સખખ શું તે પુછવાનું મન ઘણી વખત મન થયું, પણ, હજી મેં તેને પૂછ્યું નથી ને—”

“મેહેરબાની કરી અંતની ઘડી આવે ત્યાં સુધી તેને તમે પુછતાંજ ના. તે મને ચાહેછ તે વિશે મને કશો શક નથી, અને ખુદા શાહેદ છે કે તેને બી હું કેવા ખ્યારથી ચાહતી હતી ને આ જેથી ચાહુંછ.” અને આટલું બોલતાં તે બીચારીની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ નીકળી પડ્યાં, “પણ કદી નહીં, એ તેને મારીથી મળાય તો કદીજ નહીં, કેમકે તેના ખ્યારમાં પાપ છે. જ્યારે હવે થોડા વખતમાં મારી માદરની ગોદમાં ચંપાવવા તેણીને જઘજ મળવાની છેઉં, ત્યારે તેટલો વખત તો પાક અને સાફજ રહેવાનો મેં મજબુત ઠેરાવ કીધોછ.”

“એમ ના બોલ, દીકરી ગુલઝાર, એમ ના બોલ.” તેનું પ્રુલ જેવું માથું પોતાના પેટમાં ચાંપી તે વિધવા બોલી “ચાલ, હવે તારી આગળ તે જવાનને લગતી કાંઈ વાત હું છેડસજ નહીં. ત્યારે તું મારે ત્યાં આવવા ના કેહેછ તો ચાલ હું તને મારી બેઠેનને ત્યાં લઈ જઈને રાખું. ખુદા રાખે તે મારા કરતાં પાંચ પૈસે સુખી છે ને તારા જેવી દીકરી તેને કાંઈ ભારી પરવાની નથી. નહીં, હવે કાંઈ બોલતીજ ના, મારી બેઠેન દર્યાબાદમાંજ રહેછ, પણ જે જગે તે રહેછ ત્યાં જરા ખુલ્લું ને હવા સારી છે. નહીં, તું ગમે તે કરની પણ હું તુંને લઈ જવા વગર નથી રહેવાની. ચાલ, વખત જાયછ, ને ગાડીવાલો મુવો તાંઈ તાંઈ કરશે, વાસ્તે હું હમણા જાઉંછ, મારી બેઠેનને મળુંછ ને આવતી કાલે તુંને હું લઈ જવા આવશ, સમજ કે માય, ને લે આય રૂપયો છે તે દુધ-ખુધ મંગાવીને પીજે, ને આટલા દાડડા તું કામ તો કશું નહીં કરતી’તી ત્યારે ખાતી’તી કેમ? ઉછીનું લાવીને? ઠીક છે, કાલે હું આવસ ત્યારે આપરે તે લોકના પૈસાળી ચુકાવી આપશું! તું જોજે તો ખરી કે આઠ દશ દાડારામાં તું કેવી—”

“અરે, પણ હું કોઈ બીજાપર બોલે શું કામ—”

“પણ મારી બહાલી બેટી, તું જો તો ખરી કે મારી બેઠેન તારીપરથી કેવી થોરી થોરી થઈ જાયછ; ને બોલે શું કામ—તું સારી થાય કે ત્યાંજ રહીને તેને મદદ કરજેની! ચાલ હવે તકરાર નહીં જોઈયે, હું કાલે જરૂર આવસ.” એટલું બોલી, રખે વળી ગુલઝાર ના—કાં કરે તેની બીહીકથી તે લલી ડોસી ત્યાંથી ચાલીજ ગઈ અને તેને જતાં જોઈ વળી પાછાં ગુલઝારની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં, અને એ આંસુ કાંઈ દુઃખનાં ન હતાં, મગર તેણીની બેઝારી બેકારી અને બીમારી વચ્ચે તે લલી ડોસીની આમદથી

તેમજ તેણીએ દેખાડેલી માયા મેહેરખાનીથી તેણીનું હૈયું ભરાઇ
આવ્યું, એટલે તે આંસુ દુઃખના હોવાને બદલે તેણીના જખમાયલા
જીવ પર એક ઠંડા મલમ જેવાં થઇ પડ્યાં હતાં અને માદરના જેવી
એક માયાળુ અને દિલસોજ દોસ્તની મેહેરખાનીથી તે આ ઠંગાળ
જીંપડું છોડી બીજે સારે જગે રહેવા જનાર હતી તેથી તે કાંઈક
ખુશી થયેલી દેખાઈ.

બાહરવને સહવારનાં પોહોરમાં પેલી લંઘી વિધવા આવી લાગી,
અને ગુલઝારે જેઓનું ઉધાર ઉછીનું લીધું હતું તેમનું સર્વનું ચુકવી
આપ્યું અને જેઓએ તે બીચારીને તેની બીમારીમાં મદદ કીધી હતી
તેમનો ગુલઝારે તેમજ ગુલઝાર તરફથી તે ડોસીએ ઉપકાર માન્યો
અને તેઓ બંને ત્યાંથી ચાલતાં થયાં.

કેટલાક મહીનાના મહીના ગબડી ગયા અને ગુલઝાર ખુદ્દી
હવા, તાંદરોસ્ત ખોરાક અને જેને આશરે તે આવી રહી હતી તેની
કાળજીભરી સારવારને લીધે જલદીથી સાજી થતી ચાલી. તે સાજી
તો થઈ, તે હરતી ફરતીબી થઈ, તે વળી ઘરનું તેને બર આવતું
કામકાજબી કરતી થઈ, પણ, તેણીને જે ખુરો મરજ-ખડીનો
ખુરો રોગ-લાગુ પડ્યો હતો તેનો કાંઈ સમુજાનો નાશ થયો નહીં.
અલબત્ત ગુલઝારના બાળમાં કટોકટ વખતે થયેલા આ ફેરફારથી તે
નાપાક રોગનાં ઠંદમ ઘણાં ધીમાં પડ્યાં હતાં, તેની અસર ઘણીજ
ધીમી ચાલે આગળ વધતી હતી અને એકુ દહાડે તેણીને માતને
શરણ થવું પડ્યું એમ ગુલઝારની ખાતરી થઈ ચુકી હતી, તો પણ
તે હીંમતવાન છોડી બાહારની લાગણીથી તેવું કશું બતાવતી ન હતી,
કેમકે તેણીને જીવવાની કાંઈ ઘણી હોંશ હતીજ નહીં, તેમ મરવાની
પણ કશી બીહીક તેણી રાખતીજ નહીં, કેમકે તેણીની તમામ જીંદગી
વગર શકે નીતરી અને નીતીમાન હતી. પોતાના વિચારથી, પોતાના

બોલથી કે પોતાની કરણીથી કદીથી તેણીએ ખુદાએ નિરમાણ કરેલો કે માણસાઈ કાયદાએ મુકરર કરેલો કોઈથી નિયમ તેણીએ તોડ્યો ન હતો. તેણીએ ઘણું-ઘણુંજ ખમ્યું હતું, મગર પાક અને પ્રમાણીક પગથીથી તેણીનાં કદમ વેગળાં ગયાં ન હતાં.

જ્યાં સુધી પ્રિય વાંચનાર, લાલચ આપણા માર્ગમાં આડી ન ફરે ત્યાં સુધી નેક કે નિતીમાન રહેવામાં કાંઈ મોટી વાખવાળી કે શાળાસી નથી. સમજશક્તિની ઉમરે આવતાં સઘળાંઓજ નેક અને નિતીમાન તો હોયજ છે, અને જેમની હાલત એવી સુખી હોય કે તેમને રસ્તે લાલચ કોઈ દાહાડો ફરકેજ નહીં તેવાંઓ નેક અને નિતીમાન જીંદગી ગુજારી ઉધરે તો તેમાં તેમને ધન્યવાદ આપવા જેવું શું છે તે અમો સમજી શકતા નથી. તું યા હું સુખે ઠટકો! રોટી પેદા કરી આપણને મળતી ન્યામતના શુકરાના કરનારા ચોરી અને લુટફાટ નથી કરતા તેથી શું આપણે વાખવાળી અને વખાણને પાત્ર છીએ? પ્યારથી પુંજઈ સાચા ખાલેસ પ્યારને આધીન થઈ પરણીને પરિવારવાળી થયત્રી અબલા, તેણીને રસ્તે કોઈ લામતો કુછંદી નહીં ફરી વળયાને સળખે નેક નિતીમાન જીંદગી ગુજારતી હોય તો શું તેને તેની તેજ જીંદગીની રીતીને માટે તમો વખાણી વાહવાહ કરશો? નહીં. પેલો ભુખે મરતો મજુર, જે ચોરીની મિરાસથી જીવ્યા કરતાં ભુખે મરવું લાખ દરજજે ખંડેતર સમજે છે તે તે ખરો વિરલો! શુલઝાર જેવી મજુરી-પ્રમાણીક મજુરી કીધા છતાં જીલમગાર આસ્માની ચક્કરના દાંતામાં છુંદાતી અબળા, તેણીના દમની હવા તે દાદગરની દયાળુ દરધાહે ઉડી જઈને પુગે ત્યાં સુધી પોતાની નીતીપર મુસતાઈ રહી નેકીને જીવની માફક સાચવીને આ જગતમાં ઉધરે તો તેની તે હીંમત ખરેજ તારીફ લાયક અને ખરેજ સ્તુતીપાત્ર લેખાય!

પ્રકરણ ૫૫ મું.

કોચીના એક સાહુકાર.

જેટલો વખત આપણે આપણી ગુલઝાર સાથે ગુજાર્યો-તે વખત સુધીમાં 'સાબેરગંજ'નો મામલો કેવો હતો ? વિસ્તારીને તેનું વર્ણન આપવા કરતાં અમે ટુંકમાંજ પટાવવાનું વધુ પસંદ ઠરીશું કે આ વારતાનાં ૪૪ માં પ્રકરણમાં જેવો અમે વાંચનાર સનમુખ તેને રજૂ કર્યો છે તેવોજ બદકે તે કરતાં વધું બીજડેલો, વધુ નીચી પંક્તીએ ઉતરેલો અને સત્યાનાશીમાં વધુ અને વધુ સળડતો થયેલો હતો.

નવાબ વધુ નખાઇ જતો ચાલ્યો હતો, રેહેમત વધુ હાલહવાલ અને તવાઈને વધુ નાતવાન થઇ જતો હતો અને સડીમાંના હાડકેહાડકાં નીકળી આવ્યાં હતાં. બેગમ બદુલબાહારે તો ગોચા બેગ ધારણ કીધી હતો અને નુરજહાં, પોતાના વહાલાંઓનાં એ રીતે વધતાં જતાં દુઃખથી નહીં, મગર, તે દુઃખને લીધે બાંધ પડેલા જલસા અને રંગરાગ વગર એકલી અટુપી ઝુરી મરતી હતી. વકીલ સાઅદતખાનનો પગદંડો તો ત્યાં હતોજ, અને નહીં મામા કરતાં કાણુ મામા ભત્રા સમજી તેની સોહોબતમાં નુરજહાં ઘણો વખત કાઢી મનસે મોજ માગી લેતી. નવાબ ચારબંગ તો ત્યાં ફરકતોજ ન હતો.

અમારી આ વારતા શુરૂ કીધાને આજે બે વર્ષ થઇ ગયાં હતાં અને તે ટુંક અરસામાં આ કેવા ફેરફારો ! કેવા અમત્કારીક ફેરફારો !!

પણ હાલ આપણને સાબેરગંજ સાથે કામ નથી; થોડોક વખત પછી ત્યાંની આપણને તુલોતવીલ ખખર તો લેવીજ પડશે, પણ ત્યાં જઇએ તે અગાઉ અમે અમારા વાંચનારાંઓનું ધ્યાન એક નાટકના

મંડપમાં—સ્વચ્છ ગુજરાતી ભાષામાં બોલવાનાં ફાંફાં માર્યે તો નૃત્ય ગૃહમાં—દોરાવવા માંગ્યે છીએ. મુંબાઈની એક પંકાયલી નાટક મંડ-
ળીએ ઉતર હીંદુસ્થાનની પોતાની મુસાફરીએથી મુંબાઈ તરફ પાછાં
ફરતાં દર્યાબાદમાં પોતાનો મુકામ કીધો હતો જ્યાં એક કુશાદે મેદા-
નમાં એક મોટો મંડપ ઉભો કરી તે પોતાના જાણીતા લોકપ્રિય ખેલોથી
શોખીન સજનોનું ઘણું ધ્યાન ખેંચી રહી હતી. ખાસ કરીને આજે
તેમના મુનશી મોહમદ મીરઝાં ઇસકાની મુતખલ્લુસ બ ‘સાજેદ’ની
કલમથી લખાયેલો “યુસુફ અને આઈશા”નો જેલ તખ્તા ઉપર રજુ
થવાની જાહેરાત બાહાર પડેલી હોવાને સળંગે નાટકશાળા ચીકાર
ભરાઈ ગઈ હતી, જેમ થવાનું કારણ તે નાટકમાં સમાયલાં લખાણની
અસર અને તેમાં સમાવેલા નીતિમાન સળંગેને લીધે હોય કે તે
કંપનીમાં હમણાં તુરતની દાખલ થયેલી એ ત્રણ-તેના માલેકો જણા-
વવા માંગતા હતા તેમ-અતી નિતીમાન અબલા નાટકકારોને લીધે
હોય તે હાલ અમો કહેવાને તૈયાર નથી, પણ તે નાટકને લગતાં
બાહાર પડેલાં હેન્ડબીલમાં તે નાટકમાં સમાયલી ખુબીઓનાં ઠરતાં
આઈશાનો ભાગ ફાંકડી ફલકસુર નામે પંકાયલી એક અબલા નાટકકાર
ભણ ગતાવશે એ બાબદને વધુ અગત્યતા લાગુ પાડવામાં
આવી હતી.

પણ આપણને તે નાટક સાથે કે તેમાં સમાયલી ખુબી ખામી સાથે
યાતો તેમાં ભાગ લેતી અબલાઓ-તે કંપનીના માલેક આપણને
જણાવવા માંગે છે તેવી-ઉંચ કીસમની નેઠી નીતિવાળી છે કે નહીં
તેની સાથે પણ કશું સનાન સુતક નથી. આપણને અજો નાટકમાં
આવવું પડ્યું છે તે ત્યાં તમાશખીન તરીકે બેઠેલા એક ફાંકડાં
જવાન જોડાંપર નજર રાખવાને માટેજ છે. તે જોડાંમાંની જવાન
અબલા ખરેખર ખુબસુરતીનો એક નાદર નમુનો હતી. તેણીની ખીલેલી

પેશાની, ઉગતી રૂવાની, અને જાળનના પુર બાહારમાં દીપી રહેલી જવાનીને લીધે ત્યાં લેગાં મળેલાં મોટે ખાંચરેનાં તમાશાખીનોનાં એકાગ્ર ચિત્ત તેણી ચોરી રહી હતી. તેણી સજ્જની થઇ રહી હતી તેવા ભપકાખંધ પોશાકમાંજ, અને તેવો પોશાક તેણીને હર હંમેશ પહેરવાની આદત નહીં હોય તેમ જરાજરામાં તેણી કચવચ કરી મરડાતી મોરાતી હતી. અમોએ ઉપર જણાવ્યું તેમ તે ખુબસુરત હતી પણ તેણીની ખુબસુરતી તે કીસમની હતી કે જે ઉપર નજર પડતાંજ તેના ઝલકાટ અને ઝમકારથી મગજ ધુમરી ખાઇને ફરે, પરંતુ હૈયાની ઉંડાણમાં તેની કશીજ અસર થયેલી માલુમ ન પડે.

તેણીની પાસે બેઠેલો જવાન ઉંચો અને ખુબસુરત હતો, મગર તેનો ચહેરો હર તરફેનાં બહ વ્યસન અને ખરાબ રીતે ગુબારેલી જાંઘળીને આધીન થઇ સોહરાઇ સુકાઈ ગયેલો હતો. તેની લાંબી ભરેલી મુછ અને અણ્યાળી ઠપાવેલી દાઢીને લીધે, જો કે તે મેઢો મેઢન હતો છતાં મેઢોમેઢન કરતાં મેઢોમેઢન પોશાકમાં એક ફેન્ચ-મેન જેવો વધારે લાગતો હતો. તેની ઉંમર ત્રીસેક વર્ષની લાગતી હતી. તેણે આંગમાં જરરીન કેર સાથનો મખમલનો સાહુચો પેહેર્યો હતો અને માથાંપર તરકીશ કેપ જરા વાંકી મુકી હતી. તેણે હાથમાં સોનાની મુથવાલી ફાંકડી લાકડી પકડી હતી, અને હાથનાં આંગળાં-આને ઠીંમતી નંગોથી મઢેલી વીંટીથી ભરી નાંખ્યાં હતાં. પગમાં રંગબેરંગી રેશમથી ભરી લીધેલાં કાળાં મોજાંપર ફાંકડાં પગપ શું પેહેર્યાં હતાં. તેણે પેહેરેલો જરરીન મખમલનો સાહો પેટ અને ગળાં આગળથી ખુલો હોવાને સખબે તેણે પહેરેલી ધંથેજી ઢપની ‘વેસ્ત’ ખુલ્લી નજરે પડતી હતી, જે ઉપર સોનાનો ભારી છેડો લટકતો હતો, અને તે વેસ્તનો ઉપલો કાપ વળી ખુલ્લો હોવાને લીધે તેણે તેની નીચે પેહેરેલાં સફેદ દુધ જેવાં ખમીસમાંનાં હીરાજડીત બતન તે રાતની

રેશનીમાં ઝગઝગ થતાં હતાં. મુંબઈના એવા મેળાવડાઓમાં કોઈ હુબાહાર એશકી અફડાળાજ જવાન તરફ તુરતજ તમાશખીનોનું ધ્યાન ખેંચાઈ થોડીવારમાં તેને વાસ્તે ચરચા ઉત્પન્ન થાય છે તેના તો અમારાં વાંચનારાંઓના મોટા ભાગને અનુભવ હશે, અને આ મેહોમેદન જવાનના બાળમાં પણ તેમજ બન્યું. તખ્તા ઉપર ભજી બતાવવામાં આવતા ખેલને બદલે ત્યાં જમા થયેલા તમાશખીનોના મોટા ભાગનું ધ્યાન એ જવાન જોડાં તરફ ખેંચાઈ રહ્યું અને થોડા વારમાં “પેલો કોણ છે? અને પેત્રી તેની સાથવાલી કોણ?” એવા એવા અનેક સવાલો બરપા થયા; અને બે ત્રણ ઠેકાણેથી તો જવાબખી મદ્યા કે, “તેનો ચહેરો કાંઈ ધ્યાનમાં આવેછ ખરો, પણ અગાઉ તે ક્યાં નજરે પડેલો તેનો ખ્યાલ નથી આવતો.”

“શું એ કોણ છે તે તમે જાણતા?” આખરે એક ગૃહસ્થે તે સવાલો પુછી રહેલી એક નાની ટોલકી તરફ ફરોને કહ્યું, “તમે મીર સફદરજંગ નામના રંગીલા જવાનને માટે સાંભળ્યું તો હશે—થોડાંક વર્ષની વાતપર તો તે આ શેકરનો એક પંકાયેલો અને બધે પળોટાયેલો જવાન હતો.”

“તે એ? પણ મારી જાણ પ્રમાણે તો તે તદ્દન નાશ પામી કરજ કરી કેઠે વંજે માપી ગયો હતો?”

“હા, તે નાશ પામ્યો હતો ખરો અને તોખી તો તે દ્યાનાં બુગારખાનાંઓમાં રખડતો કોઈ કોઈ વખત દેખાતો, પણ વળી ત્યાર પછી તે સહંતર ગયબથઈ ગયો હતો. હું ધારૂંછ સવા દોઢ વર્ષની વાતપર તેનું નામ નીશાણ નહીં હતું, પણ પાછો થોડાક હફતા થયા તે પોતાના પગપર ટટાર ઉભો થયોછ ને આગળ હતો તે કરતાં ઘણી સારી હાલતમાં તરી નીકળ્યોછ; અલબત્ત, દેખાયછ તો તેમજ, પણ પછી તો કોણ જાણે!”

“ને પેટ્રી ખુબસુરત નાજનીન તેની ઔરત કે?”

“નહીં, હું નહીં જાણતો; પણ હું નહીં ધારતો તેમ હોય, જો, જો તેની તરફની તેની વલાણ એક પરણેતર તરફની તેના ખાવીંદની વલાણ જેવી લાગતી નથી. હું ધારું છું કે તે તેની ‘રાખેત્રી’ હશે.”

“પણ તમે એ મીર સફ્દરજંગને ઓળખતાજ હોવો તો તેમની એકઠા આગળ જઈ તે ઔરત સાથે પીછાણ પાડોની?”

“નહીં, કેમકે એ રસાલદાર મેજર સફ્દરજંગ સાથે મને વર્ષની વાતપર કાંઈ તકરાર થઈ હતી ત્યારથી અમને એકમેકસે યોલવા ચાલવાનો ઝહેવાર નથી.”

“રસાલદાર મેજર સફ્દરજંગ! તે ક્યારથી? તેને તો હું સફ્દરજંગ અને ધણું તો મીર સફ્દરજંગનાંજ નામથી ઓળખતો હતો?”

“હા, પણ તે થોડાક હફતા થયા પાછો પુટી નીકળ્યો, ત્યારથી તેણે તે કીસમનું પાટીયું પોતાનાં સુંદર અંગલાપર માર્યું, એક ઘોડાની ગાડીમાં તો તે ફરતોજ નથી. જોડીની જુહામ, જોડીની ફાઈતન, જોડીનોજ તાંગો, અને જોડીનીજ વિકટોર્યા તે ફડકાવે, તેમજ વળી નોકર નફરોનું તો એક ટોળું ને ટોળુંજ તે નિભાવતો જણાય.”

આ બે જણની આટલી વાત ઉપરથી સર્વેની ચકચારે ચઢેલું તે જોડું-ખસુસ કરીને તે જવાન કોણ છે તેને લગતા સહેજ ધશા-રાનો અમકારો વાંચનારાને થયો હોવો જોઈએ; અને તેટલાંથી તેને તેવી ખાતમી હજી ન મળી હોય તો તે જવાન પોતાની પાસે બેઠેલી નાજનીન સાથે હસી હસીને જે વાત કરે છે તે વાતનો થોડાક લાગ તું સાંભળશે તો તું તેને કદાચ ઓળખી કાઢવામાં પછાત નહીં પડશે.

પ્રકરણ ૫૬ મું.

રંગમાં લાંગ.

“ખ્યારી ઝોહરા, આજે તારી ખુબસુરતી કાંઈ ઔરજ ખાહારમાં દીપી રહીછ, ને તેને લીધે તેં જે આ તમાશખીનોમાં ઉલટ ઉશકેરીછ તે જોઈ હ્યાં જમા થયલી એકેએક નાજનીન તારી તરફની અદેખાઈથી બળી મરતા હશે. બધાઓની નજર તારી ઉપર ટીમાઈ રહીછ ને તારા જેવીની સોગતમાં બેસવા માટે તેઓ મને ખરેખર નસીબદાર સમજતાં હશે.”

“પણ લોઠની એમ અદેખાઈ હું ઉશકેરી રહીછ તે માટે તું તો ખુશી છેની, સફર?” ઝોહરાએ તેની તરફ ફરી હસીને પુછ્યું.

“હાજ તો, મારી જાન, લાહોરમાં જે નસીબ સંજોગે તું મને મલી ગેઈ તે નસીબને હમેશાં હું યાદ કરી દુવા દઉંછ.—”

“અને તેજ વખતે તું ભુલી જતો લાગેછ કે મારી મદદે આવી તેં મને આફતમાંથી તે વખતે છોડવી હતી, અને તારીજ મેહરબાનીથી—”

“મેહરબાનીથી? મેહરબાની શાની, મારાં જીગર? એ તો એક સુભાગ્ય સંજોગનું પરીણામ માત્ર હતું. જે સીરાઈમાં તું ઉતરી હતી ત્યાંના ખાનસમાંથી મેં જાણ્યું કે તે સીરાઈમાં એક બી-ચારી અબલા હતી, જે પોતાનો ખાધા ખરચ નહીં આપી શકવાને લીધે લાઈલાજ લાચર થઈ પડી હતી. તેવું જણાતાંજ મેં તને મળવા માંગ્યું, જેમ મને મળવાની તેં કરમ મેહરબાની ફરમાવી-આપણે બન્નેએ એકમેકને સમજી લીધાં, અને તેનાં પરિણામમાં - આજે આપણને જોડૂ ખાવિંદ તરીકેની સુખી સુખ્યારી જીંદગી ગુજરતાં સર્વે જોયછ ને આપણા ખુલ્લું સેતારાની અદેખાઈ કરેછ.”

“એશક, મારા સફર, અને જ્યારે હું તું ંહાલાને ખાતરી આપુંછ કે તુંને આજે જેટલો હું ચાહુંછ તેટલા જોશથી મેં મારી જીંદગીમાં કોઈને ચાહ્યા નથી તો સાચું માનજે કે તને ખાલી છાપરે ચઢાવવા હું બોલતી નથી.”

“હર ઇન ચે શક? જ્યારે તેજ મારી આગળ એક વખત શીરાઝી શરાબની બાહારમાં ચક્રાર કરી દીધો હતો કે એક વખત તારી પાછળ આશકોની હારની હાર તણાતી ઘસડાતી હતી તો આજે જ્યારે જોઉંછ કે તે બધાઓને પછાત નાંખવા જેટલો હું નસીબવંત નિવડયોછ તો તે શું મને હરખમાં ગરકાવ કરી જીવનમાં બાહારે બાહાર મને રવાના કરી દેવાને બસ નથી?”

“પણ, મારી તરફની તારી મેહેરબાની અને માયા તરફ જોતાં જો હું તારીપર એટલો જીવ આપતી હોવું તો તેમાં મોટી નવાઈ નથી, અને તે પરથી હું સેહેજમાં અનુમાન પર આવી શકુંછ કે તું ઘણો જરદાર હોવો જોઈએ.”

“જરદાર!” તે જરાક ચોંકીને બોલ્યો, “અલબત્ત ંહાલી મારી પાસે કાફનનો ખજાનો છે! પણ ગમે તે હોય તોખી તારા પેલા છેલ્લા દોસ્તના જેવો તો હું નથીજ કે જે તને લાહોર લેઈ જઈ ત્યાંની સીરાઈમાં રવડતે હાલે તને મુકી પોતે નાહાસી ગયો હતો.”

“આહ! તું તે ખીચારાની નીંદા કરેછ!” ઝોહોરા હસીને બોલી, “અને તે વખતે તું જો આવી નહીં પુગ્યો હતો તો માફ કાણુ જાણે શું થતે! આહ! તને અથાગ ખ્યારથી ખ્યારા, હંમેશ ચાહવસ, જ્યાં સુધી કે—”

“ક્યાં સુધી?” રસાલદાર સફરજંગે પુછ્યું “જ્યાં સુધી તું ંહાલીને હું આવાં સુખચયન અને અચશે અશરતમાં રાખું ત્યાં સુધી કે?”

“વરી તું એમ બોલ્યો ? મારા ખ્યારને કસોટીપર કસી જવાને તું હંમેશા એવું એવું બોલી મને ચીડવેછ. હું તો તને ખરેખરજ ચાહું છ, સફર.”

“હા, હું એમ ધાડું છ, ઝોહોરા—”

“તું એમ ધારેછ ? ત્યારે તારી ખાતરી નથી ? તું શું બાણે બહાલા, કે ધણીક વખત મારી મોજશોખ અને ખાણી પીણીની મજાહ વચ્ચેથી તને કોઈ કોઈ વાર દિલગીર દેખી—”

“હું—દિલગીર !” આ તાણાથી લગાર ગભરાઈને તે બોલી ઉઠ્યો.

“હા કોઈ કોઈ વાર તું હસ્તાં બોલતાં દીલગીર થઈ જઈ તારો ચહેરો ઉતરી જાયછ ને બાજે વખત તું એવો ડરપોક બની જાયછ કે જરાક ખારણું થોકાતાં તું ખીહીને ચોકેછ ને કેટલીક વખત તો ઉંઘમાં ‘અરે, ઓ’ કરી બુમો મારતો અને તરેહવાર હાથ અફસોસ કરતો મેં તને મારી નજરે જોયોછ ને અને મારે કાને સાંભળ્યોછ.”

“અરે તે તો અમસ્થાં ઘેરાયલાં મગજનો ધખારો, પણ ઓ ! તારી મીઠી ગોક્તેગોમાં વખત કેમ નીકળી ગયો ? નાટક તો પુરો થયો ! ચાલ, હવે આપણે ઘર જઈએ.”

તેઓ બન્ને તે મંડપમાંથી બહાર નીકળ્યાં અને પોતાના કોચ-મેનને લાઠીથી ઈશારત કરતાંજ બે ઘેડાની ફાંકડી જુહામ તે મંડપના દરવાજા આગળ આવીને ઉભી રહી અને જેવો રસાલદાર મેજર પોતાની સાથની નાજનીનને હાથનો ટેકો આપી ગાડીમાં બેસાડવા ગયો કે તેનાં ખભાંપર કોઈયે હાથ મુક્યો.

તુરતજ, મંડપમાંથી બાહાર આવેલાં લોકમાં ગભરાટ ફેલાઈ રહ્યો અને ત્યાં થઈ રહેલી ગડબડ તરફ ઝોહોરાએ પોતાની ડાઠ ફેરવી

નજર કીધી તો મેજર સફદરજંગને પોલીસના બે આદમીઓના મજબુત ઠગમમાં સપડાયલો દીઠો.

“અરે, કંઈ ભુલ હોસે, કાંઈ ગફલતી તો નથી?” તે ખુમ પાડી ઉઠી, “સફદર, તું એઓને કહેની તું કોણ છે તે? છોડો, છોડો એને, એ તો રસાલદાર મેજર સફદરજંગ સાહેબ,”—

“અમને તે ખબર છે, બાનું, અને અમને એજ સાહેબે હશમતની જરૂર છે! તમારે માટે અમો દલગીર છઈયે પણ ભરમ પુટી ગયો છે. ખોટી સહીઓ પકડાઈ આવી છે. ઓ—” પણ વધુ કાંઈ ઝોઢોરા સાંભળી શકી નહીં. સાચી વાત શું હતી તેનો વીજલીક ચમકારો તેણીનાં મન પર ફરી વળ્યો અને તેના આંચકા સમેત ત્યાંજ બેશુધ થઈ તે જમીનપર ઉભેથી તુટી પડી.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

ઉશકેરાયલી જુઝાસા-રહેમતની મુઝવણ.

રસાલદાર મેજર સફદરજંગ પકડાયો તેની ખીજે દીવસે સાંજે ત્રણેકને સુમારે નવાબખાદો રહેમત પોતાના મેહેલ તરફ કેઠે બહારથી આવતો હતો તે વખતે ‘સાબેરગંજ’ના મોટા દરવાજા આગળ ઉભા રહેલા એક ટાંગામાંથી ઝોહારાને તેણે ઉતરતી જોઈ. તે વીસ પચીસ વારને છેટે હતો ત્યાંજ તુરત ઉભો રહી ગયો અને રખે તે ભુલતો હોય એવા વિચારથી નજર ઠેડવી તે ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો, અને એ રીતે ધ્યાનથી જોતાં તેની ખાતરી થઈ કે તે ઝોહોરાજ હતી. તેને એમખી વળી લાગ્યું કે તેનો ચેહરો ફિક્કો હતો અને તે કાંઈક ગભરાયલી જેવી લાગતી હતી.

તેણીની સાથનો પોતાનો સંબંધ છોડી દીધાને તેને આજે
 અઢાર-ઓગણીસ મહીના થયા હતા, જે અરસામાં તેણે તેને
 જોઈથી ન હતી અને તેને વિશે કશું સાંભળ્યું પણ ન હતું; અને
 શુભઝાર માટેના તેના કમનસીબ નીવડેલા પ્યારમાં તે એટલો ગુંથવાઈ
 ગયો હતો કે તેણીનો કશો ખ્યાલ વટીક કરવાની તેને કુરસદજ નહીં
 હતી. તેટલા માટે, તેણીના એ રીતના આચીંતા દેખાવથી તે ચાંક્યો
 અને દલગીર થયો; કેમકે તેને લાગ્યું કે ‘ મુશરરફખાન ’ અને
 ‘ નવાબજાદો રહેમત ’ તે એકના એકજ છે એમ તેણીએ કાંઈ
 સંજોગે શોધી કાઢ્યું હોવાનું જોઈએ અને હાલ તેણી તેની
 પાસે ધમકીથી પૈસા આઠાવવા યા તો પાછી દોસ્તી ચાલુ કરવા
 આવી હોવી જોઈએ. હવે ઝોહોરાની ચાલચલણથી રહેમત વાકેફ
 હોતો, એટલે તે જો ચાહે તો તેનો કેવો રકાશ કરી ઉભી રહે
 તેની પણ તેને ખબર હતી અને તેથીજ પોતે હાલ મેહલમાં ન
 હોવાને લીધે કાંઈક ખુશ થયેલો દેખાયો;—અને જ્યાં ઉભો હતો
 ત્યાંથી જરા દુર હઠી જઈ એક ઝાડને આથે ઉભો રહી ઝોહોરાની
 પાછી બાહાર આવવાની તે રાહ જોવા લાગ્યો; પણ પાંચ મીનીટ
 ગઈ, દશ ગઈ, પંદર ગઈ તો પણ તે બાહાર આવતી તેને
 દેખાઈ નહીં એટલે તેણે અનુમાન કીધું કે તેણી તેની રાહ
 જોતી બેઠી હશે, અને તે જાણતો હતો કે તે એવા ચીવવત સ્વભાવની
 હતી કે તે તેને મળવાજ આવી હશે તો આખી રાત ત્યાંજ બેસી
 રહી તેની વાત જોવાને તે ડરવાની નથી, એટલે પોતેજ જઈ
 તેણીને હાંમતથી મળવાનો તેણે ઠેરાવ કીધો અને તુરતજ તે
 ‘ સાબેરગંજ ’ ના દરવાજામાં પેઠો જ્યાંથી તેણીને મળવાની આશામાં
 તે આગલા હાલમાં ગયો; પણ ત્યાં ઝોહોરાને તેની રાહ જોતી
 બેઠેલી જોવાને બદલે તેની નજર બે આદમીઓ ઉપર પડી,

જેમને બેલીફ ખાપટીસ્ટાનાં 'લોંસ્યાં' તરીકે તેણે તુરત ઓળખ્યા. તેઓએ તેને બેતાંજ ઉડીને સલામ કીધી, પણ તે તો ઝોહારાનેજ મળવાની ઉતાવળમાં હતો એટલે તેમને આજુ' કેહું ન આપતાં તે આગળ ચાલ્યો. તેને ધાસ્તી એમ હતી કે તેને મહેલમાં ન બેતાં રખે તે અબલા તેના પેદર આગળ કે તેની બેહિનો આગળ ગઈ હોય અને ત્યાં તેમની આગળ સઘળી 'કચુંબર' કરતી બેઠી હોય ! આગળ ચાલતાં તેને એક નોકર મળ્યો જેને તેણે પુછ્યું-

“ હમણું એક ટાંગામાં ઐરત આવી તે ક્યાં છે ? ”

“ નવાળ સાહેબ આગળ છે હુઝુર. ”

“ મારા પેદર સાથે ? ” તે ગલરાઇને યોત્તી ઉઠ્યો, “ અફસોસ ! હું કેવો મુર્ખ કે બહાર તાંત્યા દુઃખની તેને એ મુજબની મેં તક આપી; પણ ખેલાં તેણે મારે માટે પુછ્યું કે ? ”

“ નહીંજ, તે નવાળ સાહેબને તામેજ પુછતી આવી અને જેવું તેનું નામ મેં હુઝુરને કહ્યું કે તેવીજ તેણે તેને પોતાની પાસે બોલાવી. ”

“ એમં ! પણ તેણીએ નામ શું આપ્યું ? ”

“ ફક્ત, તેણીએ એટલુંજ કેહેવડાવ્યું કે રસાલદાર મેજર સફદરજંગની બીબી નવાળ સાહેબને જરા મળવા માંગેછ. ”

“ સફદરજંગ-સફદરજંગ, એ નામ મેં કેઠે સાંભળ્યુંછ ખરું ” તે મનસે બડબડ્યો, પણ તેનું તે બડબડવું કાંઈ એટલું ધીર ન હતું કે તેની સામે ઉભેલો નફર સાંભળી નહીં શકે.

“ હાજ. કાંઈ વાત એમ ચાકી રહીછ કે ગઈ કાલે રાત્રે રસાલદાર મેજર સફદરજંગ નામના કોઈને ખોટી સહીઓ કરવા માટે પકડવામાં આવ્યોછ. ”

“હા, ખરાખર મેંખી આજે સહવારેજ જાણ્યું કે એ સફરજંગ નામનો કોઈ ગદ્ય રાત્રે તે એક ખુબસુરત અબલા સાથે નાટક શાળામાંથી બહાર નીકળતો હતો તેવોજ તેને પકડવામા આવ્યો હતો.”

“પણ, તેમ છતાં મેહેરખાન સાહેબ, તે વખતે જે અબલા તેની સાથે હતી તે કાંઈ આ બાબતું નહીં હોય! એક લુચ્છા ઠગારાની જોડેને નામવર નવાબ સાબેર-ઉદ-દૌલા સાથે કામ શું હોય?”

“ઘણું અજબ જેવું-મેહદ અજબ જેવું.” રહેમત મનસે બડબડ્યો.

“હા, એ ઝોહોરાને કહાવ્ય તે સફરજંગે રાખી હોય-પણ તેને મારા પેદર સાથે શું વાસ્તું? વાડું તેઓ બન્ને ક્યાં બેઠાં?” આ છેલ્લો સવાલ તેણે તે નોકરને પુછ્યો.

“પેલો મોટો હાલ જે આપણે ઘણાખરો જલસા કે એવીજ મોટી મીજલસને માટે વાપરતા હતા, અને જેમાંથી થઈને બીલોરી બંગલીમાં પણ જવાયછ, તે હાલમાં, નવાબ સાહેબ તે વખતે બેઠા હતા અને ત્યાંજ તે ચોરતને તેવણે લાવવાનો હુકમ આપ્યો.”

આસપાસના સંજોગોને લાંબાણુ વિચારથી તપાસતાં રહેમતને એ અનુમાન ઉપર આવતાં વાર લાગી નહીં કે સફરજંગ પકડાયો તે વખતે તેની સાથે જે અબલા હતી તે ઝોહોરાજ હોવી જોઈએ અને એ વિચાર એક વખત તેનાં મગજમાં પકો થયો કે તેની કુદરતી જુઝાસા ઉશ્કેરાઈ આવી કે તેવી એકને તેના બાપ સાથે કામજ શું હોય?

પહેલાં તો લાગ્યો તેઓ જ્યાં બેસી વાત કરતાં હતાં ત્યાં ધસી જવાનો તેણે વિચાર કીધો, પણ વળી તેને ખ્યાલ આવ્યો કે રાખેતા મુજબ તેણીની મુલાકાત તેવણે આગલા હાલમાં ન લીધી અને તેણીને તે હાલમાં જ્યાં કોઈનો ફડકવાનો સંભવ નહીં ત્યાં

બોલાવી તો તેવણની મતલબ તે મુલાકાત ખાનગીજ રાખવાની હોતી
 જોઈએ-વળી 'સફરજ'ની ખીખી' તરીકે તેવણને નામ આપતાં તુરતજ
 તેણીને પોતાની રૂબરૂ રાજર કરવાનો તેવણે હુકમ ફરમાવ્યો એટલે
 તેવણે તેનીથી તદ્દન અજાણ હોય તેમ પણ તેને ન લાગ્યું. હવે ત્યારે
 એ મુલાકાત ખરેખર ખાનગીજ રાખવાની તેના પેદરની મતલબ વિશે
 તેની ખાતરી થતાંજ તેનામાં ખરપા થયલી જાણાસા એર વધુ ઉશ્કેરાઈ.
 તે જાણાસા કાંઈ ખાલી ખબરથી વાકેફ થવાની બુખને લીધે નહતી;
 તે તો કાંઈ અણુદીઠ ધાસતીને લીધે ખરપા થઈ હતી અને રેહેમતને
 હમણા હમણા અનુભવ થતો ગયો હતો કે એવી નાહાસભાગની
 મુલાકાતો મોટે ભાગે સરફરાજ ખાનદાનની કાંઈને કાંઈ ખરાખીજ
 કરનાર નીવડતી હતી, એટલે, આ એક વધુ ખાનગી મુલાકાતની
 મતલબથી વાકેફ થવાનું તેને મન થયું. તે તુરત જાહારને રસ્તે પેલી
 ખીલોરી ખંગલીમાં દાખલ થયો અને તે હાલ અને ખીલોરી ખંગલી
 વચ્ચેનું ખારણું જે ઉંધાડું હતું તેની પાછળ સંતરા મોસાંખીનાં
 ઝાંડોની ગીચ ઘટા વચ્ચે ભરાઈને તે ઉભો, અને પોતાની ભરાવાની
 જગ્યાએ ખરોખર ગોઠવાઈ તેણે ચીમાઈને તે હાલમાં નજર ઠીકી
 તો તેને માલમ પડ્યું કે નવાખ આમ તેમ ફેરા ખાતો હતો, જ્યારે
 ઝોહોરા તે હાલનાં ખારણાં તરફ પીઠ કરી નજીકમાંજ બેઠી હતી.
 ઝોહોરાની પીઠ તેની ગમ હોવાથી તેણીનો ચહેરો રેહેમત જોઈ શક્યો
 નહીં, મગર નવાખનો ચહેરો તેની નજરે પડતાં તે ચાંક્યો. તે ચહેરો
 ઘણો ફીક્કો, લેવાયલો, અને બુટાયલો હતો, અને તે ઉપર ચઢી આવેલી
 ચિંતાની ચીતરામણ તેને ખુલ્લી દેખાતી હતી.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

એક ભેદ.

“કેમ, સાહેબ, પછી તમે વિચાર નક્કી કરીધો ?” રહેમતે ઝોહારને બોલતાં સાંભળી.

“તું મારી પર હુકમ ચલાવવા આવીછ, અને તું મનેજ પુછેછ કે મેં શું નક્કી વિચાર કરીધોછ ? તારે તો એમ પુછવું જોઈએ કે સફ-દરજાએ તે ફરમાન તારી મારફતે મારી ઉપર મોકલ્યુંછ તે હું ક્યારે અને કેમ બળવસ.”

“મેહરબાન સાહેબ, મને તમારે ધમકાવવાની કે ઠપકો આપવાની કશી જરૂર નથી.” ઝોહારા બોલી.

“આહ ! અને જો તને ધમકાવવાનું કે ઠપકો આપવાનું હું ચાલુ રાખું તો તું મને શું કરવાની ? મારું ખુન કરવાની ?”

“હું તમારું ખુન કરું ?” આ ભયભીત શબ્દો રહેમતને કાને પડતાંજ તેને ગોચા ટાઢનું એક લખલખું ભરાઈ આવ્યું.

“ખુનની વાતજ કોણ કરેછ ? શુકે અલ્લાહ, કે મારા હાથ કોઈ દાહાડે લાલ લોહીથી ખરડાયાજ નથી.”

“અને તેમ મારાળી ક્યાં ખરડાયાછ ?” નવાબે ચીરડાધને પુછ્યું.

“અરે, નામવર સાહેબ, તેમ બોલવામાં તો સરફ હેમાંકત-સરફ દેવાનગી છે ! હું કાંઈ તમારી સાથે હોજાતોજી કરવા કે મરાવા આવીજ નથી, પણ, જેને હું ચાહુંછ, જીવથી જાનથી હું ચાહુંછ તેની તરફથી તમારી મદદ માંગવા આવીછ. મને સઘળી વાતની ખબર છે. બધું-જરાકે જરાક—”

“હા, હા, તે તો તું મને કહી ચુકી.” નવાળ બોલ્યો અને આ બોલતી વખત તેનો અવાજ-તેનો સાદ એવો હતો કે તે રહેમતના કાને અકડતાંજ રહેમત ઉજળો પુણી જેવો થઈ ગયો. તે આટલી ટુંક ગોક્તેગોથી તેને એટલી વિશાળ માહિતી મળી ગઈ કે તે ગોયા સંગેમરમરનાં એક પુતલાંમાંજ ફેરવાઈ ગયો.

“હા તે હું તમને કહી ચુકી અને જો કે તે પાપ ઘણું જાણુન હતું, તોપણ, તે પાપ કરનાર પાપીને હું ચાહુંછ, અને તેથીજ તેને બચાવી લેવાના કાલાવાલા કરતી છાંં સુધી હું આવીછ. તે ઉપરાંત તે પાપમાં શરીર તમેજ હતા, તેને તે કરવાને ઉશ્કેરનાર—”

“હા-હા, પણ હાલ ધન્સાફ કાંઈ તેનો નથી થવાનોની? હાલ જે ગુનાહ માટે પોલીસના કબજામાં તે છે તેનીજ વાત કરની.”

“બોટી સહીએ? તેવી હાલ તુરત તો ત્રણજ પકડાઈછ, અને તે ફર્યાદ કરનાર શાહુકારને જો તેનાં નાણાં મળે તો તે એ કામથી હાથ ઉઠાવવાને રાજી છે. સફ્ફરજંગની તપાસ ચલાવી તેને તરીપાર કાઢવા જેટલી પંચાતીમાં તે પડવા માંગતો નથી અને પોલીસે વધુ ખાતમી એકઠી કરવાને વખત માંગ્યાથી મુકદ્દમે આઠ દાહાડાપર મુક્તતરી રહેાછ તેટલાં કાંઈ નક્કી કરી નાંખવાને પુરતો વખત—”

“અને તું કહેછ કે તે સઘળું સાહાઈ સીતેર હજારમાં પતી જશે?”

“હા, એ ત્રણ હુંડીઓ જેમની મુદત પાકી ચુકીછ, અને બીજી જેમની મુદત પાકવાને હજી વખત છે તે મળીને એટલી યા એથી જરા વધુ રકમ થવા જશે.”

“પણ જે હુંડીઓની મુદત હજી પાકી નથી તે હુંડીઓ કોણના હાથમાં છે?”

“સાઅદતખાન નામના એક—”

“સાઅદતખાન વકીલ।”

“હા, નામવર તેજ.”

“હું તેને ઓળખું છું—ઘણો સારી રીતે ઓળખું છું.”

“ત્યારે તો, ગરીબપરવર, એ બધું ઘણી સહેલાઈથી નક્કી થઈ શકશે, એટલું કામ તમો સહેલ મુલુકે કરો તો ઠીક છે અને નહીં તે પોતાને ગમે તે નુકસાન થવાના ભોગેળી સફદરજંગ સઘળું લોપાળું ફેાડી નાંખશે તો—”

“ચુપ, ચુપ, તારી સઘળી ધમકી તારી પાસે રહેવા દે. મેં તને ક્યાં હજી ના કહ્યું છે કે હું સફદરજંગનું એ કામ નથીજ કરવાનો? ત્યારે એ આમદ શું છે તે આપણે ખરાખર તપાસ્યે. કેટલીક હુંડીઓપર સફદરજંગે જુદી જુદી શરાફની પેઢીઓની ખોટી સહી કરી તે બાહાર પાડીછ, અને તેને આધારે તેણે સાહાઈ સીત્તેર હજાર રૂપ્યાની રકમ કઢાવીછ. હવે તેમાંની ત્રણ હુંડીઓની મુદત પાકતાં તેમને તે ઉપરની સહીવાલા શરાફે આગળ સ્વિકારવા માટે રજુ કરતાં તેઓ નામુકર ગયાછ. હુંડીઓ જુદી ઠરીછ, અને બીજી જે હુંડીઓની મુદત પાકી નથી તેઓ સાઅદતખાન વકીલના હાથમાં છે. કેમ ખરાખર છે કેની?” ઝોહોરાએ જવાબમાં હાનું ડોકું ધુણાવ્યું.

“પણ, એમ ધાર કે જેના હાથમાં આ ત્રણ હુંડીઓ છે તે અને સાઅદતખાન વકીલને રૂપ્યા મળતાં તે બન્ને સંતોષ પામશે પણ પેલી જે પેઢીઓની ખોટી સહીઓ છે તેઓ સફદરને કેમ જતો મેલશે?”

“કેમકે જે પેઢીઓની તેણે સહી કીધીછ તે પેઢીઓની હસતીજ નથી.” ઝોહરા બોલી. “હું બાણું કે તમે ચેતી ગયા હશે અને હું જ્યાં સુધી સમજુંછ ત્યાં સુધી તો ખોટી સહી કરતાં ઠગાઈનો વાંક વધુ બંધબેસતો થઈ પડે તેમ છે, અને તેથીજ થોડાક હજાર રૂપ્યા મારા સફદરજંગને બચાવી શકશે એટલુંજ નહીં પણ તેના કીનાના લોગ તમે પોતેખી થતાં બચી જશો.”

“હું સમજ્યો—એટલે જો હું સફદરજંગને હાલ નહીં બચાવી લેઉં તો તે ફાંસી જવાના ભોગેખી મારો નાશ કરવાને તઈયાર થશે.”

“યા ખુદા !” આ સાંભળી રહેમતથી મુગું રહી શકાયું નહીં અને તે તાગડતોબ પોતાની છુપી જગ્યાએથી નીકળી પોતાના બાપની રૂબરૂ થઈ સઘળો ખુલાસો પુછવા જતો હતો, પણ તેટલાં કોઈ છુપી શક્તીએ તેને તે જ્યાં ઉભો હતો ત્યાંજ જકડી પકડી રાખ્યો.

“હા, બરાબર, અને તેથી તમને હું કહુંછ કે તમારી તરફના ચાંપતા ઉપાયોથીજ તે તોપનો ઘડાકો થતો અટકશે.” ઝોહરા બોલતી સંભળાઈ.

“ઠીક, ત્યારે કાલે સહવારે દશ વાગે તું મને પાછી મળજે અને તેના સંબંધમાં મારે શું કરવું તેનો હું વિચાર કરસ—કેમકે હાલ હું ગુંચવણમાં પડ્યોછ. બધી તરફથી કમળખતી એકઠી થઈ મારી સામે ડોળા ધુરકી મને—”

“પણ આ કમળખતી કાંઈ જેવી તેવી નથીની, મેહરબાન સાહેબ, અને તેથી એનો નિકાલ તમે જેમ જલ્દી કરો તેમ બેહેતર—આહ! પણ આ કોણ? એ કોણનો મહેરો?”

“ ક્યાં ? કોણ ? ” નવાળ ગભરાઈને આસપાસ જોવા લાગ્યો.

“ આ દેવાલે ટાંગેલી તસ્વીર કોણની ? ” તેણીએ તે તરફ આંગળી બતાવીને પુછ્યું.

“ એ તો મારા બેટા નવાળબદો રહેમત—આહ ! ગરીબ ખીચારો રહેમત ! એને થોડીજ ખંખર છે કે—પણ એમ કાંય ? એ તસ્વીર જોઈ તું એટલી બધી ઉશકેરાઈ કેમ ગઈ ? ”

“ નવાળબદો રહેમત—મુશરરફખાંન, આહ ! મને હુંમ હતોજ કે ને પોતાની દેખીતી સાદાઈમાં કોઈ અમીરબદો હોવોજ જોઈએ અને—”

“ ત્યારે તું મારા બેટાને ચોલખેછ ? કેમ ? ક્યાંથી ? ” નવાળને વળી ધસ્કો પડ્યો કે રખે કાંઈ વળી નવો ભરમ કુટે અને આફતનું એકવધુ વાદળ ઘેરાય.

“ મને તેવણ સાથે ઘણીજ દોસ્તી હતી. ”

“ પણ હમણા તો તેને તું નથી મળતી કેની ? ”

“ નહીં સાહેબ, અમને છેલ્લે મળ્યાને મહીનાઓ થઈ ગયા ને એક નીચ દરજણુ અમો બેની વચ્ચે નહીં આવી મુઠ્ઠા હોતે તો અમો બન્ને વચ્ચે ઠશી તુટકાટ થતે નહીં અને આજે હું કેવી સુખી હોતે ! હું તેને જાનથી જીગરથી ચાહતી’તી, ને તેની તરફ હમેશ વક્ષદાર રહેતે, જો—”

“ પેલી દરજણુની છોકરી વચ્ચે નહીં પડતે તો ? તેણીનું નામ શુંજાર હતું ? ”

“ હા, મારા મેહેરખાન. ”

“ આહ ! મારે ઠાને તેનું નામ પહેલ વહેલું નહીંજ પડ્યું હોતે તો કેવું સારું ? મારા બેટાને તેની સાથે પીછાણજ નહીં પડી હોતે તો, કેવું ઠીક થતે ? તો હું સુખી હોતે

અને આજે તારા અને સફરજંગના ઠશાળી ઠખળમાં હું નહીં હોતે?" એટલું બોલી બંને હાથે તેણે પોતાની આંખો ઢાંકી દીધી.

ઝેહોરા આંખ ફાડીને તેને જોતી બેસીજ રહી. તે બીહીધી કે રખે આ હાથ અફસોસમાં તે બીચારાનું મગજ ખમ્મી જાય.

“આહ! જે અઘોર કામને લીધે આજે હું તારા ઠખળમાં છેઉં તે અઘોર-માહુ જબુન કામ સાથે શુલઝારનાં નામને શું નિસબત તે તું નહીં સમજે. બેહેતર-હબર વાર બેહેતર થતે જો મારો બેટો તે ગરીબ દરજણને પસંદ્યોજ હતો તો, પણ તેમનો મેળાપ તોડવા હું-હું-હું એક ખુ—”

તે ભયંકર બોલ આખો રહેમતથી નહીં સાંભળી શકાયો, કુમકે, હજી નવાખનો વાક્ય પુરો થાય તેટલાં તો તે બેશુદ્ધ થઈ જ્યાં ઉભો હતો ત્યાંજ તુટી પડ્યો.

પ્રકરણ પદ મું.

સત્યાનાશીની શરૂઆત.

જવાન રહેમત પોતાની બેશુદ્ધીમાંથી હોશમાં આવતાંજ તેણે પોતાને બીલોરી ખંગલીમાં જમીનપર પડેલો દીઠો; સાંજ પડી ચુકેલી હોવાથી ત્યાં સઘળે અંધારૂં થઈ રહ્યું હતું. તે ઉઠીને ઉભો થયો અને તેજ વખતે તેનાં મગજમાં ધસી આવેલા વિચારને કાંધકે શાંત કરવા ત્યાંજ એક ખાંકપર તે બેઠો. તેને એટલી બધી ભયંકર બાબતોપર વિચાર કરવાનો હતો, કે પહેલી ઠથી હાથ ધરવી તેની તેને સમજ પડી નહીં. પેલા જલસાવાળા ઓરડામાં તમામ અંધારૂં છવાઈ રહેલું હોવાથી તેણે બાણ્યું કે હાલ ત્યાં

કોઈજ હતું નહીં, અને તેની એમખી ખાતરી થઈ કે ત્યાંની તેની હાજરીથીજ કોઈજ વાકેફ થયું હોવું ન જોઈએ, કેમકે, તેમ હતે તો તેને ત્યાં કોઈ પડી રહેવા હેતેજ નહીં. તેનાથી ત્યાં બેસી શકાયું નહીં એટલે તે પોતાના ઓરડાના એકાંતવાસમાં જવા ઉઠ્યો. દાદરપર ચઢતાં ઘડિયાલ કાઢી તેણે જોયું તો છ વાગી ગયા હતા; તે જ્યારે ખીલોરી બંગલીમાં આવ્યો તે વખતે આશરે સાડાત્રણ થયા હતા એટલે તે બેશુદ્ધ થઈ ગયો ત્યાં સુધીની તેના બાપની ઓહોરા સાથની મુલાકાત લગભગ બે કલાક રહી હોવી જોઈએ એમ તેણે ધાર્યું, અને તેટલા માટે અડધોક કલાક તે બેશુદ્ધ હાલતમાં પડી રહ્યો હોય એમ તેને લાગ્યું.

ઓરડામાં જતાંને વાર તે ખીછાણે પડ્યો અને તે જવાન મરદાંને મઠ્ઠ એક બચ્ચાંની માફક રડ્યો-નવધાર આંસુએ રડ્યો અને તે આંસુથી તેની ગુંગળાતી છાતીને જરા રાહત મળતાંજ તે પાછો ઉઠ્યો અને ઠંડાં પાણીએ મોઢું છાંટ્યું અને જરા પીને ગળાંને બળતો ઠાકડો તેણે ભીજવ્યો, પછી પુરસીપર ગંભીરાઈથી વિચાર કરતો તે બેઠો. વિચારની પહેલી હરોડે તેને જે દુઃખ ઉપજ્યું તે એ હતું કે તેનો બાપ કાળાંમાં ઠાણું કરમ કરનાર એક કરપીણ હતો, જેની જીંદગીની દોરી એક લુચ્યા ઠગારાના હાથમાં હતી, જે દોરી જરા સરખી ખેંચાતાં તે જીંદગી નામોશીમાં ખતમ થાય તેમ હતું: વળી કાંઈ દામસર કાંઈ મતલબ સાંધવા તે રાત્રે સાઅહતખાન વકીલ તેના બાપને મળવા આવનાર હતો અને જે કરપીણ કામ તેના બાપનાં મગજપર તાવેલાં સીસાંનાં જેવી અસર કરી રહ્યું હતું અને જે કામથીજ સફરજંગના હાથમાં તેની મુંઢી સપડાઈ હતી તે કામ તેની માનીતી, તેની વહાલી, તેની નુરચરમ, તેની જીંદગીની જોત ગુલઝારના સંબંધમાં હતું એવી તેને બાણ થતાંજ

તે હેબતીને હરણુકાળ થઇ ગયો. પણ તે કામ ગુલઝારને ઠયી રીતે લાગતું વળગતું હતું? એક મહા જખુન કામ થયું હતું તે તો દેખીતુંજ હતું, અને વળી તે કામની મતલબ તેને તેની વહાલીથી વિખુટો પાડવાની હતી તે તેણી ખુલ્લું દેખાતું હતું; અને હવે જે ભયભીત ભયંકર ભયાનક સવાલ તેનાં મગજમાં ઝરપા થયો તે એ હતો કે; “ શું તે ઠરપીણુ કામનો ભોગ ગુલઝાર પોતે થઇ પડી હતી ? ”

તોભાહ ધલાહી ! એ સવાલ લાજવાખ રહ્યાથી તે ઉશકેરાઇ આંચો અને તેજ ઘડીએ પોતાના પીઠર આગળ જઇ ખુલાસો માંગવા તે ઉઠતો હતો, તેટલાંજ, એક ણીજા ખ્યાલતું ઝાંખું કીરણ તેનાં મગજના અંધકારમાં ચમક્યું. ધિમે ધિમે તે કીરણ કાંઇક જ્ઞેશ પકડતું ગયું અને એક અંધારા ગારમાં તુરતની સળગાવેલી બતી આસ્તે આસ્તે તેમાંની ચીજોને નજર સામે ખુલ્લી કરતી જાય તેમ તેનું મગજ જરા જરા ખુલ્લું થતું ગયું. ધિમે ધિમે દાસી ગુલનારનું મુન તેનાં મગજના આઇનામાં કાંઇક આકાર પકડતું ગયું;—પણ તેથી કાંઇ તેની ગુચવણ લાગી નહીં.

તે ઘણા ઉંડા વિચારમાં ઉતરી ગયો અને પછી એકાયક પોતાની ઝેઠકપરથી ઉઠી એક ફાડી ખાનારાં હેવાનની માફક ઓરડામાં આમતેમ ફરવા લાગ્યો અને આમ તેમ થોડાક ફેરા ખાઇ નાસીપાસીની એક હાય મારી તે પાછો ઝેસી પડ્યો. તેને એક વિચાર આંચો કે પોતાના બાપ પાસે દોડી જઇ સઘળા બેઠનો ખુલાસો માંગવો; વળી ણીજા વિચાર એ આંચો કે ઝોહોરાને કેઠથી શોધી કાઢી તેનાથી સઘળા ભરમથી વાકેફ થવું;—પણ આખરે એ બંને વિચારોને રદ કરી એજ સેવટપર તે આંચો કે સાઅદતખાન અને તેના બાપ વચ્ચે આજે શું મસલહત થનાર

હતી તે જાણવા અને તે સાંભળવા તેણે આઠ વાગતા સુધી અવશ્ય થોભવું.

હવે તેને આગલા હાલમાં મળેલા પેલા બે આદમીઓની યાદ આવી અને તે યાદ થતાંજ તેને લાગ્યું કે સરકારજ ખાનદાનને માથે આફતનું વાદળ એકવાર પાછું ઘેરાતું હતું, જે ફાટતાંજ માલ મીલકત, જર દોલત અને આખરૂ ઈજતની ધુળધાણી અને પાયમાલી નક્કીજ હતી, અને તેમ જો થયું તો પરીણામ શું ? પરીણામ એ કે તેનો બાપ કેદીઓની તુરંગમાં સંબડવાનો, તેની માદર અને તેની બેહુનો ‘સામેરગંજમાં’થી નીકળી રસ્તે રસ્તે રવડવાની અને તે પોતે બારણે બારણે ભીખ માંગવા જેવી હાલતે પુગી જીવપર આવી આપઘાત કરવાનો ! આ સઘળો દેખાવ તેની નજર આગળ રજુ થતાં તેનાથી અફસોસની હાય સાથે બોલાઈ ગયું કે—

“ યા કરીમો રહીમ, આ કીસમની પાપી તવંગરી કરતાં પાક ગરીબી લાખ દરજ્જે બહેતર ! ”

એમ કરતાં સાતનો અમલ થયો ! તેને જમવાની મંચા ન હોવાથી તે જમવા નીચે ઉતર્યોજ નહીં અને તેની રાહ જોઈ એક નોકર તેને બોલાવવા આવ્યો તો તેને બીમારીનું બહાણું બતાવી પાછો વાળ્યો. જેમ તેમ બીજા પોણા ઠલાક ગયો અને રહેમત નીચે ઉતરી પાછો બીલોરી બંગલીમાં પોતાની ભરાવાની જગ્યાએ છુપાયો.

તે હાલમાં હાલ બતીઓ બળતી હતી અને રહેમતને સારે નસીબે બારણું ઉઘાડુંજ હતું, પણ બારણાંની જગ્યે એક પડદો નાંખેલો હોવાથી તે હાલમાં જે કાંઈ બને તે તે સાંભળે ખરો પણ કશું જોઈ ન શકે તેમ હતું. તે ચોરડામાં

કોઈનો જોલવાનો સાદ નહીં આવતો હતો પણ આમ તેમ કોઈનાં લટાર મારવાનાં પગલાંનો અવાજ રહેમતને કાને આવ્યો. હા—અને વળી ઢાંધ ગુંગળાતાં ડચકાંનોથી અવાજ તેણે સાંભળ્યો, અને તુરતજ નિરાશીની એક હાય મારી કોઈયે કપાળ કુટ્યું હોય તેમ તેને લાગ્યું; અને તેટલાં વળી ધીમો દુઃખથી ભરેલો અવાજ નીકળ્યો કે, “યા કરીમે કારસાજ, દયા કર ! ઓ ગફ્ફાર, રહુમ કર ! ઓ સત્તાર, સેતમ કમ કર !”

તેને જાણતાં વખત નહીં લાગ્યો કે એ ગુપ્ત ગીરીયાં-જારીમાં ગુંગળાતો તેનો પેદર પોતેજ હતો, અને તે બાપ અને તેના વચ્ચે માત્ર એક પદ્ધતોજ અંતર હતો. ! તે દુઃખીનું દુઃખ તેનાથી સાંખી શકાયું નહીં અને પોતાની છુપાવાની જગ્યાએથી નીકળી તે પોતાના દુઃખી બાપને બગલગીરી કરી તેનાં દુઃખમાં શરીક પોતાને કરવાની આજીજી કરવા જતો હતો તેટલાં એક નફરે સાઅદતખાંન વકીલનું નામ પુકાર્યાથી તે જ્યાં હતો ત્યાંજ જઈડાઈને ઉભો રહ્યો.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

છુથો જમુસ-દુખતર ફરોશ !

“આહ ! તે નાપાક આયો ખરા !” રહેમત મનસે બોલ્યો, “હવે મારા પેદર અને તેના વચ્ચે શું લેદ લયો સંબંધ છે તે માલમ પડશે.”

“સલામ આલેકુમ, નવાબ સાહેબ, આજે આપણા વચ્ચે થયેલાં કરારનામાંને બરાબર બે વર્ષ પુરાં થયાંછ, અને હું ધારૂંછ કે હું બરાબર વખતસર આવી પુગ્યોછ.”

“અલેકુમ સલામ, સાઅદતખાન, મગર આપણે આપણું કામ શુરૂ કર્યે તે આગમચ મને જણાવશે કે તમોએ ધીરેલી પાંચ લાખ રૂપ્યાની રકમનો કળજે લેવા તમે પેલાં લોંચ્યાંએને મોકલવાનું કાંઈ કારણ ?”

“નવાબ સાહેબ, મેં જે કાંઈ કીધું હશે તે કાયદા મુજબજ કીધું હોવું જોઈયે. જે વર્ષની વાતપર તમે જે એક લખતપર સહી કીધી હતી અને જે ઉપર મારા કારકુને શાખ મુકી હતી તે લખતથી મને મળેલા ચોક્કસ હકોની રૂહે મેં સાવચેતીના જે ઉપાય લેવા ઘટે તે માત્ર લીધાછ, અને તે કરારનામાંમાંની શરતો જળા લાવવામાં આવતાંજ પેલા સરકારી અમલદારો ચલ્યા જશે.”

“ત્યારે તો તમે જે ચાહો તે જીલમ કરનારાં માત્ર હથ્યાર દાખલ તેઓ હાલ મારાં મકાનમાં આયાંછ, એમ કેની ? અલખત, તમે ચાહો તે તો એ નામોશીમાંથી મને બચાવી શકો.”

“સઘળું કામ કાયદાને માન આપીને કરવું જોઈયે તે સિવાય વધુ કશું હું ચાહતો નથી. ગરીબપરવર, મારા હકનું મને મળવું જોઈયે અને તેની કાયદાની મદદથીજ મારે લેવું જોઈયે.”

“તમે શું એમ ધારોછ કે હું કાંઈ દગો રમતે ?”

“નહીં, પણ તેવું કશું બને તો મારા હકો સચવાય તેથી મેં એ પગલું લ્યુંછ, પણ હવે વધુ તાહેલું ન કરતાં આપણે આપણું કામ શુરૂ કર્યે ?”

“હા, ચાલો.”

“નામવર સાહેબ, તમને બધી બાબતનું બરાબર ધ્યાન આવે તેથી થોડીક આગલી પાછલી વાત મારે તમને કહી

સંભળાવવી જરૂરની છે. હું તેને લગતાં ખતપત્ર અને ઓચિંદ્રાં મારી સાથે લાચોછ, અને થોડીક મીનીટ તમે ધ્યાન આપશો તો તમને જે અલુગમતી ખાખદ છે તેનો જરા વારમાં નિકાલ આવી જશે.”

“ચલાવો, ચલાવો, તમારે જેમ ગમે તેમ કામની શુદ્ધ્યાત કરો, મારે કાંઈ વાંધો નથી.”

“આજથી આશરે અઢી વર્ષની વાતપર, તમે નામવર કેટલીક રકમોના સંબંધમાં મારા કરજદાર હોવાથી, તમારી તે વખતની તંગ હાલતને માટે તમે મારી સલાહ પુછી હતી અને ધીજી આંપતી ઉઘરાણી કરનારા માંગનારાઓને આપવા એક ધીજી મોટી રકમ તમે ઉછીકી માંગી હતી. તે વખતે મેં તમે સાહેબ આગળ એવી દરખાસ્ત મુકી કે તમારી સુંદર રૂપાળી બેટી નુરજહાંને હાથ મારા હાથમાં મુકી તમે મને તમારો દામાદ બનાવો તો મારે તેના બદલામાં બેથી ત્રણ લાખ જેટલા રૂપ્યાની રકમ તમને ભેટ આપવી, જે દરખાસ્ત સાંભળતાંજ તમે રાતા પીજા થઈ ગયા અને મારી દરખાસ્તને તમે ધિક્કારી કાઢી, અને તમારો બેટો ઉમરે આવતાંજ માફ કરજ લરપાઈ કરવાની તમે કબુલાત આપી. તે વખતે મેં તમને ઘણાળી સમજાવ્યા કે જુવો તમારો બેટો ઉમરે આવી સઘળી જાગીરોનો તમારા ભેગો માલિક થઈ જશે તો જ્યારે હશે ત્યારે તમારી બધી માલ મીલકત અને જમીન જાગીરોની હરાજી સિવાય છુટક રહેવાનો નથી. પણ તમે તો મારીથી જુદુંજ મત ધરાવતા માલમ પડ્યા એટલે કાંઈની સુલેહભર્યાં સેવટપર આવ્યા વિના આપણે તે વખતે છુટા પડ્યા. થોડાક મહીના બાદ, એટલે આજથી બરાબર બે વર્ષની વાતપર મારા તમેપર માંગતા એક લાખ ને આલીસ હજાર રૂપ્યાની

ખાળદમાં જે રાતે તમારે ત્યાં ખાણીપીણી અને રંગરાગ ચાલતો હતો તેજ રાત્રે મેં જપતી મુકી. અજબ જેવી વાત એ છે કે તમે નામદાર વાળેવાળ કરજદાર હોવા છતાં તેવી ખાણીપીણી અને જલસાની મીજલસોપર સેંકડો બલ્કે હજારોનો ધુમાડો કરતા રહ્યા હતા—”

“પણ તેમાં મારી કાંઈ મતલબ હતી તે તો તને ખબર છે કેની?”

“હા, તેમ કીધાથી તમારી એકુ બેટીને નવાબ અલી ચાર-જંગને ગળે ઓળવવી અને ખીજીને તેને લાયકનો ફોર્મ સંધર ખીલુ શોધવા દઈ તેનેખી ઠેકાણે પાડી દેવી, અને તમારી એ મુજશુજ અને ગોઠવણ સામે મને કશો વાંધો હતોજ નહીં. તમારી તે બેટીઓના સંબંધમાં તમે જે માર્ગ લેવા ચાહો તે લેવાને તમે નામદાર એકલા મુખત્યાર માલેક હતા. પણ જલસાની તે રાતે મચેલા રંગમાં ભંગ પડ્યો. તમારા બેગમ સાહેબ સોદાગર અનવરખાંની બેસબબ અને લેદમાં ભરાયલી ધતરાજીનો કમનસીબ ભોગ થઈ પડ્યાં અને—”

“પણ તે બનાવને આપણાં આજનાં કામ સાથે નિસબતજ શું છે?”

“નહીં નામવર, કાંઈજ સંબંધ નથી; ત્યારે હું, કહેતો હતો કે તે જલસાનીજ રાત્રે મારી તરફથી ખાપટીસ્ટા નામના સરકારી અમલદારે તમારા મેહલપર જપતી મુકી. તમે મને નવાબબદા રેહમતખાં સરકરાજ પાસે તેડાવવા મોકલ્યો અને તમારા એક બેલને માન આપી તમારી ખીદમતમાં હું હાજર થયો, અને તે વખતે તમારી જે હાલત હતી તેના સંબંધમાં એક લાંખી મસલહતમાં આપણે બન્ને રોકાયા, અને જે

દરખાસ્ત મેં તમે સનમુખ પહેલે રજુ કીધી હતી તે વિશે તમે પાછો ધશારો કીધો, અને તેમાં જે એક સુધારો તમે સૂચવ્યો તે એ હતો કે મારે તમને તમારી પોતાની જામીનગીરી ઉપર જે વર્ષની મુદત માટે પાંચ લાખ રૂપ્યા ધીરવા, જે મુદત પુરી થતાં તમે તે તેની ઉપરનાં ઠેડવેલાં વ્યાજ સુધાં મને ભરપાઈ કરવામાં પછાત પડો તો તેના બદલામાં મને તમારી બેટી નુરજહાંને હાથ આપવો. મેં મારી ચગોર ચશમથી જોઈ લીધું કે એ રીતે તો તમે મને એક નીચ હથ્યાર બનાવતા હતા અને તમારી બેટીએને સરે બાજાર મુકી તેમને હાથ કોઈ સદ્ગુણ બીલ્લુએને સપડાવી તેઓની થેલીની મદદથી માફ કરજી અદા કરી મને હડધુત કરવો અને તમારો દામાદ થવાનો બેઅદબ વિચાર મારાં મગજમાં બરપા કરવા માટે મને લાત મારી તમારે દરવાજેથી હાંકી કાઢવો એવો તમારો અંદરખાનેથી જે વિચાર તે હું પામી ગયો. તમે નામવર શું એમ સમજો કે તમારી તે છુપી મતલબથી હું અજાણો હતો? અને તમને મેં ધીરેલાં નાણાંની રકમ પરનું વ્યાજ ખાંડ એ રીતે તમારે બારણેથી લાગ આવતાં ઠોકડ ખાઈ જગમાં મારી હસી કરાવવાને શું હું તૈયાર હતો, તમે એમ સમજ્યા?”

“પણ મેં તે વખતે તને ખુલ્લેખુલ્લું કહેલું યાદ છે કે મને કોઈ સદ્ગુણ દામાદ મળતાંજ હું તારું કરજી અદા—”

“હા, પણ તમે મને કાંઈ એમ તો નહીંજ કહ્યું હતું, કે માફ કરજી ભરપાઈ કરી મને ચોખ્ખું પરખાવી દેવાનો ક્યારે વખત આવી લાગે તેની તમે આતુરતાથી રાહ જોતા હતા પણ તે વખતે તમારાં મગજમાં પસાર થતા છુપા વિચારો મેં વાંચ્યા અને તમારી મતલબ સરે ત્યાં સુધી તમારા હાથમાં એક હથ્યાર જેવો નહીંજ થઈ પડવાનો મેં પકડો ઠેડાવ કીધો, અને તેથીજ તમારો

મગજમાં ખરપા થયલાં ઝેરને મારવા જેટલું બીજું કાતેલ ઝેર મેં
 મારા મગજમાં ઉત્પન્ન કીધું. સાદી ભાષામાં બોલું તો મેં તમારો
 દામાદ થવાનીજ તક સાંધી એટલુંજ નહીં, પણ મેં તમને બતાવ-
 વાળી માંગ્યું કે પૈસે ગળ્ગર પણ સાદો સાઅદતખાન કૌડી કૌડીના
 મોહોતાજ પણ મોટા લેખાતા નવાખ સાબેર-ઉદ-દલ્લા સરકારજ
 કરતાં ઘણો વધારે ભેરાવર અને પોતાના પગપર ઘણો વધારે
 મુસ્તાફ હોયો હતો, અને તેથીજ તમારા સુચવેલા સુધારાપર
 એક બીજો મારી તરફનો સુધારો ઉમેરવાની મેં જીદ લીધી અને
 તમારી તરફની ઘણીક રીકજીક અને તાણતોડ પછી તે શર્તો સાથનું
 મેં કરારનામું ઘડી કાઢ્યું, જે હાલ તમે મારા હાથમાં જુવો
 છો. એ કરારનામામાં એવો બંદોબસ્ત કીધો છે કે મારે એ
 મુદતને માટે તમે નામવરને પાંચ લાખ રૂપયાની રકમ ધીરવી,
 અને તે બાંધી મુદતની અંદર જ તમે મને એ ધીરેલી રકમ પાછી
 આપો તો તેની ઉપર એક લાખ રૂપયો બીજો બક્ષેશ દાખલનો
 ઉમેરવો, અને જ્યાં સુધી એ બન્ને રકમો આપ્યા વગરની રહે
 ત્યાં સુધી તમારી બેમાંથી એકબી બેટીના નેકા તમારે કરવા નહીં,
 અને જો કરશો તો એ બન્ને રકમનો દાવો સરકારમાં નોંધાવી
 તમારું જે કાંઈ હોય તે મારે જપત કરવું, અને જો એ બન્ને
 રકમ તે મુદતની અંદર ચા તે મુદત વિટ્યા પછી તમે નહીંજ
 આપી શકો તો તમારી બેઉ બેટીઓમાંથી એકને મારી બીજી
 તરીકે પસંદ કરવાનો મને હક્ક રહે. એ શર્તો ત્યારે આજથી બે
 વર્ષની વાત ઉપર ઘડી કાઢેલાં કરારનામાંની છે, જે ઉપર તમે
 નામવર સાહેબની સહી છે.”

“ખરું, સાઅદતખાન એ બધું ખરું છે !” મરતી વખતે
 એક આદમી બોલે તેવા અવાજથી તે ઠંગાળ નવાળ બોલ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

પાકીટ બુક.

થોડાક વખત તે બેમાંથી કોઈ કશું બોલ્યું નહીં, અને એ રીતે ત્યાં પંથરાયલી શાંત ચુપકીદીએ નવાબખદા રહેમતને, તેણે જેટલું સાંભળ્યું હતું તેટલાં ઉપર વિચાર કરવાની તક આપી; કેમકે, જે બધો વખત તે તેમની વચ્ચેની વાત સાંભળતો ઉભો હતો તે બધો વખત તે સુનો સાવજ જેવો હતો. તેનું સઘળું ધ્યાન તે બન્નેની જબાનમાંથી નીકળતા એકેએક હર્ફ ઉપર લાગ્યું હતું, એટલે તે ઉપર તેને પુખ્ત વિચાર ચલાવવાની કુરસદ થકજ નહીં હતી.

ત્યારે તે બધી વાતથી વાકેફ થતાંજ તે જવાનને ઉપજેલા ગભરાટનો વિચાર વાંચનારને કદાચજ આવી શકશે, કેમકે એક બાપની નામોશી તેણે જે એક બેટા દાખલ સાંભળી હતી તે તેનીથી નહીંજ સાંખી શકાય તેવી હતી. તેણે જોયું કે તેનો બાપ એક જબુ-નમાં જબુન અને કરપીણમાં કરપીણ કામનો કરનાર હતો, એટલુંજ નહીં, પણ પોતાની બેટીઓના સંબંધમાં એક નીચ નાલશીલરેલું કમકમાટ ઉપજાવનારું કરારનામું કરવાથી પણ તે બાકાત રહ્યો ન હતો. તેનો પીત્તો એવો ઉછળી આવ્યો કે પોતાની છુપાવાની જગ્યાએથી નીકળી તે ચોરડામાં ઘસી જઈ તે દુષ્કર કૌશ પેહરને તેનાં એ કામ માટે ઠપકો આપે અને તે નાપાક વકીલને ત્યાંને ત્યાંજ તેનાં પાપની સજા કરે ! પણ નહીં, જે થોડું ઘણું તેણે સાંભળ્યું હતું તે પરથી તેને બધું જાણવાની જુસાસા થઈ અને છેક છેડે સુધી ત્યાંજ ઉભો રહેવાનો તેણે કસદ કીધો.

“ઠીક, નામવર નવાળ, ત્યારે હવે તમારેથી મારે શાની આશા રાખવી તે પુછવાનો હવે વખત આવી લાગ્યો છે.” તે વકીલે બોલવાનું પાછું શરૂ કર્યું. “બે વર્ષની મુદત વિટી ગઈ છે અને મારું કરજ તમે અદા કરી શક્યા નથી. તેજ વખતે મારે કહેવાની ફરજ છે કે તે કરારનામાની શર્ત પ્રમાણે તમે વકીલદારીથી મારી તર્ફ વર્ત્યા છો અને તમારી બન્ને બેટીની શાદી તમે હજી કીધી નથી, ત્યારે હવે વાત ક્યાં મુશ્કેલ છે? બેમાંથી એક માર્ગ તમારે અખત્યાર કરવાનો છે: એક તો એ કે તમે છ લાખ રૂપયાની રકમ મને ભરપાઈ કરવાને તક્યાર છો? યા તમારી બે બેટીઓમાંથી મારે એકને પસંદ કરવી?”

“વકીલ, સાઅદતખાન” નવાળ બોલ્યો અને તેનો અવાજ એક ફાંસીને માચડે ચઢેલો ગુનાહુગાર તેના પગ નીચેનું ફાલકુ સરે તે આગમજ જે અવાજે પોતાનો મરતી વખતનો ચક્રાર કરે તેના જેવો હતો. “સાઅદતખાન, તારી રકમ મારીથી ભરી દેવાય તેવી હાલતમાં હું નથી. દરેક વાને મારી મતલબ ઉધી વળી મારી આશા ભંગ થઈછ. તને ખુલ્લું કરીને કહું તો જે વખતે તે પાંચ લાખ રૂપયાની રકમ ધીરી હતી તે વખતે જેવી મારી હાલત હતી તેવીજ તે આજે પણ છે. મેં મારી જગીર જમીનમાં જે સુધારાઓ કીધા તેનું પરિણામ હજી કાંઈ આપ્યું નથી; હું વળી એવી જે આશામાં હતો કે મારી નાની બેટી સલીમા નવાળ સરદાર અલી ચારજગની બેગમ થશે તેવી મારી આશા ફળી નથી અને—”

“અને ત્યારે તમે કયો માર્ગ અખત્યાર કરવાનો પસંદ કરોછ?”

“હું તારી દયાને આધારે છેઉં, સાઅદતખાન.”

“એમ છે ત્યારે તો મારી પસંદગી તમારી કચી બેટીપર ઉતરીછ તે મારે તમોને જણાવવું જોઈયે. હું ઠપુલ કંઈક કે તમો નામદારે મને તમારી બંને બેટીઓ સાથે લેળાઈ તેમના ગુણ અવગુણનું પુરતું અવલોકન કરવાની તક આપીછ, અને એ કીધેલાં અવલોકનને આધારે કહી શકું કે બાનું નુરજહાંમાં મને ઘણાક સારા ગુણો માલમ પડ્યા છે, તો જોકે તેણી વળી સદંતર ખામીથી ખાલી છે એમ તો મારાથી કેહેવાયજ નહીં. તે મગરૂર, જરા જરામાં અદેખી પડનારી, તુંદ સ્વભાવની અને અક્રુડખાજ છે. તેણીની સઘળી ચાલચલણ તેણીના ઓળખીતાઓને એવું બતાવનારી છે કે તેણીના જેવી એકને મોહોરદાર તરીકે જે ધરાવે તેણે ખરેખર મગરૂર થવું જોઈયે.”

“પણ, સાઅદતખાંન, એ સઘળી તાણાજાણી અત્રે વગર ખપની છે.”

“ઠીક ત્યારે બાનું નુરજહાંને હાલ તુરંત બાબુ મુકી, બાનું સલીમાને હાથ ધર્યે. તેણીને માટે મારે તમો નામદારને જણાવવું જોઈયે કે તમારી એ બેટી ઘણીજ સાલેસ, ઘણીજ સભયાસુ, માયાળુ દીલની, વગર તુમાખની અને મોટાઈના કશાખી ખ્યાલ વગરની છે અને જેને તેણી હાથ લાગે તેને ત્યાં ખરેજ એક સણગાર થઈ પડે તેવી છે. પણ કમનસીબે જેમ એક ધનવંતો ઉમરાવ ભીખારીને હીણે, જેમ એક મીલનો મેનેજર તેના હાથ હેઠલ કામ કરનાર મજૂરને હીણે તેમ તે મને હીણતી જણાય છે.”

“અને તેટલા માટે તારી પસંદગી મારી વડી બેટી નુરજહાંપર તે ઉતારીછ ?”

“કે જેથી સલીમાનો હાથ નવાખ સરદાર અલીયારજંગના હાથમાં નામ, જેણે કોઈ દાહાડે મારી તરફ સંજયતા બતાવવાની તસદી લીધી

નથી, બલકે જ્યાર ત્યાર મને તરછોડ કરી મારી તરફ તોછડાવથી વર્તવાની હું મેં કાળજી લીધી છે?" સામ્યદત્તખાન અડધો ધિક્કારથી અને અડધો ફતેહથી હસીને બેઠ્યો, "નામદાર સાહેબ, હવે જે વખતની આતુરતાથી હું રાકુ જોતો હતો તે વખત આવી લાગ્યો છે. મારે સાબરગંજના સરકારાજ ખાનદાનના નવાબ સાબર -ઉદ-દઉલાને દેખાડવાનુંજ રહ્યું છે કે જેને તે પોતાના મેહેલમાં મુલાકાતે મળવા આવનાર દાખલ જેમ તેમ લેઈ ચલાવતો હતો તેને આજે દામાદ તરીકે તેણે કબુલ રાખવોજ પડશે; મારે નવાબ સરદાર અલી યારજંગને શીખવવાનુંજ હતું કે જેને તે દોસ્ત કહેવાને સુગાતો હતો તેને આજે હરીફ તરીકે જોઈ તેને શરમાવું પડશે; મારે તે મોટાઈમાં મરી રહેલી ખાનું નુરજહાં સરકારાજને ખાતરી આપવાનીજ હતી કે જેની સાથે હસી બોલીને વાતચીત કરવાનું પોતાના દરજ્જાથી તે હલકું સમજતી હતી તેને આજે તેણીની પોતાનીજ પંકતીના એક તરીકે તેણીએ ગણવોજ પડશે; અને તે સુંદર સજ્યાસુ સાલેસ સલીમાને મારે જણાવવાનુંજ હતું કે જેને તે દુરના એક પીછાણવાળા તરીકે મુતલગ મચક નહીં આપતી હતી તેને પોતાના ખાવીદ તરીકે તેણીએ કબુલવોજ પડશે."

"નહીં, નહીં-નહીં-ઓ નહીં. સામ્યદત્તખાન, જેણે તને કશું દુઃખ નહીં દીધેલું તેનાં સુખનું એમં સર્ચામ સત્યાનાશ ના કાઢ! તને કીના લેવો હોય તો મારીપર લે. લે ગમે તો મારાજ મેહેલમાં મને ઠોકરે માર, ને તને મારા ચાલથી ચઢેલાં જનુનને જોશ લે મારાં સર પર ઉતાર! પણ ખુદા ખાતર સલીમાને ગયાવ. સલીમા તને ચાહતીજ નથી.-"

"અને તેથી જો ધિક્કાર તે મારે માટે ધરાવેછું તે માટે ખામુખા તેણીને સજા કરવા તો તેણીને હું પરણવા માંગુ છું." તે હયવાન હસીને

ખોલ્યો, “ હવે આપણને વધુ વાત કરવાની કરી રહી નથી, નામવર સાહેબ, હું કાલે જપોરે હ્યાં આવીશ, જ્યારે ઉમેદ છે કે ખાનું સલીમા મને પોતાના ખાવીંદ તરીકે કબુલ રાખી માન આપશે.”

“ અને પેલાં સરકારી માણસો ? ” નવાળે મરતે જેવે સાદે પુછ્યું.

“ તેમનો જાપ્તો લગન થાય ત્યાં સુધી તો ચાલુજ રહેશે.” એટલું બોલી તે વકીલ ચોરડો છોડી ચાલીજ ગયો.

“ ઓ ! મારા ખુદા-મારા ખુદા ! ” એટલુંજ બોલી નવાળે જોરથી પોતાનું કપાળ કુટ્યું અને ત્યાંથી તે પણ ચાલી ગયો.

નવાળ ગયો કે થોડીક મીનીટ પછી રહેમત પોતાની ભરાવાની જગ્ગેથી નીકળી તે ચોરડામાં ગયો અને આસ્તે આસ્તે વિચારમાં ને વિચારમાં એમકું કદમ ભરી તે બહાર નીકળતો હતો તેટલાં એક ખામુની તેમણેપર પાણીનો એક કુંજો તેની નજરે પડ્યો, જે જોતાંજ તેને ક્યારની લાગેલી ખાસની યાદ આવી અને તે છીમાવવા તે તેમણે આગળ ગયો. કુંજમાંથી પાણી ભરીને ગ્લાસમાં તે રેડવા જાય તેટલાં તેને જણાયું કે તેના પગ કાંઈ ચીજપર પડ્યો હતો. તુરતજ ગ્લાસ અને કુંજો મુકી દેઈ તે વાંકો વળ્યો તો તેના પગ તળે દળાયેલી ચીજ એક પાકેટ બુક હતી એમ તેને જણાયું; તે તેણે ઝટ ઉઠાવી લીધી. તેણે જોયું કે તે પાકેટ બુક ઉંચાંમાંની અને રૂપેરી ચાંપવાડી હતી. જે ચાંપપર ઉરદુ હરદે કોતરેલું સાઅદતખાનનું નામ તેણે વાંચ્યું.

તે વાંચતાંજ તે ચોંક્યો-જાણે એ પાકેટ બુકમાંથી શું એક ભરમની ચાવી તેને હાથ લાગવાની હોય તેમ તે ચોંક્યો અને તેજ તેમણે આગળ એક ખુરસી ખેંચી તે બેઠો અને ધીમેથી તે પાકેટ બુક ઉઘાડી તેનાં પાણાં ફેરવવા લાગ્યો. તેણે તેમાંથી

મળેલાં ઘણાંક કાગળો તપાસ્યાં પણ, તે સઘળાં નકામાં હતાં. આખરે તેના હાથમાં એક કાગળ આવ્યું જે તેણે ઉખેડતાં તેમાંનું લખાણ કોઈ અખલાને હાથનું લાગ્યું અને તે કાગળ ખી જાણે ઘણું અચલનું હોય તેવું ખરાબે હાલ થઈ ગયું હતું. તેણે તેની થોડીક લીટી વાંચી કે તે ચોકચો. તેનું આખું તન બદન ધ્રુજ રહ્યું અને તેના શ્રીક્ષ્ણ ચહેરાપર રતાશ ચઢી આવ્યો. તેણે તે કાગળ જે ઘણું લાંબું હતું તે ફેરવીને તે લખનારનું નામ જોયું તો, યા ખુદા! તેની નજરે શું ભરમ ખુલી ગયલો જાહેર થયો! પણ એમ ઉસકેરાઈ ન જતાં તે પાછો શાંત થયો અને તેણે આખું કાગળ વાંચવા માંડ્યું અને જરાવારમાં તેની આંખનાં પાંપણ ભીંગાઈ ગયાં અને ઘોર જેવાં બે આંસુ તેના ગાલપરથી ગળડી પડ્યાં. તેના હોઠ કાંઈ છુપી લાગણીને મારે ધ્રુજવા લાગ્યા અને તેની છાતીમાં ઉભરી આવેલું એક જોરાવર ડચકું તે જેમ તેમ સમાવી શક્યો.

આખરે તે કાગળ તે વાંચી રહ્યો અને તેની સંભાળથી ઘડી કરી તેણે તેને પોતાનાં ખીસામાં ઠેસવ્યું અને પાકેટબુક પાછી જેમની તેમ બંધ કરી જમીનપર નાંખી તે ચાલતો થયો.

જેવો પોતાના આરડામાં જવા તે દાદર ચઢતો હતો તેવો એક નફરે તેને ખબર આપી કે તે બેગમ સાહેબે તમો મેહરબાનને કેહેવડાવ્યું છે કે આજે રાતે કોઈની વખતે એક અડધો કલાક તેવણને મળી જવું.”

“ઠીક છે, હું હમણાં જ જાઉં છું” એટલું બોલી તે દાદર ચઢી પોતાના આરડાને બદલે બેગમ સાહેબના આરડા તરફ ફર્યો અને જરા વારમાં તે પોતાની માદરની રૂબરૂ જઈ ઉભો રહ્યો.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

મા દીકરાની મસલહત.

બેગમ બઢુલબાહાર જેને ખેડેલી અમે વાંચનાર સાથે ઓળખાવી હતી તે આજની બઢુલબાહાર હતીજ નહીં અને હોય તો તેનામાં એટલો ફેરફાર થઈ ગયો હતો કે તેને ખેડેલી નજરે જોતાં તે ઓળખાઈ શકેજ નહીં. એ બે વર્ષની મુદ્દતે તેના ચહેરા અને તનબદનપર ઘણીજ માઠી અસર કરી હતી. હાલ તેના ચહેરા તદ્દન ક્ષિષ્ણ અને લેવાઈ ગયલો હતો. તે પરનું આભ-તાબ સમુળગું નાશ પામ્યું હતું. તેણીનું તન કજરાયલું, કુમળાયલું અને કાંવલું બની રહ્યું હતું. તે જો કે હાલ ઓગણચાલીસની ભરતીમાં આવી પુગી હતી, તેટલામાં તેણીનાં માંથાપર કાળા કરતાં ઉજળા વાળ વધારે દીસ્તા હતા, અને જો કે તેણીના મોતી જેવા દાંતોની કળી બંધ હાર હજી જેમની તેમ હતી તોપણ તે પોને હતી તે કરતાં વધુ ઘરડી દીસ્તી હતી અને તે હંમેશ હરઘડીએ કાંઈ છુપી ચીંતાથી ખવાઈચવાઈ જતી હોય તેમ જથુકની દલગીર દીસ્તી હતી.

તેણીને આ વારતાના તખ્તા ઉપર અમે પેહેલી રજુ કીધી હતી તે વખતે જે ઓરડામાં તે હતી તેની પાસેના નાના ઓરડામાં એક સોફાપર અઢેલાઈને તે હાલ બેઠી હતી. નવાબજાદા રહેમતને પોતાની સનમુખ આવી ઉભો રહેલો જોતાં તે જરા હસી અને બોલી-“ બેટા રહેમત, મારી મરજીને આટલું ઉતાવળે માન આપવા માટે તારો હું ઉપકાર માનુંછ, બેસ-અને થોડીક ઘડી આપણે વાત કર્યે-કેમકે મારી ખાતરી છે કે આપણુ બંન્નેને છાતી ખોલી એકમેકને ખુલાસો કરવાનો હાલ વખત આવી લાગ્યો છે; પણ, ઓ ખુદા !

તારો ચહેરો કેવો ઝનુની અને ચીરડાઉ લાગેછ ! શું કાંઈ એવું ખુરું બન્યું'છ કે—”

“તમને એકદમ બધું વિસ્તારીને હું કહું એમ તો બનેજ નહીં, અને જે મારે રહેવું છે તે થોડા બોલમાં સમેટી લેવાય તેવુંબી નથી.”

“ત્યારે તો બેસ, રહેમત, રહેમત બેસ; હું આજ મહીનાએ થયા તને બોલાવી એક ચોક્કસ બાબતમાં તારી સાથ વાત કરવા તડપી રહી હતી, પણ મને તેમ કરતાં આંચકી એટલીજ લાગી, કે રખે મારા તે ખુલાસાનો તું કાંઈ જુદોજ અર્થ ઉઠાડે. હવે મારેથી તે ઢીલ તામોશ થઈ શકતી નથી અને તે ચોક્કસ બાબત જે સાથ તને લાગેવળગેછ, તેમજ, જેમાં તારી બેઠેન સલીમાનો પણ અંગત લાભ સમાયલો છે તે વિશે તારી હું સલાહ માંગું'છ.”

“મારી બહાલી ગાદર, જે રીતે તમે મારી બેઠેનો અને મારી તર્ફ વરતતાં આયાં'છ, તે જોતાં તમે અમારે માટે જે કાંઈ કહો, જે કાંઈ બોલો તેનો ઉલટો અર્થ અમોથી ઉઠાડી શકાયજ નહીં. નુરજહાંને માટે હું કાંઈ કહેતોજ નથી; કેમકે તે મારી તરફ કશીબી માયાળુ લાગણી ધરાવતી માલમ પડીજ નથી, પણ સલીમા અને મારી તરફથી જો હું કહું તો આ બે વર્ષના અરસામાં તમારામાં જે દુઃખદાયક ફેરફારો થતા રહ્યા'છ તે માટે અમે બંને હયરાન છીએ. અમે તમારી આગળ દોડી આવી તમારાં દુઃખમાં શરીક બની તમને દિલાસો દેવાને ક્યારના વિચાર કરતાં હતાં, મગર, તમેએ શોધેલો તમારો એકાંતવાસ અમને એટલો તો પાક-એટલો તો પવિત્ર લાગ્યો કે ત્યાં અમારાં અપવિત્ર અને નાપાક કદમ લાવતાં અમે અચકાયાં.”

“હું તારી ક્ષેપાનમંદ છું, દીકરા રહેમત, અને તારી આટલી બધી મારી તરફની દિલસોજલરી લાગણીને માટે તમે બંનેનો ઉપકાર

માનુંછ, પણ તમે લાઇ-બેડેન ક્યાં સુખી છો? તને અને તારી હમશીર બેડેન સલીમાને તે ક્યાં ચયન છે? અફસોસ! અફસોસ!! કે સરકરાજ જેવાં પુરાણાં ખાનદાનની આજે આ ગતી છે-ત્યાં ઉગતી એકે એક સુખની કળી હજી તો આખાદાનીના તાપથી ખીલીને મોટી થાય તેટલાંજ તેને કચડી નાંખવા પાછળ કોઇ ખુરી મતીનો દેવ પુઠે લાગ્યો હોય તેમ લાગેછ!”

“જેલાં ત્યારે માનવંત માદર, મને તારાં પોતાનાં દુઃખથી વાકેફ કર”

“નહીં, રેહેમત-આપણે જેલાં તારી ને તારી બેડેન સલીમાને લગતીજ વાત કર્યે,” બેગમ બોલી “તે ખીચારી આપણી નજર સામે જુરી જુરીને મરેછ અને તેણીની તરફ મદદનો એક હાથ વટીક લાંબાવવાની કોઇની હીંમત ચાલતી નથી, તેમ કરવાની બાણે કોઇની મરજીજ નથી અને મરજી હોય તો તેમ કરવાની તેઓમાં શક્તીજ નથી, એ સઘળું શાથી? તે નવાળ સરદાર અલી યારજંગને ચાહેછ અને નવાળ તેને ચાહેછ, તો પછી તેમને એક કરવામાં અટકાવ શાનો હોય? સલીમા એ મુજબ સખડીને સુકાઈ સોહિરાઈ બચછ તે બણ્યા છતાં નવાળ યારજંગ અત્રે આવતો કેમ નથી? અને જ્યારે તેનાં કદમ એ રીતે રોકાયલાં રહ્યાંછ, જ્યારે એ રીતે તેને આવતો બંધ પાડયોછ ત્યારે હું જોઈ છ કે પોતાના પૈસાપર મુરતાક બનેલો એક, દપક દપક સાબરગં-જમાં દોડી આવતો હીસેછ. હું પેલા સાઅદતખાન વકીલને માટે-”

“આહ! તે લુચ્છો, ચોર, નાપાક, બદકાર બદ-”

“અરે-અરે એ શું?” બેગમ, રેહેમતને છુટેલું આચીંતું ઝનુન બોધ ગભરાઈ ગઈ અને તેને અટકાવી તેણીએ પુછ્યું “તું તેને ગાળી આપેછ એટલે તેનાં ખૂરાં ફેલથી તું માહીતગાર હોવો

જેઠાએ. તે તારા બાપ તરફ યા આપણાંમાંના કોઈ તરફ ઘણાજ ધીક્કાર ધરાવેછ તેની તો મને ખાતરી છે. હું ંહેમી નથીજ પણ મને કાંઈ એવી બશારત—”

“અને, માદર, જો તમને સાઅદતખાન વકીલના સંબંધમાં કાંઈ ખુરી બશારત થતી હોય તો હું કહુંછ કે તે બશારત તદ્દન સાચી છે. સમજ, મારી બહાલી માદર, કે સામેરગંજ ઉપર પાછી જપ્તી આવીછ અને સરકારી અમલદારો—”

“ઓ! ત્યારે મને મળેલી ખબર ખોટી નથી! મારી એક દાસી મારી આગલ બોલી કે બે વર્ષની વાત પર તે અલાગણી રાત્રે જે બે અમલદારોને તેણીએ મેહેલમાં જોયા હતા, તેઓ આજે પાછા આયાછ, અને તે સાંભળી મેં મહીનાઓ સુધી રાખેલી ચીંતા એકાએક મારી છાતીમાં પાછી ઉભરી નીકળીછ, અને ત્યારેજ માફ મન થયું કે મેં ઘડી ઘડી તારી સાથની મુલતવી રાખેલી મુલાકાત હવે મારે કરવી. મને કહે, રહેમત, કે તારા બાપની હાલતની તને કાંઈ ખબર છે? તેનો કાંઈ ઇલાજ થઈ શકશે? એ કામ સાઅદતખાનનુંજ છે? અને તેમ જો હોય તો તેનો અંજામ શું આવશે?”

“આહ! આ છેલ્લો સવાલ તો હું પોતાને એક ઘડીમાં સો વખત પુછુંછ, પણ મને તેનો જવાબ કશો મળતોજ નથી.”

“જેટલું તું બાણતો હોય, રહેમત, તે બધું મને કહે-હું તને કરગરીને કહુંછ કે મને દરેકે દરેક વાતથી વાકેફ કર. મારાં પોતાનાં અગાધ દુઃખ વચ્ચે હું તારામાં થતા જતા ફેરફારો માટે બેહરકાર નથી રહી, પણ તેનું કારણ તારીથી માંગવાની હીંમત મને આજ સુધી નહીં થઈ. મેં ધાર્યું કે મને તારો વીસવાસ સોંપી તારૂં દુઃખ મારી આગળ કહી તને મારા હીલાસાની

જરૂર હોતે તો તું ચાત્રી ચલાવીને મારી આગળ આવ્યા વગર રહેતે નહીં અને તું કાંઈ આજે બચ્યું નથી એટલે તને ઘડી ઘડી તારે લગતી બાબતમાં છેડછેડ કરવાનું મેં દુરસ્ત ધાર્યું નહીં. તારી બેઠેનનાં દુઃખનું કારણ તો મેં નજરે જોયું છે, જાણ્યું છે અને સાંભળ્યું છે, પણ તું તો કાંઈ એવાં દુઃખનો ભોગ થયેલો લાગે છે, તું તો કાંઈ એવી ફીકરનો ખુરાક થયેલો દીસે છે કે ગમે તેટલી અટકળો કરતાં તે મારાં મગજનાં ઠક્કસમાં નથી સપડાતું; અને મને જો તું તારા વીશ્વાસમાં લેવા લાયક ધારતો હોય તો આવ મને સઘળું કહી દે, પણ એટલું યાદ રાખજે ફીકરા, કે હું તારી ઉપર કાંઈ માદર તરીકેની સત્તા ચલાવતી નથી, હું તારી દીલસોજ ખચરખવાહ છું—”

“ ને હું જી ભવિષ્યમાં તમને તેમજ ગણી તમારી તરફ તેમજ વરતીશ, માદર અને મને લાગે છે કે મારે તમારી સલાહની ઘણી અગત છે. મને જી લાગે છે કે મારા દીલમાં વહેતો દુઃખનો રોગ તમારા કાનમાં રેડવાથી મારા જીવને ઘણીજ કળ વળશે, પણ પહેલાં તો મારાં વહાલાં માદર, ” તે તેણીની આગળ ખુરસી તાણી બોલ્યો. “ પહેલાં તો મારે તમને ચેતવવાં જોઈએ, કે તમે એક ભયભીત આકૃતના ઉંઝરપર ઉભાં છો—અને તમારે અનેક ચોંકાવનારી ખબરો સાંભળવી છે. ”

“કાંઈ નહીં, કહે, રહેમત, કશુંજી છુપાવ્યા વગર બધું કહે, તું જે કહે તે સાંભળવા તૈયાર—”

“ નહીં, નહીં, હું નહીં ધારતો કે જે હું કહેનાર છું તે સાંભળવાને તમે તૈયાર હોવ, કેમકે તમારી અટકળની સીમા ગમે તેટલી બેહદ હોય તોજી જે આકૃત તમારાં સરપર એક નાનુક વાળથી ટીંગાધને ઉભી છે તેનો તમને ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે. ”

“ એવું-એટલું બધું તે શું છે રહેમત ? ” ગમે તેટલી હીંમત રાખ્યા છતાં બેગમે ગભરાઇને પુછ્યું.

“ ગુનાહ, ગંભીર ગુનાહ—કરપીણ કાળાંમાં કાળું કરમ—”

“યા ખુદા! એ હું શું સાંજળું છું? તે ગુનાહ-તે કામ કરનાર કેાણુ?”

“ કેાણુ ? કેાણુ પુછો છ ? મારો પેદર અને તમારો ખાવીંદ ! ”

“ હયા, હયા, એ રાસ્તીના રાહનુમા, મારીપર હયા કર ? ”

અને આટલું બોલી, બેગમ જે રહેમતનું બોલવું ધ્યાનથી સાંભળવા ઉઠીને બેઠી હતી તે પાછી જોર સમેત સોફા પર પડી.

પ્રકરણ ૬૩ મું.

બેદી ઇશારો.

ત્યાં શાંત ચુપકીદી પંથરાઈ રહી.

“ રહેમત, કહે, કહે—મને બધું કહે—પહેલો આંચકો હવે સમી ગયો છ અને તું જે કહે તે હીંમતથી સઘળું સાંભળવાને હવે હું તૈયાર છેઉં—પણ ખુદા ખાતર મને બધુંજ કહેજે—કાંઈ છુપાવતો ના. ”

“ હા, હું તમને બધુંજ કહીશ, અને લાયક છે કે તમે બધુંજ જાણો. તમે તમારી યાદદાસ્તને પાછી તાજી કરી બે વર્ષની વાત ઉપર બેંચી જશો તો—”

“પણ તે રાતની યાદ તો મારાં મગજમાં ધગધગતા અંગારની માફક તાજી તમતમતી છે. ત્યારે શું તારાંબી દુઃખની શરૂઆત તે રાતથીજ થઇછ ? ”

“ નહીં, માદર, રાતથી નહીં પણ તે દીવસની સહવારથી; અને એમણી મારે બોલવું નહીં જોઇએ કે તે સહવારથીજ મારા

સંતાપની શરૂઆત થઇ, કેમકે, તે સહવાર પછીના તો ઘણા દીવસ મેં સુખમાં-ઘણાંજ મીઠાં મધુર સુખમાં-”

“ આહ ! ત્યારે તો તારીબી કહાણી કોઇ પ્યારનીજ દીસેછ, પ્યારની, પણ નિરાશ થયલા પ્યારનીજ હોવી જોઇયે. ”

“ હા, મેં ચાહીછ અને ખુદા શાહેદ છે કે મેં કેવા પ્યારથી તેને ચાહીછ અને આજેબી ચાહુંછ. ”

“ કોણ-તે કોણ હતી, રહેમત ? ”

“ તમને યાદ છે માદર કે તે દહાડે સહવારે તમારી આગળ એક દરજણની છોકરી-”

“ ઓ ખુદા ! એ તું શું બોલેછ ? ” બેગમ શીકરી તો પડી ગયલી હતી પણ દ્વાં વધુ ફિક્કી મારી જઇ તે બોલી અને તેટલો સવાલ પુછતાંજ તે ઘણીજ ઉશકેરાઇ ગઇ, “ હા હા, મને તે યાદ છે, બોલ, આગળ બોલ. ”

“ તે કેવી ખુબસુરત, કેવી નરમાશવાળી છોકરી હતી તેનું તે મને તે વખતે કાંઇ ભાન હતું ? ”

“ હા-હા, ને તેં તેને જોઇ કે ? ”

“ હા, મેં જોઇ ને જોઇ તેવીજ તેને ચાહી. ”

“ તેનું નામ-તેનું નામ ? ”

“ શુલઝાર કરીમ. ”

બસ આટલું સાંભળતાં બેગમની હીંમત તુટી ગઇ અને કપાળ-પર હાથ અક્ષાળી તે સોક્ષપર પાછી પટકાઇ પડી-પણ પછી તુરત શુદ્ધી ઠેકાણે રાખી તે બોલી-

“ રહેમત, આજે જાણે તું રોજે કયામતે તારા પેદા કરનાર પાક અલ્લાહની રૂબરૂ તું ઉભો હોય તેમ પોતાને હાલ ઉભેલો સમજી મને જવાબ દે કે શુલઝાર-વે શુલઝારની નેકીના તારા લોભની

કુરુખાનગાહ પર તેં લોગ તો નથી આપ્યો? તે પાક છે કે-
સાફ છે કે? સાચું કહે-રહેમત-અને સાચું કહી મારા આશિષ
લે ચા જુહું બોલી મારા શ્રાપ લે. ”

“ ગુલઝાર, આજની ઘડી સુધી પાક અને નિરદોષ છે ! ”

“ તું ઠસમ ખાઈને કહેછ, રહેમત ? ”

“ હું ઠસમ ખાઈને કહુંછ, માદર. ”

“ ત્યારે તો ખુદ તારૂં બહું ઠરે ! ” આટલું બોલતાં તેણીની
આંખોમાંથી હહહહ આંસુ ગળડી પડ્યાં અને પોતાના બેટા આગળ
તે અબલા ગુંઠણમંડયે પડી અને તેના હાથો લઈ પોતાની આંખમાં
ઢાળ્યા અને તેમનું હેતથી ચુંબન કીધું.

“ બોહ ! રહેમત, તે ખીચારી છોકરીની ઇજત તેં સલામત
અનામત રાખીછ તેને માટે તારો ઉપકાર માનુંછ. ” અને એકવાર
ફરીથી તેના હાથોને ચુંબીનેા પ્રસાદ ચખાડી તે ગુંઠણપરથી ઉઠી
પાછી સોફાપર બેઠી અને આંખે હાથ ઢાંકી હઇ જરજર રડી.

જેમ હમ્મેશ બને છે તેમ તે ધોધમાર આંસુઓથી બેગમની
છાતી ખુલાસો પામી; તેણીએ આંખોપરથી હાથો કાઢી નાંખ્યા
આંસુ લુછી નાંખ્યાં અને રહેમતના ચહેરા સામે એવી રીતે તે
ટીકતી બેઠી કે તે જાણે વિચાર કરતી હોય કે જે ચક્રાર આજે
તેણીએ કરવાનો હતો તે ચક્રાર રહેમત આગળ કરવામાં તે કાંઈ
ખોટું તો ન કરતી હોય? બેગમની આ ડામાડોળ હાલત રહેમત
ચેતી ગયો અને તેથી ધીમે સાદે તે બોલ્યો, “ માદર, તમારે
લગતો કાંઈ ખુલાસો તમો મારી આગળ કરવાનો કાંઈ કાચો
પાકો વિચાર રાખતાં હોવ તેમ મને લાગેછ; તેમ જો હોય તો
ખાત્રી રાખજો કે તમે જે કાંઈ મને વિશ્વાસથી સોંપશો તે હું
વિશ્વાસથીજ સંભાળીને સાચવી રાખીશ, ખસુસ કરીને જ્યારે

હું પોતે જરાળી આંકોશ રાખ્યા વગરનો તમામ સાચો ખુલાસો તમારો આગળ કરનાર છું.”

“સાંભળ ત્યારે રહેમત—અને ધ્યાનથી સાંભળ, કેમકે જે વાત હું તને હાલ કહું છું તે પહેલાં તો તને આપણે જે બનાવ પર બોલ્યે છ તેની સાથે કશોળી સંબંધ ધરાવતી લાગશે નહીં, પણ જે પાછળથી ખરેખર તને ઘણીજ ઉપયોગી માલમ પડશે.”

“ઠીક છે, માદર, તમને જે કહેવું હોય તે હવે શરૂ કરો, હું ધ્યાનથી સાંભળું છું.”

પ્રકરણ ૬૪ મું.

કુટેલો ભરમ-તુટેલો ભેદ.

“થોડાંક વર્ષની વાત ઉપર, રહેમત, નિઝામ સરકારની સલ્તનતમાંનાં એક ઉંચ ખાનદાનમાં એક જવાન નાજનીન મોટાં માતખર મંડળરૂપી આસમાનમાં એક સેતારા મિસાલ પુંજતી હતી. તેણી ખુબસુરત અને કેળવાયલી કહેવાતી હતી, અને જો એક નાજનીનની પુઠે લાગેલાં વખાણનારાઓનાં ટોળાંથી તેણીની ખુબસુરતી અને સ્વભાવનું માપ થઈ શકતું હોય તો તેણીને માટે મંડળમાં જે ચક્રચાર થઈ રહી હતી તે કશી પણ સરાહવાત વગરની હતી એમ નક્કી માનવું. જો કે તે સલ્તનતમાંના ભારી હબદબાવાળા માલેતુબર માતખરો તેણીના હાથને માટે તડપી રહ્યા હતા છતાં તેઓમાંથી કોઈને પણ મચક ન આપતાં તેણીએ પોતાનો જવાન પ્યાર એક ગરીબ નિરાધાર નાવારેસ જવાનને સંપુરક કીધો હતો. તે જવાન તેણીના પેદરનો અંગત મુનશી હતો. તે ઉંચ ખાનદાનની નાજનીન અને તે નાવારેસ

જવાન એકમેકને જાનથી જીવથી આહવા લાગ્યાં અને તે બાગે
 બેઠેસ્ત જેવાં સુખમાં તેઓ પોતાનું લાન જીવ્યાં, તેમનું ડહાપણુ વા
 ઉપર વખાતું થયું અને તેમનું શાણપણુ સુકાઈ ગયું. તેઓ છુપાછુપ
 એકમેકપર નિસાર હતાં, કોઈને પણ તે વાતનો સનસારો વટીક
 ન હતો, અને તેઓ જાણતાંજ હતાં કે તે નાજનીનનાં માદર પેદરની
 મરજીથી તેઓ એક થાય એ આસ્માન અને જમીન સાથે મળવાં
 જેવું મુશ્કેલ—ખડકે નહીં અને તેવું હતું; એટલે શાદી જેવા
 પાક પવીત્ર શબ્દનો ઇશારો વટીક તેમને ન થયો, અને જ્યાં
 સુધી એક આકૃત તેમની સામે ડાળા ધુરકતી આવીને ઉભી રહી
 નહીં ત્યાં સુધી મસ્ત મોહબતના દિલકશ ખાળમાંથી તેઓ બન્ને
 જાગૃત થયાં નહીં. તે ડાળા ધુરકતી આકૃત એ હતી કે તે જવાન
 નાજનીન માદર થવા જેવી હાલતમાં આવી પહોંચી હતી ! જેવી
 તેણીને તેની હમેલદાર હાલતની માહિતી થઈ કે તેણી પોતાનાં
 માદર પેદર આગળ દોડી ગઈ અને તેમના પગ પાસે પડી સઘળી
 વાતનો તેણીએ ચક્રાર કરી દીધો. તેમ કીધાથી તેણીએ એવી
 આશા રાખી હતી કે એ શરમમાંથી તેણીને છોડવી નામોશીમાંથી
 પોતે બચવા તેઓ તેણીને તેણીના આશક સાથે તુરત પરણાવી આપશે,
 પણ, તે ચક્રારથી ઉપજેલા તેમના ગભરાટનું, તેમના ગુસ્સાનું
 અને તેમના ધિક્કારનું પુછવુંજ શું ? તુરતા તુરત આંપતા ઉપાયો
 લઈ સરકારમાં વગ પહોંચાડી તે જવાનને કોઈ સરકારી નોકરી
 અપાવી કેથે મોકલી દેવામાં આવ્યો, અને તે જવાન અબજાને.
 વખત આવી લાગતાં, હમેલથી છોડવવાની અતી ખાનગી અને સંભા-
 ળથી સઘળી તૈયારી તેઓએ કરવા માંડી. તેઓએ તેણીના પેદરની
 જાગીરના ઠરીમ નામના મરહુમ કારભારીની વિધવાને પોતાના વિશ્વા-
 સમાં લીધી અને તેણીને મકાતે તે જવાન અબજાએ એક બાળક

બેટીનો જનમ આપ્યો અને તે બાળક બેટીને ઉધારી મોટી કરવાનું કામ તેઓએ તે વિધવાનેજ સોંપ્યું. તે જવાન અબજાના પેદરે એક વકીલ સાથે—જે વકીલનું નામ હું આજ સુધી જાણુવા પામી નથી તેની સાથે—તે વિધવાને દર હકતે કાંઈ ચોક્કસ રકમ પુગાડવાનો બંદોબસ્ત કીધો પણ તેને વટીક ખરી વાતથી માહિતગાર ન કીધો હતો. તે બાળક બેટીના જનમ પછી ચાર વર્ષે તે જવાન અબજાને નિઝામ સરકારના બોહોળા મુલક-માંના એક માલેતુબર અને મગડૂર નવાબ સાથે જળરદસ્તીથી પરણાવવામાં આવી—”

“માદર” તેણીનો હાથ પકડી તેણીને આગળ બોલતી અટકાવી તેણીના ચહેરા સામે ટીકીને રહેમત બોલ્યો, “તમારું દિલ હું દુઃખવતો હોવું તો મને માફ કરજો, પણ, આ વાતનાં પેટામાં શું છે તે હું સમજી ગયો.”

“મારી, કાંઈ એવી મતલબ હતીજ નહીં, રહેમત, કે તું નહીંજ સમજી જાય,” શરમથી નીચી મુંડી કરી બેગમ બોલી “એમ ગોલગોલ વાત કરવાની મારી મતલબ એટલીજ કે મારી, લાજ તારી સનમુખ ધીરે ધીરે ખુદશી કરવી અને તને વાકેફ કરવો—”

“અને મને વાકેફ કરવો—જો કે તે વાકેફગી મારે માટે ગમે તેવી ચોંકવનારી—મને હેબતાવનારી—મને અચરતીમાં ગરકાવ કરનારી નિવડે તોખી મને વાકેફ કરવો કે ગુલઝાર કરીમ—”

“મારું પોતાનુંજ બચ્ચું છે!” અને આટલું બોલી બેગમે પોતાના હાથમાં પકડેલા રૂમાલથી પોતાનો ચહેરા ઢાંકી દીધો, અને તેવી હાલતમાં તેણી જાણે એક દુઃખ ભરી શરમનું સ્વરૂપજ હોય તેવી તે લાગી.

“ તમારી પોતાની બેટી ! ” પોતાનાં પગનાં ગુંઠણુપર હાથ અકાળી રહેમત બોલ્યો, “ ઓ ! શુભઝાર, તું ક્યાં હશે ? તું ક્યાં હશે, મારા પ્રીરેશ્તો ? ”

“ ત્યારે તે ક્યાં છે તે તું નથી જાણતો રહેમત ? ” બેગમે પુછ્યું.

“ ખુદા કરે ને હું જાણતો હતો ! હું તેણીને લગતી દરેક વાતથી હાલ અજાણ છું-હું એટલું વટીક નથી જાણતો કે તે હૈયાત છે કે પાક ફીરેશ્તાઓની સફ્રમાં અત્યાર અગાઉની તે જઘ—”

અને આટલું બોલી તે પોતાની લાગણી નહીં રોકી શક્યાથી ધસાધસ રડી પડ્યો : કેમકે, ઓ શુભઝાર ! તારે માટેનો તેનો ખ્યાર આસ્માનના આ ફરતા ગુંબદ જેટલો બોહોળો અને જગતપર ફેલાયલા માહાસાગર જેટલો ઉંડો હતો.

“ આપણે તેને શોધી કાઢીશું, રહેમત, ” એકાચક ઉશ્કેરાઇ આવી બોલી, “ જો તે હૈયાતજ હશે તો આપણે તેનું ઠર ઠેકાણું શોધીજ કાઢીશું. ઓ ! મારા ખુદા ! બે વર્ષની વાતપર પરી જેવી ખુબસુરતી ધરાવનારી એક જવાન છોડી આ પાસેના ઓરડામાં મારી આગળ આવીને ઉભી રહી અને મેં તેણીનું નામ માંગતાં તેણીએ તે ‘ શુભઝાર કરીમ ’ હોવાનું જણાવ્યું ત્યારે મારી આ છાટીમાં ઉભરાઇ આવેલી લાગણીનું કોણ વણું ન કરે ! છેલ્લી એક બાળક તરીકે તેણીને હું કરીમની વિધવાને ત્યાં છોડી આવી હતી ત્યાર પછીથી તે દાહાડેજ મેં તે મારી બેટીને પેહેલ ંહેલી જોઇ. ઓ ! પણ તે દાહાડો કેથો યાદગાર રહી જવાને માટેજ ઉગ્યો હતો. સહુવારે મેં મારાં પોતાનાં બચ્ચાંને જોયું અને રતે માફ ખુન કરવાની કોશેશ કરનાર તરીકે બદનામ થયલી તે દુખતરે નાકબુલના પેદરને જોવાનું મારી સજાતમાં હતું ! ”

પ્રકરણ ૬૫ મું.

બેગમનો ખુની કાણુ?

“સૌદાગર અનવર!” રેહેમત બોલી ઉઠ્યો, “ઓ ખુદા! એ હું શું સાંભળું છું? સૌદાગર અનવરમાં ગુલઝારનો પેદર પોતે!”

“તે પોતે; લાલચને શરણ થઈ તેણે નિઝામનો મુદક છોડ્યો. ખરો, પણ સરકારી નોકરી તેને લાવી નહીં એટલે તેમાંથી નીકળી તે વેપારમાં પડ્યો, જેમાં તેણે ગંજવર દોલત મેળવી જે દોલતનો મોટો ભાગ આપણાં પડી ભાંગતાં ખાનદાનને જેમ તેમ ટેકવી રાખવામાં વપરાયો છું!”

“ગરીબ બીચારો અનવર, મને તેની કેવી દયા લાગે છે!”

“તેની દયા? અરે, મારા બહાલા દિકરા, તેની વખાણુ ગા અને તેની કિરતીની બુલંદ ખાંગ છેક સાતમે આરમાને ખેંચાડ! કેમકે, તે ભલા આદમીએ દુન્યામાં કદી ન અનુભવેલું મોટું દીલ દેખાડી પોતાને ભોગે મને શરમમાંથી બચાવી છે. હા, સૌદાગર અનવરમાં તેઓમાંનો એક છે, જેઓ આ દુન્યાની બહોળી સપાટીપર લાખોમાં માત્ર ગણત્રીના દશ યા વીશજ મળી આવે છે!”

“ત્યારે શું તમો માદર મને એમ સમજાવવા માંગે છે કે તે નિરદોષ છે?”

“હા, માફ ખુન કરવાની કોશિશને માટે જેટલો તું તેટલોજ તે નિરદોષ છે!” પુરતી ગંભીરતાથી બેગમ બોલી.

“અજબ જેવું! ઘણુંજ અજબ જેવું!” એક ચોક્કસ બનાવ તેને યાદ આવી જવાથી રેહેમત બોલ્યો, “ગુલઝાર, અનવરખાંને કાંઈક ઓળખતી હીસે છે કેમકે તે એક દાહાડે છેક ચોકીમાં તેને મળવા જઈ પોતે તેને નિરદોષ ધારે છે એમ ખાતરી આપી આવી.”

“આહ ! દીકરા, ‘ દિલનો ગવાહ દિલ ’ તેના આ એક જીવતો જાગતો દાખલો સમજ; પણ બેશક તે બીલોરી બંગલીમાં બનેલા ત્રાસદાયક બનાવને માટે ખુલાસાથી વાકેફ થવાને તું આતુર હોવો જોઈએ અને તું મને ધીરજથી સાંભળશે તો તારી તે જાણસાને હું તૃપ્ત કરી શકીશ. જલસાની તે કારમી રાત્રે મારી સાથે સૌદાગર અનવર વાતે વળગ્યો અને અમારી તે વાતે, નવાબની તંગદસ્તી અને નવાબ ચારજંગના સલીમા પ્રત્યેના પ્યારની બાબદમાં ગંભીર વળાણ પકડી. હવે એ બાબદ ખુદરતીજ એવી હતી કે તે મીજલસની વચમાં નહીં થઈ શકે એટલે અમો બન્ને એકાંતવાસ શોધતાં બીલોરી બંગલીમાં ગયાં. ત્યાં બેસી વાત લાંબાવતાં રહેતે રહેતે અમો બન્નેની બીજી વગર તે વાતે એવું નાજુક રૂપ પકડ્યું કે જેવું નાજુક રૂપ અમો બન્નેની વાતચીતે એક જરા સરખા ભાગે વર્ષો થયાં પકડ્યું ન હતું. કેમકે તે કરીમે કારસાજને બારે પાક કસમ નોંધાવીને ઠહુંછ, રેડેમત કે કઢી કોઇ દાહાડેથી વિચારે કે આચારે તારા પેદરને હું બેવફા થઈ ન હતી, પણ કોણ જાણે શું બદ ચોઘડયે તે રાતે તે મના કીધેલી જમીન ઉપર અમો બન્નેનો અચાનક પગ પડ્યો અને એકાયક મારાં મગજમાં એવું વાહાઈ આવ્યું કે અનવરખાનાં ખભાંપર મારી ડોક નાંખી તેને માટેનો મારી છાતીમાં અધુરે તુટેલો પ્યાર ઉભરી આવ્યાની મેં તેને ખબર આપી. મેં તેનીથી નહીંજ છુટી થવાનો ઠરાવ જાહેર કીધો અને મને પોતાની સાથે કેઠે નહસાડી લેઈ જવાને મેં તેને મજબુતીથી વિણવ્યો, પણ નહીં, તેમ કરી મારાં નામને બદનામ કરી મારી ઇજતને દાઢ લગાડવાને અનવરે સાફ ના પાડી. તેણે બાપોકાર જાહેર કીધું કે તેના પાક પ્યારથી પુંજાયલી મુરતીને કાદવ કીચણમાં રગડોળી તેણીને ગંધીલી બનાવવા

જેટલો તેનો ખ્યાર પાપી નહીંજ હતો અને મેં જ્યારે મારી હઠ
છોડીજ નહીં ત્યારે જનુનમાં આવી તેણે ત્યાં મેજપર પડેલી છરી
ઉંચકી મને ધમકી આપી કે આ મારી આજુજી અને મારી
મીનતબરીને શરણ થઇ મારી આખરનું સત્યાનાશ તે વાળે તે
કરતાં તે છરી મારા સીનામાં લોઠી મારો પાપી બનેલો જન
ત્યાંને ત્યાંજ કબજ કરવાને વધુ બેહેતર સમજતો હતો. પણ
હું મારી લાગણીની તે વખતે માલેકજ ક્યાં હતી? મારી સઘળી
પુરી લાગણી મારી ઉપર ગાલેબ થઇ હતી અને મેં મારી
છાટીમાં છરી મારી મારો અંત લાવવા તેને ઉશ્કેર્યો. મારી તે
હાલત જોઇ તે જરા નરમ પડી ગયો અને માંડ માથું પોતાની
છાટીમાં દાળી મને પટાવીને માંડ જનુન ઠંડુ પાડવા લાગ્યો.
તેજ વખતે તે બંગલી અને બાગ વચ્ચેનું કાચનું બારણું એકાચક
ઉંઘડયું અને અમારી સનમુખ લાલચોળ બની નવાબ આવીને
ઉભો. ગુસ્સાથી તે મુંગો મંતર થઇ ગયો હતો, અને અનવરે
તુરતનીજ ફેંકેલી છરી તેણે પોતે લીધી અને તારા પેઢરે તે
મારી છાટીમાં લોઠી!”

“મારો પેઢર-બધાંમાંજ મારો પેઢર!” રહેમત બોલ્યો,
“યા ખુદા, આ બે વર્ષના ટુંક અરસામાં તેને ખાતે કેટલાક
ગુનાહ જમે થયાછ! પણ મારી માહર, તારી વાત આગળ
ચલાવ અને જલ્દી પુરી કર.”

“ત્યારે હવે તે પુરી કરવા માટે, બાકીની વાત મને જેમ
અંબળાવવામાં આવી હતી તેમ મારે તને જણાવવી જોઇએ કેમકે
માસં બદનમાં ઘા થતાંજ હું તો ચીચ્યારી પાડીને બેશુદ્ધ થઇ
જમીનપૈર પટકાઈ પડી હતી.”

‘જે ગમે તે રીતે મને બધીજ વાતથી વાકેફ કર.’”

પ્રકરણ ૬૬ મું.

વધુ હુચ્છાઈ-વધુ સેતાન્યત.

“એવું માલમ પડેછ, ત્યારે” બેગમે પોતાનો ખુલાસો

આગળ ચલાવ્યો, “કે જે વખતે હું અનવર સાથે બીલોરી બંગલીમાં રાઠાયલી હતી તે વખતે આપણા મેહલપર જપતી લઈ આવેલા સરકારી અમલદારે તારા પેદરને તેવણને ઠમ્મે ખાસમાં બોલાવ્યા. હવે એ દુઃખદાયક બખર કોઈ બીજે માર્ગે મારે કાને આવે તે પહેલાં પોતેજ મને કહેવાનો તેવણે ઠેરાવ કીધો, અને તેવણ ગયા તે વખતે મને તેવણે જલસાવાલા હાલમાં જોઈ હતી, એટલે તેવણે માન્યું કે હજી હું ત્યાંજ અનવર સાથે વાતમાં હોવસ અને તેથી અનવરનેથી તે મોહોઠાણુના સમાચાર કહેવાની મતલબથી તેવણ ત્યાં મને શોધતા આવ્યા, પણ બીજા ઓરડાઓમાંથી થઈ તે ઓરડામાં આવવાને બદલે તેવણે બાહારથી બાગને રસ્તે ત્યાં આવવાનું પસંદ કીધું; પણ તે બાગની સીડી ચઢી પેલું કાચનું બારણું ઉઘાડી બીલોરી બંગલીમાં તેવણ હજી તો દાખલ થાય તેટલાંજ તેવણની નજર અમે બન્ને પર પડી; તે વખતે અનવર માડું માથું પોતાનાં પેટમાં ચાંપી મને પટાવતો ઉભો હતો. આ દેખાવ તેની નજરે પડતાંજ તારો પેદર ગુસ્સાથી દીવાના જેવો થઈ ગયો; તે અંદર ધસ્યો, પેલી છરી ઉંચકી અને મારી છાતીમાં તેણે તે ભોકી! તુરતજ અનવરે પેલાની શુદ્ધ ઠેઠાણે રાખી નવાબને બાજુમાંથી પકડ્યો અને તેને ઠણું, ‘તારી બેગમ તદન નિર્દોષ છે, એ હું ખુદાના કસમ ખાઈને કહુંછ, જ ને તેણીને એક જુદા વહેમમાંથી બચાવ! આ કામને જોખમ હું મારે માથે ખેંચી લેવસ’ એમ બોલી એક હાથે તેણે નવાબને બીલોરી બંગલીમાંથી હડસેલી મુક્યો અને બીજે હાથે મારી

છાટીમાંથી તેણે પેલી છરી કાઢી. એ સઘળું એક પલમાં બની ગયું અને જેવો નવાળ સીડી ઉતરી બાગમાં દોડી ગયો કે જલમાવાલા ઓરડામાંથી એક ટોળું બીલોરી બંગલીમાં ધસી આવ્યું.”

“આહ ! હવે મને સમજ પડી.” રહેમત બોલ્યો, “જો લલો અનવર એ ગુનાહ પોતાને માથે ન ખેંચી લેતે તો તમારું ખુન કરવાની કોશિશના આરોપસર પોતાના ધનસાફને માટે નવાબને ઉભું રહેવું પડતે અને તમારી ઇજતની ધુળધાણી થતે, પણ આવો ઉપાય લઈ અનવરે ખરેખર તમને બચાવી લીધાં.”

“તે યાદગાર બનાવને લગતી જરાકે જરાક વિગતથી હું વા કેફ થઈ ચુકીછ.” બેગમે આગળ ચલાવ્યું “કેમકે ત્યારબાદ મને નવાબ સાથે થયેલી વાતમાં તેણેજ મારી આગળ આ સઘળો ખુલાસો કીધો હતો, જે આજે હું તારી આગળ કહુંછ. અનવરે તેને જે કહ્યું તે તે બરાબર સમજી ગયો અને તેનાં તેમ કહેવાની મતલબ પીછાણી લેઈ તે બીલોરી બંગલીમાંથી બાગ મારફતે બાહાર નીકળી પાછો કાઢે ખાસમાં ગયો, જ્યાં તેને એ બનેલા દુઃખદાયક બનાવની ખબર પોંહોંચ્યાડવા કેટલાક પરોણાઓ થોડીજ મીનીટમાં તેને શોધતા ગયા. તેઓએ જે તેને કહ્યું તે ઉપરથી તેની ખાતરી થઈ કે અનવરે તે જીમ્મો ખરેખરજ પોતાને માથે ખેંચી લીધો હતો, અને તેજ મુજબના તારા બાપેબી ઢોંગ કીધા. જેવા બધા પરોણાઓ વિખરાઈ ગયા કે તારા બાપે તને વફીલ સાઅદતખાને તેડવા મોકલ્યો: અને જેવો તું બાહાર ગયો કે તે પોને એક લાંખો સાદ્દા ઓઢી બાહાર પડ્યો. તે, જ્યાં અનવરને પુરવામાં આવ્યો હતો તે ચોકીપર ગયો અને તેણે અનવરને મળવા માંખું. અનવરને તે મળ્યો અને તેની પાસે તેની નજરે પડેલા

દેખાવનો ખુલાસો માંગ્યો. એ વાતમાંથી સઘળો જોખમ તે બધા આદમીએ પોતાનેજ સર રાખ્યો અને એવું જણાવ્યું કે તે પોતે મને ઘડી ઘડી કંટાળો આપ્યા કરતો હતો, પણ હું તેની તે વાતને ધિક્કારી કાઢતી હતી, અને તેનો બુસ્સે ન સમી શકતાં તે મને જળરીથી પકડી તેને તાળે થવા પટાવતો હતો તેટલાં નવાજ આવી પોંઢોંચ્યો હતો.”

“ત્યારે તે વખતે શું મારા ગાપથી એ વાત અંજાણી હતી કે અનવર તમારો એક વખતનો આશક હતો ?” રેહેમતે પુછ્યું.

“અને તે વાતની તેને આજેળી ક્યાં ખબર છે ? અને તેને કદી ખબર પડવાનીજ નથી. એ તો હવે આપણુ વચ્ચે અરસપરસ ચક્રાર કરવાનો એક સંજોગ આવી લાગ્યોછ તેથી તેને મારા વીશ્વાસમાં લેઈનેજ એ વાત હું કહુંછ, કેમકે—”

“કેમકે જે હાલતે આજે સરકારાજનું ખાનદાન આવીને અટક્યુંછ તે હાલત તરફ જોતાં એવા અરસપરસના ચક્રારની ઘણીજ જરૂર છે. વારું, પણ અનવરે કીધેલો તે ખુલાસો મારા પેદરે સાચ્યા તરીકે માન્યો કે ?”

“નહીં, તારા ગાપે મને અનવરના હાથમાં જોઈ. તેણે જોયું કે તેના હાથમાંથી છુટવાની કશી તાણતોડ હું કરતી ન હતી, એટલે જો કે હું પુરેપુરી ગુનાહગાર નહીં તોપણ થોડી ઘણી વાંકમાં હતી. એ ગાગદ પર તે આંખવીચામણાં નહીં કરી શક્યો, અને તેને એટલો તો વહેમ ગયો કે હું જરા તરા નગલાઈ તરફ ઢળી જઈ જેવકુદ તો ગનીજ હોઈશ. તેણે એટલું તો માન્યું કે હું ગુનાહગાર નહીંજ હતી, પણ તેજ વખતે અને તેજ

ઘડીએ ખેલવેલા અનવરનો પ્યાર મારી ઉપર ઉશ્કેરાઈ આવ્યો. હશે એમ તેણે માન્યું.”

“પછી? પછી? અનવરના ખુલાસાના જવાબમાં નવાબ કાંઈ બોલ્યો કે?”

“હા” તેણે તેને કહ્યું કે, ‘અનવર, તેં મારી બેગમની લાજ છુટવાની તજવીજ કરીછ, પણ જે રીતે તું તારી તે કુચાલનો બદલો આપવા તઈયાર થયોછ તે રીત ધ્યાનમાં લેતાં હું તને કશો ઠપકો આપતો નથી. તેણીની દામનને વેહેમનો વટીક દાઘ ન લાગે તેવી મતલબથી તું તારી ધજતનો ભોગ આપવા તૈયાર થયોછ, પણ જોજે કે જ્યારે ખરેખરો વખત આવી લાગે ત્યારે ડરી જઈ પાછલ હકતો ના” જેના જવાબમાં અનવર બોલ્યો કે, ‘ખીલોરી બંગલીમાં બનેલા તે બનાવની સાથે સાચી હકીકત જો કોઈખી દાહડે બાહાર આવશે તો તેમાં મારો નહીં પણ તારોજ વાંક ગણાશે.’ એ રીતે બન્ને વચ્ચેની મુલાકાતનો છેડો આવ્યો અને અનવરખાંનની દ્રઢતાથી સંતોષ પામી તે જેવો મેહલમાંથી ગયો હતો તેવોજ તે પાછો ફર્યો અને સાઅદતખાન વકીલ સાથે તું પાછો ફરે તેની અડધો કલાક આગમજ તે કબ્રખાસમાં પાછો આવીને બેઠો. હવે તે રાતના બનેલા બનાવ વીશે એ રીતે તને વાકેફ કરી મારે લગતી કાંઈ બાબતપર હું આવુંછ.”

“પણ તમો શુદ્ધીમાં આવ્યા પછી ઘણે દીવસે તમારી જાળાં ઉપડી, અફ કેની?”

“હા, અને મને ખેલવી શુદ્ધી આવતાંજ મને જે ખગર છે તે એટલીજ કે તારો પેદર મને ધીરજનાં વચન સંભલાવતો મારી ઉપર વાંકો વલેલો હતો. મને ખેલ્યે લાગ્યું કે જાણે હું કાંઈ

ખાખ જોતી હોવસ, પણ રફતે રફતે મને ખરી વાતની માહિતી થતાં, જ્યારે બીલોરી બંગલીમાં બનેલા તે બનાવની યાદ મારાં મગજમાં તાજી થઈ ત્યારે હું અજબ થઈ વિચારવા લાગી કે મારીથી થયેલી તેની તરફની બેવકાઈના બદલામાં મારી ઉપર ગુસ્સે થવાને બદલે તે મને ધીરજનાં વચન સુનાવી પટાવી શા માટે લેતો હતો ? પણ જેમ જેમ તારા બાપની વાત હું સાંભળતી ગઈ તેમ તેમ બધી મને સમજ પડી. ત્યારેજ મેં 'જેયું' કે મારી ઇજ્જતના વીચારને ખાતર બીચારા અનવરે પોતાની આબરૂનો ભોગ આપ્યો હતો. તેની ભલાઈનો વીચાર કરતાં મારી આંખમાં પાણી આવી ગયાં અને હું ડુસ્કે ડુસ્કે રડી. 'બહર,' તારો બાપ ઘાડા અને આજુજી કરતા અવાજે બોલ્યો, 'તું બેવકુફ તો થઈ પણ તુંને હું માફ કરૂંછ. તુંને જો હું દોષીત ધારતે તો મેં શુરૂ કીધેલું જખુન કામ હું પુરૂંજ કરતે કે જે કામને માટે બીચારો ભલેતોજ આદમી ખમેછ; મગર, તારાં નીર્દોષપણાં પર મને પુરો વીશ્વાસ છે, અને તેથી તારી આટલી ભુલ હું માફ કરૂંછ, જેના બદલામાં હું માંગી લેઉંછ કે અનવરને એ સઘળી બાબદનો જોખમ તેને પોતાને સર ખેંચી લેવા દેવો, અને તારે કોઈ રીતે વચ્ચે આવવું નહીં અને બીલોરી બંગલીમાં બનેલા ખરા બનાવ પર તારે સદાનું ઢાંકણું વાલી તારી જખાંપર ચુપકીલીની મોહોર મારી રાખવી.' આનો જવાબ મેં કશો વાલ્યો નહીં, મગર, એ કીસમના દેખીતા ગેરઇનસાફ સામે મારો નબલો અવાજ કાઢી તે બાબદ મારા ખર્વીદ સાથે તકરાર કરવાની મારી ઘણી મરજી થઈ પણ મારી જખાંન કયાં તે વખતે ઉપડતી હતી ?”

“અને જેવી તમારી જખાં ઉપડી તે વખતે શું થયું ?” રહેમતે પુછ્યું.

“બનતી ઉતાવળે તારો બાપ મારા ઓરડામાં આવ્યો, ને અમો વચ્ચે ઘણી લાંબી અને દુઃખદાયક મસલહત ચાલી. નવાબે મને ખુલ્લું કહી દીધું કે મારી ગરીબ અને વહાલી દાસી ગુલનાર-આહ! તું ચોકેછ ને તારો ચહેરો ફિક્કો મારી બચછ, કેમકે તે બીચારી પાછળથી એક લેદ્દભર્યા મુનનો લોગ થઇ પડી હતી અને—”

“હા, પણ તેની વાત આપણે પછી કરીશું. તમે મને કહેવા જતાં હતાં કે મારા બાપે તમારી દાસી ગુલનારને—”

“હુકમ ફરમાવ્યો હતો કે જેવી બોલવાની શક્તી મારામાં પાછી સજીવન થતી માલમ પડે કે તેને તુરત બોલાવી મંગાવવો. તે બધી બાબતથી ઘેરાઈ ગયલો હોવાથી તે કુદરતી આતુર થઇ રહ્યો હતો કે રજો મારી જખાં ઉપડતાંજ પેહેલે આંચકે હું તે બીલોરી બંગલીનો ભરમ મારી દાસી ગુલનાર આગળ ફેડી દેઈ તે ભરમને ઘટતે ઠેકાંણે પુગાડી અનવરને માથેથી તેનો જીખમ ખીસાડી નાંખી અનવરને કેદમાંથી છોડવી મેલું. મારી જખાં ઉપડતાં દાસીએ તે મુજબની તેને ખબર દીધી અને તે તુરત મારી આગળ આવી લાગો. અમો વચ્ચે પછી શું બન્યું તે બધું વિસ્તારીને કહી તને હું થકવવા માંગતી નથી. એટલું કેહવું બસ થશે કે તેણે પોતાના કાલાવાલા પાછા ચાલુ કીધા અને હું તે બનાવથી એવી નબળી પડી ગઈ હતી કે સહેજમાં તેની તે મરણને હું તામે થઈ પણ તેમ કરવાથી મારાં મનને જે મોટો દિલાસો હતો તે એ કે તેમ કરી હું ગોયા અનવરની પણ મરણ રાખતી હતી. બાકીનું હવે તને માલમ છે, રહેમત, અને અનવર બીચારો હજી કેવી હાલતમાં સબડેછ!”

“પણ હવે વધુવાર તે ત્યાં રહેવો જોઈએજ નહીં.” રહેમત ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલ્યો, “એ ગેરઈ-સાફ વધુવાર ચાલવા દેવો જોઈએ નહીં!”

“ઓ, દીકરા, તું એમ બોલેછ તે સાંભળી હું ઘણી ખુશી છેઉ.” બેગમ બોલી અને બોલતાંજ તેનો રહેરો રહેમત તરફના તેના આભારની લાગણીથી છવાઈ ગયો અને તેણીની આંખમાંથી નીકળેલાં આસું તેણીનાં પાપણુપર દવના ટીપાં મિસાલ ટીંગાઈ રહ્યાં. “ખુદા ઠરે ને અનવર હજી સુખી થાય અને તે બીચારાએ જે જે ખચુંછ તેનો જો બદલો કશાંથીબી વળી શકતો હોય તો તેની જે એક બેટી હૈયાતી લોગવેછ તે—”

“પણ તે બીચારી હૈયાતી લોગવતી હોય ત્યારે કેની? પણ, માદર, જ્યારે તેનું ખચું હૈયાતજ હતું તો તે એ વાતથી અંજાણ કેમ રહી શક્યો?”

“મેં તને જણાવ્યું કેની કે તેને માટેના પ્યારનો ચક્રાર જેવો મેં મારાં માદર પીદર આગળ કીધો કે તેઓએ તેને કેઠ દુર દેશાવર મોકલી દીધો. મેં તે બેટીને જનમ આપ્યા પછી મારા પેદરે તેને તે વિશે લખી જણાવ્યું પણ સાથે સાથે તેને બોટી ખખર આપી કે તે ખચું તો જનમ પાંમતાંજ પુલગુઝાર થઈ ગયું હતું. એ રીતે કેટલાંક વર્ષ પસાર થઈ ગયાં, અને જ્યારે અમે પાછાં મળ્યાં ત્યારે નવાજ સાખર-ઉદ-દઉલ્લાની બેગમ તરીકે મેં તેને આવકાર લીધો. ગઈ ગુજરીની ઠાંઈ થોડીક વાતચીત થઈ જેમાં તેણે મને જણાવ્યું કે, ‘હવે તું બીજાની પરણેતર થઈછ, એટલે હવેથી માત્ર મીત્રજ તરીકે આપણે એકમેકને મળવું, અને આપણા વચ્ચેના પ્યારને સમુળગો દાટીજ દેવો.’ હવે તેના આ ઠકાવ પછી તેને હું કેમ ઠહું કે અમર ખચું તો હૈયાત અવ-

તરુનું હતું અને મારા બાપે તેને ક્યો હતો ? એ વાતનો ચક્રાર કરવો તે વળી મના કીધેલી જમીનપર પગ મુકવા જેવુંજ થયું, અને બીજાની પરણેતર ગણી તે જેમ મારી તરફ માનથી વર્તવા આહતો હતો તેમ હું પણ મારા ખાવીંદ તરફ વકાદાર રહેવાને આતુર હતી. હવે તું સમજ્યો કેની રહેમત કે તેને પોતાનાં બચ્ચાં વિશેની કશીજ માહિતી નથી અને તે છતાં કુદરતનું આહવું તો એવુંજ કે તે બંને મળે અને તું કહેછ તેમ તેઓ મળ્યાંબી. ”

“ હા ! બન્ને બાપ બેટી મળ્યાં ખરાં, પણ હવે હું મારી તરફનો ચોંકાવનારો ખુલાસો રજુ કરું તે આગમજ એકજ સવાલ પુછવા દો. ”

“ અને તે સવાલ શું ? ”

“ ગુલઝારના નિભાવને માટે કરીમની વિધવાને દરેક હક્કો વખતસર આપવાનું જેને સોંપ્યું હતું તેને શું ચોક્કસ રકમ તે કારણસર આપવામાં આવતી હતી તે કાંઈ તમને માલમ છે ? ”

“ નહીં, તે બાબદની મને કાંઈજ ખબર નથી. મારાં માદર પેદરે મને ફક્ત સંધ્યારો આપ્યો કે મારી બેટીની પુરતી સંભાળ લેવાય તેનો તેઓએ પક્કો બંદોબસ્ત કીધોછ, અને તેથીજ ગુલઝારને મેં જ્યારે એક દરજણના જેવું વેતન કરતી દીઠી ત્યારે મારી હેબતનો પારજ નહીં રહ્યો કે એમ કેમ ? ”

“ એમ કેમ ? કારણ કે-કારણ કે તે બુચ્ચા દગલબાજે તે બીચારીને કોઈ વાતની મદદ પુગાડીજ નહીં ! ગુલઝારના લાભને માટે તમારા પેદરે કરીમની વિધવા અને વકીલનાં ભેગાં નામનું એક ખાતું પાડી ત્રીશ હજારની એક નાદર રકમ કોઈ સાંહુકારની પેઢીપર મુકી હતી. વકીલને તે રકમનું વ્યાજ મળતું હતું અને તે

વ્યાજ તે વિધવાને પુગાડ્યો જતો હતો, પણ તે વિધવા એકાચક્ર મરણ પામતાં તે વ્યાજ તેણીને બહલે શુલઝારને પોંછોંચાડવાનું તે ચોરે મઠકુક્ર કીધું અને એ રીતે તે ખુરા બહમાશની લુચ્યાધથી શુલઝાર-ગરીબ શુલઝાર-આ દુન્યાની બહોળી સપાટી પર ટુકડો રાટીને માટે કોઇ કોઇ વાર તો વળખાં મારતી રખડતી થઇ. એ વાત કોઇ સંજોગે આજે રાતેજ મેં જાણી. ”

“ અરે ખુદા ! એ શું ખરી વાત ? અને કોણ એવાં કરપીણ કામનો કરનાર છે તે તું જાણેછ, રહેમત ? ”

“ જુવો તે લુચ્યાની લુચ્યાધનો. આ પુરાવો ” એમ બોલી એક કાગળ તેણે ગજવામાંથી ખેંચી કાઢ્યું અને બેગમને આપ્યું “ આ કાગળ કરીમની ખીચારી વિધવાએ પોતાનાં મોતની થોડો વખત આગમજ લખ્યું હતું અને તેમાં તેણીએ તે વકીલને શુલઝારની નાણાં સંખ્યાની હાલતનો ખ્યાલ આપ્યો હતો. ”

“ અને તે વકીલ તે સાઅદતખાન ! ” રહેમતે આપેલા કાગળ પર જે સરનામું હતું તે વાંચીને બેગમ બોલી.

પ્રકરણ ૬૭ મું.

થોડાક વધુ ખુલાસો.

ગયાં પ્રકરણની આખેરીમાં વર્ણવેલા ખુલાસાથી ઉપજેલી અસરમાંથી બેગમ બહુલબહાર જગૃત થઇ અને જેવી તે શાંત થયેલી દેખાઇ કે રહેમતે પોતાની તરફનો ખુલાસો કરવો શુરૂ કીધો. તેણે આપવા ધારેલી વિગતોમાંની જરાખી ખારીકી છોડી દીધા વગર ખુલ્લે દિલે શુલઝાર માટેના તેના ખ્યાસની હકીકત બેગમ સનમુખ તેણે રજૂ કીધી. કેવી રીતે તેણીને ખ્યાર

તેણે પોતાની વરફ ખેંચ્યો હતો અને કેવી રીતે તેને પોતાની બીબી બનાવવાનો તે પછો વિચાર રાખતો હતો, કેવી રીતે કાંઈ બચાવ કર લુલથી જનમ પામેલી ગેરસમજીતીને લીધે તેઓ બન્ને વિખુટાં પડી ગયાં હતાં તે સમજી તેણે પોતાની સાવકી માદરને જણાવ્યું. વળી તેને શોધી કાઢવાને તેણીનાં ઠર ઠેકાણાનો પત્તા મેળવવાને તેણે શું શું કીધું હતું તથા તેણીની ઉપરની તેની શીદાગીરીએ કેવી રીતે તેને ચીવવતાઈથી વળગી રહેલી ભુંડી ટેવો ખરાબ આદતો, બહુ સોજત અને ખુરાઓની દોસ્તી તેનાથી છોડાવી હતી અને તે તેની ખ્યારની મુર્તિને શોધી કાઢવાની નિષ્ફળ ગયલી કાશેશથી કેટલો દુઃખી અને કેવો રંજીત થતો હતો એ બધું બેગમને કહી સંભળાવી તેણે પોતાની માદરથી બાલુવા માંગ્યું કે તેણી જે તેનામાં મોટો ફેરફાર જોતી હતી, તેણી તેને લેવાયલો લુટાયલો અને નખાયલો જે જોતી હતી તેમાં કશીબી નવાઈ હતી ?

પણ આ સવાલનો જવાબ મેળવવાને થોડા વગર પોતાના ખુલાસાનો જે વધુ બયાનક અને વધુ ત્રાસદાયક ભાગ, તે ઉપર રહેમત આપ્યો. કેવી રીતે તેણે ઝોહોરા અને તેના બાપ વચ્ચેની વાતચીત સાંભળી હતી, જે વાતચીતપરથી તેની ખાતરી થઈ હતી કે તેના બાપ એક જાનુન ગુનાહમાં શરીક હતો જે ગુનાહ તેણે ગુલઝાર અને તેના પોતાના (રહેમતના) નેકા અટકાવવાને માટેજ કીધો હતો. એ સમજી તેણે બેગમને જણાવ્યું અને તેમની તે વાતચીતપરથી તેને ઉપજેલો વહેમથી તેણે બહાર કરી લીધો કે દાસી ગુલનારનાં ખુન સાથે તે ગુનાહને કાંઈ નિકટ સંબંધ હોય તેમ લાગતું હતું :—અને એટલુંબી જણાવવાને તે બુદ્ધિ નહીં કે ખોટી સહી કરવામાં પકડાયલા સફદરજંગ નામના કોઈ બહમાશ સાથે કાંઈ તરેહનો છુપો સંબંધ તેના બાપને હતો અને

છેલ્લે વકીલ સાચદતખાંન અને તેના આપ વચ્ચે થયેલી વાતચીત વિસ્તારીને તેણે ઠહી પોતાના ખુલાસાનું તે સેવટ લાવ્યો. તે સાંભળી લીધાથી જે ખાનદાનમાં તે પરાણી આવી હતી તે ખાનદાન હાલ કેટલી હદ સુધી ખરાબીના ખામોચ્યામાં ગર્ક થવાની અણીપર આવી રહ્યું હતું તે ઉપર બેગમની આંખો ખુલી ગઈ. એ ખ્યાલજ લયંકર હતો ! સરકરાજ ખાનદાનની આસપાસ ફરી વળેલી આફતો ખરેખર લયાનક અને પાયમાલીની આગાહી આપનાર હતી. તેણીએ જોયું કે અઠરમાતની એક સ્ટેજ આંચથી તે ખાનદાનની નીચેની ખાણ ફાટી એક તડાકે તેના કુરચેકુરચા ઉડી જવાના ! તેણીને લાગ્યું કે તે ખાનદાનનાં સીર ઉપર આફતનું એક એવું ધમધાર વાહલ ઘેરાયું હતું કે જે સેલેજ આંચકે લાગતાંજ ફાટયાથી તેમાંથી વિજલીના ચમકારા નીકળી તે આખાં ખાનદાનને તારાજ ઠરી નાંખતાં વખત નથી લાગવાનો.

“માદર, બહાલી માદર, તમારી નજર સામે નજર મેળવી તમારી તરફ જોતાં મને શરમ લાગેછ.” રેહિમત બોલ્યો “હું શરમાઉં છ કે તમે પોતે એક કેવાં ખાનદાનને યસ પડયા !”

“મારા બહાલા બેટા, તારે એમ બોલવું સજવાર નથી, મગર, હવે આપણે શું કરવું તેનો વિચાર કરવો ઘટેછ, કેમકે હવે એવો વખત આવી લાગ્યોછ કે આપણુ ખન્નેએ સંપથી અને સામટાં બળથી જે કરવું હોય તે કરી દેવું જોઈયે.”

“અને શું કરવું તેનાં નક્કી સેવટપર આવ્યા વગર આપણે છુટાં પડવું ન જોઈએ; માદર, ખેલે તો પેલા બદમાશ સફદરજંગે જે ખોટી હુંડીઓ ઉભી કીધીછ તેનાં નાણાં પટાવી દેવાને આપણે કેઠેથી પૈસા મેળવવા જોઈયે; કેમકે મારી ખાતરી છે કે એ માટે જોઈતું નાણું મારા પેદરથી કોઈ કાળે નથી અપાવાનું.”

“તે રકમ સહાઈ સીતેર હજારની થવા જાયછ, એમ તે' કહ્યુંની, રહેમત?”

“હા, જોહરાને મેં એમ બોલતાં સાંભળી ખરી.”

“ઉલો રહે” એમ બોલી બેગમ એક કબાટ આગળ ગઇ અને તેમાંથી કાંઈ કાઢી રહેમત આગળ અ.વી. “લે આય, ગણુ કેટલા છે? હું ધારૂંછ હેંસીક હજારના કટકા હશે. તેમ જો હોય તો તે હુંડીનાં નાણાં પગાર કર અને બાકીનાં તેને આપ એવી શરતે કે તે આ શેહેર છોડી કેથે દુર દેશાવર નાબુદ થઈ જાય. આહ! તું અચરત થયલો લાગેછ કે એટલી રકમ મારી પાસે આવી કેમ? પણ તને યાદ નથી કે અનવરે પોતાની આખરી તપાસ અગાઉ એવી કીસમનો બંદોબસ્ત કીધો હતો કે તેની સઘળી જગીર જમીન અને માલમિલકતનું ઉપજતું વ્યાજ મને મળે. મારી પાછળ તે સઘલી અરકેયામત તારી થાય? ત્યારે હવે તું સમજી શકશે કે એ રકમ મારા હાથમાં ક્યાંથી આવી. ઘણી વખત નવાજ મારા કાનપર વાત નાંખી રહ્યો કે અનવરે કીધેલી એ ગોઠવણ મુજબ મને મળતાં નાણાં મારે તેને આપતા રહેવું, પણ હું તેને ઉઠાવતીજ રહી, અને એ સઘળું મને મળતું નાણું મેં એકઠું કરવા માંડયું; તેમ કરવાની મારી મતલબ એટલીજ કે અનવર જ્યારેની છુટી આવે ત્યારે તે તેને સ્વાધીન કરી દેવું; અને જો તે દાહાડો ખુદા કદી નહીં દેખાડવાની ખશા મરજી કર-માવે તો તે જ્યારે હોય ત્યારે તારી બીચારી બેહેનોને હસ્તક કરી દેવું. પણ હવે જ્યારે વાત અણીપર આવીનેજ અટકીછ તો એ પૈસાનો ઉપયોગ આપણા પોતાના સંબંધમાં કરવાને હું અચકાતી નથી અને તેથીજ એ નાદર રકમ આજે તારે સ્વાધીન હું કરી દેઉંછ.”

“સહવારના પોહોરમાં પહેલું કામ હું જે હાથ ધરસ તે એ કે એ સઘળી બાબદ સરંજામ ઉતારવા માટે એક વકીલને રોકસ. ” રહેમત બોલ્યો, “ ખોટી હુંડીઓ માત્ર બેજ જણ ધરાવતા હોવાથી એ કામ પાર ઉતારવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. તે હુંડીઓમાંથી થોડીક, જેને લીધે હાલ સફરજંગ પકડાયોછ તે જે સાહુકારના હાથમાં છે, તેને પોતાનું નાણું મળે તો સફરજંગને છોડવાને તે તૈયાર છે અને વકીલ સામઘતબાનનેથી એજ મુજબ જેર કરતાં વખત લાગવાનો નથી. સફરજંગની ફરીથીની તપાસ નીકળતાં ફર્યાદ પક્ષ હાજર નહીં થશે એટલે તેને છોડી મુકવામાં આવશે. જેવો તે છુટો કે આ નાણાંમાંથી બાકી રહેલું તેને સ્વાધીન કરસ અને તેને કેઠે નહસાડી મુકસ. એ સઘળું સરંજામ ઉતર્યું કે મારો પેદર તે મુજના કબજામાંથી સદાનો છુટો થશે અને સફરજાજ બાનદાનને માથેથી કાળી ટીલીનું બદ ચોઘડયું હજીબી વીટી જવા પામશે. ”

“હા, મારા દિકરા, એ મુજબ નવાબ એક નીચ નામોશીમાંથી બચશે, પણ, મોડેઠેલે તેણે કબુલ કરવું જોઈશે કે અનવરે નહીં પણ તેણે પોતેજ માફં ખુન કરવાની કોશેશ કરી હતી. તેણે કીધેલાં પાપની એક તોજેશ દાખલ તેણે તેમ કરવુંજ જોઈશે, અને તેમ કીધાથી વળી ઈન્સાફની નેમ જળવાઇ અનવર કેદખાનેથી છુટશે. ”

“પણ, માદર, નવાબનો તે ચક્રાર તો અનવરે જે નામોશી-માંથી તમને બચાવવાની નેમ રાખેલી તેજ નામોશીમાં તમને ગરક કરશે ! ”

“હા, મેં તે બાબદથી પહેલા વિચાર કીધો, અને આખરે ગમે તે થાય, મારા બાબમાં ગમે તે ખુફં બને તોપણ અનવરને

ઈનસાફ અપાવવાના પક્કા ઠેરાવપર હું આવી ચુકીછ. હવે તે વાત સાથે તેને લાગતું વળગતું નથી. તેનો કાલે તારા બાપને મળીને હું એ વાતનો ખંદોબસ્ત કરસ. તું તારે આ સફ્ફરજંગવાળીજ નામોશીબરી ખટપટની તજવીજ કર. ”

“ ઠીક, ત્યારે હવે ગુલઝારનું ઠરઠેકાણું મેળવવાનો તમે શું વિચાર કીધો ? એટલે અલબત્ત જો તે હાલ હૈયાતજ હોય અને હું બીહુંછ તેમ—”

પણ તેનાથી આગળ બોલાયુંજ નહીં. તે જે બોલવા જતો હતો તે બોલ તેના ગળામાં ખુટીજ બેઠા.

“ તેને માટે તો જોની ગુલાબખાંની ફેલમાં રહેતાં જે ઘરડાં ડોસાંને માટે તેં મને કહ્યું તેમને હું પોતે મલસ અને જે વાત તારી આગળ તેવણ છુપાવવાની વેતરણ કરેછ તે કદાચ મારી આગળ તેવણ ખુલ્લી કરી દેશે. ચાલ હવે બીજું કંઈ કેહેવાનું રહ્યુંછ ? ત્યારે સફ્ફર, તારા બાપ, અનવર અને આપણી ગરીબ બીચારી ગુલઝારના સંબંધમાં શું પગલાં ભરવાં તેનો તો આપણે વિચાર કરી ચુક્યાં. હવે એક સાઅદતખાન વડીલ રહ્યો. ”

“ તેની સાથે કેમ કામ લેવું તે મને સોંપો, માદર, ” રેહેમત પોતાની બેઠકપરથી ઉઠતાં બોલ્યો, “ તે બુચ્ચો નાપાક, ગરીબ નાવારેસ ગુલઝારની મિરાસ પચાવી પાડીનેજ સંતોષ ન પકડતાં, બીચારી મારી ગરીબ હુમશીર ખાહર સલીમાનો પોતાના લોભની કુરબાનગાહ પર ભોગ લેવા માંગેછ ! બોહ ! સાઅદતખાન સાથે તો મારે ઘણો મોટો હીસાબ ચુકતે કરવાનો છે ! ”

“ તું તેની સાથે કેમ કામ પાડેછ તેની સંભાળ રાખજે, રેહેમત, ” બેગમ બોલી, કેમકે સાઅદતખાન માટે બોલતાં રેહેમતનો

ઢુરે એવો તો જનુની અને ઘાટકી જની ગયો હતો કે તે જોતાંજ બેગમનાં હાડેહાડ ધુજવા લાગ્યાં.

“મારે વિશે તમારે કશી ચીંતા રાખવી નહીં, માદર,” અને તેની માદરે તેની તરફ લાંબાવેલા હાથને એક તાબેદાર બેટાની અદાથી ચુંગન કરી તે ચાલતો થયો.

*

*

*

હાલ રાતના અગ્યાર વાગ્યાનો અમલ હતો અને સાબેરગંજના ઘણાંખરાં બધાં ભર ઉંઘમાં પડી ચુક્યાં હતાં, અને જો કે સઘળે શાંતીનું રાજ શુર થઈ ચુક્યું હતું, તો પણ એકેએક જણની આંખનાં ટોપચાં કાંઈ ઉંઘના ભાર હેઠળ વિંચાઈ ગયાં ન હતાં. નહીં, કાંઈક આંખો ઉંઘ વગરની હાલતે જાગતી હતી, કાંઈક છાટીઓ તેમાં ભરેલાં તુફાની દુઃખના જોર સમેત ઉઠેસ કરતી હતી અને કાંઈક પગો એમ તેમ લટાર મારતા ફરતા રહ્યા હતા. એવો મામલો એક તો ખુદ નવાખના પોતાના બાળમાં હતો, બીજો બદ્દલ-બહારના સંબંધમાં હતો અને ત્રિજો નવાખજાદા રેહેમતખાંનને લગતો હતો; એ ત્રણે જણ ગઈ ગુજરીપર અફસોસ કરતાં અને હવે ભવિષ્યમાં શું બનશે તેને માટે હાથનો દમ ભરતાં પોતપોતાના ઓરડામાં આખી રાત જાગૃત રહ્યાં હતાં.

—:~:—

ખકરણ ૬૮ મું.

નવાખ અને બેગમ.

બીજો દહાડો બરાબર સાડાનવ વાગતો, બેગમ બદ્દલબહારની દાસીએ તેને બાર આપ્યા મુજબ નવાખ પોતાના કબ્રે ખાસમાં દાખલ થયો. એ મુજબ તેને ત્યાં મળવા બોલાવવાની શું મતલબ

હશે તે પર વિચાર કરેછ તેટલાં તે જોગમ પોતેજ અંદર આવીઃ હમણાં હમણાં બનેલા બનાવોને લીધે નવાગનું હૈયું એવું પોચું અને મગજ એવું નગળું પડી ગયું હતું કે તેમનો આ મેળાપ વળી કાંઈ નવીજ આફતની આગાહી કરનારો નિવડશે એમ તેણે ઝટ માની લીધું.

“મારી પ્યારી બદર,” છેક બારણા સુધી જઈ તેણીને ચોરડામાં લઈ આવી એક ખુરસીપર બેસાડતાં તે બોલ્યો, “એમ કેમ ? તું મને મળવા માંગેછ તેની તાકીદભરી ખગર આપવામાં તું—”

“તમને મળું તેની અગાઉ રખે તમે જાહર જતા રહો તેથીજ મને એમ દોડાદોડી કરવી પડીછ.” જોગમ બોલી અને તે એવા અવાજથી બોલી કે નવાગની રગમાંનું દોડતુ ગરમ લોહી ઠંડુંગાર થઈ ગયું.

“તું આજે કાંઈક દુઃખી અને દલગીર માલમ પડેછ, બદર ?”

“શું ત્યારે હમણાં સુધી તમે મને એટલી બધી ખુશી મધનમાં અને હરખમાં આવેલી જોતા હતા કે મારામાં થયેલો આજનો ફેરફાર તમને ઝટ માલમ પડી આવ્યો ?” જોગમ કાંઈક ઠડવાસથી બોલી, “અને તમે-તમે પોતે કેટલી હદ સુધી ફેરવાઈ ગયાછ ? ખરેખર, તમારી મને ઘણીજ દયા લાગેછ !”

“મારી તને દયા લાગેછ ?” ચાંકીને નવાબે પુછ્યું, “મારી દયા શા માટે ?”

“દયા એટલાજ માટે કે જે છુપો ગમ તમે તમારાં દિલમાં લેધને ફેરોછ તેને માટે એકેએક માણસાઈ હૈયું દયાથી ભરાવુંજ જોઈએ.”

હા, તે ઘરડા માલેતુબર ઉમરાવને લાગ્યું કે, ઓ, એવી એક દિલસોજની છાતીપર માથું મુકી સઘળું કહી દેવામાં કેટલું સુખ સમાયલું હોવું જોઈએ! પણ નહીં, તેની મગફરી અને તુમાએ તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો. હા, તે શાને માટે દલગીર હતો તે ગમે તો તેણીને તે કહી શકે, તેની તંગદસ્તીના તે ચાહે તો ચક્રાર કરી શકે, પણ તેનો ગુનાહ તો તે નહીંજ કબુલ કરે! ઓ! નહીં! કદી નહીં! કોઈની તેની તરફ દિલસોજ ખેંચાય તો તે એક બારગી-થોડો વખત પોતાની મગફરી અને મીબસને અભડાઈપર ઉંચે મુકી સાંખી શકે, મગર, તેના ગુનાહનો ચક્રાર કરી તે ધિક્કારને પાત્ર ગણાવાનો ખ્યાલ કેમ કરે? અરે, તે કરતાં તો જાન કળજ કરી આ જહાંથી સાદાનો તે રૂબસદ લેય તે હજાર દરજ્જે બેહતર કહેવાય!

“કેહો મારી ખ્યારી બદર, કે આજે મને એમ મળવા બોલાવવાની તારી મતલબ શું છે?”

“હું તે બાબદપર જલ્દીજ આવસ, કેમકે, હું જાણું છું કે ચીતા કરતાં ચીંતા કઠણ છે; ત્યારે મને જવાબ આપો-હું ઠરગરીને માંગી લઉં છું કે મને ઝટ જણાવો કે ગુલઝાર કરીમનું શું થયું?”

“ગુલઝાર કરીમ!” નવાબ ચોક્યો, તો પણ જેમ તેમ પોતાના ચહેરાનો કલ્લો સાચવી રાખી તે બોલ્યો, “એ સવાલ મને પુછવાનું કાંઈ કારણ?”

“કેમકે મને તમારા બેટા સાથે ઘણી લાંબી વાત થઈ, અને તે ગરીબ દરજ્જાને માટે તે જે ખ્યાર ધરાવેછ તેની તેણે મને ખાત્રી આપીછ, એટલુંજ નહીં, પણ તેને કાને એવી વાત આવીછ-કેમ આવીછ તેની સાથે હાલ કામ નથી-કે તેણીની સાથના તેના નેકા અટકાવવામાં તમે ભાગ લીધો હતો અને—”

“ વાડું, અને કીધાળી હોય તો શું થયું ? ” નવાબે જરા ગુસ્સે થઇ પુછ્યું. “ જે લગનથી મારો બેટો લોક-લાજમાં આવતે તેવાં લગનનો મેં અટકાવ કીધો હોય તેથી શું તું મને ઠપકો આપેછ ? ”

“ તમે કેમ જાણ્યું કે તે તેમ કીધાથી લોક-લાજમાં આવતે ? ” તેની પોતાનીજ બેટી સાથે એક પરણીને લોક-લાજમાં આવે એ વિચારે બેગમને ઉશ્કેરી મેલી, પણ, અલબત્ત નવાબ તો તે છોકરીને એક હલકી તોખમની દરજણ સમજતો હતો એવો વિચાર તેણીને આવી જવાથી તેણી જરા ઠંડી પડી અને બોલી, “ મારા ખાવીંદ, નવાબજાદાની જીંદગીનો આધાર તે નેકાહ ઉપર એટલી હદ સુધી લટકેલો છે કે તે દરજણ છોકરી નીચ છે કે ઉંચ જરદાર છે કે ગરીબ તેનો વિચાર કરવાનો આ વખતજ નથી.”

“ બહર, એ વિશે આપણે બીજી વખત વાત કરશું.” નવાબ બોલ્યો, કેમકે દશ વાગવા આવ્યા હતા, અને નવાબને ખબર હતી કે જે વખત જાય તેમાં પેલી ઝોહરા આવીને ઉભી રહેવાની.

“ આજના જેવી બીજી સરસ તક ક્યારે મળવાની ? ” બેગમ મજબુત અવાજે બોલી, “ આજનો દાહાડો પુરો થાય તે અગાઉ તો મારે જે જાણવું છે તે જણાવવાની હું તમને ફરજ પાડસ.”

“ એટલે, બહર ? ” નવાબ, બેગમના આ ઠંઠેરાથી જરા ડરી જઇ બોલ્યો.

“ હું એમ ઠહુંછ, મહેરબાન સાહેબ, કે લેહલરમનો વખત હવે વીટી ગયોછ. હવે તો જેઓ તમને સલાહ અને દિલસોજી આપવાને તૈયાર ઉભાંછ તેઓ તરફથી તે જાંને ચીજ કબુલ

રાખવાનો તમારે માટે વખત આવી લાગોછ-ઠહો ત્યારે, મને કે શુલઝાર કરીમનું—”

“મારા અવતારના કસમ ખાધને હું કહુંછ કે હું કાંઈજ જાણતો નથી. મારી જીંદગીમાં તેણીની સાથે જે હર્ષ જેટલી વાતખી મેં નથી કીધી અને હું—”

“તમે પોતે તેમ નથી કીધું તો આજે પોણા જે વર્ષની વાત ઉપર રહેમત અને શુલઝારનાં થનારાં લગનમાં તમે કોઈ પાસે અટકાવ નખાવ્યો, એ વાત ખરી કેની ?”

“હા, તે ખરું, પણ આજે એવા સવાલોની જરૂરજ શું છે ?”

“જરાક સખુરી પકડો !” એગમ બોલી, “તમે તે કામ માટે જેને હાથમાં લીધી તે તેજ હતી કે જેને તમે, જેવી મારી બોલવાની શક્તી પાછી આવે કે તમને ખબર આપવાને માટે લાંચ આપીને લલચાવી હતી—તેનું નામ શુલનાર ખરું કેની ?”

“શુલનાર ! તેનું શું ? તે તો મરી ગઈ ! તે છેજ ક્યાં ?”

“ઓ ! કંગાળ ઇન્સાન, તેની ધનનસલ નાખૂદ કરવાને એક બદમાશનો હાથ બાંહે લેવાને તને ક્યા સેતાને ઉશકેર્યો ?”

“ઓ ખુદા ! મારી એગમજ મારી ઉપર લોહિમત મુકે છે ?” કપાલપર હાથ અકાળી નવાળ બોલ્યો.

નહીં, ખીહી ના, કે તારો એ ગુનાહ હું જાહેર કરસ, તને બચાવવા અને નહીં કે ફસાવવા મેં આજની મુલાકાત સાંધીછ અને—”

“અરે, પણ એ બધું તેં જાણ્યું કેમ ?” એક વાર પાછો જનુની બની નવાળ ઉકર્યો અને પોતાની એગમ સામે દીકતો ઉભો,

“જે તેં એ વાત કોઈ બીજાથી જાણી હોય તો તે બીજા એ વાતથી માહિતગાર હોય અને મને તે ક્ષમાવશે. જે તેં એ વાત તેમ નહીં સાંભળી હોય તો કેઠે છુપાઈને એ વાત—”

“મારી સાથે મરાઈ પડવાનો આ વખત છે, મારા ખાવીંદ ?”

“આહ ! હું સમજ્યો, સમજ્યો—પેટ્રી ઝોહોરને એક વખત મારા દીકરા સાથે દોસ્તી હતી અને તેઓ પાછાં મલ્યાં હોય—અને તેને બધું તેણે જણાવી દીધું હોય. ઠીક ત્યારે સફરજંગ અને મારા વચ્ચેના સંબંધની તને ખબર પડી છે તો તું અને રેહમત મળી એટલા રૂપ્યા કાઢો અને તેને જેલમાં જતો બચાવો, કેમકે તેમ કરવાને મારી પાસે તો ખોટી કોડી નથી.”

“જાણે તમને વવાણીને મારનાર તમારી હું દુશ્મન હોવું તેવી રીતે તમે મારી સાથે વાત કરો છો, પણ, જ્યારે તમે જાણશો કે અત્યાર અગાઉનો રેહમત તે બાબેનો બંદોબસ્ત કરી તેને છોડવી કેઠે દુર દેશાવર મોકલી આપવાની તજવીજ કરવાજ ગયો છો—હું કહું છું કે એ વાત જ્યારે તમે જાણશો ત્યારે મારે માટે તમે શું વિચાર કરશો ?”

“તું શું ખરું કહે છે, ખદર ?”

“ખરું ખરું અને ખરાં સીવાય એક બોલ બીજા નહીં, અને જે તમે એમ સમજતા હોવ કે તમારી તર્ફની મારી આ વર્તણૂક તમારી તર્ફના કાંઈ વલતા બદલાથી ખાલી નહીં રહેવી જોઈએ તો તે બદલા તરીકે શુભઝાર વીશે તમે જે જાણતા હોવ તેથી મને વાકેફ કરો.”

“ખદર, તું તો કહાવ્ય જાણુતી હોય કે તારી એ દાસી શુભઝાર બડી પાહાવરડી, ફગલબાજ, લુચ્છી અને હજારો બંદે

લખો કાવતરાંથી ભરેલી હતી. ખેડેલાં તો તેણેજ રહેમત અને શુભઝાર વચ્ચેના છુપા સંબંધની ખબર મને કીધી અને તેઓ વચ્ચેના તે સંબંધ તોડી નાંખવાને પણ તેણેજ માથે લીધું અને મેં તેણીને તેમ કરવાની રજા આપી. મારાથી તેવી રજા પામી તે લુચ્છી, શુભઝારને મળી, તેણીની સાથે દોસ્તી પાડી પોતાની ઉપર તેણીનો વીશ્વાસ ખેંચ્યો અને લાગ જોઈ કોઈ એક જવાનના હાથમાં તેની નવજવાન બેઢેન કેમ ફસી પડી હતી તેની ઠાંઢાણી તેણીને ઠહી સંભલાવી. આગમજથી કીધેલી ગોઠવણ મુજબ એક સાંજે હું, રહેમત અને નુરજહાં સાથે ખુલ્લી લેન્ડોમાં બાહાર ફરવા નીકળ્યો અને ખામુખા તે જગે તે શુભઝારને ફરતી ફરતી તે લેઈ આવી અને અમારી ગાડી તેઓ નજદીક આવી લાગતાં આપણા રહેમતને તેણીની પેલી હવાઈ બેઢેનને ફસાવનાર તરીકે તે લુચ્છીએ આલખાવ્યો અને વળી તે બીચારીને ભુલવાવી કે તે જવાનની નજદીક બેઠેલી તેની બીબીજ હતી કેમકે મેં તેણીનાં કેહેવાથી રહેમતને નુરજહાંની પાસેજ બેસાડ્યો હતો.”

“અને તે ઉપરથી તે બીચારી એમ સમજ કે તેણીનો આશક તો પરણેલો હતો?”

“હા, અને તેનું પરિણામ એ આયું કે શુભઝાર જ્યાં રહેતી હતી ત્યાંથી નાહાઠી અને તે બે વચ્ચેના સંબંધ એ રીતે ટુટો. પણ પાછળથી એ કામનો તે દાસીએ એવો તો રાક્ષસી બદલો મારી પાસે માંગ્યો કે મેં તેની મદદ લીધી હતી તેને માટે ખરાં અંતઃકરણથી હું પસંતાવા લાગ્યો.”

“તેણીએ શું બદલો માંગ્યો?”

“બદલામાં તેણીએ રહેમતનો હાથ માંગ્યો.”

“તમે મળક તો નથી કરતા ?”

“જરાણી નહીં. આ મળક કરવાનો વખત નથી, બહર; તેણે મને ખુલ્લે ખુલ્લું કહ્યું કે તેણીને રહેમત સાથે મારે પર-ણાવી આપવી, નહીં તો એ વાતનો સઘળો ભરમ તે ફેાડી દેશે. તું વિચાર કર કે તેણીની તે માંગણીએ મારાં લેખાં પર શું અન્નર કરી હશે! તેજ વખત કોઇ અકસમાતે કે કોઇ સેતાને મારા રસ્તામાં લાલચ મુકી અને એક બદમાશ મારે હાથ લાગ્યો. શાહીતળાવ આગળ એક રાતે હું બેઠો હતો, તેજ વખતે પાણીમાં નખાવી દેઇ પોતાનો જીવ ખોડવાની તજવીજ કરતો મેં તેને દીઠો. તે પાપમાંથી મેં તેને બચાવ્યો કે તે મારો ગુલામ થઇ ગયો અને હું જે કહું તે બજાવવાને શુરપર ચઢ્યો, તો પણ હું ઘણો અચઠાયો; મેં એ વાતથી હાથ ઉઠાવવાને ગુલનારને ઘણી સમજાવી પણ તે નહીંજ સમજી ત્યારે મને તેવો રસ્તો લેવાની ફરજ પડી. તારો જેવરનો દાબડો અને નુરજહાનો પોષાક મેંજ તેણીને લેઇ લેવા ઉશકેરી અને સફેની એક સમજાવટ અને તાલતલાવતથી એક રસ્તે મેં તેણીને બાગે આમમાં જઇ ઉભા રહેવાને લલચાવી જ્યાંથી તેને પેલો આવી કેઠે દુર લેઇ ગયો અને ત્યાં તેને તેણે ઠાર કીધી. તે કરપીણ કામનો કરનાર સફરજંગ હતો. લે, હવે બધું તેં જાણ્યું અને મારી ધજત, મારી આબડ, મારી સલામતી અને મારી જીંદગી વટીક તારા હાથમાં છે.”

“ખરેખર તેં એક ઘણુંજ અઘોર કામ કીધું, પણ તેને માટે તારે તે પાક કીરતારની જનાબમાં જવાબ દેવો પડશે. તારાં એ પાપનો ઇનસાફ ચુકવવામાં કાંઇ હું ખાકી ઇનસાનનું કામ નથી, પણ તને એ પાપની સજામાંથી આ દુન્યામાં તો હું

બચાવી શકસ, અને તેટલા માટેજ જોઈતી રકમ આપી મેં રેહોમતને મોકલ્યો છે.”

“આહ! મારા દીકરા!” તે કંગાળ નવાળ બડબડ્યો અને બેઠક પરથી ઉઠી આમતેમ ઓરડામાં લટાર મારવા લાગ્યો. “તે કદાચ પોતાના બાપને ખુની તરીકે હાલ ધીક્કારતો હશે અને હવે તેનાં પોતાનાં સુખનુંજ સત્યાનાશ વાળનાર તરીકે તે મને હીણશે.”

“પણ જે જે તમે જોઈું કરી ચુક્યાછ તેનો બદલો વાળી શકો તેમ છે. ઓ! તમેજી સમજતા તો હશે કે જેટલું તમારીથી તે પાપ ધોવાઈ શકાય તેટલું બનતું કરવાનો હવે વખત આવી લાગેછ.”

“હું કયી રીતે મારીથી થયલાં જોડાંનો બદલો વાળી શકું? કયી રીતે મારાં પાપની તોજેશ કરી શકું?” પોતાની બેગમ તરફ દયામણો ચહેરો કરી તેણે પુછ્યું.

“મારી સલાહ તમે માનશો? હું કહું તેમ તમે કરશો?”

“ખુશીથી, ખુશીથી, ઓહ! જાણે તું મારો રાહબર પ્રીરેશતોજ હોય તેમ તું હમણાં બેલેછ!”

“ત્યારે તો મને તમે તેમજ સમજતા હોવ તેવીજ રીતે ચાલજો અને તમે એ સઘળું કેમ ભુસીવાળો તે હું તમોને બતાવસ.”

“બતાવ-બતાવ, બહર જલ્દી કર.”

“તે જે રીતે થઈ શકે તેમ છે: જો બીચારી ગુલઝાર હજી હુંચાત હોય અને તેનો પતો આપણે મેળવી શક્યે તો તમારે તેની સાથે રેહોમતના નેકાડ કરી આપવાને બાહાલી—”

“કબુલ, બહર, મારે તે વાતની નાં નથી; બીજું શું બોલ, જલ્દી કેહે.”

“અને બીજોરી બંગલીમાં બનેલા પેલા બનાવનો તમારે સાચે સાચો ચક્રાર કરી જે નિરદોષ તે પાપની સખ ભોગવેછ, તેમાંથી તેનો છુટકારો કરવો.”

“પણ તેમ કીધાથી તો તું નામોશીમાં—”

“બસ, વધારે વાત નહીં, હકદારને હક આપવાનો, ગેર-ધનસાફ ખમેલાને ધનસાફ આપવાનો, નુકસાન પામેલાને તેનો અવેજ આપવાનો આજે દાહાડોજ છે, અને તે બાબદમાં જેમ તમારે તેમજ મારેથી ફરજ બજાવવાની છે, અને જે બને તે ભોગેથી તે ફરજ આપણે બજાવવીજ જોઈએ.”

“તારી એવીજ મરજી છે તો, બહર, તું જેમ કહે તેમ કરવાને હું રાજી છેઉં.” નવાબ બોલ્યો.

એટલામાં તે ઔરડાનું બારણું ઉઘડ્યું અને એક નોકરે ઝોડો-રાના આવ્યાની તેને ખબર આપી.

“ઠીક છે, જા હું હમણા આવીને તેને મળુંછ.” એમ કહી નવાબે તે નોકરને રૂબરૂ દીધી અને પછી બેગમ તરફ ફરી તેણે તેણીને પુછ્યું, “હું એ ઔરતને શું જવાબ આપું?”

“તેને તમે કહેા કે સધળો બંદોબસ્ત કરવાને એક વકીલને સોંપ્યુંછ, અને તેને એમણી ચેતાવો કે જેવો તે છુટે અને કેઠે દુર દેશાવર જતો રહેવાને કબુલ થાય તો બીજા પાંચથી સાત હજાર રૂપ્યા તેને આપવામાં આવશે.”

“અને તે જાય કે હું અહીં પાછો આવું?”

સાચદતખાંનનાં માંગતાં નાણાં અને એવીજ બીજી મુશ્કેલી વિષે વાત કરવાને તેણી તેને પાછો આવવાને ફરમાવવા જતી

હતી પણ તેટલાંમાંજ તેણીને યાદ આવી કે તે હુમ્મણ વકીલ સાથેના સંઘર્ષો હીસાબ ચુકવવાનું તો રહેમતે પોતાનેજ હસ્તક રાખ્યું હતું એટલે તેણીએ નવાખને જણાવ્યું કે હાલ તુરત કાંઈ કામ ન હતું મગર બપોરે તેણીને તેણે જરૂર મળવું.

આ જવાબ સાંભળી નવાખ પોતાનો કમ્પે ખાસ છોડી ગયો અને જે સંઘર્ષ તેઓ વચ્ચે હાલ બન્યું હતું તે ઉપર એકલી વિચાર કંતી બેગમ ત્યાં બેસી રહી.

પ્રકરણ ૬૯ મું.

ઉપરાસાપરી બનેલા બનાવો.

પણ એમ પોતાના વિચાર સાથે એકલી બેગમ બદુલ બહાર ઘણો લાંબો વખત બેસી શકી નહીં. નવાખ તે ચોરડામાંથી બહાર નીકળ્યો કે માત્ર થોડીજ મીનીટમાં રહેમત તે ચોરડામાં દાખલ થયો જેને તેણીએ નવાખ સાથેની બધી વાતચીતથી વાકેફ કીધો અને રહેમતે જ્યારે જણ્યું કે એ રીતે તેનો ખાપ ઘણો નરમ પડી ગયો હતો ત્યારે તેનાં મગજપરથી એક ઘણો મોટો બોજો ઓછો થયેલા તેને લાગ્યો અને પોતે જે કરી આવ્યો હતો તેનો ખુલાસો બેગમ આગળ કરતાં તેણે જણાવ્યું કે, તેણે એક હુશીયાર વકીલને રોક્યો હતો, જે તુરતજ સફદરની સંઘળી હુડીઓ સાચદતખાંન અને પેલા ખીબ સાહુકાર પાસેથી છોડવવા ગયો હતો.

“મેં તે વકીલને ખાસ તાકીદ કીધીછ કે ખેલે સાચદતખાનને નાણું પગાર કરવું અને તેમ કરવામાં મારી મતલબ હતી.”

“શું મતલબ, રેહ્મત ? તું તો મને ણીહવડાવીને મારી નાંખેછ ! સાઅદતખાનના સંબંધમાં તું શું કરવાની મતલબ ધરાવેછ બેટા !”

“તો જીવેની માદર તેની પાસે જે હુંડીઓ છે તેનાં નાણાં બરપાઇ થાય તે અગાઉ તે મને મળી જાય તો મોટો ઘાંટાળો થઇ જાય; કેમકે, તે નાણાં લગ્ન હુંડીઓ આપણને હવાલે કરી દેવાને તે વકીલ કઠાય જીવતો નહીં રહે, અને તે હુંડીઓ તેના વારસોને હાથ જતાં કઠાય નાણું તેમને આપવા માંગતાંથી તેઓ આડા થાય તો આપણી બધી મહેનત જરાને ખાતર ફેાકટ જાય. હવે તમો સમજ્યાં ?”

પણ બેગમ કાંઇગી જવાબ આપે તે આગમજ તો તે બ્યારડામાં નવાબ લાલ જીંડ જેવો ધસી આવ્યો અને ગુસ્સામાંજ બખાર્યો કે,

“ખાનુ, તમે મને એવું સમજાવવા માંગ્યું કે ઝોહરા અને મારી વચ્ચે થયલી વાત માત્ર ઝોહરાએજ રેહ્મતને કહી હોસે પણ તેવું કશું બન્યું નથી. તેણીએ તો રેહ્મતને કશું કહ્યુંજ નથી, એટલુંજ નહીં પણ તે તેને તો મળી વટીક નથી ત્યારે એ ઉપરથી મારે શું વિચારવું ? એ કે તમો બન્નેમાંથી એકુએ મારી ઉપર, મારાં કામકાજ ઉપર જાસુસપણું ચલાવવાની નીચ યુક્તી કીધીછ.”

“અય પેદર, તારી એ ગુશમાલી હું મારે પોતાને સર રાખુંછ અને તેથી તમારા ગુસ્સામાંથી મારી માદરને મુક્ત કરવાની મેહેરબાની ફરમાવો.”

“એમ છે ત્યારે તો તું મારે લગતી બધીજ વાતથી વાકેફ થયો હોસે, તું બધુંજ જાણતો હશે, તને—”

“ હું ઘણું જાણું છું, ઘણું જ જાણું છું, એા બાપ, હું બધું જ જાણું છું. દાખલા તરીકે, તમે મારી અને મારાં સુખની આડે આયા—તેમજ મારીથી મારી મોહબતની મુરતીને વિખુટી પાડી— એા ખોદા? એ બધાંનો વિચાર કરતી વખતે સખુરી તે હું કેમ રાખી શકું? ”

“ રહેમત, મારા વહાલા રહેમત, તું મને ના ઠપકો આપ. મને તું ના શ્રાપ દે.” નવાળ રહેમતનો અફસોસ જોઈને બીહીધો અને તેનું જનુન સમી ગયું, “ રહેમત, મારા વહાલા બેટા, બદર, તું બોલ, મારી તરફથી એને કાંઈક સમજાવ.”

“ એા બાપ, તેં માફ કેટલી હદ સુધી નજીબોદ વાળ્યું છ તેની તને ક્યાં ખબર છે? જો મારી તરફ જો, મારા ગાલમાં ખાડા જો, મારી આંખનું તેજ જો, માફ તવાયલું તન બદન જો, તેવીસ વર્ષની લર જવાન ઉમરે સાહાઈ વર્ષના ખખરી વખરી ગયલા એક ડોસા જેવો હું લાગું છું! તે જવાનીનો મારામાં હવે જોસ નથી, નથી મારી રંગરંગમાં બેટાં લોહીની તેવી ઝડપ, મારા તનમાં તાકાત કે મગજમાં કાવત. આશા મારે મનસે હવે એક કરમાયલાં પુલ જેવી છે, અને નિરાશી મારાં હૈયાંપર ખાંખ ફડફડાવી બેઠી છ! કોણે? એા, એ સઘળું કોણે કીધું? કોણે, એા કોણે, મને નિર્દયતાના લોખંડી પંજામાં સપડાવી મને બોચીમાંથી ધરી સુખની ઉંચામાં ઉંચી ટોચપરથી પટકી ગમની નીચાંમાં નીચી ખાહીમાં ગબડતા કીધો? તેં, મારા પેદર, એ સઘળું તેં કીધું. જો, તારું આ કીધેલું કામ જો, કે તારા બેટાનો એક પગ ખાહાર અને એક પગ કબ્રમાં છે અને બોલ કે એ કામથી ફાયદો તેં શું હાંસલ કીધો? ”

આ ઠઠરાવનારા બોલોથી તે કંગાળ ડાસો તો ચોરની માફક હધાઇજ ગયો. બેગમ તો આ બાપ બેટાનો મેલાપ જોઇ સાંધે સાંધે અઠડીજ ગઇ અને કાંઈગી બોલ્યા વગર ગુપચુપ બેસીજ રહી.

“મારા બેટા-મારા બહાલા બેટા-મને માફ કર હું બોજર-જવાહીથી માંગી લેઉં છ કે મને માફ કર !” અને એટલું બોલતાંજ તે બાપ પોતાના બેટા આગળ ગુઠણ મરડયે પડ્યો અને તેણે તેના પગ પકડી લીધા.

“ઓ ખુદા ! મારા બાપને ફાલે આ કીસમની નામોશી !” રહેમત બોલી ઉઠ્યો અને તુરતજ પોતાના બાપને બગલમાંથી પકડી પાડી તેને ઉઠાડ્યો અને તેને વળગી પડી ધસાંધસ તે રડી પડ્યો.

તે ખુદો નવાબળી રડ્યો, અને બેગમથી તે દેખાવ તામોસ નહોં થઇ શક્યાને લીધે તેણી ડુસ્કે ડુસ્કે રડી. ત્યાં તે વખતે એવો દેખાવ થઇ રહ્યો કે જેની પુરેપુરી સમજ લેવાને માટે તે નજરોનજર જોવો જોઇયે. બાકી તેને વર્ણવી વાંચનારની નજર સામે તેને ખરા આકારમાં રજુ કરવા માટે ગુજરાતી ભાષામાં તેવા લાયક બોલોજ નથી.

એ રીતે બેટાની માફી મેળવી નવાબ ત્યાંથી ચાલી ગયો, અને એકવાર ફરીથી તે મા દીકરા એઠલાં પડ્યાં, અને ત્યારેજ બેગમે તેને નવાબથી સાંભળેલી ગુલનાર હાસીને લગતી બધી હકીકતથી વાકેફ કીધો. પણ જેવી બેગમ બોલતી બંધ થઇ કે એક નોકરે આવી રહેમતના હાથમાં એક ચીઠી મુકી.

“એ ફોણ લાચું ?” રહેમતે તે હાથમાં લેઇ પુછ્યું.

‘તમારા દરજીને ત્યાંથી તે આવી મેહરબાન.’

પણ પેલા નોકરના આખા જવાબમાં ‘દરજીને ત્યાંથી’ એ શબ્દ તેને કાને પડતાંજ તેણે તે ઝટ ઉખેડી અને વાંચવા માંડી. ખુશાલી-બહેમ-ચીંતા-નિરાશી અને નાઉમેદની નિશાણીઓ

ઉપરાસાપરી તેના ઢહેરાપર પંથરાઈ રહી, અને તે ચીડી બેગમને આપતાં તે બોલ્યો, “મળી ગુલઝાર મળી ગુલઝારનો પત્તો મળ્યો. પણ તે મોતને બીછાણે સુતીછ. ઓ ખુદા ! મારા ખુદા !” એટલું બોલી આંખ ઢાંકી તે રડી પડ્યો.

બેગમે ધ્રુજતે હાથે અને ધડકતે હૃદયે તે ચીડી વાંચી. તે ચીડી પેલી ગુલાબખાંની ફેલવાલી ભલી ડાસીએ મોકલાવી આપી હતી; તેમાં તેણીએ લખ્યું હતું કે ગુલઝાર જે તેણીની બહેન સાથે રહેતી હતી તે મરવા સુતી હતી, અને પોતાની આખેરી આવેલીજ જાણી રહેમત સાથે એક છેલ્લી મુલાકાત કરવાને તે કબુલ થઈ હતી. વાંચનારને તો યાદ હશે કે રહેમત તે ડાસીને ખેલેજ માળતાં કાંઈ કામ પડે તો તેના દરજીને સરનામે તેને કાગળ લખવું એવો આશ્રહ કરી તેનું સરનામું તે ત્યાં મુકી આવ્યો હતો અને તેનીજ મારફતે આખરે ગુલઝારનો પત્તો તેને મળ્યો.

પણ, યા ખુદા ! એ સમાચાર કેવા હતા ? રહેમતને એકલાનેજ માટે તે કેવા દુઃખ ઉપજવનારા હતા ?

“ગુલઝાર મરવા સુતીછ ?” રહેમત બોલ્યો, “ઓ ખુદા ! હયા કર, તે બીચારીપર હયા કર !”

“મારી ગરીબ છોકરી-ભુલાયલી, વીસરાયલી નાકબુલ રહેલી મારી દીકરી ! ચાલ, રહેમત ચાલ આપરે-”

“હા ચાલો આપરે ત્યાં દોડી પુગ્યે માદર, વખત બોહોવો જોઈતોજ નથી, અને ખુદા જો ચાહશે તો હજીર તેને જીવાડી આપણને તે ખુશી કરશે.” પણ, તેટલાંજ વગી કંમે ખાસનું બારણું ઉઘડ્યું, અને તે બંને મા દીકરા બાહાર નીકળવા જતાં હતાં તેટલાં તેમના હાથમાં તેજ નોકરે આવી એક બીજી ચીડી મુકી.

તુરત તે રેહેમતે ઉખેડી અને તે આ મુજબ વાંચી, “ગધ સાંજનો, રેહેમત, હું છુટી ચુક્યોછ મારો વિચાર હીંદુસ્થાન સખરદખર છોડી જવાનો છે. મગર મારે તને મલવાની ખાદેશ છે, હું તારાં બલાંમાં કેટલો લાલ લેતો હતો તે તો તને ખબર છે, એટલે, ઉમેદ છે કે મને તું મળવા ના પાડશે નહીં. તું તેમ કરશેજ એવો મને વિશ્વાસ છે, કેમકે, મને ખબર પડી ચુકીછ કે તું ખાળે વખત મારી ઉપર પાહારો ભારતા ચોકીબાનને મળી મારી ખચરઆક્યત પુછી ગયોછ, તારી મારી તરફની દીલસોજીને માટે ખુદા તને સુખી રાખે !

“આ સાથે બીડેલે ઠેકાણે હું મારા એક દોસ્તે અઝીઝને ત્યાં રહુછ જ્યાં આખા દીવસમાં કોઈબી વખતે તને મળવાને હું તલબગાર રહીશ.

“તારાં કુટુંબનાં સર્વને મારી માનભરી સલામ પોંહોંચાડવાની તને અરજ કરવામાં શું હું બેઅદબ ગણુઈશ ?

“લી૦ તારો ખચરખવાહ દોસ્ત ‘અનવર.’

“એ બધામાં ખરેખર ખુદાનો હાથ હોવોજ જોઈયે !” બેગમને તે ખત આપતાં રેહેમત બોલ્યો.

“શુકે ખુદા !” તે ખત વાંચી બેગમ પોતાના બંને હાથ આસમાન તરફ ઉંચા કરી બોલી “પોતાની બેટીને લેવા તે બાપ છુટો થયો હોયો જોઈયે—અરે કદાચ તેણીના મરતી વખતના દમની હુંક પોતાના ગાલપર લેવાજ તે કદાચ છુટો હોય !”

“ઓ ! એમ ના બોલો, માદર, એમ ના બોલો. તમને એમ બોલતાં સાંભળી માઝ કલેજી કપાઈ વહરાઈ જાયછ. ખુદા કરશે તો હજીબી તે સાજી થશે ને આપણાં બંધાંના અહેરા હસ્તાજ રહેશે !”

આમીન ! રેહેમત, ખુદા કરે ને તારી એ દુવા તે તારી વહાલીના હકમાં આમીન થાય, એવું આ લખનારનું ખરાં દિલથી ચાહવું છે !

પ્રકરણ ૭૦ મું.

મૌતનું બીજાણું—મિલાપ.

એમ સમજે કે ગયાં પ્રકરણની સેવટે બની ગયલા ઉપરા-
સાપરી બનાવોને એ કલાક થઈ ગયા હતા; અને જે બનાવ હવે રજુ
કરવાની મારી ધારણા છે, તેને માટે આપણને તે નવાબી
મેહેલમાંથી નીકળી એક વચ્ચે વાંધેનાં ઝુપડાંમાં જવાની જરૂર
છે. તે હતું તો એક બંગલા રોકું નાનું ઘર તોપણ તે મેહેલનાં
આલીશાન મકાન સાથે સરખાવતાં એક ઝુપડું જ લેખી શકાય.

ઘણાંજ સાઠાં રાચરચીલાં સાથના પણ સુઘડ સફાઈથી
શોભી રહેલા એક ઓરડામાં આપણી આ વારતાની હીરોઇન એક
પલંગપર અળેટાચઢી હતી અને તે પલંગની બાજુએ ત્રણ જણ
એકઠાં થઈને ઉભાં હતાં. તે સુતેલી અબલાની કુદરતી ખુબસુરતી
જે ગમે તેવી જીવલેણ અસરથી પણ સમુજાગી નાશ ન પામી
હતી તે હજી પણ તેણીના એહેરાપર ગમે તેવા ઝાંખા આકારમાં
પણ હાજરજ હતી. તેણીનું તનબદન તવાઈને તદન એકવચું
થઈ રહ્યું હતું, અને તેણીનું આંગ પુક મારે તો હીલે તેવું
કુલ જેવું હલકું પડી ગયું હતું. તાંદરેસ્તીની તાજગી તેણીનાં
તનમાંથી વહી ગયલી હોવાને લીધે તેણીની ચામડી પારદર્શક બની
રહી હતી, કે જેમાંથી તેણીની રંગેરંગ દેખાઈ આવતી હતી; પણ
તેણીના સુવાળા ગાલપર શુલાળી રંગનો પસરાત દેખાતો હતો,
કે જે ઠાંધજ નહીં પણ તેણીને કબ્ર તરફ લઇ જવાને સીંગાર
પામેલી એક ઠગારી ખુબસુરતીનો ઓળો માત્ર હતી.

મેં ઉપર કહ્યું કે તેણીના પલંગની બાજુએ ત્રણ જણ
એકઠાં થઈને ઉભાં હતાં. તેઓ બેગમ બદુલખાહાર, સોદાગર

અનવરખાં અને નવામળદો રેહેમતખાં સરકરાજ હતાં. પહેલે તો બેગમ, રેહેમત સાથે, અનવર જે દોસ્તને ત્યાં રહેતો હતો ત્યાં ગઈ. ત્યાં તેઓ ત્રણે જણ એકઠાં મળ્યાં અને અરસપરસના ખુલાસા પછીજ અનવરે બાણ્યું કે ગુલઝાર કરીમ-પેલી ગરીબડી દરજણ છોકરી-તો તેની પોતાની બેટીજ હતી. એટલુંજ બાણ્યું તેઓ સાથે ગુલઝાર જ્યાં હતી જ્યાં આવવાને કશીબી તેને બોહોંસ કરવી નહીં પડી. એટલું બાણ્યુંજ તે બેટીને લેટવા, તેને પોતાની મીઠી ગોઢમાં દાખવા તે તડપી રહ્યો; અને તેમને આ જુપડાંમાં આવી પુગતાં કાંઈ વખતબી લાગ્યો નહીં. પહેલે ગુલઝારના ઓરડામાં બેગમ દાખલ થઈ અને આસ્તે રહીને તેણીને તેણીની પોતાની સાથની સગાઈથી વાકેફ કીધી.

ત્યારે અને ત્યારેજ ગુલઝાર બાણ્યું પામી કે તે તો બેગમ બદ્દુલબાહાર સરકરાજ અને સોદાગર અનવરખાંની દીકરી હતી, અને બે વર્ષની વાત ઉપર જ્યારે પહેલવહેલી સાબેરગંજમાં દાખલ થઈ બેગમની રૂબરૂ તેણી ઉભી હતી તે વખતે બેગમે તેણીનું નામ બાણ્યુંજ બતાવેલી લાગણીની યાદ તેણીનાં મનમાં પાછી તાજ થઈ; અને સોદાગર અનવરખાં તરફ તેણીનું દીલ કુદરતી કાંચ બેંચાતું હતું તેનીબી તેણીને ત્યારેજ સમજ પડી; અને જોકે એ સઘળો ખુલાસો ઘણીજ સાવચેતીથી તેણીની આંગણ કરવામાં આવ્યો હતો અને ક્રીધા પછી તુરતજ તેણીને હાથમાં લઈ છાતીસે ચાંપવામાં આવી તો પણ તેણીના હિલમાં એકાએક ઉછળી નીકળેલી ખુશાલીનો આંચકો તેણીની ભાંગી ભુકે થયેલી તબીયત અને નબળાં પડી ગયેલાં મનને તુકસાનકારક નિવડયા વિના રહ્યો નહીં.

પણ જે સઘળો ખુલાસો આજે તેણી સાંભળનાર હતી તે તો હજી પુરો ક્યાં થયો હતો? બેગમ તરફનો તે ભાગ પુરો થતાંજ

રેહેમત બાબેનો લાગ બેગમેજ શરૂ કીધો, અને ત્યારેજ તેણીએ જાણ્યું કે તેણીનો બહાલો રેહેમત તો ખરેખર નવાબ સાબર-ઉદ-દઉલા સરકારના બેટા નવાબબહો રેહેમત હતો ! પોતાની માદરની છાતીપર માથું મુકી અળેટાયલી તે ગુલઝારે એટલુંબી જાણ્યું કે દાસી ગુલનારે જે તેણીની આગળ વાત કીધી હતી તે તદ્દન નાપાયાદાર અને જોડી કાઢેલી માત્ર હતી. નવાબબહો કાંઈ પરણેલો ન હતો. તે ખીચારાએ કોઈને ફસાવીજ ન હતી, પણ, તે તેણીની તરફજ વફાદાર હતો; એટલુંજ નહીં, પણ તેણી માટેના ખ્યારમાંજ તે આવા લેવાયલા લુટાયલા અવતારનો બન્યો હતો.

ઓ ! ગુલઝારનાં હૃદયનાં પુવારામાંથી ખુશાલી, આભાર અને અચરતીની લાગણીના તે બાહાર પડેલા મોજાનું વર્ણન કેણુ કરી શકે ? મને તો લાગે છે કે એ હૃદયલેદક પણ મીઠા મેલાપનું વર્ણન તેના સાચા આકારમાં રજુ કરવાને દુન્યામાં તેવી ફળદ્રુપ કોઈ ભાષા નથી કે ભાષામાં તેવા હર્ફ નથી અને તેથીજ હું એ દેખાવ ઉપર ઉતાવળે એક નજર નાંખી આગળ ચાલું છું, અને તેટલાજ માટે, બેગમે ઉપલા ખુલાસા પોતાની તરફથી આપી તેણીને તે બન્ને-અનવર અને રેહેમત-ને મળવા તૈયાર કીધી હતી, તે છતાં તેઓ તેણીને આવી મળતાંજ તે એારડામાં જે દેખાવ થઈ રહ્યો તેનો ખ્યાલ લેવાનું વાંચનારની કલ્પનાનેજ સોંપી હું સંતોષ પકડું છું.

એ મેળાપ દરમ્યાન બેગમને ખ્યાલ આવ્યો કે, “ મારી સાથે તે નજર સાથે નજર મેળવી ઉભી હતી તેજ વખતે મેં મારી ફરજ બજાવી હતે, તો આજે માફ એ બચ્યું એમ ફનાને હવાલે નહીં થતે. મારે તેણીનો બેટી તરીકેનો હક્ક કબુલવો હતો. તેમ નહીં તો મારે તેણીની હીમાયતે રહી તેણીને મદદ કરવી હતી.

પણ એ બન્નેમાંથી કશું પણ મેં નહીં કીધું. હું મોટાઇનાં જીહાં માન પર મરી, તે વખતે મારી આસપાસ ફરી વળેલી ખ્યાલી ઝમક તરફ ખેંચાઇ અને હાલના અંધારા ગારમાં હું ડુબી !”

અને એ સઘળા વિચારો તેણીનાં મગજમાં વિજળીની ઝડપે ફરી વળતાંજ તે ગુલઝારને વળગી પડી ઝાર ઝાર રડી. સૌદાગર અનવરખાં, પોતાની બેટીને તેણીની અંતની ઘડીએજ મળ્યો તે વિચારથી દિવાના જેવો થઇ ગયો, અને તેનાં દિલમાં અને તેનાં મગજમાં શું શું દુઃખી ખ્યાલોએ દરોરો ચલાવ્યો તેનું વાસ્તવિક વર્ણન આપવાને આ કલમમાં તાકાત નથી ! અને નવાખ બદો રહેમત-તે બહાલા વક્ષદાર રહેમતની લાગણી એ વખતે શું હતી ? અરે ! અરે !! તે પોતાનાં મનસે પુછવા લાગ્યો કે દુન્યામાં આવું અગાધ દુઃખ શા માટે સજ્યું હશે ? તે આખરે તેની ગુલઝારને મળ્યો ખરો, પણ તે કેમ અને કથી વખતે ? જ્યારે તેણીનો એક પગ ઠપ્પમાં દાખલ થઇ ચુક્યો હતો અને બીજો જે વખત જાય તેમા ત્યાં દાખલ થવાને ઉંચકાઇ રહ્યો હતો તે વખતે ? તંગી, ભુખમરો, જીલમ, ત્રાસ, બેઠરાડી અને છેલ્લે બેમારી-એ સઘળું ગરીબ ગુલઝાર—જેણે ભુલમાં એક નાન્યુક પુલને વટીક ન પીખેલું કે જેણે જમીન પર ચાલતી કીડી પર અજાણતાં એક કદમ વટીક નહીં મુકેલું તે—ની સજતમાં ? ખરેખર, શું ત્યારે આવી જવાન વયે તે મરતીજ હતી, હૈયાતીથી ગુજરતીજ હતી ? એા ! જે તેણીએ ખમ્યું હતું તેના બદલામાં થોડું ઘણુંજી સુખ જીવાને ખુદા તેને એક થોડાં વર્ષ—અરે થોડાક મહીના નહીં ખચાવી લેય ? ગુલઝાર, ગુલઝાર, ત્યારે શું ખરેખર તું મરવાજ સુતી છે ?

એવો બધો વિચાર કરવા સાથેજ રહેમત તે બાછાણાં પાસે ગુંઠણમંડ્યે પડ્યો અને ગુલઝારનો નાન્યુક પટલો હાથ લઇ પોતાની આંખોમાં દાખી ડુરકે ડુરકે તે રડ્યો.

પ્રકરણ ૭૧ મું.

ગુલનો ચિરાગ ગુલ થયો !

તે સહવાર સુધી—એટલે તે વહાલાંઓ તેણીનાં બીછાણાં આસપાસ લેગાં મળ્યાં ત્યાં સુધી તો બીચારી ગુલઝાર આવતાં મોતની રાહ જોતી શાંત પડી રહી હતી. અલબત્ત તે રહેમતના આંખ્યાની રાહ તો જોતીજ હતી. તે આવે કે તેને પોતાને મોંઢે તેના સઘળા ગુનાહની માફી બક્ષવાને તે તડપી રહી હતી, પણ ત્યાર પછીના થોડાજ કલાકમાં શું બનનાર હતું તેની તેણીને સ્તીભારણી બખર નહીં હતી. બરી બામદાદે ઉડી પોતાના પલંગપરજ ગુંઠણમંડયે પડી પોતાના પેદા કરનાર પાક અલ્લાહ સનમુખ સર નમાવી નિમાજ કરી પોતે મરવાને તથ્યાર હતી એવી તે બારે હક્કતાઅલાને તેણીએ ખાત્રી આપી હતી. તે વખતે તે તલુ થયલો ખુરશેદ તે દિવસે અસ્ત પામશે તે અગાઉ તે પોતાની માને મળશે, તે પોતાના પેદરને ભેટશે, અને તેનો જીવજન આશક તણીને પોતાની મીઠી ગોદમાં દાખશે એવી બખરનો તે બીચારીને તો સ્વપ્ને ખ્યાલ વટીક ન હતો. તેણીને એવોળી સ્વપ્ને વિચાર નહોતો કે બદનામી—એવફ્ બદકારીનો બત્તો પામેલો તેણીનો રહેમત તેણીની આગળ આવી પોતાની દાઘ લાગેલી દા-મન તેણીની રૂબરૂ ધોધ નાંખશે !

પણ એ સઘળું ન ધારેલું—ન ચીતેલું બનવા પામયાથી તેણીની પોતાની લાગણીમાં કેટલો મોટો-ફેરફાર થઈ ગયો ! તે મરવાને તથ્યાર થઈ રહેલી અબલાને શું હવે મરવા ગમતું હતું ? હવે શું તે ગરીબ છોકરી તેની પોતાની માદર, પોતાના પેદર અને અને પોતાના વહાલા આશકને છોડી આ જહાંનથી પોતાનો પાક અસખાબ ઉઠાવી જવા રાણ હતી ?

નહીં-ઓ નહીં, હવે જ્યારે દુઃખના દરવાજા બંધ થઈ સુખનાં
બારણાં તેણીને માટે ખુલતાં તેણીએ જ્યાં કે તેણીને લાગ્યું
કે તે આઘન વખતે મરવું ઘણુંજ ઘણુંજ દુઃખદાયક અને હર્ષ્યું
ફાડી નાખનારું હતું.

પણ તેણીએ જોયું કે તે પોતે પોતાની હીંમતમાં એ રીતે
નબળી પડતાં તેણી આગળ ઉભેલાં તેનાં ળહાલાંઓનાં દુઃખને
પાર ન રહેતો હતો. એટલે તેણીએ પાછી હીંમત પકડી અને
મીઠાસથી હસીને બોલી-ઘણાજ ધીમા અવાજે બોલી કે—

“રડો ના મારાં માદર પેદર-રડ ના મારા ળહાલા રહેમત, હું
એક વધારે સારી અને વધારે સુખી જહાંનમાં જાઉંછ.”

“ઓ! એમ ના બોલ, મારી ળહાલી બેટી,” બેગમ તેણીના
આંગપર પડીને રડતી બોલી, “તું જીવ, મારા જીવ લઈને તું
જીવ, કેમકે, તારે જીવવાની જરૂર છે, જીવીને તારા ચ્હેરાની
ખુશબખતીથી—”

“તારા દુઃખી પેદરનાં હૃદયને હરખાવતી રહે.” અનવરબડબડયો,
“કેમકે ગુલઝાર તને હું ચાહુંછ-જાણે તું મારી સાથે-મારી આગળ
બચપણથીજ ઉઘરી હોય તેમ મને તારી ઉપર હેત છુટેછ.”

“મારી ળહાલી જાન, તું એવા ચેડા વિચારો ના કર.” રહેમત
તેણીને હાથ પોતાના હોઠસે દાબી બોલ્યો, “ખુદા તને અત્યારમાંજ
અમારા કબજામાંથી લેશે નહીં, તેની ઉપર વિશ્વાસ રાખ ?”

“મને તેની ઉપર પુર વિશ્વાસ છે, રહેમત, અને હું તેની
પાસે માંગી લઉંછ કે મારી આંખો વીંચાતાંજ તમે ળહાલાંઓને
તે પુરતી ધીરજ અને પુરતી સખુરીની લાગણીથી નિવાજે ! હા,
હું માંગી લેઉંછ, ળહાલી માદર, કે તમે મારે માટે રડો ના !
હું પાછું માંગી લેઉંછ, રહેમત, કે મારે ખાતર આ ફેફટની

ગીરીયાંબરીથી તું વહાલો બાઝ આવ ! મારા છેલ્લા કલાક-મારી છેલ્લી ઘડીને તમે ંહાલાંઓ એ મુજબ ધુજવો ના ! ખુદાના શુક્ર કડંછ કે છેલ્લે મરતી વખતેની આટલું બધું સુખ ચખાડવાની તેણે મારીપર કરમ મેહેરબાની ફરમાવી ! પેદર, વાહાલા પેદર, ખુદા તમને સુખી રાખે ! પેદર, ંહાલા પેદર, તમે જે ખમ્યુંછ તેના બદલો તે સાહેબ તમને આપશે ! હું બાણુતી'તીજ, મારા કાનમાં કોઈ લેદી અવાજે કુંક મારી'તીજ કે તમે નિરદોષજ છો, તમે બેગુનાહજ છો ! અને તું, રહેમત, મારા ંહાલા રહેમત, મારાં જીગર, ખુદા તારાં સરપર આશિષ ઉતારે અને લાંબી સુખી જીંદગી લોગવી તું—”

“ઠદી નહીં, ગુલઝાર, કદીબી નહીં, તારા વગર હું જીવનાર નથી. તું ના બ-ગુલઝાર, મને એ રીતે તરછોડી તું ના બ; મેં તને ક્યાં ક્યાં શોધી ? તારે ખાતર બુખો-ખ્યાસો હું ક્યાં ક્યાં ભટક્યો ? અને અંતે તું મળી. તું મળી તો હવે મરવાને ખાતર ?”

“શાંત થા-હું માંગી લેઉંછ, રહેમત, તું ધીરો થા, હું જ્યાં બઠંછ ત્યાં મોડે ંહેલે આપણે મળીશું-પણ તેટલાં આ જહાંનમાં તું સુખી રહી—”

“નહીં-મેં તને ના કહ્યું કેની ? મારા ફિરેસ્તા, તને કે તારી યાદને વફાદાર રહેવાના તે પરવરદેગારને બારે હું આજથી કસમ નોંધાવુંછ. તારી અને તારીજ આ મનમોહન મુર્તીને મારી છાતીમાં હું સાચવી રાખશ અને આતુરતાથી રાહ જોવશ કે ક્યારે-ઓ ક્યારે તે વખત આવે કે તારી કબ્રની પાસેજ મારાં મુવેલાં હાડ પર મારીબી કબ્ર ચલાય.”

“રહેમત, ત્યારે તું મને કોલ આપેછ કે તું મને નહીંજ બુલશે ? તારા અનંત ખ્યાશમાં અને મારાં આ ંહાલાંઓનાં પાશમાં મરવું—”

“ઓ ખુદા એનો જીવ જીભાયછ, અનવર, અનવર.” બેગમ તેણીને બેધ બોલી ઉઠી.

“યા અલ્લાહ! હજી કોઈ તળીજ નહીં? રહેમત, તેં તેમને આટલી તાકીદ કીધા છતાં હજી કોઈ—” અને એમ બોલી અનવર તે ચોરડાની બાહાર નીકળી જતો હતો તેટલાં ગુલઝાર બોલી—

“સખર! મારા બહાલા પેદર, મને છોડીને ના જાવો. તળીબો આવ્યાથી મોતના ઘસારા સામે અટકાવ પડવાનો નથી. મારો વખત હવે લરાછ ચુક્યોછે, જરા નજીક આવો, મારાં બહાલાંઓ શાંત રહેજે રહેમત, બહાલા બહાલા રહેમત, ધીરજ ધરજે અને સુખી રહી સુખમાં—”

તે બોલતી બંધ પડી. તેણીના ગાલપર જે ઝાંખો રતાશ આપણે જોયો હતો તે ઉડી ગયો અને ગુલઝાર આસ્તે આસ્તે ઠંડી પડતી ગઈ. સઘળું ફેરફાર થયું પણ તેણીનાં ચહેરાપરનું છેલ્લું હસવું જેમ ને તેમ રહ્યું.

બેગમ જે આટલો વખત તેણીનું માથું પોતાની છાતીપર ટેકવી બેઠી હતી તેણે તે માથું આસ્તે રહીને તક્યા પર મુક્યું અને તે ત્રણે જણાં તે પલંગ પાસે ગુંઠણમંડયે પડ્યાં.

એક મીનીટ ગઈ! બીજી મીનીટ પસાર!! ત્રીજી મીનીટ થતાંજ એક ડચકું—એકજ માત્ર ડચકું અને પ્રિય વાંચનાર, આ વારતા દરમ્યાન તારી મોહોબત, તારી પ્રિતિ, તારી દિલસોજી અને કદાચ તારું માન વટીક ખેંચી રહેલી ગુલઝાર-ગરીબ ગુલઝાર સહેજ વારમાં પુલગુઝાર થઈ ગઈ!

અને પ્રિય વાંચનાર, તું એમ ધારતો હોય, તારી એમ ખાતરી થઈજ હોય કે આ આખી વારતાના તખ્તાપર તે ગુજરેલી

ચુલ્હાએ ખરેખર એક તારીફલાયક ભાગ ભજવ્યો હતો—અમો કહીએછ કે એમ જો તારી પછી ખાતરી થઈ હોય તો તેનાં એ કવખતનાં મોત પર તારાં અંતઃકરણનાં ઉંડાણમાંથી આંસુનું એક ટીપું ખેરવી આ બાકી રહેલાં પાણીં તું પુરાં કરવા આગળ વધજે !

પ્રકરણ ૭૨ મું.

“બોના થા સો બો ચુકા—અખ અંજમ દેખના.”

રાત્રે નવ વાગે બેગમ, નવાબખદા રહેમત સાથે સાબેર ગંજમાં પાછી આવી. સોદાગર અનવર પોતાની બેટીને દક્ષિણ-વવાની સઘળી ગોઠવણ કરવા ત્યાંજ થોપ્યો. બેગમને પણ પોતાની બેટીનાં શબ આગળથી ખસવા ગમ્યું નહીં, મગર, અનવરની આબુજી અને રહેમતની સમજાવટથી તે આંસુ ભરી આંખે અને દબાતાં દિલે ત્યાંથી નીકળી. રસ્તામાં એકથી વધુવાર તે રહેમતને કહી ચુકી કે, “રહેમત, આ ફટકો ખમી મારેથી હવે જીવાવાનું નથી.”

તેઓ બાગમાં દાખલ થઈ મેહેલમાં હજીતો પગ મુકેછ તેટલાં આગળાજ હાલમાં નોકર નક્કરનું ટોળું ને ટોળું એકઠું થયલું તેઓએ જોયું. તે સઘળાંના ચહેરાપર ભય અને ગભરાટની નિશાણીઓ પ્રગટ જણાતી હતી. એ વળી શું નવી આફત તેમની સામે ડાળા ધુરંકતી ઉભી હતી? બેગમને અને રહેમતને જોતાંજ તેઓ તેમની આસપાસ ફરી વળ્યાં અને બાગાતુટા બોલોમાં જે ગુરૂં બન્યું હતું તેથી તેમને વાકેફ કીધાં. તેમનું કેહેવું અમે એક બોલમાં જણાવ્યે તો એ હેતું કે નવાબ સાબેર—ઉદ-દઉલા સરકરાજે ઝેર ખાઈ આપધાવ કીધો હતો !

આ ખબર સાંભળતાંજ બેગમ બેલાન થઇ જમીનપર તુટી પડી અને તેણીની ઢાસીએ તેણીની સારવારમાં રોકાઇ તેટલાં રહેમતે એ બનાવને લગતી બારીક પુછપરછ કીધી, જેનાં પરિણામમાં તેને માલમ પડ્યું કે નવાબ સાહેબ, બેગમ અને તેનીથી છુટા પડી દશ અને અગ્યારની વચ્ચે પોતાના ઓરડામા ગયા હતા. ખરોખર ખાર વાગતે સાઅદતખાન વકીલ આવ્યો, અને એક નોકર જઇ નવાબને તેડી લાવે તેટલાં તે આગલા હોલમાં નુરજહાં અને સલીમા સાથે વાતે બેઠો. નવાબ તો કંઈ આવ્યો નહીં, મગર, તેણે તે નોકર પાસે કેહેવડાવ્યું કે તેવણની તખ્ત કાંઈ બીગડેલી હોવાથી હાલ તેવણ તે (વકીલ) ને મળી શકશે નહીં. તોપણ તેવણે સાંજે ફેરા મારી જવો. વળી તેજ વખતે નવાબે તે નોકરને તાકીદ ફરમાવી કે તેવણને શોધતા આવી કોઈએ પણ તેવણને કંટાળો આપવો નહીં અને જો તેવણને કોઈની અગત્ય પડશે તો તેવણ પોતં હાંક મારી બોલાવશે. કલાકો એમના એમ નીકળી ગયા અને કોઈયેળી નવાબના ઓરડામાં જવાની હીંમત કીધી નહીં. સાઅદતખાન થોડાક વખત તે જવાન બાનુઓની સાથે વાતચીત કરી ચાલી ગયા, પણ રાત્રે સાતેકને સુમારે તે પાછો આવ્યો. હવે સલીમાને તેના બાપની આ લંબાયલી ગેરહાજરીથી કાંઈ ચટપટ થઈ તેથી, તેમજ તેણીને પોતાના પેદર સાથે કાંઈ વાત કરવાની હતી તે કારણે નવાબના ઓરડા આગળ જઈ તેનું બંધ બારણું તેણીએ થોક્યું, પણ કાંઈજ જવાબ મળ્યો નહીં. હવે તેણી ગલરાઈ અને નોકરાને તેણીએ તેડ્યા. તેઓએ જોશથી બારણું અફાળ્યું પણ પરિણામ તેજ આવ્યું, એટલે તેઓએ બારણું લાંબ્યું, અને ઓરડામાં તેઓ દાખલ થતાંજ તેઓએ જોયું કે નવાબ ચતોપાત જમીનપર પડેલો હતો. તેની આગળ જતાં તેમની ખાતરી થઇ કે કાંઈક

વંચતને તેની જાન કબજ થઈ ચુક્યો હતો. પહેલાં તેમને વેહેમ ગયો કે કદાચ તે બેભાન થઈ પડ્યો હશે, એટલે, તળીખને બોલાવા તેઓમાંના બે ત્રણ દોડી ગયા, પણ તળીખી મદદ આવી પોંહોંચે તેટલાં કડવી બદામના નાખ ફાડી નાંખે તેવા વાસથી તેમને વેહેમ ગયો અને ધ્યાન આવતાં નવાબના હાથમાં ચીવતાછથી પકડેલી એક નાની શીશી તેમની નજરે પડી, જે ઉપરથી તેમને અનુમાન કરતાં વાર ન લાગી કે તેણે આપઘાત કીધો હતો. તળીખાએ પણ આવી મત આપ્યું કે તેવણે કડવી બદામનું તેલ પી આપઘાત કીધો હતો.

અજબ કે આ સાંભળી નવાબજાદો રેહેમત શાંત રહી શક્યો ! તેની ઉપર એટલું પડ્યું હતું કે તેની છાતી હવે ઘાડી થઈ ગઈ હતી, મગર, તે છતાં તેની તે શાંતી એક ભવિષ્યની ભયભીત આકૃતની આગાહી કરી રહી હતી. તેના ડોળાજ એવા ફાટી રહ્યા હતા કે જો ખુની બી તેને જોય તો તેની છાતી ધડકે !

“વારૂં, સાઅદતખાંન વફીલ ક્યાં છે ?” જે માણસથી તેણે આ બધી ખબર સાંભળી હતી તેને તેણે પુછ્યું.

“સાહેબ, નવાબના ઠગ્ગેખાસમાં છે સરકાર તેવણે કહ્યું કે બેગમ સાહેબ અને તમો આવો ત્યાં સુંધી દ્યાંજ રહેવાની એક ખચરખવાહ તરીકે તેવણની ફરજ છે.”

“ખચરખવાહ તરીકે !” ધિક્કારથી તે હસીને બોલ્યો. “કેહ તે સાઅદતખાનને કે થોડીજ મીનીટમાં હું તેને આવી મળસ !”

આટલો હુકમ આપી તે પોતાના ઓરડામાં ગયો, અને અંદરથી બારણું બંધ કીધું. સુખડના લાઠડાંના એક સુંદર બાકસ-માંથી તેણે બે પીસતોલ કાઢી અને તેમને બરાબર ભરી, પોતાનાં

ખીસામાં ઠેસવી—સાથે થોડીક ગોળીખી તેણે લેધ લીધી કે વખતે તે પીસતોલો પાછી ભરવી જરૂર પડે તો કામ લાગે.

હવે તે નીચે ઉતર્યો અને ઠંઝેખાસમાં ધીમે પગલે દાખલ થયો; તેમાં દાખલ થઈ આસ્તેથી ખાસણું ખંધ કરી તેને કળ દીધી. સાઅદતખાનની પીઠ તેની ગમ હોવાથી નવાખબાદાને અંદર આવતો તે જોઈ શક્યો નહીં. હવે પોતાના આવવાની તેને જાણ કરવા રહેમતે એક ખંખાર માર્યો કે સાઅદતખાન ચોકીને ફર્યો અને તેણે રહેમતને નમીને સલામ કીધી.

“મેહેરખાન સાહેબ, આજે બનેલા ગંભીર બનાવને માટે હું ખરાં દિલથી દલગીર છું.”

“અને કોણ કમખતે એ બનવાનું કારણ આપ્યું?”

“હું આશા રાખું છું, કે તમે કાંઈ અંગત ટીકા તો નથી કરતા?”

“હું ઠહું છું, મીયાં સાઅદતખાન, હું ઠહું છું કે તમે જહાંનના ચોર છો, અને તે હું પુરવાર કરસ.”

“સંભાલજે, સાહેબ, તમે મને ગુસ્સે ના કરતા: મને તમને આવી વખતે ધમકી આપતાં જોડે દુઃખ થાયછ, તોપણ મારે કેહેવું જોઈએ કે સરફરાજ ખાનદાનનું નસીબ મારી આ મુઠ્ઠીમાં છે—”

“હું જાણું છું તે, તારી બદમાશીનો કાંઈખી બેશરમ ભાગ મારીથી છુપો નથી: અને હું અટકળી શકું છું કે આજે બપોરે તું મારી-બેહેન સલીમાને કેહેવાજ આવ્યો હશે કે તે તારા ભોગ વરીકે તેને પસંદ કીધીછ.”

“હા, મેં તે વાતની તે બાનું બખર કીધી ખરી, પણ, હાલ જે તમારાં કુટુંબની હાલત થઈ પડીછ, તેથી હમણાં તેને માટે હું કાંઈ આપતી ઉતાવળ—

“બસ ! તારી જખાં થાંમ, સાઅદતખાન, તારાં પાપને ખાતે આજે જે મૈત નોંધાયાંછ, આજે જે જે જણુનાં તેં ખુન કીધાંછ તે બંનેનાં લોહી તારીથી કીનાની તલબ કરેછ. ”

“એટલે ?”

“એક તો મારા પેદરનો આ આપઘાત, અને બીજું તો એક કોમળ, નિરદોષ, જવાન છોકરીનો નાશ ! તે બીચારીને જો એક નાપાક પલીદે તેણીની મીરાસમાંથી નહિં છુટી હોતે, તેણીનાં પોષણ અર્થે તેને મળેલી રકમ જો તે પચાવી નહીં ગયો હોતે તો હર તરાંહના ભુખમરા અને કંગાલીયતને તાજે થઈ તે બીચારી આટલી જવાનીમાં આજે નાશ નહીં પામતે ! આહ ! તું કેવો ચોંકેછ, સાઅદતખાન, અને તારા ચહેરાપરથી ગુનાહની કેવી ગંધ નીકળે છ ! તે નાપાક પલીદ તે તુંજ, અને તારો ભોગ થઈ પડેલી કોમળ છોકરી તે ગુલઝાર કરીમ ખરૂં કેની ? ”

“આહ ! તે કાગળ ! ત્યારે તે કાગળ તમને મળ્યું અને તે તમે વાંચ્યું અને તે પરથી—”

“અને તે પરથી, ઓ રાહજન, ઓ ચોર, ઓ બોઝદેલ બદમાશ મને જાણવાને બની આવ્યું કે કયી કીસમનો તું મારે આસ્તીન છે ! પણ હવે કીનો લેવાનો વખત આવી પુગ્યોછ !”

“કીનો !” મનમાં વકીલ તો ગભરાયો પણ બાહારથી શાંત દેખાઈ તે બોલ્યો.

“હા, કીનો !” એમ કહી રહેમતે ગજવામાંથી પેલી જે પીસ્તોલ કાઢી. આ જ્ઞતાંજ સાઅદતખાન ચંગ તરફ દોડ્યો અને તે વળડવા જતો હતો તેટલાં તેની પુઠે એક સરપની માફક કુંકારા મારતો રહેમત દોડ્યો અને તેને બોચીમાંથી પકડી દુર ફેંક્યો.

“ ચાલ, આ બેમાંથી એક પસંદ કર.” તે બંને પીસ્તોલ એક તેબલ પર મુકી તે બોલ્યો.

“ શું ! પીસ્તોલખાણ ? ” આટલો વાર જે હીંમત પકડી ઉભો હતો તે સાઅદતખાન હવે પાંદડાંની માફક ધુજવા પડ્યો.

“ હા, મૌત સુધીની પીસ્તોલખાણ ! ” રેહેમત બોલ્યો, “ ગમે તેવી સમજાવટ, ગમે તેવી ધમકી કે ગમે તેવી આજીજીની અસર મારી ઉપર થવાની નથી.”

“ આજીજી તો માફ પચાસર થી ન કરે, મીયાં સાહેબ, પણ આપણે લડીશું અને બેમાંથી એક જણ પડીશું તો બીજા ઉપર તેનું ખુન કરવાનું તો હમત—”

“ હા, વાત સાચી ! ” એટલું બોલો રેહેમત એક તેબલ આગળ ગયો જ્યાં એક કાગળ ઉપર ઉભા ઉભા તેણે એવી કીસમનું એકરારનામું ઘડી કાઢ્યું કે તે પીસ્તોલખાણ તેઓ બંને વચ્ચે બંનેની રાજીખુશીથી રમાઈ હતી અને જો કે તે વખતે તેઓએ કોઈથી સાહેદીની જરૂર ન વીચારી હતી તોપણ દરેક વાતે તે કીના કપટ અને દાવ પેચથી નીરાળી હતી.

“ ચાલ લે સહી કર, આ મારી સહીની નીચે તારા હાથ દસ્તક મુક.”

સાઅદતખાને તે કરારનામું વાંચ્યું અને તુરત તે પર સહી દીધી અને બેમાંથી એક પીસ્તોલ પસંદ કરી તેણે પુછ્યું—

“ કેટલે તક્તવતે ઉભા રહે અને નીશાણી કેમ કર્યે.”

“ તું ચોરડાને એક છેડે ઉભો રહે—હું બીજે છેડે થોડું ધ અને જો આ સામી તેબલ પરનું ઘડયાળ દશ વાગાના અણી પર છે, અને જેવો પહેલાં ટકોરો પડે કે પીસ્તોલ ફેડવી.”

“ ઠીક છે,” તેઓએ તે મુજબ જગ્યા લીધી અને ઘડયાળનાં કાંટા વરફ એકી ટગરે બંને ટીકતા ઉભા.

કાંટા ચાલ્યા. ઘડી ઠલાઠ જેટલી લાગી! ચુપકીઠી એવી પંથરાધ ચુકી કે એક ટાંચણી પડે તો સંભળાય; સાઅહતખાનનું હૈયું જોરથી ધપકતું હતું, જ્યારે તેની સામે ઉભેલા હરીફનો જાણે દમ ચાલતોજ નહીં હોય તેમ માલમ પડતું.

ઘડીયાળમાં 'ઠત' દેઈને અવાજ થયો અને દર્શના અમલનો પેહેલો ટકોરો પડ્યો કે ખંને પીસતોલ પુટી અને તે પુટવા સાથેજ સાઅહતખાન એક ભયંકર ચીસ પાડી ઉંચો ઉછળ્યો અને પછી જોર સમેત પાછો જમીનપર પટકાયો; જ્યારે તેજ વખતે જવાન રેહેમતે છાતી પર પોતાનું માથું નાખી દીધું અને આસ્તે રહી તે જમીન પર લેટી ગયો.

પીસતોલનો અવાજ તેમને કાને પડતાં નોકર નફરો તે કમ્રેખાસ આગળ દોડી આવ્યા અને ખારણાં લાંબા અંદર આવતાં જે દેખાવ તેમની નજરે પડ્યો તે જોઈ ત્યાંજ તેઓ સ્તબ્ધ થઈને ઉભા. બેગમની ખીગડેલી તખીયતને લીધે તેવણુ આગળ જે તખીબ આવ્યો હતો તેને ઝટ બોલાવવામાં આવ્યો પણ તેની હાજરી નકામી થઈ પડી સાઅહતખાનની છાતી વીંધાઈ ગઈ હતી અને જવાન રેહેમતનાં મસ્તકમાં ગોળી લાગી હતી.

પ્રકરણ ૭૩ મું.

સેવટ.

આપણી આ વારતા જે મોટે ભાગે અતી ઠરૂણારસિક નિવડી છે તેનો હવ થોડીક લીટીમાં આપણે અંત લાવીશું.

બેગમ બદુલબાહાર જે પોતાના ખાવીંદનાં મોતની ખબર સાંભળી બેલાન થઈ તુટી પડી હતી તે પાછી શુદ્ધીમાં આવી હતી અને પીસતોલના જે અવાજે નોકર નફરોમાં ગભરાટ ફેલાવી મુક્યો હતો તે તેને કાને પણ પડ્યા હતા.

જાણે એટલુંજ તેણીને ગભરાટથી ગુંગળાવવાને માટે બસ ન હોય તેમ તળીબને બોલાવવાની દોડધામથી તેણીની ખાતરી થઇ કે કાંઇ ઘણુંજ ખુરું બન્યું હોવું જોઇયે. સાચી વાત તેણીથી હવે છુપાવી શકાઇ નહીં અને સાંભાળથી અને સાવચેતીથી તે તેણીને કેહેવાઇ નહીં, કેમકે સામ્યદત્તખાનનાં નામ સાથે તેણીના બેટાનું નામ તેણીએ સાંભળ્યું કે શું બન્યું હોવું જોઇયે તે તેણી ચેતી ગઇ, અને સઘળી વાતની તેણીને માહિતી થતાંજ માથે માથાં કુટી તે રડવા પડી. બે કલાકમાં તેણીને બોખાર ભરાઇ આવી, જેણે લેબાંની તાવનું રૂપ લીધું અને ત્રણ દાહાડામાં તો તે બીચારી મરણ પામી.

* * * * *

ગુલઝારનાં શબને એક સુંદર રણયામણી જગ્યાએ દફનાવવામાં આવ્યું, અને તે જગ્યા અનવરે ખરીદી લેઈ તેની આસપાસ ઠટેરા ભરાવી લીધા અને ત્યાં એક સુંદર બાગ બનાવ્યો. તે બાગની અંદર પાણીનો કુવારો બંધાવ્યો અને એવી ગોઠવણ કીધી કે તે માહેલું પાણી બાહાર બાંધેલી એક કુંડીમાં પડે જે કુંડી ત્યાંથી આવળા કરતાં સેંકડો ઢોરોને અને ગરમીના દાહાડા તો લખો જનાવરને એક આશીરવાદ જેવી થઇ પડી. તે ઉપરાંત એક મોટી રકમ ઠાઠી તેણે નાચાર નાવારેસ બચ્યાંઓનું એક યતિમખાનું સ્થાપ્યું અને તેને સદાકાળ નિભાવવાનો એવો બંદોબસ્ત કીધો કે તે ગુજરેલી ગુલઝારનાં પાઠ રૂઢને માટે શાંતી માંગતું અને તે બંધાવી આપનારના હક્કમાં હજારો લખો કરોડો દોઆના સાખનોનો નિસાર કરતું આજે પણ તે હસ્તી ભોગવતું ઉભું છે.

તે પછી સોદાગર અનવર ઘણો લાંબો વખત સુધી જીવવા પાર્યો, જે અરસામાં તેણે ઘણાં ભલાઈનાં કામો કીધાં અને જ્યારે વખત આવ્યો ત્યારે તે દાહગરની ઈનસાફી દરઘાહે પોતાનાં કામનો હીસાબ રજુ કરવા ખુલ્લી મને અને સાફ હોયે ત્યાં તે ખુશીથી જઇ ઉભો, અને તેની મરતી વખતની આરબુને માન

આપી લાગતાવળગતાઓએ તેને તેની દીકરીની પાસેજ દૃષ્ટાવ્યેા નવાળ, બેગમ અને રેહેમતને પણ કશાગ્રી લપકાસપકા વગર દૃષ્ટાવવામાં આવ્યાં. થોડુંક પછી નવાળની માલમીલકત અને જમીન બગીરની હરણ થઇ અને તે રીતે ઉપજેલી રકમમાંથી તેનાં માંગનારાઓને રૂપ્યે આનો મળી શક્યો.

નુરજહાં અને સલીમાં તુરતજ આસરગામ નામના એક નાના ખેડામાં રહેતી તેમની એક ઘરડી કુઈને ત્યાં જઈ રહી, જ્યાંથી બે વર્ષ બાદ નુરજહાં એક ઘરડા બખરીવખરી ગયલા માતબર નવાળ સાથે પરણી ગઈ, અને સરફરાજ ખાનદાનમાં ઉપરાસાપરી બનેલા એ દુઃખદાયક બનાવોને પાંચ છ વર્ષ વિટયા બાદ સલીમાએ નવાળ સરદાર અલી યારજંગનો હાથ કબુલ રાખ્યો, અને તે વિખુટાં પડેલાં બંને આશકમાથુક એ રીતે એક થઈ આજેથી સંપીટી સુખી જીંદગી ગુબરે છે.

રસાલદાર મેજર સફરજંગ છુટ્યો ખરો અને તેને વળી દુરદેશાવર નીકળી જવાને માટે બીજાં નાણાંના લાલચ મળી એટલે ઝેહોરાનેથી પોતાની સાથે આવવાને લલચાવી તે કેઠે દુરદરાજ નીકળી ગયો, પણ રંગુનમાં કાંઈ બીજા ગંભીર ગુનાહને માટે પકડાતાં તેની તપાસ ચાલી અને તેમાં ગુનાહગાર પુરવાર થવાથી તેને દશ વર્ષનાં સખત કેદખાનાની તેપ મળી. ઝેહોરાને માટે કશે હવે દીરગ ન રહ્યાથી ફરજની મારી જે રીતની તે જીંદગી ગુબરતી હતી તે કરતાં વધુ નીચ જીંદગીમાં સબડતી થઈ પડી.

ગુલાબખાંની ફેલવાલી પેલી માયાજી ડોસી અને તેની બેહેન જેના બંગલામાં ગુલઝારે પોતાનો પાક બન તે કીરતારને હવાલે કીધો હતો તેઓ બંનેને અનવરે નિવાજીને નેહાલ કીધાં.

હવે પ્રિય વાંચનાર, તે આખી વારતા ધીરજથી વાંચી તો હવે અમને તું સવાલ પુછવા દેશે કે,

“ પાક ગરીબી લલી કે પાપી તવંગરી ? ”

(સમાપ્ત.)

સંસારમાં પડેલા તેમજ હવે પછી સંસારમાં દાખલ થનાર
નર-નારી દરેકે આ કીંમતી પુસ્તકનો અભ્યાસ
કરવાની ખાસ ભલામણ છે.
એક મહાન ધૌધ.

મરજ પ્રમાણેનાં બાળકો.

છોકરો કે છોકરી ખુબસુરત, તંદરોસ્ત અને બુદ્ધિમાન
બાળક પેદા કરવાની વિદ્યા.

કર્તા—શ્રી બેહુમન સોરાબજી જહાંગીર બનાજી.

પરમેશ્વરની સર્વોપરી રચના એક “ માનવી ” શબ્દમાં સમાયેલી છે અને તે “ માનવી ”નું મુળ બીજ કેમ સુધારવું, તેને ઉત્તમ ઉન્નતીના ચહુડતા તબક્કા ઉપર કેમ લાવવું, બીજ પેદા કરતી વખતે કયા ઉપ-યોગી ભવિષ્યમાં પેદા થનાર બાળક બુદ્ધિમાન તેમજ ખુબસુરત થઈ શકે તે આ પુસ્તકમાં અનેક દાખલાઓથી તેમજ આજની આગળ વધેલી સાયન્સને આધારે સિદ્ધ કીધું છે. એક હમેલદાર સ્ત્રી હમેલની હાલતમાં જે પ્રકારના વિચાર કરે, જે પ્રકારનું વર્તન રાખે અને જે પ્રકારે તેની નજર સામે આવે, તે વિચાર, તે વર્તન અને દૃષ્ટી-ચીત્રને અનુસરતું બાળક પેદા કરવા સામર્થ્યવાન થઈ શકે તે, તેમજ મરદ પોતાના આચાર-વિચાર અને વર્તણૂક પવિત્ર રાખી, આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલી બીજી અગત્યની વહેવાર સૂચનાઓ પ્રમાણે ચાલે તો મૂળ બીજ કેવી રીતે ઉત્તમ બનાવી શકે તે ઘણું ખોલાસાવાર સમજાવવામાં આવ્યું છે. વળી વાંઝ્યાંપણાં અને મરદોની નબળાઈને લગતાં ખાસ પ્રકારેણા આમેજ કીધાં છે. ટુંકમાં જણાવ્યે છીએ કે આ પુસ્તક વાંચવાથી ભવિષ્યની ઓલાદની બેહેતરી માટે તેમજ Sexual Science ને લગતી ગુપ્ત બાબદો ઉપર ઘણું નવું જાણવાનું મળશે.

કીંમત રૂ. ૧-૮-૦.

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ, પારસી બજાર, કોટ, મુંબઈ.

હારમોન્યમ, દીલરૂઆ વગેરે સંપુર્ણ સુરનાં સર્વ વાજાંત્રો
વખાડનારને ઉપયોગી.

મહાભારત વાજાંત્ર ગાઈડ.

કર્તા—પીરોજશાહ મેરવાનજી મીસ્ત્રી.

જેમાં વખણાયલા નવા નાટકોનાં તેમજ ઉસ્તાદી મળી ૧૦૧
ગાયણોની તાલ-માત્રા સાથે નોટસ આપી છે.

આ ગાઈડ વાજાંત્રોના શોખીનોને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે.
એમાં પારસી નાટક મંડળીના મહાભારતનાં ૧૮, ધરતીકંપનાં ૧૧,
તોબાશીકનનાં ૨, ઑલફ્રેડના મહાભારતનાં ૩, ખાકી પુતલાનાં ૫,
વીરાટ પર્વનાં ૫, હુરે અરબના ૪, દુખીયા દુહલનનાં ૪, વસંત
પ્રજ્ઞાનાં ૪, ખોદા પર સમરનાં ૩, બોલતો કાગળનાં ૫, સરોજનીનાં
૫, સતી તોરલનાં ૩, ખુશરૂ હસીના, બુદ્ધ દેવ, દેવ કન્યા, સતી
દ્રાપદી, જેન્ટમેન લોકર, બુઢા બુઢક, આજમશાહ, જહાનઆરા,
મેલાની મજાહ, ઇંદરાવતી, બેધારી તલવાર, વગેરેનાં ગાયણો, કન્વાલી
ગજલ ૬, ઉસ્તાદી ૫, અને Its a long way to Tipperary
વગેરે માનીતાં ગાયણો મળી

૧૦૧ ગાયણો નોટશન સાથે આપ્યાં છે.

૧૮૨ પેજસ, કુલ કલોથ બાઉન્ડ.

કીંમત રૂપયો દોઢ.

જેહાંગીર બી. કરાણીના ઓફસેટો, પારસી બજાર, કોટ, મુંબઈ.

